



danske studier

1978

Udgivet af Iver Kjær og
Flemming Lundgreen-Nielsen
under medvirken af
Niels Houkjær

Akademisk Forlag · København

Danske Studier 1978, 73. bind, syvende række, 1. bind
Universitets-Jubilæets danske Samfund nr. 471
Omslag og typografi: Knud A. Knudsen
Printed in Denmark by
Andelsbogtrykkeriet i Odense
ISBN 87-500-1809-4

Med årgang 1978 indleder Danske Studier sin syvende tolvbindsrække, og nogle ændringer sker. Erik Dal afløses efter 25 års afgørende indsats af Flemming Lundgreen-Nielsen, der fremover vil være redaktør af det litterære stof, mens Iver Kjær vil tage sig af artikler vedrørende sprog og folkeminder. Tidsskriftets oprindelige faglige treenighed søges således videreført. Nogle overvejelser herom kan sammen med en skitse af Danske Studiers historie læses i Folk og Kultur 1977, s. 134-37. Samtidig afløser Niels Houkjær Hanne Ruus som redaktionssekretær. I det ydre vil man bemærke, at vi har moderniseret typografien og økonomiseret med papirformatet. Endelig er Joakim Skovgaards lindorm, der vogtede Danske Studier fra 1904, skiftede ham i 1917 og forsvandt i 1953, vendt tilbage i sin oprindelige skikkelse og har lagt sig på vort omslag og titelblad for at værne os i kommende år.

I. K.

Indhold

<i>Karl Martin Nielsen</i> , professor, dr. phil., København.	
Johs. Brøndum-Nielsen 2. december 1881 – 9. marts 1977 . .	5
<i>Bertrand H. Bronson</i> , professor, University of California of Berkeley.	
Danmarks gamle folkeviser XI:	
Melodier. Old Popular Ballads of Denmark	14
<i>Lise Præstgaard Andersen</i> , lektor, mag. art., Odense Universitet.	
Danske og engelske folkeviser	24
<i>Bente Maegaard</i> , lektor, cand. scient., Københavns Universitet og <i>Hanne Ruus</i> , lektor, mag. art., Københavns Universitet.	
DANWORD. Hyppighedsundersøgelser i moderne dansk: Baggrund og materiale	42

FORSKNINGSOVERSIGT

<i>Jens Kr. Andersen</i> , lektor, mag. art & lic. phil., Københavns Universitet. Dansk litterær analyse 1958–1977	71
---	----

MINDRE BIDRAG

<i>Marie Bjerrum</i> , lektor, dr. phil., Københavns Universitet.	
Nogle Kalkar-breve	101
<i>Mary Kay Norseng</i> , Assistant Professor, University of California, Los Angeles. A Case of Mistaken Identity	102
<i>Morten Borup</i> , lektor, dr. phil. København.	
En Teaterdirektør og en Skuespillerinde.	
Breve fra J. L. Heiberg til Marie Benedictsens	108
<i>Harry Andersen</i> , lektor, dr. phil., København.	
Til Tove Ditlevsens lyrik	131
Madame D'Ora	133
<i>Knud Sørensen</i> , professor, dr. phil., Aarhus Universitet.	
Om engelske betydningslån i moderne dansk	134

ANMELDELSER

<i>Erik Dal</i> , administrator, dr. phil., København.	
Litterære bibliografier og andre arbejder fra Danmarks	
Biblioteksskole	141
<i>Stig Örlan Ohlsson</i> , lektor, fil. lic., Københavns Universitet.	
Einar Haugen: The Scandinavian Languages	145
<i>Jørgen Lorenzen</i> , adjunkt, cand. mag., Hjørring.	
Erik Dal: Samlet og spredt om folkeviser	155
Danske Folkeviser og Melodier, samlede af Fr. Sneedorff-	
Birch. Første Pentade	157
<i>Sven H. Rossel</i> , professor, University of Washington, Seattle.	
Otto Holzapfel: Folkeviser und Volksballade.	
Freiburger folkloristische Forschung 6	158
<i>Aage Kabell</i> , dr. phil., Århus.	
Ulrich Moerke: Die Anfänge der weltlichen Barocklyrik in	
Schleswig-Holstein (1972). Karen Unsicker: Weltliche Barock-	
prosa in Schleswig-Holstein (1974)	159
Søren Terkelsen: Astree Siunge-Choer, Første Snees 1648 ..	162
<i>Uffe Andreasen</i> , lektor, mag. art., Universitetet i Kiel.	
Henning Fenger: Kierkegaard-Myter og Kierkegaard-Kilder	165
<i>Thorkild Borup Jensen</i> , lektor, cand. mag., Danmarks Lærer-	
højskole, Jørgen Haugen: Henrik Ibsens metode.	
Den indre udvikling gennem Ibsens dramatik	167
<i>Jens Aage Doctor</i> , lektor, cand. mag., Aarhus Universitet.	
Per Olsen (red.): Analyser af metoderne dansk lyrik 1-2	173
Jørgen Breitenstein, Mogens Brøndsted, Bo Hakon Jørgensen,	
Finn Hauberg Mortensen og Johan de Mylius: H. C. Andersen	
og hans kunst i nyt lys	179
<i>F. J. Billeskov Jansen</i> , professor, dr. phil., Københavns Univer-	
sitet. Paul V. Rubow: De Franske. Udgivet af Lars Peter	
Rømhild. Lars Peter Rømhild: Tradition og fantasi.	
Kritikhistoriske sonderinger i Paul V. Rubows forfatterskab	182
<i>Thomas Bredsdorff</i> , lektor, dr. phil., Københavns Universitet.	
Eftertæckling. Replik om Digternes natur	192



Johs. Brøndum-Nielsen

2. december 1881 – 9. marts 1977

Johannes Brøndum-Nielsen fødtes i Hejlskov ved Viborg, men voksede op i Brudager ved Svendborg. Efter at have modtaget privatundervisning i græsk, latin, dansk, historie m. m. kom han i 1899 paa Skaarup Seminarium, hvorfra han blev dimitteret i 1902. Han tog studentereksamen paa Lang og Hjorts kursus i 1904, bestod magisterkonferens i nordisk filologi 1910 og erhvervede den filosofiske doktortog 1914. I 1919 genoprettedes det docentur, som Såby og Dahlerup tidligere havde haft, og besattes med Brøndum-Nielsen. I 1926 efterfulgte han Verner Dahlerup som professor i nordiske sprog; han tog sin afsked i 1951.

Brøndum-Nielsens videnskabelige arbejde begyndte allerede i studietiden. Efter opfordring af Dahlerup paatog han sig at udgive et

haandskrift for Universitets-Jubilæets danske Samfund, og 1908–09 udkom *De gamle danske Dyrerim* med haandskriftbeskrivelse, karakteristik af sprogformen og litterær placering. Brøndum-Nielsen fremtræder allerede i dette begynderarbejde som en grundig tekstfilolog.

I 1914 forsvarede Brøndum-Nielsen sin doktordisputats *Sproglig Forfatterbestemmelse. Studier over dansk Sprog i det 16. aarhundredes begyndelse*. Afhandlingen bestaar af to afsnit: 1. »Forfatterbestemmelse udfra ordvalg o. l.« I det første afsnit behandles oversættelsen af Ny Testamente 1524. Brøndum-Nielsen kommer til det resultat, at der har virket tre oversættere, og bestemmer ud fra en sammenligning med breve og dialektformer, hvilke dele hver af dem har oversat. Den tredie oversætter – efter Brøndum-Nielsens antagelse Henrik Smith – har ikke efterladt sig breve, hans hjemsted indkredses paa grundlag af dialektformer. I andet afsnit vises, at »De tre ældste danske Skuespil (Christiern Hansens Komedier)« maa have tre forskellige forfattere. Grundlaget er den forskellige brug af smaaord (konjunktioner, adverbier). Dette afsnit bygger paa dybtgaaende studier af det 16. aarh.'s sprog. Ved adskillige af ordene gives en udførlig redegørelse for deres brug i tiden (evt. ogsaa før og senere); anvendelsen af *ej* og *ikke* behandles i en excurs. Brøndum-Nielsen har senere anvendt metoden paa andre tekster.

Det danske Sprog- og Litteraturselskab overdrog umiddelbart efter dets stiftelse i 1911 Brøndum-Nielsen at tilvejebringe en udgave af landskabslovene. V. A. Secher og Marcus Lorenzen havde tidligere arbejdet med en saadan plan, men havde maattet opgive den, fordi de ikke havde kunnet naa til klarhed over de mange haandskrifter af Jyske Lov. Brøndum-Nielsen valgte at begynde med Skaanske Lov; ved at gaa ud fra væsentlige afvigende tekststeder, »nøglesteder«, kunde han inddele haandskrifterne i grupper med »gruppeløbere« og opstille et stemma. I afhandlingen *Danske Lovhaandskrifter og dansk Lovsprog i den ældre Middelalder* (Arkiv 1918) har Brøndum-Nielsen gjort rede for disse forhold og tillige behandlet de ældre haandskrifters sprogform, bl. a. paavist vokalharmonien i B 69; han karakteriserer lovsproget som et litterært sprog. Den anvendte metode ved haandskriftgrupperingen danner grundlag for udgivelsen af de øvrige love (ved Kroman, Skautrup, Aakjær o. fl.). Første hefte af *Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene*, under ledelse af Brøndum-Nielsen, udkom 1920, udgaven afsluttedes 1961.

Da Det danske Sprog- og Litteraturselskab i 1915 paatog sig ud-

givelsen af *Ordbog over det danske Sprog*, blev Brøndum-Nielsen knyttet til den som redaktør. Han fortsatte med dette arbejde til ordbogens afslutning i 1954 og har redigeret 7445 spalter, der svarer til 5–6 bind. Til ordbogens Redaktionsregler (1917) har han udarbejdet redegørelsen for Høysgaards lydbetegnelse (accentbrug), jfr. ogsaa DSt. 1918. Ogsaa den lille afhandling *Trykforholdene ved Afledningsendelsen -agtig i dansk* (DSt. 1917) er vel udarbejdet med henblik paa ordbogen. Som ordbogsredaktør søgte Brøndum-Nielsen at udtømme citaternes indhold i sine definitioner, i modsætning til Rubow, hvis definitioner han ved en universitetsøvelse karakteriserede som »antydende«, og han var ikke interesseret i nytilkomne citater efter redaktionen.

Fra 1916–1920 holdt Brøndum-Nielsen i maanederne oktober – november forelæsninger ved Uppsala Universitet. I 1919 udnævntes han til docent i nordiske sprog ved Københavns Universitet. I de følgende aar omfattede hans undervisning alle fagets discipliner: runeindskrifter, gammeldanske tekster, palæografi, nydansk grammatik, fonetik, dialektologi m. m. samt elementært oldnordisk (paa skift med Dahlerup og Finnur Jónsson). Til brug ved undervisningen udgav Brøndum-Nielsen *Danske Sprogtekster til Universitetsbrug* I–VII (1925–43), *Dialekttekster til Universitetsbrug* I–II (1925–32). *Den nordiske Skrift* (i Haandbog i Bibliotekskundskab, 1924) benyttedes ved undervisningen i palæografi.

Den første frugt af Brøndum-Nielsens undervisning var *Dialekter og Dialektforskning* (1927; 2. opl. 1951) paa grundlag af forelæsninger i 1920. Det er en velskreven bog. I det første hovedafsnit gives en instruktiv oversigt over den europæiske dialektforsknings historie (Brøndum-Nielsen har »aabnet den nordiske filologis dør mod den internationale omverden«, Hjelmslev) og en redegørelse for dialektforskningens metoder og problemer. I det andet hovedafsnit behandles dels væsentlige nordiske ejendommeligheder og nogle danske dialektskel, dels danske dialektejendommeligheder, udarbejdet af deltagere ved øvelser.

I 1924 begyndte Brøndum-Nielsen forelæsningerne over gammeldansk grammatik, som fortsattes i en lang aarrække for et fyldt auditorium (lørdag kl. 9–10). I 1928 udkom *Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling. I. Indledning. Tekstkildernes Lydbetegnelse. Vokalisme*. I 1932 fulgte *II. Konsonantisme*, i 1935 *III. Substantivernes Deklination*. Fremstillingen bygger paa Brøndum-

Nielsens store samlinger og bringer et stort eksempelstof (i modsætning til f. eks. Noreens *Altschwedische Grammatik* er formerne forsynet med præcis kildeangivelse). Systematikken er forskellig fra den i Noreens grammatikker; inddelingen bestemmes af lydovergangens art (lydlukning, lydaabning osv.). Særlige problemer behandles i udførlige anmærkninger, hvor Brøndum-Nielsen forsøger at give en forklaring, ofte meget skarpsindigt (»en undertiden vel stor Skarpsindighed,« mener Marius Kristensen). Første bind er tilegnet »Axel Kock. Mesteren og Vennen« og er naturligt nok afhængigt af hans store værk, men det faar sit særpræg ved inddragelsen af dialektformer. I andet bind er der grund til at fremhæve den indgaaende behandling af de særlig danske lydudviklinger, klusilsvækkelsen og spirantsvækkelsen, hvor det historiske og dialektgeografiske kombineres. Tredie bind er det lettest læselige, det kan virke næsten som en oversigt, men ved brugen konstaterer man, at det væsentlige er der. Brøndum-Nielsen giver oplysning om endelsernes indoeuropæiske forhistorie, hvad der ikke er almindeligt i de germanske grammatikker. Bind I udkom i en let ændret udgave 1950, II og III i fotografisk optryk med tillæg 1957 og 1966.

I kildefortegnelsen til første bind er medtaget nogle tekster, som tidligere har været anset for svenske: Mariaklagen, Kölner-verset, Sjelens Trøst og Uppsala-Postillen. Proveniensen blev nærmere begrundet i udgaven af *Mariaklagen* (1929; sammen med Rohmann) og *Acta Phil. Scand.* 1929 og 1934. I forbindelse med grammatikken staar ligeledes *Studier i dansk Lydhistorie I–XVI*: om *w* : *v* i B 74, *l*- og *n*-lydene (gennemstreget *l* og *n* i B 74), en form for palatalomlyd (*sænnændæ*), *-ia* > *-iæ* i Malmø-skraaerne, *sighia* : *sæghia*, vokalharmoni og vokalbalance i B 74, o. fl. (*Acta Phil. Scand.* 1927–31), endvidere *Problemet lykil* : *nykil* (smst. 1931; han fastholder sin forklaring, se smst. 1933, 1971–73).

I *Om Rimkrønikens Sprogform og Tilblivelse* (1930) anvender Brøndum-Nielsen metoden fra sidste del af disputatsen til at inddele Rimkrøniken i forskellige afsnit hvert med sit særpræg. Udgangspunktet er dels visse former i rimene (*nødh* : *nedh*, *sæt* : *sar*), dels brugen af poetiske ord (*mwnne*, *fuld-*, *saaræ*), men ogsaa stilistiske særtræk (reminiscenser fra folkeviser og eventyrfortælling). Afhandlingen vidner om hans evne til at indleve sig i en tekst. I disputatsen var fremstillingen noget tynget af lærdom, i behandlingen af Rimkrøniken fremføres argumentationen med elegance.

Med tredie bind gik Gammeldansk Grammatik i staa. Den ydre

anledning var, at studenterne anmodede om at blive fri for lørdagsforelæsningerne, med den begrundelse, at de vilde faa grammatikken i bogform. Men ogsaa andre forhold kan have spillet ind. Allerede ved udsendelsen af første bind havde Brøndum-Nielsen mærket, at der blæste nye vinde. Alf Sommerfelts anmeldelse var ganske vist rettet mod den historiske skole i almindelighed, men den var præget af den tendens til nedvurdering, som var karakteristisk for Sommerfelt. Den kritiske holdning til den ældre sprogvidenskab kendetegnede ogsaa den nye retnings repræsentanter i København. I et indlæg paa Nordistmødet i 1946 advarede Brøndum-Nielsen »vore Dages Unggrammatikere« mod »ubillig Strengthed i Vurderingen af den ældre Skoles Arbejdsform og Resultater« og mod unødigt at skræmme unge sprogmænd bort fra en forskning ad disse baner.

I de følgende aar var Brøndum-Nielsen optaget af forskellige filologiske og litterære emner. Fra 1937 til 1944 havde han en artikelserie *Fra Sprogets Verden* løbende i Nationaltidende og fra 1941 til 1952 en tilsvarende række *Vort Sprog* i Provinspressen. Det var et arbejde, som morede ham. Han udgav en række litterærhistoriske skrifter, ofte foranlediget af manuskriptfund: *Bødtcher-Manuskripter* (1939), *Poul Møller Studier* (1940; en travesti »Smørialis' Digtervandringer«, 1823, henføres til Poul Møller), *Bødtchers Samlede Digte* (1940), *Danske Ordsprog* (1942), *Gustav Wied i Breve* (1946), *Litterærhistoriske Epistler. Ludvig Bødtcher. Poul Møller. Viggo Stuckenberg* (1960), »*Fagre Ord*«. *Nyfundne Manuskripter af Ingeborg og Viggo Stuckenberg* (1962), *Viggo Stuckenberg – Sophus Claussen. En Brevvexling* (1963). Et par syntaktiske studier indeholder et stort eksempelstof fra litteraturen: *Efterstillet konditional Inversionsbisætning* (Acta Phil. Scand. 1941), *Dækning – Oratio tecta i dansk Litteratur før 1870* (1953). Ogsaa rimstudier gav han sig af med; hans afskedsforelæsning handlede om forskellige forfatters rimbrug, og et par studier fremkom i festskriftet til Collinder (1954) og festskriftet til Skautrup (1956).

Efter at Brøndum-Nielsen havde trukket sig tilbage fra universitetet, og ordbogen var afsluttet i 1954, optog han sine studier af gammel-danske tekster. I 1955 udgav han *Et gammeldansk Digt om Christi Opstandelse*. Haandskriftet var fremdraget i Samlaren 1913 af Isak Collijn, der ansaa det for en fornsvensk rimet passionshistorie. Brøndum-Nielsen paaviste, at sproget var skaansk, og at stoffet hidrørte fra det apokryfe Evangelium Nicodemi.

I indledningen bebudes en undersøgelse af Uppsala-Postillen, og i

1959 udkom *Fra Skaanes Senmiddelalder*. Den var udgivet af Klemming, der ansaa sproget for svensk, men med mange danismer og ejendommeligheder. Brøndum-Nielsen viste, at sproget er skaansk. Gennem en minutiøs undersøgelse af benyttelse af forlæg, oversættelsesteknik, syntaks, ordbrug, lyd- og bøjningsforhold naar Brøndum-Nielsen frem til en inddeling af teksten i en række afsnit med forskellige oversættere. Sammenlignet med de svenske postiller har stilen i den danske et mere folkeligt præg (ligesom i den danske Sjelens Trøst).

Af kortere tekster behandlede han en indskrift i tilknytning til et kalkmaleri *Den pløjende Adam* (Acta Phil. Scand. 1957). Ivar Lindquist havde bestemt sproget som en blanding af norsk og svensk. Brøndum-Nielsen gav en anden læsning og tolkning og bestemte indskriften som skaansk. I *Legende-Fragmenter paa Seglremme fra Romsdal-Breve* (Acta Phil. Scand. 1963) bestemtes sprogformen i fragmenterne som dansk fra det 14. aarh., ikke norsk fra det 15. aarh. (Seip). Om skriveren af et skaansk lovhaandskrift og dets datering handler *E Don. Var. 136,4° og Jepp Swale i Wæ* (smst.).

Omkring 1955 foreslog Kaare Grønbech, at Brøndum-Nielsen skulde ansøge Carlsbergfondet om bevilling til en fagligt kvalificeret medhjælp ved Gammeldansk Grammatik. Det gamle forelæsningsmanuskript blev taget frem – det sluttede med den sidste forelæsning. Manuskriptet blev revideret og udarbejdelsen videreført. Bind IV *Adjektiver. Adverbier. Numeralier* udkom i 1962 (paa det tidspunkt var det blevet klart, at pronominerne maatte have et bind for sig). Til de følgende bind blev materialet forøget, navnlig ved en excerpering af lovudgavens variantapparat. Apparatet i Skaanske Lov var efter krav fra selskabet blevet stærkt beskaaret, og her benyttedes de udkomne bind af Corpus-serien – naar man ser de mange henvisninger hertil, maa man tænke paa den rent fysiske anstrengelse, det har været for den gamle herre at tage de tunge folianter frem. Ogsaa Uppsala-Postillen og Gammeldanske Diplomer udnyttedes. De sidste bind har paa denne maade faaet en vældig stoffylde; detailproblemer behandles, det gælder ogsaa lydformer, som ikke var medtaget i bind I–II, lejlighedsvis ogsaa syntaktiske problemer (f. eks. *dem* i refleksiv anvendelse). Bind V *Pronominer* udkom i 1965, bind VI *De stærke Verber* og bind VII *De svage Verber. De præteritopræsenteriske Verber* i 1971, bind VIII *Konjugationsformernes Udvikling* i 1974 (titelbladet har 1973, det blev ved en fejtagelse rentrykt, før bindet var færdigt). I forordet til sidste bind giver Brøndum-Nielsen et tilbageblik over

sin forskning, fra Dahlerup i hans ex-rusaar foreslog ham at udgive Dyrerimene og i 1907 i en time gav en uakceptabel forklaring af -s i *medens*, indtil han i sit 92. aar »med undrende Tilfredshed« afslutter grammatikken – et tidsrum af nærvæd 70 aar. Han vedkender sig, at hans synspunkter væsentlig er de samme fra første til sidste bind, men citerer en udtalelse af en yngre strukturalist, gaaende ud paa, at Brøndum-Nielsen, ligesom Vilh. Thomsen, har arbejdet implicite strukturelt paa grundlag af sin fortrolighed med teksterne.

Gammeldansk Grammatik er et uvurderligt hjælpemiddel ved studiet af gammeldansk og værdifuld for studiet af de nordiske sprog i det hele taget. Den indtager tillige en værdig plads inden for den almindelige germanistik som den udførligste historiske grammatik (»det fortrinligste værk af sin slags i hele den germanistiske litteratur,« for at citere en germanist). Brøndum-Nielsen slutter sig til rækken af danske sprogforskere med en stor og vægtig produktion.

Jævnside med udarbejdelsen af grammatikken publicerede Brøndum-Nielsen forskellige afhandlinger i Acta Phil. Scand.: *Om Udviklingen af Enstavelses-Præter. i stærke Verber* (1966), *Om Sprogformen i de sjællandske Love* (1971–73), *Problemet giorth* (smst.), *Skaanske Kirkelov og AM 37,4°* (1975), *En Notits om Kölner-Verset* (1975), *Infortisvokalerne a/æ i skaanske Lovhaandskrifter, spec. i A-Gruppen* (1976). Af disse er afhandlingen om de sjællandske love den vigtigste. Han giver en karakteristik af sproget i de to love og paaviser, at den ældste del af VL peger mod Jylland og indeholder træk, der taler for paavirkning af vestnorsk lovsprog. Han fremsætter den teori, at denne del af loven er blevet til, da Valdemar var konge i Jylland og efter tilskyndelse af Absalon. Det var tanker, som Brøndum-Nielsen havde syslet med gennem flere aar, og som det var ham magtpaaliggende at faa fremsat. Med grammatikkens afslutning og denne afhandling havde han bevidstheden om, at han havde skrevet, hvad han skulde skrive. Efter en sygdom svigtede synet, og kræfterne tog af. Men hans aandsevner var ikke svækkede, og endnu engang tog han en tekst op til sproglig forfatterbestemmelse, en skolekomedie, *Vincula Petri*, der var publiceret i Edda 1966. Han udgav den med rede-gørelse for sprogform og forfatterproblem (han henværte den til Hans Oluvsøn Nysted). Den blev udgivet af Universitets-Jubilæets danske Samfund i 1975 som en gave til Brøndum-Nielsen, »i halvtredsinstyve Aar Styrelsens Formand«.

Som universitetslærer var Brøndum-Nielsen respekteret og afholdt,

han var en dygtig pædagog og forstod at vække interesse for den sproglige side af studiet. De studerende fik indtryk af hans store lærdom, men ogsaa af hans autoritet. Naar man skulde tale med ham, var han imødekommende og venlig, men hans væsen var afmaalt. Han stillede store krav til kundskaber i gammeldansk (de første bind af grammatikken benyttedes som lærebog), og for de studerende med overvejende litterære interesser kan hans krav have været svære. »Vi elskede litteraturen, men maatte arbejde med gammeldansk,« sagde Alf Henriques i en tale i de danskstuderendes forening i 1968. Men de skattede hans undervisning, vel navnlig hans tekstgennemgang. »Det var hos Brøndum-Nielsen, vi lærte metode,« sagde Gustav Tolderlund-Hansen til mig for nogle aar siden. Sit forbeholdne væsen bevarede han ogsaa senere i livet over for sine elever; han gav i almindelighed ikke direkte udtryk for sin interesse for deres arbejde, men han fulgte dem, og efter konkurrenceforelæsningerne i 1952 skal han have udtalt sin glæde over deres præstationer. Ved enkelte lejligheder kunde man fornemme en bunden varme, og der er ingen tvivl om, at det var ham en stor tilfredsstillelse, at han gennem sit lange otium bevarede kontakt med flere af sine gamle elever.

Ogsaa uden for universitetet har Brøndum-Nielsen gjort en stor indsats for faget. Blandt deltagerne i det møde, der holdtes i 1909 om oprettelsen af en stednavneinstitution, og blandt underskriverne af andragendet til ministeriet var stud. mag. Johs. Brøndum-Nielsen; han blev medlem af Stednavneudvalget i 1924. Aaret efter konferensen var han et af de stiftende medlemmer af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, og han var medlem af bestyrelsen 1911–30. Da det hennygnende Selskab for germansk Filologi i 1912 omdannedes til Selskab for nordisk Filologi, blev Brøndum-Nielsen formand (indtil 1921), og en periode med livlig mødevirksomhed indledtes. Han blev medlem af det rekonstruerede Udvalg for Folkemaal i 1922 og arbejdede for en udvidelse af dets virke, formand fra 1941. Han blev medlem af styrelsen for Universitets-Jubilæets danske Samfund 1920, formand 1924, medlem af den Arnamagnæanske Kommission 1936, formand 1953–62. Som formand virkede han for oprettelsen af det Arnamagnæanske Institut og for øgede bevillinger til publikationsvirksomheden.

Brøndum-Nielsen førte en haardnakket og udholdende kamp for sager, der laa ham paa hjerte, ogsaa selv om kampen maatte forekomme udsigtsløs, fordi han havde den politiske magt imod sig. Han gik i spidsen i kampen mod retskrivningsreformen i 1948, var med i

den »Kreds af det danske Sprogs Venner«, som udgav *Truslen mod vort Skriftsprog* (1951), og var formand for foreningen »Dansk Sprogværn«, der blev stiftet 1955 og udgav tidsskriftet af samme navn (1955–69); han udgav for foreningen en salmebog med gammel retskrivning i 1958. Som formand for den Arnamagnæanske Kommission og efter formandsskiftet i spidsen for »Haandskriftkomiteen af 1964« ledede Brøndum-Nielsen kampen mod loven om udlevering af de islandske haandskrifter, som regeringen foreslog og fik vedtaget i folketinget i 1961 og efter et nyvalg igen i 1965. Retssagen om denne afgørelse blev ført op til Højesteret.

Brøndum-Nielsen har været redaktør af tidsskriftet *Acta Philologica Scandinavica* fra dets start i 1926, dansk hovedredaktør af samlingsværket *Nordisk Kultur*, hovedredaktør af serien *Corpus Codicum Danicorum Medii Aevi* fra 1959.

I anledning af Brøndum-Nielsens 70 aars fødselsdag i 1951 blev der udgivet et udvalg af hans afhandlinger, *Studier og Tydninger*, med støtte af Dansklærerforeningen og Universitets-Jubilæets danske Samfund. Paa 80-aarsdagen udsendte Selskab for nordisk Filologi *Johs. Brøndum-Nielsen. En Bibliografi*, udarbejdet af Jørgen Larsen. I den foredragsrække, som Selskab for nordisk Filologi arrangerede i anledning af dets 50 aars jubilæum, holdt Brøndum-Nielsen et foredrag *Filologiske Erindringer og Erfaringer*, hvori han redegjorde for, hvad man kunde kalde »synspunkter for mit forfatterskab«.

Brøndum-Nielsens tid har været en periode med vækst i den nordiske filologi. Han har paa afgørende maade fremmet denne udvikling, dels ved sin undervisning og forskning, dels ved den indflydelse, han gennem sine hverv har øvet paa udbygning af institutionerne, hvor hans elever fik mulighed for at beskæftige sig med videnskabeligt arbejde.

Karl Martin Nielsen

Danmarks gamle folkeviser XI: Melodier Old Popular Ballads of Denmark

By Bertrand H. Bronson

When Svend Grundtvig in 1847 launched his project of an inclusive edition of all the old ballads of Denmark, together with whatever could be recovered of their traditional melodies, he can hardly have imagined that he was initiating, as if for the curst dancers of Kölbigk, a merry chain-dance that would be bequeathed to a succession of participants for the next hundred and thirty years. With the publication of DgF vols. XI and XII in 1976, we have reached a terminal point for the series which he inaugurated. It is our present duty to survey only the contents of volume XI, the collected melodies of the previously constituted textual record.

Merely to enumerate the contents of this volume would fill a long paragraph. We have to recognize that, like a century-old and venerable tree which bears the visible evidence of climatic alteration, seasonal change, breakage of limbs, shape modified by outward circumstance both involuntary and from deliberate pruning, this vast work shows evidence of its age, while maintaining its strongly rooted will to live. Though it persists along the ordered canon of ballad-families established by the founder, it is not a simple accumulation of melodies attached one by one to the given text-types. Its emphases are modified, and to some extent even reversed, by the successive editors.

The tunes are entered in the DgF numerical order. It follows that the guiding principle of the collection is classification by identified story, not musically determined. Consequently, likeness between tunes will normally appear only when they are brought together by the DgF number; not when related tunes are mated with texts of different kindred. Within the numerical limits, homogeneous tunes might be juxtaposed; and if comparative study has value, such an ordering would be desirable. Another plan, however, has been here preferred: the tunes are ordered chronologically, by date of appearance in the record, whether printed or manuscript. Since that date is entirely fortuitous, having nothing to do either with inherent melodic kinship

or structural considerations suggestive of age, we seem to have sacrificed meaningful relationships for a specious advantage. Historical evidence gives no sure footing, apart from a scant dozen and a half early recordings. Mutual melodic and structural resemblance, therefore, would have seemed the most sensible way of ordering the variants within the inescapable numerical boundaries. But we do not find tonal or metrical similarities influencing the sequence.

There are several unusual features in the disposition of the melodies as printed. For ease of comparison, all are transposed to the G clef, within that portion of the diatonic scale from G below middle C to b above the first upper ledger line; and all are given a signature of one sharp. No bar lines are employed, and this necessitates superscribing an accidental sharp flat each time that note occurs. This can become a nuisance with no obvious advantage (cf. DgF 238/3, for example). Numerical figures are superscribed above the stressed notes of each phrase, and the beats of the tune's first bar are similarly marked to give the metre. The musical phrases are spaced apart from each other, either side by side or beneath one another, according to the verse-pattern. Each fragment is alphabetically labelled, with Arabic index figures and Roman numerals, explained in a preliminary key. Seven stanzaic types are listed, four of which have alternative forms.

Metrically considered, there seems to be a rough equivalence between 3-time and 4-time tunes. Taking the first hundred ballads for an average, we find 103 3-time, and 116 4-time tunes. There are five 6-time tunes, which might be added to the 3-time total. Thus, the preponderance of duple over triple rhythm is very slight. But other classes than the early groups of ballads might show stronger metrical preferences. On the whole, the metrical regularity of the collection is a noteworthy characteristic, probably a national feature.

Looking at casual comparisons internationally, one has the impression that the Danish gamut tends to be narrower than the British, often just short of the octave, or else from lower to upper leading-note (sharp 7th); that the sharp 7th in minor tunes, whether melodic (ascending) or harmonic, is more common than in Britain; and that in both traditions the sixth degree is more frequently missing (when the gap is not systematically hexatonic) than other degrees of the scale. In the Danish, the sixth is not infrequently omitted when its presence as a minor sixth would have combined with a raised 7th

to make a harmonic minor tune. This combination would always be suspect in British folk-tunes as editorial rather than traditional.

Although we know that in point of subject-matter, there are not infrequent parallels for textual or thematic similarity or narrative relationship, it is to the present reviewer surprising how seldom the body of Danish musical tradition here represented evokes recollection of the British, or vice versa. (Occasional exceptions are 252/1 and 416/23; but these are not textual parallels). And, again comparatively, where the textual kinship is undeniable, it almost never happens that a melodic kinship appears, even remotely. When one considers the relatively small compass of these tunes, their limited gamut, their brevity both of phrase and length over-all, it seems amazing that we should find such slender occasion for claiming similarity or borrowing in either direction. Possibly, this is the myopia of a man conditioned by the habit of dwelling on details. The wider horizon of a Wiora, a Danckert, or an Entwistle, might perhaps lead to a different conclusion. But, whilst, inside the national boundaries, one sees relationships, likenesses, echoes reverberating from all sides, the international echoes seem few and far between.

Judging by the evidence available in DgF XI, there are no tunes in the record for 250 of the Grundtvig numbers. Of approximately 290 ballads, tunes of which are here collected, those with the largest number are DgF 271 (*Redselille og Medelvold*) and 376 (*Hr. Peders Skriftemaal paa Havet*), each with 34 variants, and DgF 38 with 33. The closest runners-up are nos. 416 (24), 89 (21), and 527 (20). But the totals may not be a safe guide to popularity.

The student interested in formal comparisons will find it easy to file proportionate statistics for phrasal schemes, refrain elements, metrical frequencies. He will not find much readymade assistance from the edition in bringing melodic outlines together, or in reaching generalizations about tonal resemblances. The chronological order stands in the way.

More than 325 pages of the final portion of the present work actually constitute the initial stages of its composition. Appendix A is a reprint of a volume otherwise now unobtainable, published first in 1923: the Faroese tunes of the Danish ballads compiled by Hjalmar Thuren and H. Grüner-Nielsen, with their own preface and historical introduction; a pioneering work grounded in Thuren's original musicological research in unexplored territory and, after his death in 1912,

completed by Grüner-Nielsen for publication a decade later; and augmented with many of his own recoveries in the field, and with those of earlier collectors. Grüner-Nielsen next took up the task of providing a full and complete edition of all the Danish tunes for Grundtvig's, Axel Olrik's, and for his own textual compilation, volume by volume. With the help of collaborators, he carried this forward until his death in 1953, in portions of what was planned to be volume XI. The three finished parts appeared in 1935, 1938, and 1959, up through Grundtvig's no. 229; and that work, with its valuable notes, has been reprinted as Appendix B.

Thereafter, it was decided after a considerable interval, to resume the work on new principles; and the Committee pays tribute in its ultimate Preface, to Dr. Erik Dal, »without whose persistence, drive, and administrative ability«, added to »his keen interest, his wide-ranging knowledge of both texts and tunes«, and his technical expertise, the task could not have been brought to completion. The tunes of 1935–59 are now reedited and incorporated into the revised work, along lines quite unlike the earlier ones, which are reprinted for the sake of the annotations.

No one need quarrel with Thorkild Knudsen's opinion that a folk-melody is in a constant state of flux, not only as it passes from mouth to mouth, but even as the same song is sung by the same singer at different times, and in particular details as he passes from stanza to stanza, in the course of a single rendition. Many years ago, the English collector, Cecil Sharp, noticed that some of his best singers continually varied, perhaps by some almost unconscious impulse, the melodic line as they sang. Since he was without mechanical assistance, he tried to catch on paper as many of these phrasal modifications as he could; but he found that he could not record them at that speed as they arose, and learned that his best way was to get the singer to sing the song over and over, while he noted the most striking and characteristic alterations as best he could. These diminutive variations did not disturb the controlling image in the singer's mind, but he was not inhibited by the strait-jacket of a note-for-note memorization, any more than a good raconteur repeats his tale in identical words. The fullest Danish evidence of the process is in the successive copies made by E. Tang Kristensen of particular singers' repeated performances. The evidence of variability is incontrovertible. But when Knudsen pushes it to the conclusion that folk-tunes are

little more than an arbitrary, almost random collocation of stereotypic phrases, combined to suit the verbal text, and that it is idle to specify the total foundation, the mode, of a particular melody, he goes, in our humble opinion, too far. His generalization, moreover, is contradicted by the massed collection of some 1600 tunes that comprise the main body of this work, most of which are readily classifiable in the familiar modal norms: Ionian, Æolian, Dorian, and the hexatonics lying intermediately; with few anomalies, and nearly always ending on their own tonic or tonal center. It is disturbing to suppose that Knudsen might claim that this is only because the data are insufficient. We must assume that where, as in the case of Kristensen's copybooks, the variant readings were abundant, the present editor, Svend Nielsen, weighed the evidence and made rational choices between possible alternatives, and that where no choice existed, the clear evidence of modality was indisputable. It is perhaps regrettable that where a significant choice lay before the editor, he did not print it, as, for example, Sharp did by adding variant readings at the foot of the tune. But it is disconcerting to realize that what we have throughout this work as our only given version of any tune may be less firm than it looks, — in fact may represent a web of subjective editorial judgments, based on choices not allowed to the reader; a version of the tune which may never once have been sung in that way by the singer to whom it is attributed. Would it not have been better to give one faithful reading of one stanza actually sung, adding noteworthy departures from it by the same singer, either in other stanzas or at other times, rather than an arbitrary conflation?

The first four sections of Thorkild Knudsen's essay on Editorial Principles and folk composition in Melody are mainly expository. He declares that the two leading figures in the field at the start of Danish ballad research, Grundtvig for texts, Tang Kristensen for tunes, saw the subject from opposite points of view. Grundtvig hoped to recover a medieval cultural inheritance, a national literary treasure; Kristensen sought to preserve a living possession of the Danish people, dear to the hearts of common folk in song and dance, words and music inseparably joined. A generation later, we can find a close parallel between Child, who modelled his work on Grundtvig's, and Cecil Sharp, who sought his treasure-trove not in libraries but in the fields, from the lips of untutored country singers.

Knudsen deprecates the impossibility of representing in volume XI

what the singers really sang, as they sang it, and the necessity of publishing editorial surrogates. Kristensen, he thinks, was on the true road, but until electronic devices became available, the ideal was out of reach; and the only possible course was to present »all that can serve to illuminate the construction or compositional system of the ballad melodies in the period of collection represented by the text edition«.

He then gives a careful explication of the technical procedures followed in editing the tunes, and their relation to the foregoing texts in the previous ten volumes. He describes the special character of Kristensen's tune notebooks; and displays in synoptic tables his attempts to transcribe ten of the ballads of a particularly gifted singer, Sidsel Jensdatter, to exemplify the fluidity of folk-singing. Knudsen next defines the slight and continuous alterations of a singer's renditions of a single song as *variants* of his own *version*; other singers' consonant versions of the same song as variants of a *type*; and, more widely inclusive, similar types as *models* and modelvariants. With many pages of illustrative examples, he shows how some tunes begin with phrases closely akin, varying in later phrases; how other tunes show close kinship in their middle phrases, but vary in first and last; how others coincide in terminal phrases, but differ in first and middle phrases. He then exhibits styles of melody in a series of illustrations, distinguishing between the call, the chant, the pipe, the fiddle, and the dance-tunes, with some attention to function in performance, and with conjectural remarks on men's and women's rôles at earlier periods than records survice to show, and the use of instruments to accompany the songs and dancing.

In the final section of his essay, the »Reservations and Conclusions«, Knudsen expresses, rather as notes for an essay than as a connected discourse, his discontent, bordering on frustration, with the volume in hand. This frame of mind stems obviously from a sociological orientation which could not find its proper outlet in a work conditioned by decisions formulated as methodical principles more than a century ago, by Grundtvig and his disciples as »representatives of educated culture«. Knudsen would have shown, had it been possible, the part played by the ballads in »popular culture«, — the way in which they were embedded in the daily living, the communal activities, joys and sorrows, of ordinary men and women, of the people as a whole, their traditional form of expression from time immemorial.

It is plain that he is antipathetic or temperamentally indisposed — at least for the nonce — to approaching the ballads as a topic of musical research from a technical point of view. This bias accounts for his relative silence on conventional questions like scale patterns, modes, tonal range, metrical problems, etc., to focus instead on functional types. Perhaps more surprising is the absence of any comment, however brief, of an appreciative or evaluative or discriminatory kind on the quality or suitability of these melodies to their textual components. Would that be regarded as embarrassingly naïf? But then why are some of the ballad texts so often eulogized with unabashed appreciation?

Knudsen regrets — probably with good musical reason — the omission of the coarse or »jocular« ballads because they were incompatible with the initial conception of a lofty poetical inheritance. He deplores the fact that the edition disables the study of singers' personal styles and repertory, the absence in it of accompanying texts that would facilitate the study of coordinated text and music. He introduces at the close some conjectural remarks on the possible links between the ballads and dramatic or theatrical performances, by medieval stage troupes and minstrels in street plays. He has suggestions about situational improvisation, whether in work, lament, or dance; and about the interplay between voices and instruments wind or stringed, and the natural rôles of men and women in emergent circumstances, be they in festival, mourning, labor, or seasonal commemoration. These ideas are tossed out more as questions than as assertions confidently advanced. They are stimulating, but they are not well accommodated within the covers of the book before us. They would find more congenial company in such a book as David Buchan's *The Ballad and the Folk*, London, 1972.

The introductory essay by Nils Schiørring, on the Transmission and Study of the Melodies, is a 30-page historical survey, admirably straightforward, lucid, and sufficient. Starting with Grundvig's original conception of an all-inclusive national collection of the Danish ballad-corpus, with tunes, Nils Schiørring gives a bibliographical list of the seventeen ballad-tunes set down before 1700, and goes on to describe the relevant publications with such melodies down to the present. The accumulation was random and sporadic until the five-volumed collection of Abrahamson, Nyerup, and Rahbek appeared in 1812–14, and even there was composed of casual and undepend-

able recoveries from voluntary contributors. A great advance was made by A. P. Berggreen, who began to publish his international collection of folk-songs in 1842. These were widely noticed, and came into use on the stage, in vaudeville and ballet performance -- a century after John Gay started the fashion of ballad-opera with his immortal *Beggar's Opera* (1728) -- and they were set as piano pieces by Kunzen, Weyse, and Kuhlau. In successive editions, Berggreen gradually enlarged his work to eleven volumes, latterly with numerous traditional tunes sent to him and to Grundtvig, and edited by him with piano accompaniments which ironed out their modal character by imposing modern major-minor harmonization on them. Although conscientious according to his lights, he omitted tunes that would not submit to orthodox harmonic treatment.

Berggreen became the sole supreme authority before his death in 1880, and his musical opinion controlled Grundtvig's until the latter's death in 1883. Meanwhile, Ewald Tang Kristensen had begun, in the 1860's, his vast collection of popular lore, which by the time of his death in 1929 included 1000 melodies and 3000 ballads, besides 2500 »jocular« ballads, and huge quantities of other folk-material. As a collector, he thus became the counterpart of the Englishman Cecil Sharp, of the Scots Gavin Greig and J. B. Duncan, whose span of life he overlapped with a thirty-year headstart. He began to publish in 1868, and in 1871 brought out the first of thirteen volumes of folklore, ballads, and tunes gathered from living singers. A second volume, published in 1876, brought his total of texts to 233, of melodies to 193. Berggreen's adverse opinion of the musical component was a crushing discouragement to his further musical publication, and apparently in some degree to his collecting as well. But after an interval, marked by the deaths of both Grundtvig and Berggreen, he published further ballads, a tenth volume without tunes, an eleventh with a melodic supplement for volume ten, and 53 tunes for the old ballads of the new volume, plus 49 for later ballads.

Although disappointed during his lifetime, it is very evident that Kristensen, as Schiørring declares, »rescued more Danish traditional matter from oblivion than all other collectors put together«. He left his whole collection to the Society which he founded (Dansk Folke-minde-samfund). That part of it which bears on the Folkeviser established new goals and set new standards for subsequent collectors and editors; and without his entrance into the picture the present volume

would have lacked much of its importance as a national repository of popular music.

In the subsequent pages of his introductory essay, Schiørring traces the history of the post-Kristensen work accomplished in building and completing this arduous, difficult, and truly impressive compilation. He does ample justice to the succession of scholars, collectors, and editors who have brought it to a fortunate conclusion. His accurate and judicious review of the contribution towards this issue of the musicologist Thomas Laub, with his influential combination of theory and practice in relating folk- and church-song; of Axel Olrik's enthusiastic labors in continuing Grundtvig's textediting, and disseminating knowledge and widespread appreciation of the ballads as an invaluable treasury; of Hjalmar Thuren's extension of the horizon both in space and time, which is acknowledged to have laid the foundation for the present edition; the continuation of his work as collector and of the text-editing as well, of Hakon Grüner-Nielsen, who was in full command of all that had been achieved thus far; the consequent radical alterations of procedural policy necessitated by fresh accessions since 1950, and the impossibility of incorporating the latest texts into the body of the work; the significant and far-reaching contributions to theory and method introduced by Thorkild Knudsen's researches: all these and lesser matters are covered in this enlightening summary of what, in terms of normal human endeavor, can only be called an awesome enterprise. The meticulous way in which every tune has been identified, by DgF number and variant number, by Archive number, period, collector, singer, date, and area of recording, with biographical data, sequence and context of collection: all this has been under the adjudication of Svend Nielsen, along with the regulation of every phrase of every tune. His impact lies on every page. The care for detail staggers the imagination.

Thorkild Knudsen ends his essay with an exhortation to put the edition to use. And it is only natural to hope for some future realization of his wishes, in the form of an edition that will select the choicest examples of Danish melodic tradition signalized in this work, that will unite them with their own proper texts, fully laid out with the melodies in harmonious juxtaposition, so that they may be experienced as a living reality of song, undivided and entire, a true national monument -- a consummation devoutly to be wished, and a tribute to all who through the generations have so faithfully labored to this end.

Editorial Note

The century-old Danish ballad edition *Danmarks gamle Folkeviser* consists of ten text volumes (1853–1965, reprinted 1966–67) and was concluded by vol. XI The Tunes and vol. XII Indices, Akademisk Forlag, Copenhagen 1976. The history of the text edition was resumed and the index volume reviewed by Jørgen Lorenzen in *Danske Studier* 1977, and now the editors have pleasure in presenting a review of the music edition by Professor *Bertrand H. Bronson*, Berkeley, California; it should be added that his own monumental edition *The Traditional Tunes of the Child Ballads* (of which see *Danske Studier* 1960, 1963, 1976) was followed, also in 1976, by an abridged edition *The Singing Tradition of Child's Popular Ballads* (Princeton U. P., 46 + 530 pp.).

As pointed out by Professor Bronson, *DgF XI* is a rather complex undertaking. Bibliographically, it could be presented thus:

Danmarks gamle Folkeviser. XI: Melodier. Udgivet af Thorkild Knudsen, Svend Nielsen, Nils Schiørring. Med to tillæg i fotografisk optryk: A: Hjalmar Thuren & H. Grüner-Nielsen: Færøske Melodier til danske Kæmpeviser (1923). B: Den uafsluttede udgave af *DgF XI* (Hæfte 1–3, 1935–59). Universitets-Jubilæets Danske Samfund – Akademisk Forlag, København 1976.

Also with English title: Old popular ballads of Denmark. XI: The Tunes. Edited by Thorkild Knudsen, Svend Nielsen, Nils Schiørring. With two addenda in reprint: &c&c.

The disposition is the following:

*9–*39: Nils Schiørring: Melodioverlevering og melodistudium. Transmission and Study of the melodies.

*41–*121: Thorkild Knudsen: Udgavens principper og melodiernes kompositionssystem. Editorial principles and compositional system of the melodies.

*122–*126. Nøgle til udgaven. Key to the edition. *These three chapters are printed in Danish and in an English translation by Dr. John Bergsagel.*

1–468: Melodierne. Manuskript ved Svend Nielsen. The notes of the edition are given in English only, and it comprises fascimiles, a map of Denmark, and indices of first lines, titles, informants, recorders, and a word list.

A I–XXII and 1–84: H. Grüner-Nielsen's and Hjalmar Thuren's edition of Faroese tunes to Danish ballads, 1923, including an introduction, indices, and Scandinavian parallels.

B I–XXVIII and 1–192: The unfinished edition of *DgF XI*, 1935–59, i.e. three instalments with preliminary comments and the tunes to ballads 1–229.

The editors of *Danske Studier* wish to express their sincere thanks to Professor Bertrand H. Bronson for his distinguished contribution, to Svend Grundtvigs og Axel Orlriks Legat for having covered the printing costs of the review, and the Swedish Folksong Archives for an agreement of publishing the reviews of Jørgen Lorenzen and Bertrand H. Bronson as a number in their reprint series *Meddelanden från Svenskt Visarkiv*. Finally, it should be mentioned once again that the expenses of the edition have been carried since about 1890 by that indispensable institution The Carlsberg Foundation, and that *DgF XI* and *XII* saw light in the centennial year of the foundation.

Danske og engelske folkeviser

Af Lise Præstgaard Andersen

Baggrunden for denne artikel er et tværfag med de engelske og danske folkeviser som emne, der blev afholdt ved Odense Universitet i 1975–76. Hensigten med tværfaget var at drage sammenligninger mellem såvel tekster som forskningstraditioner. De danske og de engelske viser anses for at være nært beslægtede, og sammenligningen af disse viser er et gammelt studieområde, som allerede Grundtvig og Child var optaget af i deres udgaver. Lighederne i indholdet er dog ikke så mange og så påfaldende, som man umiddelbart kunne tro efter den hyppige omtale, der er blevet dem til del, og den angelsaksiske og den nordiske forskningstradition er gået i hver sin retning. Men under den tværfaglige synsmåde på stoffet kunne synspunkter fra det ene fagområde overføres til det andet, og de to tekstgruppers ejendommeligheder trådte tydeligt frem.

Ved tværfaglige studier af folkeviser støder man på et terminologisk problem, der dækker over noget mere dybtgående.

Folkeviser er i litterære kredse i Danmark – og i den almindelige bevidsthed – lig med de viser, der er udgivet i *Danmarks gamle Folkeviser*, dvs. ballader, hvor handlingen er henlagt til middelalderen, og som også ofte dateres til middelalderen. Inden for engelsk forskning – og i de fleste andre lande – defineres *folksong*, *Volkslied* etc. funktionelt, som en vise, der synges af folket, og som er nedtegnet efter mundtlig tradition, og en lignende definition anvendes inden for dansk folkloristik. Mange genrer kan rummes her indenfor, f. eks. også kortere lyriske viser med moderne indhold.

Blandt de engelske viser findes dog nogle ballader, hvor handlingen synes at udspille sig i middelalderen, og som i de fleste tilfælde er direkte paralleller til de danske ballader, således at det er nødvendigt at antage én eller anden form for sammenhæng. Interessen kunne naturligvis koncentreres om sådanne ballader, men inden for den engelske akademiske tradition studeres de ikke isoleret, og det kan være vanskeligt at trække en grænse mellem dem og den øvrige visemasse, noget der formentlig hænger sammen med de engelske overleveringsforhold. I Danmark kan vi takke adelen fra 1500- og

1600-tallet for de ældste nedskrifter af de danske folkeviser, mens indsamlingen af viser i England først for alvor begyndte i præromantikken i 1700-tallet, og kilderne til de engelske viser er for størstedelens vedkommende dels folkelig tradition dels flyveblade. Den forskellige tidsbaggrund og de forskellige samfundsklasser, der er ansvarlige for udvælgelsen og omsyngningen af visematerialet de to steder, har uden tvivl været medvirkende årsag til den forskellige karakter, indholdet i de danske og engelske viser har fået.

I og med de terminologiske vanskeligheder afsløres en grundlæggende forskel mellem den angelsaksiske og den nordiske forsknings-tradition. Den engelske indfaldsvinkel til stoffet er overvejende folkloristisk, og den nordiske dels litterær, dels filologisk. Følgelig har den engelske forskning især undersøgt overleveringsprocessen, mens den danske har været optaget af visernes indhold. Dette skyldes sandsynligvis ikke alene selvforstærkende tradition, men også det forskellige materiale, dansk og engelsk forskning har til rådighed.

De danske viser har som oftest en klar episk tråd og en tydelig miljø- og karaktertegnning, mens de engelske viser tit er overvejende lyriske og med miljø- og karaktertegnning blot antydnet, så de sjældent med sikkerhed kan placeres i en bestemt tid eller i veldefinerede sociale omgivelser, og således i det mindste ikke indbyder til en sociologisk tolkning, en betragtningsmåde, der er frugtbar at anvende på de danske folkeviser. Den engelske visemasse er desuden så lidet homogen, at det kan synes svært at finde andre fortolkningsmæssige overbegreber.

Af de synsvinkler, der blev anlagt ved tværfaget viste følgende sig særlig anvendelige: 1. Folkeviserne og samtidens sociale virkelighed, 2. De internationale relationer, 3. Overlevering og stil. Nedenfor resumeres resultaterne:

Den danske folkevise regnes almindeligvis for at være en middelalderlig genre – nogle forskere sætter dens oprindelse så langt tilbage som 1200-tallet –, selv om de ældste fuldstændige optegnelser stammer fra 1500- og 1600-tallet. Der er flere grunde til en tidlig datering, sprogformen, de indbyrdes afvigende versioner af hver vise, der tyder på mundtlig overlevering og vidnesbyrd fra 1200- og 1300-tallet om dans, som vi fra flere kilder – også fra viserne selv – ved hørte intimt sammen med folkevisefremførelse. En anden grund er visernes indhold. De fortæller om personer (undertiden historiske personer) og

kulturförhold fra 1100-tallet til 1600-tallet. Viserne behöver naturligvis ikke stamme fra den tid, de omhandler, men pä den anden side har nogle af dem et prärg af samtidighed og selvoplevelse, man nästen ikke kan se bort fra. Endelig findes enkelte gamle fragmenter, hvoraf de äldste, der med sikkerhed kan afgöres at stamme fra folkeviser, dateres til 1400-tallet. Genren kan i Danmark senest väre opstået i 1400-tallet.

Det interessante er imidlertid, at livsbilledet og de moralske normer i flere danske folkeviser har et meget gammelt prärg. Det er faktisk sä gammelt, at det näppe kan väre samtiden, disse viser skildrer, selv om man vil datere dem helt tilbage til 1200-tallet. Dette fremgär af en sammenligning med andre kilder fra 1200-tallet, landskabslovene.¹

Yndlingstemaer i viserne er kamp og kärlighed, og hyppige udformninger af disse temaer er hävnmotivet og frillemotivet. En gruppe viser beskæftiger sig med frillens usikre stilling. Tit former handlingen sig sådan, at den mand, hun i mange år har levet sammen med, tager en lovformelig fæstemö, ikke af kärlighed til en ny kvinde, men fordi han föler sin gamle levemåde socialt deklasserende. Forklaringen pä hans handlemåde lyder ret ens i de forskellige viser, f. eks.:

»Ieg wilde icke med stalten Ellind löffue

det sleffred-lyff:

for-dy loffuet ieg eder, iumfrw Daamorr,

till myn eggte-wyff.«

Stolt Elins Hävn (DgF 209 A, 17)

Den forskudte kvindes reaktion udlöser ofte katastrofen. Vi fär i disse viser et indtryk af frillevæsenet, som et af samfundet halvvejs accepteret papirlöst ægteskab, der dog medförer en vis grad af social vanære.

Et nøjagtigt tilsvarende billede findes i landskabslovene, hvor frillevæsenet ikke mere accepteres som en selvfölgelighed, men hvor frillen dog pä ingen måde er at ligestille med en simpel horekvinde, dvs. en kvinde der har begået ægteskabsbrud, hvad der blev hendes skæbne i tiden op mod renæssancen, hvor kilderne kan omtale friller og sköger i samme åndedrät. Landskabslovene skelner mellem horebörn og slegfredbörn. De sidste kan få arveret efter faderen, hvis denne lyser dem i kuld og kön, omend de ikke arver lige med ægte söskende,

hvad de sandsynligvis har gjort i ældre tid.² Frillevæsenet er en vaklende institution, og én af måderne man kan komme det til livs på, er at gøre det lidet tiltrækkende at indlade sig i et sådant forhold – f. eks. ved at svække børnenes stilling. En anden metode er at gennemtvinge ægteskab i de tilfælde, hvor dette er muligt, nemlig hvor manden ikke er gift i forvejen. Dette fremgår af stykket i Jyske Lov I, 27, i følge hvilket ægteskab stiftes ved hævnd. Den kvinde, der i tre vintre har levet sammen med en mand og båret husets nøgler, skal herefter anses for at være lovformelig ægtehustru.³

Slegfredens stedse forringede kår middelalderen igennem må skyldes kirkens ønske om at fastslå princippet om enegifte. Kirken ønsker også at mindske slægtens dominans over enkeltindividet ud fra den idé, at ethvert menneske er ansvarlig for sine egne handlinger over for Gud. Det er en historisk kendsgerning, at begge dele gennemføres parallelt.⁴ Det er således næppe rigtigt, når Jens Anker Jørgensen i sin bog *Jorden og slægten. En indføring i folkevisens univers* (København, 1976) fortolker slegfredens usikre stilling, som den er skildret i viserne, som et resultat af det stærke slægtssammenhold og det dermed forbundne ønske om legitimitet for at sikre, at arvejorden kommer på rette hænder.

I behandlingen af hævndrabet findes en klar modsætning mellem landskabslovene og folkeviserne. Hævndrab forøves i folkeviserne igen og igen uden anden konsekvens end et nyt hævndrab, så en veritabel blodhævnsrække sættes i gang:

»Ieg will ride migh op paa land
hertug Iffuers-sønn imod;
det er well otte winter sidenn,
hans fader woff min broder.« (2)

Hertug Iffuers-sønn dræbes, og visens sidste vers lyder således:

Det meldte hertug Iffuersøns høestru
alt unnder det skarlagen rød:
»Løffuer hertug Iff[uer]søns sønner tho,
saa vel heffner de hans død!«
Age fælder Tord Iversøn (DgF 319 A, 26)

I landskabslovene derimod er selvtægt simpelthen forbudt, undtagen i det specielle tilfælde, at en mand griber sin hustru på fersk gerning

i utroskab.⁵ Enkelte bestemmelser kan tyde på, at hævn drab har fundet sted alligevel, men det bekæmpes energisk. Således har det været nødvendigt at fastsætte en særlig streng straf for drab efter bødede bøder, altså hævn drab, der finder sted efter drabsbøden er udbetalt,⁶ men i samtlige landskabslove mærkes der en tendens mod en central udøvende magt, cf. f. eks. Jyske Lovs fortale, hvor kongen fremstilles som de svages beskytter⁷ eller bemærkningen ligeledes i Jyske Lov om, at ombudsmanden skal hæng tyven, for han hæng ham for rettens skyld, ikke for hævnens.⁸

Hvad er så det rigtige billede af 1200-tallets Danmark? Ja, det sandsynlige er vel, at de to kilder overdriber til hver sin side. Landskabslovene udtrykker kongens og kirkens drøm om et velordnet samfund, og folkeviserne er dels præget af en for fiktion naturlig forkærlighed for dramatiske effekter, dels udtrykker de en stormandsklasses drøm om at kunne tage sig selv til rette og afgøre konflikter på gammeldags heroisk vis, udelukkende støttende sig til egen og slægtens styrke. Det *kan* altså godt være samme tid, der skildres. I enkelte visser møder vi imidlertid en retspraksis, der, hvis den overhovedet har eksisteret i Danmark, må datere sig til tiden længe før 1200-tallet. Det drejer sig om holmgangen, som kendes fra islandske sagaer og Saxo. På Island skal den være blevet forbudt 1004. Fra danske retskilder kendes noget sådant ikke. En holmgang er en tvekamp, der finder sted på et til formålet indhegnet område – eller på en holm, dvs. en lille ø, og som virker som retslig afgørelse i bedste forståelse med landets love og autoriteter.⁹

En sådan holmgang skildres i *Svend af Vollerløv* (DgF 298), hvor hovedpersonen på denne måde får hævn for sin faders død. Det sker på tinge, hvor der i følge landskabslovene var særlig streng straf for at begå drab;¹⁰ oven i købet finder holmgangen sted i overværelse af kongen.

Konklusionen er, at viserne rummer et nostalgisk element. De giver ikke altid en realistisk skildring af samtiden, men i stedet en idealiseret skildring af fortiden. I sammenhæng hermed må deres dominerende konservative ideologi betragtes. Den instans, folkevisemennesket er underordnet, er slægten. Det er ikke, som det var at forvente, når talen er om mennesker i et middelaldermiljø, kongen eller kirken.

Jens Anker Jørgensen understreger også slægtssammenholdets betydning i sin ovenfor omtalte bog, *Jorden og slægten* (København, 1976), men ved en sammenligning mellem folkeviserne og middel-

alderlige lovtekster kommer han til det tilsyneladende modsatte resultat af denne afhandling, nemlig at visernes slægtsorden ikke er helt så streng som de ældste lovbestemmelser. Dette skyldes bogens løse forhold til det historiske perspektiv. Viserne søges ikke anbragt i en bestemt historisk sammenhæng, og sammenligningsmaterialet vælges derfor tilfældigt. Således benyttes bl. a. den norske Gulatingslov til belysning af de danske folkeviser, og derved går Jens Anker Jørgensen glip af den pointe, at folkeviserne, der må være samtidige med eller sandsynligvis yngre end de danske landskabslove, har en mere konservativ livsholdning end disse – altså indeholder en bevidst opposition mod visse tendenser i samtiden.

Blodhævnens i viserne er et ekstremt udtryk for, at slægten her er mere værd end individet. Denne holdning medfører, at konflikt mellem slægt og individ bliver et yndlingsemne. Det udformes gerne sådan, at en kvinde kommer i det dilemma, at skulle vælge mellem sin egen slægt og sin mand eller elsker. Konflikten mellem denne og kvindens familie skyldes enten en gammel slægtsfejde eller drab i kvindens slægt begået ved bortførelsen af hende.

Viser med dette motiv er f. eks. *Hagbard og Signe* (DgF 20), *Ribold og Guldborg* (DgF 82), *Hildebrand og Hilde* (DgF 83), *Torbens Datter* (DgF 288), *Hr. Erlands Vold og Straf* (DgF 289), *Palle dræbes* (DgF 324), *Nilus og Hillelil* (DgF 325) og *Ridder fælder Jomfruens 7 Brødre* (DgF 416).

I sjældne tilfælde holder pigen sig til sin egen familie. Dette sker i *Palle dræbes* og *Hr. Erlands Vold og Straf* – i sidstnævnte vise varierer fortolkningen af hendes holdning lidt fra opskrift til opskrift. Tit står hun vaklende, som i *Ribold og Guldborg* og den nærtbeslægtede *Hildebrand og Hilde*, hvor hun har valgt elskeren, men i sidste øjeblik giver efter for en binding til slægten. Til denne kategori må også *Nilus og Hillelil* og *Torbens Datter* henføres. I den første tror heltinden naivt at kunne se bort fra de gamle slægtsmodsætninger og bliver derved årsag til et blodbad, i den sidste bygges konflikten op, men udfoldes ikke. Undertiden står pigen konsekvent på elskeren/ægtemandens side. Dette er tilfældet i både *Hagbard og Signe* og *Ridder fælder Jomfruens 7 Brødre*.

Man kunne fristes til at lægge en relativ kronologi ind i denne viserække, således at solidariteten med slægten var karakteristisk for de ældste viser og valget af den individuelle kærlighedslykke for de yngste. Dette er imidlertid næppe holdbart. Ganske vist er *Ridder fælder*

Jomfruens 7 Brødre formentlig ung – fra tiden op mod renæssancen. Sikre kriterier for visernes datering har vi ikke, men en svag episk tråd og mange lyriske indslag, som der findes i denne vise, regnes gerne for unge træk.¹¹ Desuden behandler visen sit motiv, svogerdrabet, parodisk – et motiv, der gennemspilles i dybeste alvor i *Ribold og Guldborg* og *Hildebrand og Hilde*. Slutningsverset i B-versionen lyder:

»Haffuer du weigedt min brødre siu,
ieg will det icke laste;
haffde du wegidt min faader medt,
daa wilde ieg met digh faste.« (16)

Til gengæld er det episke stof i *Hagbard og Signe* gammelt – Saxo fortæller historien.

I denne forbindelse skal der erindres om, at motivet med kvindens loyalitetskonflikt er hyppigt i en genre, der er ældre end folkeviserne, nemlig i helteedigtningen, der stammer fra tiden mellem ca. 700 og ca. 1300. Også her forekommer begge typer af løsninger, uden man kan afgøre, hvilken der er ældst.

Eksempler fra helteedigtningen: Hild står mellem sin fader Høgne og sin bortfører Hedin i sagnet om Hild, der sandsynligvis har rødder tilbage i 700-tallet, som gengives udførligt i begyndelsen af 1200-tallet i *Snorra-Edda* og hos Saxo, og som desuden har forskellige udløbere; den yngste det shetlandske *Hildinakvad*, nedtegnet i 1700-tallet på det nu uddøde vestnordiske sprog *norn*. Udgangen på konflikten varierer i de forskellige versioner, men Hild er altid solidarisk med sin bortfører, cf. P. A. Munch, *Norrøne Gude- og Heltesagn*, revidert udgave ved Anne Holtmark (Oslo, 1967), pp. 159–161; bogen trykt første gang i sin oprindelige form 1841, og Heiko Uecker, *Germanische Heldensage* (Stuttgart, 1972), pp. 93–100.

I sagnkredsen omkring Vølsungerne findes motivet den kvindelige loyalitetskonflikt flere gange. Signy bliver gift med Siggeir, der dræber hendes far og brødre med undtagelse af broderen Sigmund. Signy og denne broder får en søn, der hævner sig på slægtens vegne ved – inspireret af moderen – at dræbe hendes ægtemand. Historien fortælles i *Vølsunga saga* fra ca. 1260 og er formentlig afhængig af et ældre tabt kvad (Munch, pp. 178–184; Uecker, pp. 22–25). Gudrun fra samme sagnkreds hævner i eddadigtene *Atlakviða* og *Atlamál* –

dateret til ca. 800–1000 – sine brødres død ved at slå mand og børn ihjel. I den tyske behandling af samme stof, *Nibelungenlied*, er drabet på brødrene heltindens hævn for drabet på hendes første mand Sigfried (Munch, pp. 204–208, 214–218; Uecker, pp. 41–50).

Endelig er Sigrun i eddadigtene om Helge Hundingsbane (ca. 1000) stedt i en lignende konflikt. Helge dræber Sigruns fader og brødre med undtagelse af den yngste broder, der til gengæld dræber ham. Digtene er en forherligelse af Sigruns troskab mod Helge (Munch, pp. 184–188; Uecker, pp. 124–128).

Udgangen på konflikten er i folkeviserne næsten altid tragisk – lige meget, hvilket valg kvinden træffer. Når den undtagelsesvis ikke er det, vil jeg være tilbøjelig til at anse dette for et ungt træk. Slægtens autoritet er vældig. Viserne beskæftiger sig gerne med personer, der forsøger at sætte sig ud over denne autoritet, men demonstrerer på den anden side, at dette kun kan gennemføres med en tragedie til følge.

Den ideologi, vi møder i folkeviserne, er ikke typisk for feudalismen, men den hører snarere hjemme hos en storbondeklasse med rødder i ættesamfundet. Dette stemmer godt overens med de faktiske forhold i middelalderens Danmark, som på landskabslovenes tid i det store og hele er et bondesamfund, og hvor man også senere kun i begrænset omfang kan tale om en egentlig fødselsadel. En sådan grundlægges først i tiden 1241–1400¹² og får sin blomstring omkring renæssancen, hvor de store jordkoncentrationer skabes, og hvor en mængde af de nu bevarede adelsborge og -gårde bygges. – Fra middelalderen er meget få bygningsværker af denne art bevaret.¹³

På hvilke tidspunkter af middelalderen havde denne storbondeklasse grund til at føle sin magt truet af centralistiske tendenser, samtidig med, at den havde en nogenlunde frisk erindring om en fortid, hvor den friere kunne udfolde sig og derfor havde grund til at idealisere denne fortid ved at digte endnu mere konservative træk ind i den? Ja, det havde den faktisk både i 1200-tallet og 1400-tallet, to perioder, hvor kongemagten var stærk, og to perioder, man har villet datere de danske folkeviser til. Både i 1100-tallet (stridighederne før Valdemar I kom på tronen) og i 1300-tallet (den kongeløse tid efter Christoffer II) var der tidspunkter uden stærk central magt, hvor overklassen har kunne gøre nogenlunde som den selv ville.

De danske viser, der er særlig egnede til at jævnføre med bagvedliggende samfundsforhold, kan temainddeles på følgende måde: 1.

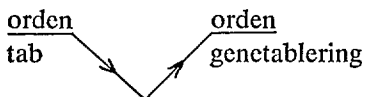
Drab og hævn, 2. Forholdet mellem slægt og individ, 3. Kvindens stilling, 4. Religion og overtro.

Denne inddeling kan også anvendes på de engelske viser, og sammenligninger kan med udbytte foretages, især inden for grupperne kvindens stilling og religion og overtro. Også de engelske viser behandler forholdet mellem en mand og en elskerinde, han ønsker at forlade, men det er her snarere et tidløst dramatisk motiv end en afspejling af historisk genkendelige tilstande, og holdningen til den kvindelige hovedperson er en anden. I Danmark beundres den handlekraftige kvinde, der ikke finder sig i at blive skubbet til side. I England fordømmes hun, eller motivet bliver et andet: ikke den stolte krænkede kvinde, men den tålmodigt lidende, der til sidst belønnes, cf. *Fair Annie* (Child 62) og *Child Waters* (Child 63).

De danske trylleviser har bemærkelsesværdigt få kristelige indslag, mens repræsentanterne for den overnaturlige verden i England undertiden associeres med djæveln. En sammenligning mellem den danske *Nøkkens Svig* (DgF 39) og den engelske *James Harris (The Daemon Lover)* (Child 243) kan tjene som eksempel. I Danmark er bortføreren/forføreren simpelthen nøkken. I England afslører han sig som en endnu ubehageligere person ved sit kendemærke »the cloven foote« (hestehoven).

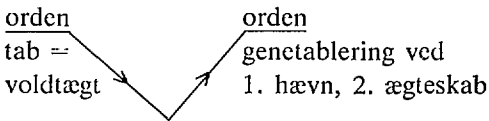
Sådanne sammenligninger er dog mere egnede til at belyse de danske visers egenart end til at sige noget udtømmende om de engelske viser, eftersom det kun er enkelte af disse, der passer ind i mønstret.

De danske viser fra de tre første grupper afslører et normbundet univers, der lader sig illustrere ved en enkel grafisk model. I denne verden kan man meget vel komme ud for katastrofer, men status-quo kan på forskellige måder genoprettes. Man kan få lige så meget, som man har mistet, men ikke mere eller noget andet:



En sådan katastrofe er for en folkevisekvinde tab af æren ved forførelse eller voldtægt, og det er i den forbindelse ligegyldigt, hvor lidt eller hvor meget hun selv har været interesseret i at fremme begivenhederne. Denne holdning viser sig tydeligt i *Herr Ebbes Døttre* (DgF 194), hvor voldsmandenes mor håner de ulykkelige krænkede piger – skammen er deres. Det lidte tab kan genoprettes på to måder:

1. Ved hævn, som netop i den ovenfor omtalte *Herr Ebbes Døttre*, hvor pigerne tager sig selv til rette. Visen slutter i en atmosfære af triumf uden tanke for, hvilke instanser, der kunne blive fornærmede over et dobbeltdrab ved højaltetret.¹⁴ 2. Ved at voldsmanden eller forførreren ægter den krænkede kvinde.



Dette sidste finder f. eks. sted i *Brud ikke Mø* (DgF 274) – også udbredt i England, *Gil Brenton* (Child 5), hvor heltinden har svare bekymringer over, hvordan hun skal skjule for sin ægtemand, at hun ikke er ren mø, men hvor alt opløses i fryd og gammen, da han afslører, at han faktisk er identisk med den forsvundne voldsmand, der i sin tid røvede hendes ære.

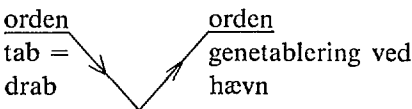
En anden form for statustab, der oftest berører manden, er et uhævnnet drab i en familie. Hr. Villian bebrejdes i *Svend af Vollersløv* (DgF 298 A), at hans far ligger uhævnnet, og reaktionen er følgende:

Det suared unge her Villian
hand blef i kinder saa bleg:
»Alt skall ieg hæffne min faders død,
førend ieg kommer i eder leg.« (13)

Handlingen følger på ord, og hans mor takker ham:

Dett var stolten fru Mettelild,
klapper hannem ved huden kind:
»Haf tack, unge her Villian,
for du heffnede kier faders død din!« (36)

Hævnen er altså her ganske uproblematisk. Noget lignende ser vi i den tidligere omtalte *Aage fælder Tord Iversøn* (DgF 319), hvor konsekvenserne, den uendelige blodhævnsskæde, antydes, men ikke problematiseres.



Den fredelige løsning på konflikten, og den som loven foreskriver, nemlig bøder for den dræbte, foreslås somme tider i viserne, men gen-nemføres vist nok aldrig. Den er for udramatisk til at danne klimaks.

Et mere kompliceret forhold finder vi i de tilfælde, hvor en kvinde er engageret til to sider – gift ind i en slægt, der er hendes egen fjendtlig, eller bundet både til sin oprindelige fæstemand og sin bort-fører (*Palle Bosøns død*, DgF 329), men helt uopretteligt bliver or-densbruddet først i det tilfælde, hvor en eventuel hævn ville ramme eller faktisk rammer inden for slægten. Dette sker i *Liden Engel* (DgF 297 A), hvor sønnens drab på morbroderen nok er hævn for faderens død, men samtidig slår et skår i moderens slægt:

Thett war fru Mall-fredt,
hun greed och hiender hun sluo:
»Førre daa haffde ieg [ien] dagleg sorrig,
nu hauffuer ieg thuo!« (60)

Hævnen fører ikke her til genoprettelse af normen, men til et nyt ordensbrud – og visen bliver tragisk.

orden

- | | | |
|--------|------|---|
| 1. tab | drab | ↓ |
| 2. tab | hævn | |

Samme nedadgående kurve ses i visen om brødrene *Palle*, *Baard* og *Liden* (DgF 330), hvor den dødeligt sårede Liden afviser pengebod og dræber sine brødre som hævn.

Rædslen over drabet inden for slægten, en rædsel, der medfører evig fredløshed for gerningsmanden, er det eneste, der er tilbage i *Svend i Rosengaard* (DgF 340). Forhistorien mangler her. Vi kan sige, at handlingen er koncentreret i den yderste spids af den ovenfor op-ridsede figur. Meget betegnende er det blevet sandsynliggjort, at denne vise har engelsk forbillede, nemlig den med rette beundrede ballade *Edward* (Child 13).¹⁵ Her fremtræder netop meget tydeligt nogle af den engelske ballades karakteristika: løsrivelsen af beretningen fra historisk sammenhæng, fra tids- og miljøbundethed, fascinationen ved den blodige, næsten naturstridige, dåd¹⁶ og den raffinerede udnyttelse af balladeteknikkens forkærlighed for dialogen med en chokeffekt til sidst. Visen er udelukkende bygget op over spørgsmål-svar sammen-

trængt inden for ét vers, og herved afsløres gradvis at sønnen med egen hånd har dræbt sin far og – i sidste vers – at moderen har tilskyndet til drabet.

Når folkevisen (balladen) indbyder til tværfaglig behandling, skyldes det to ting: 1. at samme genre er udbredt over de fleste europæiske lande (karakteristik: forholdsvis korte episk-lyrisk-dramatiske digte i samme simple eller beslægtede versemål, tit med omkvæd og med samme fortælleteknik, f. eks. koncentrerer handlingen om højdepunkter, mellemlid springes over, og et stilmiddel som versgentagelsen med få variationer er almindeligt), og 2. at der findes mange eksempler på, at viser fra forskellige lande fortæller samme historie.

Studiet af de internationale relationer er imidlertid et vanskeligt forskningsområde, hvilket dels skyldes usikkerheden omkring visedateringerne og dels skyldes, at det er en skønssag, om en vise er en egentlig parallel til en anden, således at de to viser enten må have benyttet samme kilde eller være indbyrdes afhængige – hele visen eller blot ét eller flere af motiverne kan i dette tilfælde være overført fra land til land – eller de to viser blot fortæller beslægtede historier, der ikke nødvendigvis har samme oprindelse.

Som eksempler på viser vi ved tværfaget regnede for paralleller, kan nævnes: *Lady Isabel and the Elf-Knight* (Child 4) = *Kvinde-morderen* (DgF 183), *Gil Brenton* (Child 5) = *Brud ikke Mø* (DgF 274), *Earl Brand* (Child 7) = *Ribold og Guldborg* (DgF 82), *The two Sisters* (Child 10) = *Den talende Strengelæg* (DgF 95), *The Maid and the Palmer* (Child 21) = *Maria Magdalena* (DgF 98), *Clerk Colvill* (Child 42) = *Elveskud* (DgF 47), *Sweet William's Ghost* (Child 77) = *Fæstemanden i Graven* (DgF 90), *Edward* (Child 13) = *Svend i Rosengaard* (DgF 340). En konkordans over engelske og danske parallel-viser – her opgjort til 39 ialt – findes i *DgF*, XII (København, 1976), p. 112.

Hvilke vandringsveje disse viser har fulgt, vides ikke med sikkerhed. I England regnes der ofte med, at Danmark har været den ydende part, og i Danmark hævdes gerne det modsatte, uden at nogen af parterne har overbevisende argumenter til deres rådighed. – Det er langt fra givet, at svaret skal være det samme for alle visernes vedkommende.

Det er tankevækkende, at lister over engelske og danske parallel-viser indeholder mange trylleviser og meget få ridderviser. Kunne for-

klaringen være den, at den realistiske riddervise, der omhandler genkendelige danske sociale forhold, er gammel i Danmark – fra 1200-tallet, og der i 1400-tallet, det tidspunkt, de engelske viser almindeligvis dateres til, er sket en forøgelse af den allerede eksisterende visemasse med trylleviser med internationalt udbredte motiver?

Hele genrens vandringsveje er et mere omfattende problem. Den nyeste større behandling af dette emne findes i den ungarske forsker Lajos Vargyas bog, *Researches into the Medieval History of Folk Ballad* (Budapest, 1967).

Tesen er her, at genren er en bondegenre, der oprindelig stammer fra Frankrig. Dette kan bringes til at stemme overens med, hvad vi ved om de danske viser, og det kan udjævne en uenighed mellem dansk og engelsk forskning om visernes oprindelse. Siden reaktionen mod romantikkens opfattelse af folkeviser satte ind, har der i Danmark været almindelig enighed om, at de såkaldte folkeviser i virkeligheden er adelsviser, men i England regner man stadig med, at engelske folkeviser faktisk er en folkelig genre, og man fortolker forekomsten af fornemme damer og riddere som et udslag af de lavere klassers ønskedrøm om højere sociale lag. De danske folkevisers mere udførlige billede af stormandsliv og -moral, som er ret enestående inden for den europæiske folkevisetradition, kan dog næppe bortforklares på denne måde.

Når viserne i Danmark i renæssancen findes hos adelen, og deres indhold er præget af overklasse, kan det forklares således: De forvaltes her i middelalderen af en storbondeklasse og afspejler dens idealer. Ved middelalderens slutning er en del af storbønderne blevet en egentlig adel, der så nedskriver de af de overleverede viser, der passer bedst med deres livsanskuelse, dvs. dem, der klarest viser et aristokratisk præg.¹⁷

Den engelske og amerikanske forskning har i høj grad koncentreret sig om overleveringen og har i de sidste tiår været domineret af M. Parry's og A. B. Lord's improvisationsteori, der bygger på undersøgelser af mundtlig tradition blandt analfabeter i Jugoslavien. Her improviseres episke digte over et skelet af formler, cf. A. B. Lord, *The Singer of Tales* (Cambr., Mass., 1960), og teorien går ud på, at anden digtning, der indeholder formler, er blevet til på samme måde. Den er først søgt anvendt på de Homeriske digte, siden på den oldengelske heltedigtning og sidst på folkeviser. Således har David Buchan i sin

bog *The Ballad and the Folk* (London, 1972) brugt den på de skotske folkeviser.

Teorien er hidtil kun blevet afprøvet af en enkelt forsker på de danske folkeviser, nemlig Otto Holzapfel, cf. *Studien zur Formelhaftigkeit der mittelalterlichen dänischen Volksballade* (Frankfurt a. M., 1969). De danske folkevisers ringe variation synes umiddelbart at tale imod den, og undersøgelser af nyere folkelig tradition – hvor traditionsbæreren imidlertid også er bekendt med den stabilitet, det skrevne ord har – viser, at vedkommende faktisk prøver at huske sit stof og ikke digter visen påny ved hver fremførelse.¹⁸

Dog kan teorien interessere ved at påpege, hvor formelprægede de danske folkeviser faktisk er.

Almindeligvis gør beskrivelser af det danske folkevisesprog opmærksom på dettes stereotype præg. Hermed hentydes imidlertid snarere til enkelte, ofte brugte, ord: mø, mår, ungersvend, borgeled, højenloft, tilje, fager etc., syntagmer: med hviden hånd, ganger grå, som vilden fugl på kviste etc., eller hele sætninger: han red sig under ø etc. end til det fænomen, at hele vers eller grupper af vers kan gå igen fra den ene vise til den anden. Almindeligt tilbagevendende situationer i de forskellige viser, f. eks. bryllup og barnedåb, skildres med omtrent samme ordvalg. Når man ikke i tilstrækkelig grad har været opmærksom på dette før, tror jeg, det hænger sammen med den måde, viserne i de gængse folkevisantologier er udvalgt på. Udvælgelseskriteriet har været det æstetiske. Og dette i og for sig udmærkede princip har været kombineret med et andet ligeledes udmærket, at vælge så forskellige viser som muligt, så man fik et repræsentativt udvalg. Dette har imidlertid tilsløret nogle karakteristiske fællestræk ved viserne. Udtryk, der i almindelighed beundres som bevidst kunstneriske og træffende i visse viser, står som blot og bar tomme undertiden malplacerede formler i andre mindre kendte viser.

Et eksempel på en sådan formel er et vers fra *Germand Gladen-svend* (DgF 33 A):

Fød bleff hannd en affttenn,
thy chrestnett hanom om en natt:
thy kalditt hanom Gicellemand Glaaden-suend,
dy dwlde hanom, meden dy maatte. (12)

Hastværket med barnedåben er ofte i fortolkningstraditionen blevet udlagt som særligt meningsfuldt, fordi det er en uhåndgribelig over-

naturlig magt, der truer ham, som må stå i modsætning til kristendommen. Imidlertid findes samme vers i mange viser, hvor det er en jordisk magt, f. eks. faderens drabsmand, der kan være en trussel mod det nyfødte barns liv. Således i *Svend af Vollersløv* (DgF 298 A):

Hand bleff fød i buret,
de christnet hann om en natt;
de kallede hann ungen her Villian,
de dølde hann, meden de matt. (8)

I *Ridderens Runeslag* (DgF 73 A) findes der en strofe, som alle kommentatorer har været enige om at fremhæve som højdepunktet af lyrisk stemningsmættethed, nemlig den forlokkede (og afviste) piges forklaring eller rettere bortforklaring til fæstemanden, da han afkræver hende svar på, hvorfor hun strejfer alene rundt om natten:

»Ieg waar meg gangendis vde till aa:
ieg skuode dy blomster brune och blaa.

Ieg skoude dy blomster brune och blaa:
thett fierste agter ieg meg att faa.

Ieg skuode thi roser huide och røde:
thi staar vdi dieres alerfierste grødde.« (26–28)

Den erotisk ladede sommernatsstemning fremtrylles her i disse på én gang poetisk-naturbeskrivende og symbolske replikker.

Man bliver derfor unægtelig noget chokeret, når man genfinder nærtbeslægtede strofer i *Roselille Mø* (DgF 197 A), en blodskams- og mordhistorie, hvor heltinden til sidst slår en voldtægtsforbryder ihjel, hvad hun beretter på følgende måde:

»Ieg haffuer weritt meg vde wed aae,
ieg plockitt dy vrtter buode huide og blaa.

Ieg plokett thuo blomster, wor gwlle och røde,
thett thridye stander y synn aler-fierste grøø.

Thett thrydy staar y synn aller-fierste grøde:
her Peder saa haffuer ieg slagitt til dødde«. (35–37)

Dette forringer ikke strofernes kvalitet i de viser, hvor de har funktion og åbner for fortolkning, men det får én til at spekulere lidt over visernes kompositions måde. At de fra begyndelsen er skabt af individuelle digtere, er der ingen, der betvivler, men skyldes samtlige kunstneriske højdepunkter en bevidst arbejdende digter, eller er nogen af dem blevet til i traditionen, hvor formelstrofer med vilje eller ved et tilfælde er blevet sat ind i sammenhænge, hvor de får mening og dybde?

Hvis dette sidste er tilfældet, nærmer vi os den romantiske tese om, at det er folket som sådan eller »folkeånden«, viserne skylder deres oprindelse. Desuden kommer vi ind på problemet, om viserne bliver dårligere eller bedre i traditionen. Om de med de rammende tyske udtryk kommer ud for den proces, der hedder *zersingen* eller *zurecht-singen*.

Studiet af formler er formentlig et af de emner, fremtidens folkeviseforskning vil tage op med fornyet styrke. Formlerne kan betragtes både funktionelt og stilistisk. Det sidste forekommer en dansk folkeviserinteresseret indlysende, men inden for angelsaksisk forskning (og den herfra inspirerede tyske forskning) har dette synspunkt indtaget en meget tilbagetrukket plads som følge af den manglende tradition for æstetisk vurdering af folkevisetekster. Det må imidlertid også være muligt at se formlerne i et videre perspektiv. Megen middelalderlig digtning domineres af stiliseringer, typer og tilbagevendende retoriske figurer, noget der sandsynligvis skal ses i sammenhæng med den statiske samfundsopfattelse. Et stilmiddel som topos-anvendelsen (anerkendte litterære klicheer, f. eks. ytring af overdreven forfatterbeskedenhed), der har sin oprindelse i antikken, blev populært i middelalderen og synes ikke ubeslægtet med folkevisens formler. En iøjnefaldende vanskelighed viser sig imidlertid ved fordybelse i formelstudier: definitionen af en formel. Hvor mange ord kan udskiftes i en given formel, før den ikke mere er den samme? I litteraturen om dette emne reduceres undertiden forbavsende mange forskellige sætninger til én formel, uden at de har mange lighedspunkter bortset fra en identisk syntaktisk opbygning.¹⁰ Det semantiske indhold må imidlertid også spille en rolle for afgrænsningen af en formel, en afgrænsning, der yderligere vanskeliggøres af, at dette indhold veksler alt efter de relationer formelen indgår i.

Noter

1. De danske landskabslove kan i deres foreliggende form dateres til tiden mellem 1202 (tidligst mulige datering af Skånske Lov) og 1241, det årstal, Jyske Lov daterer sig selv til. De to sjællandske love, Valdemars sjællandske Lov (tre redaktioner: Arvebog og Orbodemål, ældre redaktion og yngre redaktion – nævnt i kronologisk rækkefølge) og Eriks sjællandske Lov skal tidsmæssigt placeres mellem SkL og JyL; dog er det usikkert, hvor gammel A&O er, men i det mindste er den ældre end 1216, cf. Stig Iuul, »Landskabslove«, *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, 10 (København, 1965), spalterne 228–31 og *Danmarks gamle Love på nutidsdansk* i oversættelse ved Erik Kroman under medvirken af Stig Iuul, 1 (København, 1945), pp. I–XII.
2. Cf. »Oäkta barn«, *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, 13 (København, 1968). Om danske forhold skriver Jens Ulf Jørgensen i spalterne 69–71. Et af beviserne på frillebørns ligestilling med ægtefødte børn i ældre tid er den omstændighed, at der ikke krævedes ægte fødsel for at have arveret til tronen. Samtlige Sven Estridssøns sønner (regeringstid 1074–1131) var således født uden for ægteskab. – Fra Norge kendes lignende forhold. Først ved Magnus Erlingssøns tronbestigelse i 1163 blev det fastslået, at en ægtefødt arving foretrakkes frem for en uægtefødt. En række af de efterfølgende konger var ikke desto mindre født uden for ægteskab.
3. Henvisningerne til landskabslovene her og i det følgende gælder *Danmarks gamle Landskabslove*, ed. Johannes Brøndum-Nielsen og Poul Johannes Jørgensen m. fl. (København, 1933–41). Romertallene henviser til bog, arabertallene til kapitel. Følgende forkortelser anvendes: Skånske Lov = SkL, Valdemars sjællandske Lov = V.sjæll.L, Arvebog og Orbodemål = A&O, Eriks sjællandske Lov = E.sjæll.L, Jyske Lov = JyL.
4. Slægtssammenholdets betydning er i landskabslovene i aftagende. Således er hensigten med Knud d. 6's manddrabsforordning (Tillæg XI til SkL) at indskrænke slægtens pligt til at deltage i udredning af mandebod for drab begået af én af slægtens medlemmer. At kirken ønskede at gå endnu videre, så ansvaret for en begået forbrydelse udelukkende påhvilede drabsmanden, ses af Anders Sunesøns latinske parafrase (45) af SkL.
5. Bestemmelsen herom findes i samtlige landskabslove – fra de ældste til de yngste, cf. SkL, 215–16, V.sjæll.L, A&O II,1, E.sjæll.L II,1, JyL III,37.
6. Et sådant drab falder allerede i de ældste love ind under begrebet *botlöst mal* eller *orbodamal*, dvs. en sag, der ikke kan sones med bøder (men ved fredløshed eller dødsstraf). Cf. SkL, tillæg I,1 og V.sjæll.L, A&O III,1: »Swa ok vm man dræpir man vppa bōdir bōtæ tha ær oc thz orbodamal«.
7. JyL, fortalen: »Thet ær kunungs æmboth oc hōfthings thær i land ær, at gōmæ dōm oc gōræ ræt, oc frælsæ them thær mæth wald thu yngæs (...)«
8. JyL II,87.
9. Cf. Olav Bø, »Holmgang«, *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, 6 (København, 1961), spalterne 653–56 og Olav Bø, »Hólmanga and einvígi«, *Medieval Scandinavia*, 2 (1969), pp. 132–48.
10. Drab på tinge er *orbodamal* allerede i de ældste love. Cf. SkL, tillæg I,1

og V.sjæll.L, A&O III,1: »Swa ar oc vm man dræ||pir annar a thingi thz ær orbodamal (. . .)«

11. Cf. Ernst Frandsen, »Middelalderlig lyrik«, *Danske Studier* (1954), pp. 75–108.
12. Cf. *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*: Jan Liedgren, »Adelsbrev«, 1 (1956), 18–19 og »Frälsebrev«, 5 (1960), 1–2; Jerker Rosén, »Frälse«, 4 (1959), 670–693. – Fraværet af en adel i europæisk forstand i Danmarks middelalder kan også forklare den manglende succes, den fra Frankrig stammende høviske litteratur havde her i landet. Vi har kun få rester af denne litteraturart, der i England og Tyskland vandt så stor yndest. I to håndskrifter fra slutningen af det 15. årh. er bevaret nogle versromaner, der er aflæggere af *le roman courtois*, men absolut uden originalernes ynde og filosofiske perspektiver. Romanerne er udgivet af C. J. Brandt i *Romantisk Digtning fra Middelalderen* (København, 1869–77). Der kan næppe spores nogen dybere indholdsforbindelse mellem disse værker og folkeviserne, og i det mindste findes der i folkeviserne ingen spor af den fælleseuropæiske høviske digtnings forfinede og sindrigt opbyggede idégrundlag.
13. Cf. Troels-Lund, *Dagligt Liv i Norden i det sekstende Århundrede*, 2, 6. udg. (København, 1968), pp. 15–517; 1. udg. 1879–1901.
14. At folk under traderingen har undret sig herover, ses af to slutningsvers, der er nedtegnet i 1945. De er gengivet i *Tekst-Tillæg, DgF X* (København, 1967), p. 520, og fortæller om bandlysningen af kirken.
15. Cf. Archer Taylor, »Edward« and »Sven i Rosengård« (Chicago, 1931).
16. Yndlingsemner i de engelske viser er voldtægt, blodskam, barnemord m. v. Set i denne sammenhæng bliver de engelske paralleller til de danske viser om slægtsfejde udtryk for samme smagsretning – ikke som i Danmark en afspejling af en stadig levende konflikt mellem slægtsautoritet og individuelle tilbøjeligheder. Glæden ved de krasse effekter deler de engelske viscer med de senere danske skillingsviser. Utvivlsomt har dette noget at gøre med de engelske visers – efter danske forhold – sene skriftfæstelse og deres særlige overleveringsforhold. De er tit overleveret i skillingstryk og har altså skullet være salgbare.
17. I det danske folkevisemateriale forekommer der meget få viser, der tydeligt tager parti for almuen mod de herskende klasser. Én af dem er *Bønderne dræber Hr. Tidemand* (DgF 317), hvori en bonde slår en skatteopkræver ihjel. Netop denne vise optræder i flere folkevisesudvalg fra 70'erne, men ikke i de ældre klassiske antologier. Det var således ikke kun i renæssancen, at selektionen af viser var bundet af tid og miljø. En undersøgelse af, hvilke folkeviser, der er optaget i antologier fra forskellige tider, og hvorfor, ville sikkert give udmærket indblik i skiftende kunstopfattelse og idealer. Et hjælpemiddel til sådanne studier findes nu i *DgF XII* (København, 1976) i konkordansen pp. 95–107.
18. Cf. Sven Hakon Rossel, *Den litterære vise i folketraditionen* (København, 1971).
19. Cf. især Wolfhardt H. Anders, *Balladensänger und mündliche Komposition* (München, 1974).

DANwORD

Hyppighedsundersøgelser i moderne dansk: Baggrund og materiale

Af Bente Maegaard og Hanne Ruus

Resumé:

I artiklen giver vi baggrunden for vores indledte undersøgelser af hyppigheder i moderne dansk. Efter en præsentation af tilsvarende undersøgelser for andre sprog følger principielle overvejelser over, hvilke tekster man kan og bør opgøre frekvenser i, og de konsekvenser, dette får for valg af undersøgelsesmateriale. Med fiktionstekster som eksempel viser vi dernæst, hvilke problemer man får med at finde et repræsentativt udsnit af en tekstart og når herunder frem til opgørelser over de mest udgivne og dermed sikkert også mest læste skønlitterære forfattere i begyndelsen af 1970'erne. Afsluttende redegøres for den første fase i behandlingen af materialet og som første resultat trykkes en liste over de allerhyppigste ord i fiktionsteksterne.

Ords og andre sproglige størrelses frekvens har haft sprog- og litteraturforskernes interesse siden filologiens barndom. Inden for de sidste årtier har udviklingen på flere forskningsfelter imidlertid gjort opgørelser af sproglige størrelses hyppighed på en gang mere overkommelig og mere interessant. Fremkomsten og udviklingen af datamater og datamatiske metoder har gjort det muligt at foretage varierede og detaljerede optællinger og sorteringer af store datamængder uden umådelig forbrug af menneskelig arbejdskraft. Og de mange undersøgelser inden for kvantitativ lingvistik i de sidste årtier har ført til opstilling af nye beregningsmåder og statistiske lovmæssigheder om ordantal og hyppighed i tekster af bestemt længde.

Forestillinger om ords og vendingers hyppighed spiller en rolle inden for de fleste former for sprogbeskæftigelse. I sprogvidenskaben bygger man tit på ordhyppighed ved opstilling af analogier. I alle former for sprogundervisning har man brug for oplysninger om ords og udtryks almindelighed.

I danskundervisningen har man brug for oplysninger om danske ords og vendingers almindelighed: Ved valg af materiale til under-

visning i stavning i skolen, i sprogfærdighed for voksne og i dansk for udlændinge indgår det i overvejelserne, om materialet indeholder en passende mængde af meget almindelige ord og vendinger. Også ved undervisningen af danske i fremmedsprog har man brug for at kende hyppige ord og konstruktioner på dansk, da det vil være disse udtryk, eleverne vil søge at overføre til det enkelte fremmedsprog. I undervisningen i det enkelte fremmedsprog må man da tage særligt hensyn til særdanske ord og konstruktioner, der ikke kan overføres direkte til det fremmede sprog.

I de fleste drøftelser om sprogrigtighed indgår hyppighedsargumenter, se f. eks. Erik Hansen: Den hemmelige præmis. Argumenter og skinargumenter i sprogrigtighedsspørgsmål.¹ Her omtales almindelighedsargumentet under overskriften: demokrati.

Behovet for opgørelser af ordhyppigheder udspringer til dels fra den forestilling, at man ved at foretage optællinger i stort omfang i et tilstrækkeligt varieret materiale kan nå frem til ord og vendinger, der er fælles for alle danske sprogbrugere. Afgrænsning af denne mængde i bogstaveligste forstand fællesdansk er et af formålene for vores hyppighedsundersøgelser.

En anden alment akcepteret forestilling er den, at man bruger forskelligt sprog til forskellige slags tekst. Ved at undersøge ordforrådet i udvalgte teksttyper kan man komme frem til en præcisere bestemmelse af, hvad der karakteriserer de forskellige slags sprog.

Inden for de europæiske hovedsprog og vore nordiske nabosprog har man i de sidste femten år foretaget omfattende undersøgelser af ordhyppigheder, ved de fleste af disse undersøgelser har man anvendt datamater til optællingerne. En del af resultaterne findes offentliggjort i de nedenfor omtalte frekvensordbøger.

De nyeste undersøgelser af danske ordhyppigheder med mere generelt sigte er fra slutningen af 1950erne og omfatter kun en mindre tekstmængde. Da man har brug for frekvensoplysninger på mange områder og en maskinel behandling af et større materiale gør det muligt at foretage mange og varierede optællinger og beregninger, har vi indledt undersøgelser af hyppigheder i moderne dansk, hvor vi vil opgøre frekvenser i en tekstmasse på godt en million ord ved at anvende edb.

Med datamathhjælp kan man foretage uendelig mange optællinger og sorteringer, der for mennesker er trivielle og uhyre trættende. Når man behandler materialet maskinelt bliver det muligt at opgøre fre-

kvenser på flere forskellige sproglige niveauer f. eks. grafiske ord, leksikalske ord og faste vendinger, mens de ældre tællinger (se nedenfor s. 50), der naturligvis måtte udføres helt manuelt, kun sjældent omfatter opgørelser på andre niveauer end grafordsniveauet. Når maskinerne således kan udføre det meste af det trivielle tællearbejde, kan man koncentrere sig om at udvælge materiale til tællingerne og om at udarbejde metoder, der gør det muligt automatisk at analysere materialet og derved frembringe sproglige enheder, der kan bearbejdes kvantitativt. Ved at overføre tekster til maskinlæsbar form opnår man, at disse tekster kan gøres til genstand for alle former for automatisk og semiautomatisk analyse fra udarbejdelse af ordbøger, konkordanser og KWICindekser til forsøg med automatisk morfologisk, syntaktisk og semantisk analyse.

Som baggrund for vore egne overvejelser og konklusioner om tekstvalg til hyppighedsundersøgelserne vil vi give et overblik over tilsvarende undersøgelser for de europæiske hovedsprog og de nordiske sprog. Inden for de enkelte undersøgelser omtaler vi udvælgelse af materiale og kriterierne for udvælgelsen, behandlingen af det indsamlede materiale og formålet for den enkelte undersøgelse.

Frekvenslister og frekvensordbøger for de europæiske hovedsprog

Fransk

Der er lavet mange hyppighedsundersøgelser af det franske sprog i bestemte tekstarter (f. eks. har Gunnel Engwall undersøgt ordforrådet i franske romaner); den nyeste mere generelle frekvensordbog er *Frequency Dictionary of French Words*, der er udgivet af Alphonse Juilland m. fl. i 1970.

Denne ordbog er udarbejdet på grundlag af et corpus på i alt 500.000 løbende ord. Corpus er sammensat af 5 forskellige tekstarter, nemlig skuespil, romaner, essays, aviser og »videnskabelig og teknisk litteratur«. Hver af Juillands tekstarter består af 100.000 løbende ord, og sætningerne er udtaget fra de valgte bøger ved anvendelse af tilfældige tal.

Det bør bemærkes, at selv om ordbogen er af nyere dato, er det materiale, den er lavet på basis af, ikke helt nutidigt, idet det er udgivet i tidsrummet 1920–1940. Teksterne er udvalgt ved anven-

delse af litteraturhistorier og bibliografier; litteraturhistorier medtager som regel kun forfattere, der har gjort sig bemærket ved litterær kvalitet, og da litterære kvalitetsforfattere ikke altid er de mest læste, er der næppe grund til at tro, at Juilland har valgt de mest læste bøger fra det pågældende tidsrum.

Tekstprøvernes ord er lemmatiseret, dvs. at bøjningsformer af samme ord er ført sammen under én indgang i ordbogen, og listen over ord ordnet efter faldende hyppighed består altså af disse leksikalske indgange, dog med tekstordene som underindgange med oplysning om antallet af forekomster for hver enkelt ordform. I ordbogen offentliggøres de 5000 hyppigste lemmaer.

Der er anvendt edb ved udarbejdelsen af ordbogen, men kun til at tælle ordene og beregne statistiske størrelser, og ikke til det mere sprogligt orienterede leksikografiske arbejde, f. eks. den morfologiske analyse (til brug ved lemmatiseringen).

Formålet med at lave denne ordbog er erklæret rent videnskabeligt, nemlig at sammensætte et pålideligt corpus og at undersøge dette på forskellige måder. At ordlisterne så også kan bruges f. eks. i pædagogisk øjemed betragtes som et biresultat.

Det skal endelig anføres at denne franske frekvensordbog indgår i serien *The Romance Languages and Their Structure*, og at denne serie omfatter tilsvarende ordbøger for spansk og rumænsk.

Engelsk

Kučera og Francis udgav i 1967 deres *Computational Analysis of Present-Day American English*.

Formålet med ordbogen angives at være ved omhyggelig udvælgelse af tekster at tilvejebringe et pålideligt standard-corpus af amerikansk engelsk, således at man ved mere specielle undersøgelser af amerikansk engelsk (f. eks. et enkelt forfatterskab) kan referere til dette corpus.

Det corpus (kaldet Brown Corpus), der herved blev sammensat, består af godt 1 million løbende ord (nærmere bestemt 1.014.232 ord), der er indsamlet i 1963–64, men førstegangsudgivne i 1961. Det er sammensat af 500 tekstprøver à ca. 2000 ord fra 15 forskellige tekstarter omfattende prosa i vid forstand, altså bl. a. aviser, hobbybøger og fiktionsprosa (inddelt i 5 underafdelinger efter emne), men ikke skuespil. Der er ikke lige mange tekstprøver fra hver tekststart, men

det fremgår ikke klart af indledningen til ordbogen, på hvilket grundlag antallet af prøver for hver enkelt tekstart er bestemt: »The number and content of the categories and the proportion of the 500 samples to be assigned to each of them were determined by consensus of those taking part in the conference mentioned above [dvs. forfatterne og deres medarbejdere]«, (s. xix)) .

De enkelte tekster inden for hver tekstart er for bøgernes vedkommende udvalgt tilfældigt mellem de bøger, der fandtes på to store biblioteker, hvoraf det ene er Brown University Library. Tekstprøverne er derefter valgt tilfældigt inden for disse bøger.

I sammensætningen af corpus er der således taget hensyn til hvilke former for tekst, der er mest »almindelig«, idet det må antages at være den eneste årsag til, at tekstarterne ikke er lige store. På den anden side er det ikke angivet, hvordan man er nået frem til den vedtagne vægtning af tekstarterne. Og inden for den enkelte tekstart er der ikke taget hensyn til, hvilke tekster der er mest læste.

Tekstprøvernes ord er ikke lemmatiseret i denne ordbog, dvs. listen over ord ordnet efter faldende hyppighed består af grafiske ord, og der er heller ikke gjort forsøg på at adskille homografer.

Ordbogen er fremstillet ved anvendelse af edb uden manuel bearbejdelse, og det har været forholdsvis nemt, netop fordi der har været tale om en ren sortering af tekstens ord.

Kučera og Francis' undersøgelser gælder altså amerikansk engelsk; men et corpus svarende til Brown Corpus, blot bestående af britisk engelske tekster, er under opbygning ved Lancaster University under ledelse af G. N. Leech (jvf. *ALLC Bulletin*, Vol. 2, nr. 2, 1974).

Tysk

Allerede i 1891 begyndte Kaeding at undersøge hyppighed af ord i forskellige former for tysk sprog. Formålet med undersøgelsen var at bestemme hyppigheden ikke af ord, men af stavelser, til brug ved udarbejdelse af et stenografisk system. Kaeding mente, at man kun kunne opnå tilstrækkeligt sikre frekvensoplysninger ved meget store tællinger; han ville undersøge i alt 20 millioner stavelser, og det blev til 10.910.777 løbende ord. Resultaterne af optællingerne er udgivet i *Häufigkeitswörterbuch der deutschen Sprache*.

Kaedings corpus er sammensat af næsten 300 titler og der er tilstræbt en rimelig fordeling på forskellige typer af tekst.

I Kaedings hyppighedsordbog er ordene opstillet i alfabetisk orden med angivelse af antallet af forekomster for hver enkelt ordform. Tekstordene er, ligesom hos Kučera og Francis, ikke lemmatiseret, og der er heller ikke foretaget adskillelse af homografer; Kaeding har endda talt ord, der kun adskiller sig fra hinanden ved om begyndelsesbogatavet er stort eller lille, sammen (f. eks. weg og Weg).

Resultaterne af Kaedings tællinger var som nævnt kun udgivet i en alfabetisk liste; men da det klart er hensigtsmæssigt også at have en liste, hvor ordene er ordnet efter hyppighed, genudsendte Helmut Meier i 1964 Kaedings resultater i en omredigeret udgave i *Deutsche Sprachstatistik II*. Omredigeringen består hovedsagelig i, at ordformerne er rangordnet; homograferne, der var slået sammen i Kaedings tællinger, er det ikke muligt at adskille uden at gå tilbage til kilde-teksterne, og når homograferne ikke er entydiggjort, kan man ikke lemmatisere, idet man for de homografiske ordformer ikke ved, hvilket lemma de tilhører.

Udover denne meget store, generelle ordtælling er der foretaget flere hyppighedsundersøgelser af tysk sprog inden for bestemte tekstarter. Her skal blot nævnes Inger Rosengren: *Ein Frequenzwörterbuch der deutschen Zeitungssprache* fra 1972.

Frekvenslister og frekvensordbøger for de øvrige nordiske sprog

Det nordiske land, hvor man indtil nu er nået længst med frekvensundersøgelser, er Sverige. De nyeste frekvensundersøgelser er foretaget i Göteborg, hvor Sture Allén har udgivet *Nusvensk Frekvensordbok*, bind 1–3.

De tekster, der ligger til grund for *Nusvensk Frekvensordbok*, er avistekster fra året 1965, hentet fra 5 svenske morgenaviser »med politisk och regional spridning« (*Nusvensk Frekvensordbok 1*, s. xiv). Corpus omfatter i alt godt 1 million løbende ord.

I *Nusvensk Frekvensordbok 1* er tekstordene sorteret på to niveauer: grafordsniveau og homografkomponentniveau. Grafordsniveauet er det, som også Kučera og Francis og Kaeding anvender, mens homografkomponentniveauet ikke forekommer i nogen andre af de her gennemgåede frekvensundersøgelser. På homografkomponentniveau opereres med tekstord, der er entydiggjort ved angivelse af ordklasse og eventuelt bøjningsmønster. Denne entydiggørelse er foretaget ma-

nuel, mens alle former for sortering og beregning er foretaget datamatisk.

I det følgende bind er ordene undersøgt på lemmaniveau. Lemmatiseringen er foretaget datamatisk ud fra de entydiggjorte tekstord på homografkomponentniveau. Endelig er i bind 3 undersøgt hyppigheden af ordkombinationer (ved en ordkombination forstås en række af ord, der har mindst 2 identiske belæg i materialet). I et planlagt bind 4 undersøges ordled.

Også i Norge er der, under ledelse af Kolbjørn Heggstad, foretaget frekvensundersøgelser af avistekster datamatisk; corpus består af 1.2 millioner løbende ord, hvoraf $\frac{3}{4}$ er hentet fra hovedstadsaviser og $\frac{1}{4}$ fra provinsaviser. Resultatet af undersøgelserne er udgivet i *Norsk Grunnvokabular*, 1971, som længe har været udsolgt.

Endelig er der også frekvensundersøgelser i gang i Island, hvor Baldur Jónsson har undersøgt ordhyppigheder i en moderne islandsk roman. Der trykkes en rangfrekvensliste og en alfabetisk liste over grafordene i teksten; tællingerne er foretaget ved anvendelse af edb.

Tidligere danske undersøgelser

Når man ønsker oplysninger om ordhyppigheder i danske tekster, tænker man først og fremmest på Aksel Noesgaards undersøgelser. Der findes ganske vist optællinger af stenografer afsluttet i begyndelsen af 1920'erne, ligesom optællinger som grundlag for stavelister til skolebrug, er foretaget samtidig med og efter Noesgaard, men en mere almen interesse for ordhyppigheder finder man først og fremmest i Noesgaards arbejder.

En samlet vurdering af Noesgaards indsats som ordstatistiker findes i »Aksel Noesgaards ordstatistiske pionerarbejde« af Henning Spang-Hanssen (*Danske Studier* 1960). I omtalen af Noesgaards arbejder vil vi her koncentrere os om hans valg af materiale, formålene med undersøgelserne og bearbejdelsen af materialet, mens en vurdering af undersøgelsernes resultater, bortset fra opgørelserne af de allerhyppigste ord, som bringes nedenfor s. 68, udskydes til det bliver muligt at sammenholde dem med resultaterne af vore egne undersøgelser.

Noesgaards undersøgelser af ordhyppigheder strakte sig over en periode på 30 år fra begyndelsen af 1930'erne til hans død i 1959. Delvis som følge af dette lange tidsrum er kriterierne for udvælgelse

af materiale og behandlingen af materialet ikke helt ensartet i de forskellige undersøgelser: den første undersøgelses resultater har haft indflydelse på valg af materiale og behandlingsmetode ved de senere undersøgelser, forskellige formål har spillet ind ved materialevalget og endelig nødvendiggjorde retskrivningsreformen 1948 en ændret behandling af det materiale, der er affattet efter dette år.

Aksel Noesgaard har undersøgt ordhyppigheder i mange forskellige slags tekster. De mest omfattende tællinger er foretaget med henblik på opstilling af stavelister til brug for skolens undervisning i retstavning. En meget stor del af materialet til disse undersøgelser består af tekster skrevet af og for børn. Den første af disse undersøgelser behandles i *Hyppigheds Undersøgelser* fra 1934. Her redegøres for materialets sammensætning og for optællingsmetoden, og der meddeles en liste over ord med frekvenser på 10 og derover i det behandlede materiale på godt 100 000 tekstord. De følgende undersøgelser til brug for skolens staveundervisning behandles i *De nødvendigeste danske Ord* fra 1940, 2. udg. 1956. Her findes en samlet oversigt over de tællinger, der danner basis for stavelisterne s. 26–35, heri inkluderet tællinger, der er udført af andre end Noesgaard.

I arbejdet med stavelisterne indgik også optællinger i voksentekster. Noesgaard har i alt undersøgt knap en halv million tekstord fra voksentekster og resultaterne herfra er, ud fra lidt ændrede synspunkter, behandlet i *Hyppigheds Undersøgelser II* fra 1937 og *Hyppighedsundersøgelser III* fra 1960. Voksenstoffet omfatter tre slags tekster: skønlitterær prosa, avistekster og handelsstof. I *Hyppigheds Undersøgelser II* opstilles en liste over sprogets 128 vigtigste ord, dvs. de ord, der er fundet i alle de undersøgte tekstarter. Disse 128 ord med stor spredning sammenholdes med de hyppigste ord i de forskellige slags tekst og det angives for hver tekstart, hvor stor en procentdel, der dækkes af de hyppigste ord.

I *Hyppighedsundersøgelser III* sammenholdes resultaterne fra tre tællinger i litterære tekster, ca. 100 000 tekstord fra forfattere, hvis produktion falder omkring århundredeskiftet, tilsvarende tekstmængder fra forfattere, hvis vigtigste værker er udkommet omkring 1930 og endelig en tilsvarende mængde tekstprøver fra forfattere, hvis vigtigste produktion ligger i 1940'erne og 1950'erne. I hver af de tre undersøgelser er optalt ca. 10 000 tekstord fra ti forfattere og formålet med at sammenholde disse undersøgelser er at fastslå, om ordforrådet har ændret sig i den undersøgte periode. Der anføres for samtlige 30 for-

fattere antal forskellige ord over for antal tekstord, mængden af meget hyppige ord i forhold til antal tekstord, desuden undersøges forekomsten af et antal synonymmer i de tre grupper af forfattere.

Ved valg af materiale til optællingerne har Noesgaard stræbt efter at få et alsidigt udvalg. Således udtages materiale fra skolebøgerne, så de forskellige skolefag repræsenteres. I gruppen avistekster opereres med ti forskellige slags stof, tilsvarende er handelsstoffet opdelt i fem grupper.

I udvalget af skønlitterært stof medtages kun prosa. De to første undersøgelser af skønlitterært stof blev foretaget med henblik på stavelisterne, hvad der har haft indflydelse på valget af forfattere. I den ældste gruppe forfattere er for specielle forfattere som J. P. Jacobsen udeladt. Ved valget af forfattere fra 1930'erne har Noesgaard søgt at sikre sig, at de forfattere, han valgte, hørte til de meget læste. Til den tredje gruppe forfattere er udvalget imidlertid foretaget ud fra mere finlitterære kriterier.

Stikprøvestørrelsen ændres også med årene: I de første undersøgelser er prøverne på »nogle faa Sider«, dvs. 4–5 sider, i de to yngste skønlitterære tællinger består materialet fortrinsvis af stikprøver på 1 side.

Optællingsmetoden er, med et par beklagelige undtagelser, ensartet i alle undersøgelser før 1948. Ordene tælles på tekstordsniveau, homografer adskilles ikke. I den første undersøgelse tælles alt, i de senere udelades person- og stednavne, ugedage og månedsnavne – og eder –, i avis- og handelsstof udelades alle tal. I sin sidste undersøgelse over forfattere fra 1940'erne og 1950'erne har Noesgaard ændret optællingsmetode. Retskrivningsreformen i 1948 skabte en serie nye homografer, da substantiverne ikke mere skulle skrives med stort. I udlandet var man foruden tekstord begyndt at opgøre leksikalske ord. I denne sidste undersøgelse sammenføres da tekstord til leksikalske ord og homograferne søges adskilt.

De her nævnte ændringer ved materialeudvælgelse og optællingsmetode gør det vanskeligt at afgøre, i hvilken grad resultaterne fra Noesgaards forskellige undersøgelser er sammenlignelige. Det vil imidlertid være muligt at kaste nyt lys over Noesgaards resultater ved at foretage undersøgelser på forskellige dele af vort materiale, der svarer til Noesgaards. Ved maskinel behandling er det overkommeligt at foretage mange opgørelser, hvor man holder materialet ensartet og kun systematisk varierer en enkelt faktor. F. eks. kan man under-

søge, om resultaterne af tællinger i prøver fra lutter korte tekster som noveller afviger signifikant fra resultater af tællinger i prøver fra romaner. Man kan undersøge, om tællinger i prøver udtaget fra en kort periode i et forfatterskab giver andre resultater end tællinger i prøver udtaget fra et helt forfatterskab over en længere årrække osv. På tilsvarende måde vil det være muligt at undersøge, hvordan de enkelte ændringer i Noesgaards behandlingsmetode påvirker resultaterne af optællinger i det samme materiale. Sådanne undersøgelser af enkeltfaktorernes indvirkning på optællingsresultaterne vil gøre det lettere at vurdere gyldigheden af Noesgaards resultater.

Sammensætning af corpus

Det ideelle grundlag for udvælgelse af materiale til hyppighedsundersøgelser i moderne dansk ville være hele den mængde af talt og skrevet dansk, der perciperes og produceres af et repræsentativt udsnit af den danske befolkning i et nærmere fastsat tidsrum. De praktiske vanskeligheder med at tilvejebringe et sådant grundlag er imidlertid uoverstigelige: Socialforskningsinstituttets repræsentative udsnit af den danske befolkning omfatter (*Fritidsvaner i Danmark*, 1966, s. 224) 4.396 personer, hvis sproglige hverdag skulle registreres til mindste detalje.

De praktiske vanskeligheder med at tilvejebringe det ideelle grundlag for undersøgelsen hænger snævert sammen med problemerne omkring registrering af talesprog: optegnelsen af et repræsentativt udsnit af det talte sprog ville indebære hidtil usete krænkelse af privatlivets fred og beslaglægge uhyre ressourcer ved optagelse på bånd og udskrivning af disse bånd. De eksisterende undersøgelser af talt sprog bygger da også alle på materiale fra mere eller mindre offentlige samtalsituationer f. eks. radio- og fjernsynsudsendelser, båndoptagne interviews og undervisningssituationer.²

Rimeligvis på grund af ovennævnte vanskeligheder med at skaffe et ægte talesprogsmateriale bygger de ovenfor omtalte undersøgelser af hyppigheder alle på materiale fra skrevne tekster.

Når man betragter de udenlandske undersøgelser, ser man, at der anvendes corpora af to forskellige hovedtyper: den ene type består udelukkende af avissprog, den anden er søgt sammensat af forskellige tekstarter således, at corpus afspejler det trykte sprogs sammensætning.

Ideen er i begge tilfælde, at man ønsker, at corpus og resultater af undersøgelser i dette skal gælde for det mest »almindelige« sprog inden for det undersøgte nationalsprog. Men som vi skal se, er det næppe muligt at sammensætte et corpus således, at der ud fra dette kan drages vidtrækkende konklusioner om sproget i al almindelighed.

Ordhyppigheder i en tekst er nemlig for de fleste forskellige ords vedkommende specifikke for den tekst og dens indhold, idet de afhænger af, hvad teksten handler om (jvf. Henning Spang-Hanssen, *Danske Studier* 1960, s. 85). Hvis man tager en anden tekst, vil det være andre ord, der er hyppige. De eneste ord, hvis hyppighed er tekst-uafhængig, er nogle få (et par hundrede) meget hyppige ord.

Nu kan man ved ret begrænsede tællinger bestemme disse tekst-uafhængige ord; men hvilke af sprogets øvrige ord man får med, afhænger af valget af tekster og af, hvor stort et materiale man har. Hvis materialet er stort nok, og hvis man vælger tekstprøverne små nok og rimeligt varieret, er det muligt inden for en nærmere afgrænset, homogen tekststart også at få gyldige resultater for andre end de meget hyppige ord. De enkelte tekstprøver bør være korte, fordi man derved mindsker risikoen for at enkelte tekstspekifikke ord får en urimelig overvægt: tekstprøverne kommer til at handle om forskellige ting.

Problemet bliver herefter at afgrænse en tekststart således, at den bliver homogen, dvs. således, at den består af tekster af nogenlunde ensartet karakter. Det er ikke muligt på forhånd at angive, hvad der er en rimelig afgrænsning af en tekststart; man må skønsmæssigt opstille kriterier for afgrænsning af hver enkelt tekststart, og kan først, når den faktiske sammensætning af tekststarten foreligger, undersøge, om den er homogen.

En homogenitetsprøve vil bestå i tilfældigt at udtage delmængder af hele tekststarten og undersøge, om tællinger i disse i rimelig grad stemmer overens med tællinger i hele tekststarten.

Ved tilstrækkeligt store tællinger i en tekststart, der er homogent og varieret sammensat, således som det her er beskrevet, vil man få resultater, der ikke blot gælder for netop de tekstprøver, der er talt i, men som også med rimeligt stor sikkerhed vil gælde for et andet udvalg af tekstprøver, udtaget efter samme retningslinier. Resultaterne kan derfor siges at gælde for tekststarten som helhed, og angiver altså, hvilke ord der er mest almindelige i tekster, der tilhører den pågældende tekststart.

Hvis man skulle finde de almindeligste ord (udover de allerhyppigste), ikke blot for enkelte tekstarter, men for hele sproget, ville det altså kræve, at man sammensatte et varieret og homogent corpus, der omfattede alle typer af tekst på sproget. Det er formentlig ikke muligt.

I øvrigt er selve størrelsen moderne dansk højst flygtig og varierende, der produceres hele tiden nyt dansk, når danskere taler og skriver. Der glider også hele tiden ord og konstruktioner ud af denne størrelse, ord skifter betydning, og udtryk går af brug. Hele størrelsen moderne dansk er således ikke fast afgrænset, og alene af den grund er det ikke muligt at beskrive den udtømmende.

Det, man kan gøre, hvis man vil beregne frekvenser for moderne dansk skriftsprog, er altså som nævnt at undersøge adskilte dele, tekstarter, af sproget. Hvis man vælger disse tekstarter således, at de tilsammen omfatter størstedelen af enkelttekster på dansk, kan man beregne resultater, der gælder for størstedelen af den uafgrænsede størrelse moderne dansk skriftsprog.

Ved fastlæggelsen af omfanget af de enkelte tekstarter må man tage hensyn til, hvilke resultater man ønsker at opnå. Andre undersøgelser har vist, at man ved at undersøge en tekstmasse på $\frac{1}{4}$ million løbende ord fra en tekstart får ca. 5000 tekstord, hvis forekomst i tekstarten kan betragtes som forholdsvis sikker. Da størrelsesordenen 5000 synes os rimelig med henblik på en sammenligning mellem de forskellige tekstarter, og eventuelt også en sammenligning med tilsvarende undersøgelser af andre sprog, og da et materiale af dette omfang også vil gøre det muligt at udtage delmængder, der kan sammenlignes med Noesgaards undersøgelser, har vi valgt at lade hver af vore tekstarter bestå af 250.000 løbende ord.

De 250.000 ord pr. tekstart fordeles på 1000 prøver à 250 ord. 250 ord svarer til ca. 1 bogside, således at kravet om korte tekstprøver er opfyldt (jvf. s. 52). Et andet argument for at arbejde med korte tekstprøver er, at visse typer af tekst, f. eks. avisartikler, er forholdsvis korte.

Vore tekstarter er alle af samme størrelse, 250.000 løbende ord, fordi vi ønsker lige gode oplysninger om dem alle. Samtidig giver det umiddelbar adgang til at sammenligne tekstarterne indbyrdes.

Hvis man senere vil lave en samlet opgørelse, hvori flere tekstarter indgår, skaber det ingen vanskeligheder, at de er lige store; man kan blot vægte hver tekstart med den andel, man mener, den bør have i det samlede resultat.

Juilland arbejder også med lige store tekstarter, der undersøges hver for sig, mens Kučera og Francis på forhånd vægter de enkelte tekstarter, således at corpus i sin sammensætning afspejler sammensætningen af den tekstmasse, der blev førstegangsudgivet i 1961.

Valg af tekstarter

Ved valg af tekstarter har vi dels lagt vægt på, at de tilsammen skulle dække størstedelen af enkelttekster på dansk, og dels at de skulle omfatte de mest læste tekster.

Når man skal afgøre, hvilke tekstarter det så vil være rimeligt at undersøge, kan man bruge de undersøgelser af befolkningens læsevaner som fra tid til anden bliver foretaget af bl. a. Socialforskningsinstituttet (Fritidsundersøgelsen 1964 og 1975). Der er udgivet rapporter om de to fritidsundersøgelser, endvidere har Elberling og Bruhns udgivet *Læste Bøger*, der bygger på materiale indsamlet i 1964 i forbindelse med fritidsundersøgelsen. Endelig omtaler Hans Hertel i *Det litterære system i Danmark* (i Robert Escarpit: *Bogen og læseren*, Reitzel, 1972), flere forskellige mindre undersøgelser af danskernes læsevaner (Gallup, Observa mm.). Disse undersøgelser viser generelt det samme billede: 90 % af befolkningen læser avis dagligt, 75 % læser ugeblade, 50 % læser fiktionsprosa, 1 % læser lyrik.

Hvis man vil anlægge et forbrugssynspunkt ved udvælgelsen af tekstarter, er der altså f. eks. rimelighed i at vælge aviser og ugeblade, men ikke i at vælge lyrik.

Man ser også, at et argument for at opbygge sit corpus udelukkende af avistekster er, at 90 % af befolkningen læser avis regelmæssigt; aviser udgør en meget stor del af, hvad der bliver trykt og læst. På den anden side læses aviser på en anden og mere skødesløs måde end romaner, avisen læses f. eks. ikke fra ende til anden, og den smides væk efter brug, mens bogen normalt læses helt igennem og derefter kan gemmes og læses igen. Under alle omstændigheder er avistekster kun en del af, hvad der læses, og derfor har vi ønsket at sammensætte vort corpus af flere tekstarter.

Det er udfra de ovenstående procenttal klart, at man udover aviser også må undersøge ugeblade og fiktionsprosa. Læseundersøgelser viser endvidere, at børn læser meget (de låner ca. 3 gange så meget på biblioteket som voksne (Hertel, op. cit. s. 270)). Det er derfor også rime-

ligt at undersøge børnelitteratur. Endelig læses ret meget faglitteratur, f. eks. hobbybøger.

Vi er altså blevet stående ved de 5 tekstarter:

aviser
ugeblade
fiktionsprosa
børnelitteratur
faglitteratur,

og vi mener med disse tekstarter at dække det, der læses mest på dansk.

Vi har i modsætning til f. eks. Juilland ikke medtaget drama som en tekstart. Juilland og flere med ham (bl. a. Bortolini, Tagliavini og Zampolli, der har lavet en italiensk frekvensordbog) mener åbenbart, at man får talesprog med ved at undersøge drama. Det mener vi ikke; vi ville meget gerne lade talesprog indgå som en tekstart, som man kunne sammenligne med de andre; men det skulle i så fald være autentisk talesprog, og det er som ovenfor omtalt så vanskeligt at skaffe, at vi foreløbig har afstået fra det. Hvis argumentet for at medtage skuespil er, at de læses, må det anføres, at dette i hvert fald ikke gælder i Danmark: i følge de nævnte undersøgelser læser kun 1 % drama (Hertel, op. cit. s. 296).

Valg af tekster

I det ovenstående er redegjort for, hvorledes vi har anlagt et forbrugssynspunkt ved valg af teksarter. Dette synspunkt er der for en stor del enighed om, således som det ses af oversigten over andre frekvensundersøgelser, — teksarterne er nogenlunde de samme.

Inden for hver tekstart vil vi ved udvælgelsen af de enkelte tekster også anlægge et forbrugssynspunkt. Dvs. ved undersøgelse af avistekster skal der tages flest tekstprøver fra de aviser, der har størst oplagstal. Dette skulle selvfølgelig også gælde for fiktionsprosa; men her støder man på den vanskelighed, at oplagstallene ikke altid er tilgængelige. Det har derfor været nødvendigt at gå andre veje for at finde frem til de mest læste bøger. Det tidsrum, vi har undersøgt for fiktionsprosaens vedkommende, er 1970–74, og vi har altså forsøgt at vælge de mest læste bøger fra denne periode.

Herved afviger vores udvælgelse af tekster fra de fleste andre. Kučera og Francis har f. eks. udelukkende undersøgt tekster, der er førstegangsudgivne af amerikanske forfattere i året 1961. Juilland har valgt alle sine tekster blandt dem, der blev førstegangsudgivet i 1920–40, og har ikke i sine valg ladet sig lede udelukkende af forbrugskriteriet.

Da produktionsåret er underordnet for os, kan vi altså ikke som resultat udtale os om, hvordan man skrev i årene 1970–74, men derimod om, hvad man læste.

Juillands fiktionsprosa er skrevet af franskmænd, Kučera og Francis har kun medtaget litteratur skrevet af ægte amerikanere, Sture Allén har udeladt oversatte avisartikler, og vi har fulgt samme princip ved ikke at medtage oversat litteratur. Dette har vi gjort, fordi man ikke kan udelukke, at der sker en påvirkning fra kildesproget, når man oversætter til dansk. Det vil være interessant at undersøge, om det ved tællinger er muligt at påvise forskellen mellem oprindeligt danske bøger og oversatte bøger, – og blandt andet for at muliggøre en sådan undersøgelse har vi indskrænket os til at behandle bøger, der er af-fattet på dansk.

Udtagelse af materiale fra en tekststart: Fiktionstekster

Når man har fastlagt, hvilke teksarter man vil undersøge og hvor store tekstprøverne skal være, må man fastlægge, hvilke kriterier der skal anvendes ved udtagelsen af de enkelte tekstprøver. Da vi har besluttet at udvælge tekster efter forbrugskriteriet, skal vi udtage tekstprøver fra fiktionslitteraturen i de mest læste danske fiktionsværker.

For en umiddelbar betragtning er det oplagt, at man skulle kunne få oplysning om de mest læste bøger ved at se på opgørelser over de mest udlånte bøger på folkebibliotekerne. Dette støder imidlertid på den praktiske vanskelighed, at folkebibliotekerne ikke er i besiddelse af sådanne opgørelser for enkelte bøger. På bibliotekernes optiske registranter findes de udlånte bøger opført i den rækkefølge, de udlånes, så det vil være et selvstændigt forskningsprojekt af anseelige dimensioner at opgøre bibliotekslån af enkelttitler ud fra de optiske registranter. Man behøver imidlertid ikke begræde manglen af udlånsstatistikker, da de ovenfor (s. 54) omtalte undersøgelser har vist, at kun op mod en fjerdedel af bogforbruget dækkes via bibliotekerne. Desuden har bibliotekerne altid anvendt lødighedskriterier ved beslut-

ning om anskaffelser, så den meget forbrugte triviallitteratur findes kun repræsenteret på folkebibliotekerne i beskeden omfang.

For at få det bedste grundlag for at afgøre, hvilke bøger der læses mest og derfor skal repræsenteres i materialet, måtte man da ønske sig en repræsentativ undersøgelse over danskernes læsning i 1970'erne. Med henblik på materialeudvælgelse lider alle de foreliggende læseundersøgelser af forskellige mangler: De nyeste undersøgelser, Socialforskningsinstituttets undersøgelse af fritidsvaner i 1975³ og Observa i Jyllandsposten 12.4.1970, når i spørgsmålene om læsning ikke ned til enkelttitler og kan således kun anvendes ved valg af tekstarter (jf. ovenfor s. 54). Fritidsundersøgelsens forgænger, Socialforskningsinstituttets undersøgelse af fritidsvaner fra 1964, er mere detaljeret og materialet om læsning herfra er yderligere bearbejdet på Danmarks Biblioteksskole. Denne bearbejdelse og resultaterne heraf danner grundlaget for bogen *Læste bøger* af B. V. Elberling og Inger Bruhns, 2. ændrede udgave 1967. Heller ikke resultaterne i *Læste bøger* har vi skønnet det forsvarligt at anvende til valg af enkelttitler af følgende grunde:

Materialet til undersøgelsen er indsamlet i februar-marts 1964. Det er således over ti år gammelt, hvad der giver det to skavanker. For det første må man regne med, at det er andre forfattere, der læses mest i 1970'erne, da flere nu meget omtalte og populære forfattere først har gjort sig gældende efter 1964. For det andet er bogproduktionen vokset enormt siden 1964, således at der er mange flere bøger at vælge imellem.⁴

Denne forældelse har for os vejet tungest ved beslutningen om ikke at anvende titlerne fra *Læste bøger* til udvælgelse af materiale. Resultaterne i denne bog har imidlertid også andre svagheder, når man vil bruge dem til at generalisere om danskernes læsning af enkelte bøger. Som anført i *Læste bøger* s. 26 er det ved en undersøgelse af enkelttitlerne ikke muligt at korrigere for skævheder i materialet, der dels skyldes oversampling i Sønderjylland og dels bortfald i materialet. Bortfaldet er de 862 personer af det repræsentative udsnit af befolkningen på 4.396 personer, svarende til 1 % af den voksne befolkning, som man ikke opnåede interview med. Da bortfaldet var forholdsvis større i hovedstadsområdet og for mænd i bymæssig bebyggelse, betyder det, at der er forholdsvis for mange kvinder og provinsboer i landligt miljø blandt læserne af de mest læste bøger, uden at man har nogen mulighed for at afgøre, hvilke bøger der ville være

kommet med, hvis man havde fået udspurgt de bortfaldne 862 personer.

De nævnte svagheder ved materialet til *Læste bøger* rammer imidlertid kun repræsentativiteten af de ikke særlig hyppigt nævnte titler. De samlede opgørelser over den læste litteraturs alder og fordeling på de allerhyppigst læste bøger og forfattere, fordelingen på oversat og dansk litteratur osv. er sikkert tilnærmelsesvis repræsentative for læsningen af fiktionslitteratur, formodentlig også i 1970'erne.

Da der ikke findes detaljerede undersøgelser over læsevaner fra 1970'erne og vi ikke fandt det forsvarligt at anvende ældre undersøgelser, måtte vi selv fremskaffe et grundlag for udtagelse af tekstprøver fra fiktive tekster. Da vi ikke har adgang til læsefrekvensen, har vi valgt at bygge på udgivelsesfrekvensen. Som nævnt ovenfor s. 54 kan man se bort fra andre former for skønlitteratur som lyrik og drama og koncentrere sig om prosafiktion. I *Dansk bogfortegnelse, årskatalog* anføres i den systematiske del alle danske fiktionsudgivelser for det enkelte år under decimalgrupperne 86-05 *Enkelte forfattere før 1901* og 86-06 *Enkelte forfattere 20. århundrede*. Da vi indledte vores undersøgelser i begyndelsen af 1976 forelå, som det nyeste, årskataloget for 1974. Vi valgte da som basis for tekstprøveudtagelsen at tage opgørelser over fiktionsudgivelser i grupperne 86-05 og 86-06 i *Dansk bogfortegnelse* for årene 1970-74. Dette grundlag har den svaghed, at det ikke er muligt at indbygge vægtning efter oplagstal, da flere af de største forlag ikke ønsker at oplyse oplagstal for deres publikationer.⁵ Vi regner dog med, at så mange af de mest udgivne forfattere udgives i meget store oplag, at misteltenen de uoplyselige oplagstal ikke vil forårsage en uakceptabel skævhed i materialet.

Ud fra bogfortegnelsen i femåret 1970-74 har vi opgjort, hvor mange udgivelser den enkelte forfatter havde i dette tidsrum. Bortset fra anonyme udgivelser er alle udgivelser medtaget, også uændrede optryk. Vore totaltal for de enkelte år bliver altså større end de tilsvarende tal fra Dansk bogstatistik forrest i bogfortegnelsen. En rangordning af forfatterne efter udgivelsestal viser, at 514 forfattere havde tilsammen 1675 udgivelser i perioden. Da opgørelserne af udgivelsesfrekvens bygger på en antagelse om, at der er snæver sammenhæng mellem et højt antal udgivelser og udbredt læsning, sorterede vi alle forfattere med meget få udgivelser fra, f. eks. havde 288 forfattere kun én udgivelse i femårsperioden. Problemet blev her at definere,

hvad vi ville forstå ved få udgivelser. Vi har valgt at sætte grænsen ved fem udgivelser i perioden, dvs. gennemsnitlig én om året. Vi har dog ikke opstillet det som krav, at de medtagne forfattere skulle have udgivelser i alle fem år.

Gruppen af forfattere med fem eller flere udgivelser består af 88 forfattere med tilsammen 1023 udgivelser, dvs. ca. en sjettedel af forfatterne står for næsten to trediedele af det samlede antal udgivelser. Af de 88 forfattere blev 8 udskudt på grund af deres publikationers ringe omfang.⁶ Vi havde da 80 forfattere med tilsammen 976 udgivelser. Disse 80 forfattere leverer prøver i forhold til deres udgivelsestal, således bliver forfatterne repræsenteret i materiale med fra 58 til 5 prøver. Ved at tage én prøve pr. udgivelse får vi prøver fra forskellige dele af forfatterskaberne; der udtages således kun flere prøver fra en bog, hvis den er udgivet flere gange i femårsperioden, eller hvis den leverer en tillægsprøve. Tillægsprøverne er de 24 prøver, der mangler, når vi har taget en prøve fra hver af de 976 udgivelser. Da vi ikke kunne finde noget kvantitativt grundlag for at medtage bestemte forfattere med under 5 udgivelser, har vi valgt at fordele tillægsprøverne på de allerede repræsenterede forfattere, således at en forfatter havde chance for en tillægsprøve i forhold til sit udgivelsestal.⁷ I oversigterne nedenfor er tillægsprøverne angivet som (+1) ved de enkelte forfattere.

Vi har ikke gjort noget forsøg på at føre en forfatters forskellige pseudonymer sammen til én forfatter, heller ikke når vi var i besiddelse af den fornødne viden. Det ville nemlig betyde, at forfattere tilfældigt kom med, når oplysninger om deres pseudonymer var tilgængelige. Pseudonymer kan derfor have den konsekvens, at en forfatter ikke kommer med. F. eks. er Karen Blixen ikke repræsenteret i materialet, selv om der er udgivet fire bøger under hendes eget navn og en under pseudonymet Pierre Andrezel i perioden. Tilsvarende medtages heller ikke forfatterne Mart Niel og Mart O'Niel, selv om de sandsynligvis er identiske med pornoforfatteren Martin Nielsen.

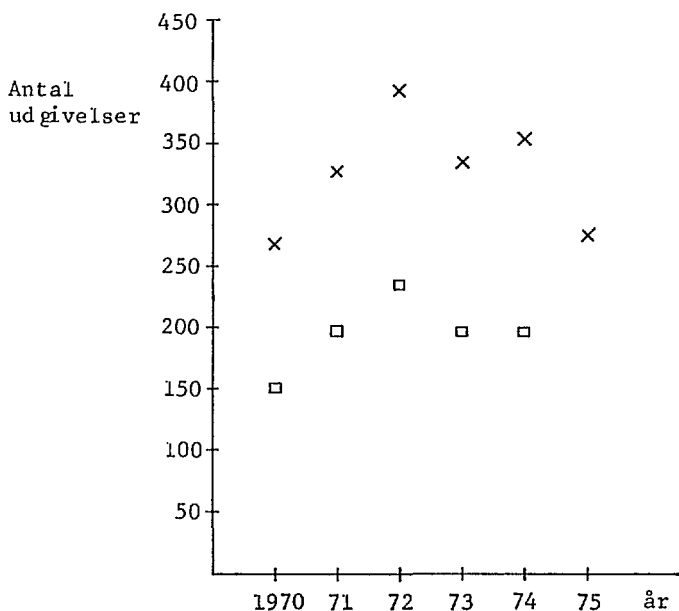
Nedenfor aftrykkes listen over de 80 forfattere med tilhørende antal udgivelser. Til venstre er forfatterne rangordnet efter antal udgivelser, til højre er de ordnet alfabetisk. Den venstre liste repræsenterer således vore bud på 'de mest læste forfattere', i den højre liste kan man let konstatere, om en forfatter er repræsenteret i materialet. I spalte 3 summeres antal prøver.

forfatterne rangordnet	antal udgivelser	sum af antal udg.	forfatterne alfabetisk	antal udgivelser
1 Cavling, Ib Henrik	58 (+1)	58	Allen, Johannes	6
2 Korch, Morten	43 (+1)	101	Andersen, Benny	5
3 Nielsen, Lars	38 (+1)	139	Andersen, H. C.	20
4 Forsberg, Bodil	33	172	Anesen, Niels	5
5 Panduro, Leif	28 (+1)	200	Bang, Herman	15
6 Ribbjerg, Klaus	28 (+1)	228	Bech Nygaard, J.	13
7 Hazel, Sven	27 (+1)	255	Becker, Knuth	6
8 Bodelsen, Anders	26	281	Blegel, Ole	11
9 Nohr, Else-Marie	23 (+1)	304	Blicher, Steen Steensen	17
10 Edson, Ed	22	326	Bodelsen, Anders	26
11 Andersen, H. C.	20 (+1)	346	Branner, H. C.	7
12 Søborg, Finn	20	366	Breinholst, Willy	7
13 Kampmann, Christian	19	385	Buchholtz, Johannes	5
14 Poulsen, Erling	19 (+1)	404	Bødker, Cecil	6
15 Ørum, Poul	19 (+1)	423	Cavling, Ib Henrik	58
16 Blicher, Steen Steensen	17 (+1)	440	Dahl, John	12
17 Hansen, Martin A.	16	456	Ditlevsen, Tove	6
18 Bang, Herman	15	471	Dons, Aage	10
19 Johansen, Orla	15	486	Edson, Ed	22
20 Scherfig, Hans	15 (+1)	501	Fischer, Else	14
21 Fischer, Else	14 (+1)	515	Forsberg, Bodil	33
22 Kirk, Hans	14	529	Gregersen, Gudrun	5
23 Bech Nygaard, J.	13	542	Grostøl, Alf	5
24 Valley, Charles	13	555	Hansen, Martin A.	16
25 Dahl, John	12	567	Hazel, Sven	27
26 Jensen, Johannes V.	12	579	Heinesen, William	9
27 Linnemann, Willy-August	12 (+1)	591	Hemmer Hansen, Eva	5
28 Nielsen, Niels E.	12	603	Hjernø, Leif	5
29 Trampe, Poul-Henrik	12 (+1)	615	Hjuler, Henning	5
30 Aabye, Karen	11 (+1)	626	Holm, Sven	8
31 Blegel, Ole	11	637	Ipsen, Henning	9
32 Jacobsen, J. P.	11	648	Jacobsen, J. P.	11
33 Ladegaard, Anna	11	659	Jensen, Johannes V.	12
34 Remar, Frits	11	670	Johansen, Orla	15
35 Wied, Gustav	11 (+1)	681	Jæger, Frank	9
36 Dons, Aage	10	691	Kampmann, Christian	19
37 Korch, Johanne	10	701	Kirk, Hans	14
38 Zilsø, Paul	10	711	Korch, Johanne	10
39 Heinesen, William	9	720	Korch, Morten	43
40 Ipsen, Henning	9 (+1)	729	Kristensen, Tom	5

forfatterne rangordnet	antal udgivelser	sum af antal udg.	forfatterne alfabetisk	antal udgivelser
41 Jæger, Frank	9	738	Ladegaard, Anna	11
42 Nexø, Martin Andersen	9	747	Laub, Ole Henrik	7
43 Holm, Sven	8	755	Lauring, Palle	5
44 Nielsen, Torben	8	763	Lembourn, Hans Jørgen	6
45 Pontoppidan, Henrik	8	771	Linnemann, Willy-August	12
46 Riel, Jørn	8	779	Lyngby Jepsen, Hans	5
47 Stangerup, Helle	8	787	Madsen, Svend Åge	6
48 Branner, H. C.	7 (+1)	794	Nexø, Martin Andersen	9
49 Breinholst, Willy	7	801	Nielsen, Lars	38
50 Laub, Ole Henrik	7	808	Nielsen, Martin	6
51 Sarvig, Ole	7	815	Nielsen, Niels E.	12
52 Seeberg, Peter	7 (+1)	822	Nielsen, Torben	8
53 Skou-Hansen, Tage	7 (+1)	829	Nohr, Else-Marie	23
54 Aalbæk Jensen, Erik	6	835	Panduro, Leif	28
55 Allen, Johannes	6	841	Pedersen, Povl	6
56 Becker, Knuth	6	847	Pontoppidan, Henrik	8
57 Bødker, Cecil	6	853	Poulsen, Erling	19
58 Ditlevsen, Tove	6	859	Remar, Frits	11
59 Lembourn, Hans Jørgen	6	865	Riel, Jørn	8
60 Madsen, Svend Åge	6	871	Rifbjerg, Klaus	28
61 Nielsen, Martin	6 (+1)	877	Roland, Kristian	5
62 Pedersen, Povl	6 (+1)	883	Sarvig, Ole	7
63 Storm Petersen, Robert	6	889	Scherfig, Hans	15
64 Strange, Helene	6	895	Seeberg, Peter	7
65 Sønderby, Knud	6	901	Skou-Hansen, Tage	7
66 Andersen, Benny	5	906	Stangerup, Helle	8
67 Anesen, Niels	5	911	Stangerup, Henrik	5
68 Buchholtz, Johannes	5	916	Steen, Eva	5
69 Gregersen, Gudrun	5	921	Storm Petersen, Robert	6
70 Grostøl, Alf	5	926	Strange, Helene	6
71 Hemmer Hansen, Eva	5	931	Søeborg, Finn	20
72 Hjernøe, Leif	5	936	Sønderby, Knud	6
73 Hjuler, Henning	5	941	Sørensen, Villy	5
74 Kristensen, Tom	5	946	Trampe, Poul-Henrik	12
75 Lauring, Palle	5	951	Valley, Charles	13
76 Lyngby Jepsen, Hans	5	956	Wied, Gustav	11
77 Roland, Kristian	5	961	Zilsø, Paul	10
78 Stangerup, Henrik	5	966	Ørum, Poul	19
79 Steen, Eva	5 (+1)	971	Aabye, Karen	11
80 Sørensen, Villy	5	976	Aalbæk Jensen, Erik	6

Vi skal nu se lidt nærmere på det valgte materiale. Først vil vi undersøge, om mængden af prøver fra det enkelte år står i et rimeligt forhold til årets samlede antal udgivelser, da man kunne frygte, at udvælgelse efter forfattere kunne føre til en underrepræsentation af enkeltårene. Dernæst vil vi undersøge, om det er muligt at underbygge den påstand, at materialet er taget ikke blot fra de mest udgivne, men også fra de mest læste forfattere.

I nedenstående figur afbildes de enkelte års andel i materialet sammenholdt med årenes samlede antal udgivelser. I figuren angiver × antal udgivelser i det enkelte år, □ angiver antal prøver fra det enkelte års udgivelser.



Man ser, at kurverne følges pænt ad med en top i 1972, der havde det største antal udgivelser i perioden og altså også leverer det største antal prøver.⁸ Udvælgelsen efter forfattere har altså ikke ført til, at nogen af årene er blevet underrepræsenteret i materialet.

Da vi gerne vil kunne hævde, at vort materiale er udtaget fra de mest læste bøger i perioden 1970–74, selv om vi ikke har kunnet bygge på nogen aktuel undersøgelse af danskernes læsning i perioden, har vi undersøgt, hvilket resultat man ville komme frem til ved at

anvende vor metode til at finde de mest læste forfattere i begyndelsen af 1960'erne og sammenholdt dette resultat med de 'rigtige' resultater i *Læste bøger*. Desuden har vi foretaget forskellige opgørelser over vort materiale, således at de kan sammenlignes med de generelle resultater fra *Læste bøger*.

For at finde udgivelsestallene for de mest læste forfattere fra 1960'erne har vi behandlet afsnittene 86-06 og 86-05 fra *Dansk bogfortegnelse* fra årene 1960-63 på samme måde som afsnittene fra 1970'erne. I *Læste bøger* opstilles s. 39 en rangordnet liste over de ti mest læste forfattere. Den gengives nedenfor og der vedføjes for den enkelte forfatter antal udgivelser i perioden 1960-63 og rangnummer på en rangliste ordnet efter antal udgivelser i fireårsperioden. Materialet til *Læste bøger* er indsamlet i begyndelsen af 1964, så det er ikke rimeligt at medtage dette års udgivelser, som det gøres i *Læste bøger* s. 36-37.

	antal gange nævnt som læst	antal udgi- velser 60-63	rangnummer i udgivelsesliste
1. Morten Korch	116	8	14
2. Sven Hazel	70	10	8
3. J. Bech Nygaard	58	11	6
4. Leif Panduro	46	7	19
5. Johs. V. Jensen	38	9	9
6. Ib Henrik Cavling	37	14	3
8. Lars Nielsen	36	17	2
9. Martin A. Hansen	35	13	4
10. Herman Bang	27	10	7

Det fremgår af tredje talkolonne i ovenstående liste, at alle de ti mest læste forfattere findes blandt de tyve mest udgivne. Af de øvrige ti forfattere blandt de tyve mest udgivne findes de 8 blandt de meget læste forfattere i *Læste bøger*, dvs. nævnt som læst 5 til 11 gange, og giver derfor ikke anledning til særlige kommentarer. 2 meget udgivne forfattere findes kun dårligt og slet ikke repræsenteret i *Læste bøger*. Det drejer sig om H. C. Andersen, der topper listen over udgivelser med 23 udgivelser, men i *Læste bøger*s materiale kun er nævnt to gange, og om Leslie Clyde, der har 7 udgivelser i perioden 1960-63, men slet ikke er nævnt i *Læste bøger*. Uoverensstemmelsen ved H. C. Andersen er meget påfaldende, og da han også kommer til at indgå i vort materiale med et betragteligt antal prøver, har vi selvfølgelig overvejet, hvorfor der er denne store uoverensstemmelse. En

forklaring på, at H. C. Andersen så godt som ikke optræder i læserundersøgelser, mens han har et jævnt stort udgivelsestal, kunne findes i det forbehold for interviewundersøgelser, man må tage på grund af spørgsmålenes form og de udspurgtes letsindige omgang med sandheden (jvf. Hans Hertel i Robert Escarpit: *Bogen og læseren* s. 167–168). Spørgsmålene ved indsamlingen af data til *Læste bøger* lød: »Er De i gang med en bog for tiden?» og »Har De læst andre bøger inden for det sidste års tid?«. Ved disse spørgsmål ville man næppe komme på, at man havde læst H. C. Andersens Eventyr højt for et barn el. lign. Leslie Clyde, den eneste af de tyve mest udgivne forfattere, der ikke er med i *Læste bøger*, skriver kriminalromaner, formentlig på kiosklitteraturniveau. Hans bøger må vel betegnes som ægte kvantitetslitteratur, da flere af dem indgår i en serie, der kaldes Millionbøgerne. Den slags litteratur betragtedes muligvis ikke som fin nok af de interviewede.

Sammenligningen mellem udgivelsestal og læsning fra 1960erne har vist, at resultaterne af opgørelser over udgivelseshyppighed stemmer pænt overens med resultaterne fra læseundersøgelsen: De ti mest læste forfattere findes blandt de tyve mest udgivne. Nedenstående liste over de tyve hyppigst udgivne forfattere fra 1970–74 skulle altså også indeholde de ti mest læste, herunder nye populære forfattere, der er kommet til siden begyndelsen af 1960erne.

	antal udgivelser		antal udgivelser
1. Cavling, Ib Henrik	58	11. Andersen, H. C.	20
2. Korch, Morten	43	12. Søborg, Finn	20
3. Nielsen, Lars	38	13. Kampmann, Christian	19
4. Forsberg, Bodil	33	14. Poulsen, Erling	19
5. Panduro, Leif	28	15. Ørum, Poul	19
6. Rifbjerg, Klaus	28	16. Blicher, Steen Steensen	17
7. Hazel, Sven	27	17. Hansen, Martin A.	16
8. Bodelsen, Anders	26	18. Bang, Herman	15
9. Nohr, Else-Marie	23	19. Johansen, Orla	15
10. Edson, Ed	22	20. Scherfig, Hans	15

Når man sammenligner ovenstående liste med listen over de mest læste forfattere fra 1960erne ovenfor, bemærker man, at fem af de mest læste forfattere fra 1960erne findes blandt de ti mest udgivne

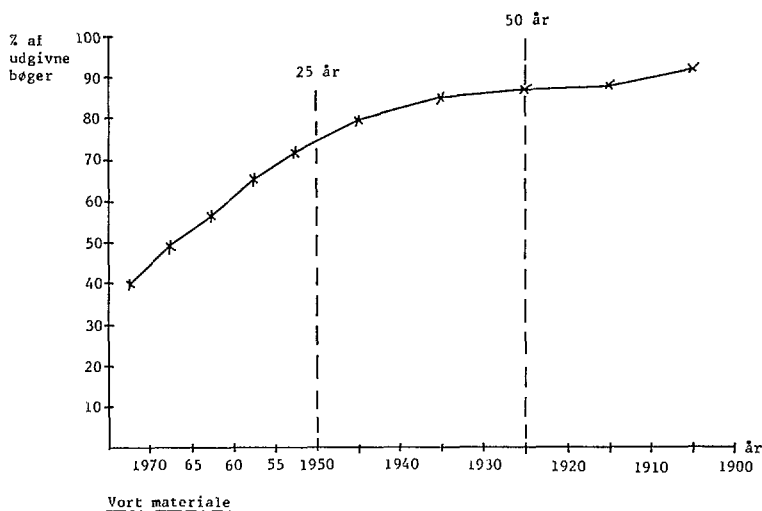
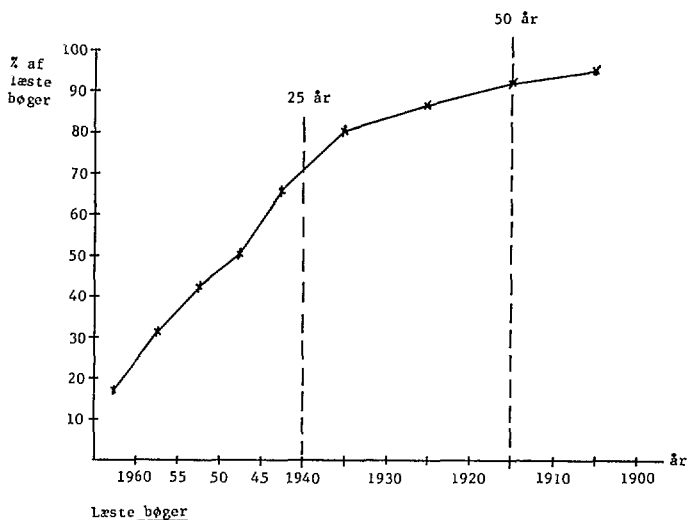
forfattere i 1970–74, det er Cavling, Morten Korch, Lars Nielsen, Panduro og Hazel, mens tre findes som nr. 17, 18 og 19 på udgivelsernes toptyve fra 1970–74. Kun to af de mest læste forfattere fra *Læste bøger* er ikke med blandt de tyve mest udgivne ti år efter, men de kommer allerede som nr. 23 (J. Bech Nygaard) og 29 (Johs. V. Jensen). De mest læste forfattere fra begyndelsen af 1960erne står således stadig stærkt på udgivelsessiden og er følgelig velrepræsenterede i vort materiale, men samtidig er der kommet nye til blandt litteraturens toptyve. Det drejer sig om kvantitetsforfattere som Forsberg, Nohr, Edson, Poulsen og mere lødige forfattere som Rifbjerg, Bodelsen, Søeborg, Ørum, Kampmann og Fischer. H. C. Andersen er omtalt ovenfor, Blicher hører i *Læste bøger* til de meget læste og er også med i udgivelsernes toptyve fra begyndelsen af 1960erne. Disse to forfattere er de eneste fra før 1850, der er repræsenteret i materialet.

I *Læste bøger* tegner de ti mest læste forfattere sig for 43 % af læsningen af dansk skønlitteratur, (*Læste bøger* s. 38–39). I vort materiale dækker prøverne fra de ti mest udgivne forfattere en trediedel af materialet, prøverne fra de tyve mest udgivne forfattere dækker halvdelen af materialet, hvad der vel svarer meget godt til procenttallet fra *Læste bøger*.

Afprøvningen af udvælgelsesmetoden på 1960erne og sammenligningen af 1960ernes topti med vores toptyve har vist, at vi med rimelighed kan hævde, at de allermest læste forfattere er velrepræsenterede i vort materiale.

Da vi gerne vil kunne hævde om materialet som helhed, at det består af prøver fra den mest læste litteratur, vil vi nu undersøge, om de mere generelle resultater fra *Læste bøger* stemmer overens med vort materiale. Det drejer sig om den mest læste litteraturs alder og om førsteudgivelsernes andel i læsningen.

Ud fra tabel 9 s. 34 i *Læste bøger* kan man regne sig frem til, hvor mange gange der er nævnt en dansk titel fra fem- og tiårsperioder før undersøgelsen. Da tallene i *Læste bøger* er antal gange, der er nævnt en titel udkommet i den angivne periode, er det mest rimeligt at sammenligne med antal prøver med samme alder i vort materiale. I nedenstående kurver afbildes ud fra *Læste bøger*, hvor stor en del af læsningen, der stammer fra de nærmeste fem- og tiårsperioder. Til sammenligning afbildes, hvor stor en del af vores prøver, der er taget fra litteraturen i de nærmeste fem- og tiårsperioder.



Det fremgår af kurverne, at der er meget fin overensstemmelse mellem alderen af den litteratur, der læstes i 1964, og alderen af den litteratur, der leverer prøver til vort materiale. I begge tilfælde dækker den nærmest foregående 25 års periode godt $\frac{2}{3}$ af bøgerne. Tager man de nærmest foregående 50 år, fås en tilsvarende fin overensstemmelse (i begge tilfælde omkring 90 %). Det er kun en meget lille del af

den ældre litteratur, der læses, og svarende hertil udgør prøver fra litteraturen før 1910 kun ca. 10 %.

I *Læste bøger* opgøres s. 36–37 bl. a. danske førsteudgivelers andel i læsningen. Af førsteudgivelserne i femårsperioden lige før undersøgelsen, dvs. 1959–1963, er gennemsnitlig 17 % nævnt som læst i undersøgelsen. I vort materiale er gennemsnitlig 26 % af de enkelte års førsteudgivelser repræsenteret. Førsteudgivelserne er altså overrepræsenteret i vort materiale i forhold til deres andel i læsningen i *Læste bøger*. Selv om denne overrepræsentation af førsteudgivelser fra vores femårsperiode selvfølgelig hænger sammen med udvælgelsesmetoden, synes den store mængde kvantitetslitteratur der nu produceres til en vis grad at retfærdiggøre den. En væsentlig del af prøverne fra førsteudgivelser i femårsperioden stammer nemlig fra udpræget kvantitetslitteratur, der produceres til øjeblikkelig konsumering. Disse udgivelser ville sikkert blive stoppet straks, hvis de ikke solgte godt. Blandt de mest udgivne forfattere kan nævnes treenigheden Poulsen, Forsberg, Nohr,⁹ der producerer kærlighedsromaner, og Edson, hvis romaner er spændingsromaner fra det vilde vesten. Flere af de mere lødige forfattere har også førsteudgivelser af spændingsromaner af kriminalistisk tilsnit i femårsperioden f. eks. Bodelsen, Ørum og Fischer. Af kvantitetsforfattere, hvis udgivelser er lutter førsteudgivelser i perioden, kan nævnes kriminalforfatterne Charles Valley, Fritz Remar, Poul Henrik Trampe, Orla Johansen, Torben Nielsen, Johs. Allen, forfatteren af agentromaner John Dahl, forfatterne af kærlighedsromaner Ole Blegel og Eva Steen, og pornoforfatterne Povl Pedersen og Martin Nielsen.

Den gennemførte sammenligning mellem de generelle resultater i læserundersøgelsen fra 1964 og fordelingen i vort materiale viser så væsentlige overensstemmelser, at vi anser det for rimeligt at hævde, at vort materiale indeholder et repræsentativt udsnit af en temmelig god tilnærmelse til den mest læste litteratur: Den ældre litteratur er repræsenteret i samme ringe omfang som i læserundersøgelsen, de mest udgivne forfattere, hvorom det er sandsynliggjort, at de inkluderer de mest læste forfattere, dækker en stor del af materialet, den registrede overvægt af førsteudgivelser fra femårsperioden skyldes formodentlig hovedsagelig, at forbruget og produktionen af kvantitetslitteratur er steget væsentligt i de sidste ti år. Når vi har lagt så stor vægt på at skaffe et så repræsentativt materiale som muligt, hænger det sammen med vore fremtidige resultaters gyldighed og generaliserings-

værdi, men det er samtidig vort håb, at stilistiske undersøgelser i vort tekstcorpus vil kunne give et brugbart sammenligningsgrundlag for undersøgelser af sprog og stil i enkelte værker og forfatterskaber.

De enkelte prøver og deres behandling

Vi har nu klarlagt, hvordan vi har fundet frem til de bøger, der skulle levere de 1000 prøver fra fiktionslitteraturen, og skal derefter forklare, hvordan man finder frem til den enkelte prøve i en bog.

Tekstprøverne udtages tilfældigt fra de tekster, vi undersøger. Hvis man tog den første eller den sidste side i hver bog, kunne man nemlig risikere at få en skævhed i materialet. Sidetal og linietal for prøvens begyndelse udvælges da ved anvendelse af tavlerne for tilfældige tal i A. Hald: *Statistical Tables*.

Da alle tekstprøver er lige lange, nemlig præcis 250 ord, er det klart, at de ikke kan bestå af lutter hele sætninger. Man kunne forestille sig, at man lod tekstprøvens begyndelse falde sammen med begyndelsen af en periode; men det ville give en overvægt af de ord der ofte indleder perioder. En typisk tekstprøve starter derfor midt i en periode og slutter midt i en periode. Af hensyn til entydiggørelsen af homografer og til andre lingvistiske undersøgelser i materialet medtages endvidere en forkontekst og en bagkontekst, således at det afskrevne tekststykke består af hele helsætninger.

De således afgrænsede tekstprøver afskrives diplomatarisk på en terminal og lagres således direkte i maskinlæsbar form. Som første trin i behandlingen opdeles de lagrede prøver i ord, der sorteres efter hyppighed; nedenfor aftrykkes som et foreløbigt resultat de 50 hyppigste tekstord i det indsamlede materiale. For hvert ord er angivet dets rangnummer i vort materiale og til sammenligning ordets rangnummer i Noesgaards tilsvarende tælling.

DANwORD	Noesgaard II Danske forfattere	DANwORD	Noesgaard II Danske forfattere	DANwORD	Noesgaard II Danske forfattere
1 og	1	9 på	10	17 der	12
2 det	3	10 ikke	16	18 så	11
3 i	2	11 til	9	19 af	15
4 at	5	12 er	23	20 for	17
5 han	4	13 de	14	21 sig	20
6 var	6	14 med	13	22 men	24
7 jeg	21	15 hun	19	23 havde	22
8 en	7	16 den	8	24 som	18

25	et	25	34	vi	39	43	over	29
26	om	26	35	ud	34	44	noget	55
27	du	38	36	kan	54	45	hvad	59
28	har	35	37	da	30	46	kunne	36
29	ham	27	38	op	37	47	man	43
30	sagde	33	39	fra	31	48	sin	44
31	mig	50	40	hans	46	49	efter	53
32	nu	32	41	dem	52	50	ind	45
33	ved	28	42	hende	47			

Bibliografi over de omtalte hyppighedsundersøgelser

- Allén, Sture: *Nusvensk Frekvensordbok, 1-3*, Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1970 f.
- Bortolini, Tagliavini, Zampolli: *Lessico de Frequenza della Lingua Italiana Contemporanea*, IBM Italia, 1971.
- Engwall, Gunnel: *Fréquence et distribution du vocabulaire dans un choix de romans français*, Scriptor, Stockholm, 1974.
- Heggstad, Kolbjørn: *Datamaskinell Språkbehandling, PDS 1967-1976*, Bergen, 1976.
- Jónsson, Baldur: *Tíðni orða í Hreiðrinu*, Reykjavík, 1975.
- Juilland, A. et al.: *Frequency Dictionary of French Words*, Mouton, Paris, 1970.
- Juilland, A. et al.: *Frequency Dictionary of Spanish Words*, Mouton, Paris, 1964.
- Kaeding: *Häufigkeitswörterbuch der deutschen Sprache*, Steglitz, 1897, 1898.
- Kučera and Francis: *Computational Analysis of Present-Day American English*, Brown University Press, 1967.
- Meier, Helmut: *Deutsche Sprachstatistik I/II*, Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim, 1964.
- Noesgaard, Aksel: *Hyppigheds Undersøgelser, Om Grundlaget for en fast Retsskrivningsundervisning*, Gyldendal, 1934.
- Noesgaard, Aksel: *Hyppigheds Undersøgelser II, Ord fra danske Forfattere, Aviser og Handelsstof*, Gyldendal, 1937.
- Noesgaard, Aksel: *Hyppighedsundersøgelser III, Tre generationer af danske prosaister*, Gyldendal, 1960.
- Rosengren, Inger: *Ein Frequenzwörterbuch der deutschen Zeitungssprache*, Gleerup, Lund, 1972.

Noter

- (1) I *Analyser af sprogbrug, Argumentation*, red. Klaus Kjøller, 1975, s. 88 ff. –
- (2) *Fra Diderichsen til Chomsky-traditionen*, elcvhæfte ved Birte Carlé og Bente Liebst Hansen, Danmarks Radio 1974, Elisabeth Hansen: *Syntaksen i børnesprog, Faglig-pædagogiske småskrifter om dansk sprog 4*, 1975, Torben Andersen: »Vi sludrede bare lidt« i *Analyser af sprogbrug, Replik-til-replik*, red. Klaus Kjøller, 1976, *Projekt Skolesprog, publikation 1*, red. Frans Gregersen og Niels

Skall, Københavns Universitet Amager og Danmarks Lærerhøjskole, 1976, og alle de dialektologiske undersøgelser. –

(3) P. H. Kühl og Inger Koch-Nielsen: *Fritid 1975*, Socialforskningsinstituttet, meddelelse nr. 14, 1976. –

(4) Da Dansk bogstatistik ændrede opgørelsesmåde væsentligt i 1967, idet bøger og pjecer fra 1967 tælles under ét (se Hans Hertel op.cit. s. 177 og 295), er tallene i Dansk bogstatistik ikke umiddelbart sammenlignelige, når man ønsker at sammenholde produktionen af dansk skønlitteratur i begyndelsen af 1960'erne og 1970'erne. Følgende primitive opgørelse viser, at produktionen af danske romaner og noveller er fordoblet i perioden 1960–1975:

	antal spalter i Dansk bogfortegnelse		antal spalter i Dansk bogfortegnelse
1960	3	1970	5
1961	3	1971	6
1962	3½	1972	7
1963	4	1973	6½
		1974	6½
		1975	6

(5) Se f. eks. *Læste bøger* s. 34–35 og Hans Hertel op.cit. s. 260–262.

(6) Dansk bogstatistik sætter i overensstemmelse med UNESCOs definition af en bog (se Robert Escarpit: *Bogen og læseren* s. 25) en grænse ved 48 sider, Dansk bogfortegnelse sætter en grænse på 17 sider for publikationer, der ikke er i handelen. De udskudte forfatterskaber indeholder alle så mange 10–15 siders publikationer, at de ikke i omfang kommer op på 5 normale fiktionsværker i femårsperioden. De 8 forfattere er: Bente Brix Thomsen, Niels Arthur Hansen, Henrik Have, Mark Erhardt Jensen, Marianne Larsen, Henning Mortensen, Jannick Storm og Dan Turèll. –

(7) Ved at anbringe 6 tillægsprøver i hver fjerdedel af materialet får 6 af de 7 mest udgivne forfattere en tillægsprøve. Anden fjerdedel af materialet indeholder 13 forfattere, dvs. at knap hveranden forfatter får en tillægsprøve osv. –

(8) En opgørelse over samtlige publikationer i bogform som den her viste, afslører, at 1972 var et 'super bogår', hvad der ikke fremgår af opgørelserne i Dansk bogstatistik, da denne udelader uændrede optryk. –

(9) At Else-Marie Nohr og Bodil Forsberg er identiske med Erling Poulsen, fremgår af Hans Hertel op.cit. s. 250.

Forskningsoversigt

Dansk litterær analyse 1958–1977

Af Jens Kr. Andersen

Det er hensigten i det følgende at *anføre* en række litterære analyser og i de fleste tilfælde tillige *resumere* disses vigtigste bestræbelser/teser/pointer så loyalt, som den begrænsede plads tillader det; kritik og værdidomme anføres kun, hvor det skønnes af betydning for præsentationens værdi som forbrugervejledning. Endelig vil de omtalte analyser blive *ordnet* efter textanalytiske hovedtendenser/-retninger. Exemplificeringen af hver sådan retning indledes med en nødtørftig omtale af skrifter til forståelse af dens teoretiske forudsætninger og til belysning af dens pædagogiske formidling.

Kriterierne for vort udvalg af textanalyser er disse. Der omtales kun *analyser af dansksprogede fiktionstexter*. *Nedest* – mod den specialiserede detailstudie – afgrænses vort korpus yderligere ved kravet om, at analyserne skal tendere mod at levere *helheds*beskrivelser/-tolkninger af den fiktionelle *text* (som meget vel kan være en del af et *værk*), dvs. inddrage flere af dennes aspekter, og således, at disse i analyserne fremtræder som væsentlige og sammenhængende. *Opefter* – mod komplekse text-sammenstillinger – *afskræpes* alle undersøgelser, hvis primære objekt omfatter mere end én text, altså alle sådanne, hvori en behandlet enkelttext har status som *eksempel* på *intertextuelle* sammenhænge af auktorial, epokal, litteraturhistorisk, genrologisk, litteraturteoretisk eller anden art. (At denne afgrænsning privilegerer en bestemt litteraturanalytisk retning er os bevidst, men den forekommer os uundgåelig her p. gr. a. den ellers overvældende stofmængde). Ej heller har vi set os i stand til at undgå et – nænsomt administreret – kvalitetskriterium, dels til afgørelse af en given analyses omtale, dels til afgørelse af udførligheden af denne omtale. Kriteriet skal præciseres i retning af det litteraturvidenskabeligt (i bred forstand) betydningsfulde, ikke mindst det metodisk nybrydende, og det tillader således en større udførlighed i forbindelse med de analyser, der falder sidst i perioden, og som repræsenterer den litteraturvidenskabelige textanalyses aktuelle stade.¹

Nykritikken

De behandlede ca. 20 år fra og med 1958 til skrivende stund (aug. 1977) betegner i dansk litterær analyse autonomidogmets storhed og fald. Vi begynder med storheden, *nykritikken*.

Nykritikkens grundskrift herhjemme blev Wellek & Warren: *Theory of Literature* (1942 & senere udgg., da. overs. 1964), der argumenterer for en moderat autonomi-betragtning, idet det formulerer grænserne for den litteraturanalytiske erkendelsesværdi af biografisk, psykologisk, sociologisk samt idé- og kunsthisto-

risk litteraturbeskæftigelse (»the extrinsic approach«) og i stedet fremhæver de specifikt litterære indfaldsvinkler til den specifikke litterære, stratificerede helhed: *texten*: undersøgelsen af fonetisk, metrisk, stilistisk (herunder metaforisk og symbolsk) struktur og af det narrative univers (herunder fortællerens »synsvinkel«) (»the intrinsic study«). Tre danske bidrag til udviklingen af en nykritisk teori (bestandig retningens svaghed) fortjener at nævnes. En systematisk analyseteknik er lanceret gennem Steffen Hejlskov Larsens teori om plan, planbrud og planmønster, hvor (ubrudi) plan konstitueres af overholdelse af dagligsprogets konvention for kombination af semantiske elementer, planbrud konstitueres af et mod denne konvention stridende skift mellem forskellige semantiske felter (»emneområder«). Teorien er udførligst fremført i artiklen »Om billedstrukturer i dansk lyrik« (*DS* 1966, optr. 60DK; jvf. dog også *Kr* 6, 1968). I to artikler har Johan Fjord Jensen gennem en exemplificeret fremstilling givet anvisning på analyseprocedurer. Med Sofie Urne-skildringen i *Marie Grubbe* som eksempel peges der på kommutationsprøven som vejen til karakteristik (modsat: fortolkning) af en litterær text (*Kr* 1, 1967, optr. i 60DK), og med eksempler af Falster, Baggese og Winther gøres (i denne terminologi:) fortolkeren opmærksom på sonderingen mellem textens (intenderede, manifeste) budskab og dens (forudsatte, latente) adfærd (*Kr* 6, 1968). Endelig har Thomas Bredsdorff i en videnskabsteoretisk skitse understreget de holistiske tendenser inden for især psykologi (gestaltpsykologien) og lingvistik (glossematikken) og – med Grundtvigs »Til min egen Meta« som eksempel – peget på mulighederne for overførelse af disse discipliners erkendelser (især glossematikens kommutationsprøve og empiriprincip) på den litterære analyse (*Kr* 3, 1967; jvf. den flg. debat i *Kr* 5, 1968).

Begrænsningen af litteraturstudiets genstand til en række overskuelige enkelttexter gjorde nykritikken pædagogisk frugtbar. I sin *Den ny kritik* (1962) giver Johan Fjord Jensen en klar introduktion til retningens angelsaksiske fædre, til dens grundforestillinger, samlet omkring begreberne autonomi og struktur (textens »spændingsfyldte enhed«) og til den dermed samhørende textanalytiske praxis: den kritisk-objektiverende nærlæsning. (Bogens største fortjeneste er dog nok den komprimerede behandling af den litteraturvidenskabelige historisme, nykritikken vendte sig fra: biografisme og komparatisme). I forlængelse heraf har Fjord Jensen diskuteret den pædagogiske formidling af en sådan nærlæsning, exemplificeret ved stilholdningen i *Levnet og Meeninger* (den selvironiske entusiast), specielt apoteosen til »Høyen« (expressiv, indbildningskraftig, associativ) (*AR*). Finn Brandt-Pedersen har gennem eksempler demonstreret den textanalytiske anvendelighed af Wellek & Warrens stratum-teori i en let revideret version; et selvstændigt »lag« er således reserveret de hejlskov'ske planstrukturer (*Tekstlæsning*, 1967). Også Hejlskov Larsens egen *Lyriske tilværelsesmodeller* (1968) skriver sig ind i den pædagogiske situation (pp. 13–45, 172–74). Bogen leverer en række korte lag- og plananalyser fortrinsvis af centrallyriske texter med interrelateret »menneske«- og »natur«-plan, blandt hvilke redegørelsen for de tætliggende plan-forskydninger og -overlejringer i Sarvigs »Fra nattens hus« (opr. *MfD* 1963) rager op. Inspirationen fra nykritikken mødtes med den hjemlige arv fra Diderichsen og prosahistorien i den pædagogisk nyttige bestræbelse på oparbejdelse af en kontrollabel nærlæsningsteknik ved den inddragelse af et stilistisk-syntaktisk begrebsapparat i litteraturanalysen, som be-

tegnedes »sprogiagttagelse« eller »sproglig åbning«. Dette apparat er fremlagt i Erik Hansens *Sprogiagttagelse* (1963), og anvendeligheden og begrænsningerne diskuteres af Aage Henriksen og Erik Hansen i *Kr 6* (1968). Erik Hansen, Erik Lilsig & Hans Jørgen Schiødt's *Litterære læseøvelser* (1964) og *AR*, p. 89–115 (af samme) rummer en række korte digt- og novelleanalyser på grundlag af »sprogiagttagelse«.

Den samme udviklingstendens frem mod strukturalistiske positioner, som vi iagttag ved forsøgene på etablering af en nykritisk teori (systematik og kontrolabilitet; inspirationen fra lingvistikken), finder vi i forbindelse med textanalyse. Den første textanalyse-antologi i vor periode var Volmer Dissing (red.): *Digt og Læser* (1958). Karakteristisk nok er de fleste bidrag skrevet af litterater, der selv er digtere. Kun ved sin beskæftigelse med enkelttekster kan antologien betegnes som nykritisk; den eneste egl. textanalyse er Torben Brostrøms af Munch-Petersens »Sjælens sang«. Som helhed repræsenterer bogen – også i sit program – en konfessionel-impressionistisk litteraturbeskæftigelse; undtagelser herfra er foruden Brostrøm alene Hans Brix' biografiske og Carl Roos' komparative indslag (om hhv. Aarestrup-digte og Winthers »Fjeldvandring«) samt Villy Sørensens »eksistenspsykologiske« læsning af »Germand Gladensvend« (DgF 33), en forstudie til folkevisessayet i hans *Digtere og damoner* fra det følgende år. Den 11 år yngre *Danske digtanalyser* (red.: Thomas Bredsdorff) begrunder sin fremkomst med sin karakter af statusopgørelse over hele digtanalyse-genren. Her er til gengæld tale om egl. nykritik; ikke blot er den autonome tilgang næsten enerådende, men også den anden side af nykritikkens bestræbelser manifesterer sig som disciplinerede og ofte vellykkede beskrivelser af metriske, grammatiske og semantiske strukturer i teksterne; centralt står sammenhængen mellem komposition og »budskab«. De professionelle textanalytikere er her kommet i flertal på digter-fortolkernes bekostning. Særligt bør fremhæves Hans Mølbjergs analyse af folkevisen om Torbens datter og hendes faderbane (DgF 288), Finn Stein Larsens af Oehlenschlägers »Freidigt Sommer-Liv« og redaktørens af Ewalds »Da jeg var syg« (hvorom nedenf.). Finn Stein Larsens *Prosaens mønstre* (1971; ligeledes med apologetisk forord) rummer fortrinlige nærlæsninger af en række danske prosaværker eller dele af sådanne – Ewald: *Levnet og Meeninger*, Jacobsen: »Der burde have været Roser«, Bang: »Osvold udi Bergen«, Pontoppidan: *Det forjættede Land*, Michaëlis: *Æbelø*, Jørgensen: *Hjemvee*, Jensen: »Menageriet«, Blixen: »Sorg-Agre«, Hansen: »Den retfærdige«, Branner: »Den første Morgen« og Højholt: *Turbo* – bygget op omkring en model, hvis opgave det er at gøre analyserne kongruente. Grundbegrebet heri er »mønsteret«: gentagelsen af en bestemt textlig størrelse, der benævnes »nøgle«. Denne »nøgle« findes dog på vidt forskellige niveauer: som rytmemønstre (Højholt), stilholdning (Bang, Pontoppidan), metafor (Jensen, Blixen), personkonstellation eller -beskrivelse (Ewald, Michaëlis), psykisk konflikt (Jacobsen, Jørgensen, Hansen, Branner). Der opereres endvidere med to gentagelsesstrukturer: repetition, hvor nøglen »udsættes for en hel række gentagelser i varieret billed- og forestillingsmateriale«, og udfoldelse, hvor nøglen »i tekstens løb antager stedse større fylde og dybde«. (p. 11 f., mine fremhæv.). P. gr. a. den vage afgrænsning bliver det vanskeligt at opretholde denne skelnen (bortset fra de relativt »rene eksempler, forf. nævner i sin indledning); så vidt vi kan se, findes den repetitive struktur kun i Jacobsen-, Pontoppidan- og

Branner-texterne, mens de øvrige kendetegnes ved »udfoldelse«. FSL peger selv på Auerbachs *Mimesis* (og dermed på den tyske romanskfilologis »explication de texte«) som en forudsætning »bag om« den angelsaksiske nykritik. Tre betydningsfulde tematiske analyser, formuleret uden teknisk apparat, men »bag« hvilke vi ser strukturalismens taxonomi-koblinger som redskabet, er: 1) Peter Brask om »Hosekræmmeren« (*Po* II,2 1969), 2) Niels Barfoed om *Jørgen Stein* (Hans Hertel (red.): *Tilbageblik på 30'erne* I, 1967) og 3) Søren Baggesen om »Den lille Havfrue« (*Kr* 1, 1967; alle tre optr. i *60DK*, hvor der p. 54 findes en bibliografi over den polemiske sammenhæng, Baggesens analyse indgik i). Analysernes hovedresultat lader sig formalisere i flg. dichotomier:

- 1) $\frac{\text{Michels verdensfortolkning}}{\text{Cecilias verdensfortolkning}} \approx \frac{\text{ejendom}}{\text{ikke-ejendom}} \approx \frac{\text{tvang}}{\text{frihed}} \approx \frac{\text{legeme}}{\text{sjæl}}$
[social norm i »Marie«]
[havet i »Marie«],
- 2) $\frac{\text{fortid}}{\text{nutid}} \approx \frac{\text{provinsby, land, natur}}{\text{storby, civilisation}} \approx \frac{\text{moder/hustru}}{\text{emanciperet kvinde/elskerinde}}$
 $\frac{\text{»varme«}}{\text{»kulde«}} \approx \frac{\text{idealitet}}{\text{materialitet}} \approx \frac{\text{individ}}{\text{masse}} \approx \frac{\text{emotion}}{\text{rationalitet}} \approx \frac{\text{liv}}{\text{død}},$
- 3) $\frac{\text{frelse}}{\text{fortabelse}} \approx \frac{\text{liv}}{\text{død}} \approx \frac{\text{sol}}{\text{hav}} \approx \frac{\text{rødt-hvidt}}{\text{blåt-sort}} \approx \frac{\text{lys}}{\text{mørke}} \approx \frac{\text{dag}}{\text{nat}}.$

Vore indledende afgrænsninger afskærer os fra en nærmere behandling af nykritikkens snævre tilknytning til og intensive beskæftigelse med den litterære modernisme – på dansk repræsenteret ved bøger som Torben Brostrøm: *Versets Løvevanke* (1960) og *Poetisk Kermesse* (1962), Steffen Hejlskov Larsen: *Om at læse moderne poesi* (1965), Finn Brandt-Pedersen: *Modernisme og Kvalitet* (1965) og *Modernisme og Pædagogik* (1966) samt Thomas Bredsdorff: *Sære Fortællere* (1967), der alle bygger på textanalyser. Den nævnte sammenhæng vil dog i det mindste kvantitativt fremgå af det følgende afsnit.

Den mest iøjnefaldende virkning af nykritikkens indtog blev imidlertid en lang række textanalyser, der fremtræder som metodisk »merkmallose«. De kan betragtes som forslag til punktuelle justeringer og suppleringer af den traditionelle litteraturhistorie. A. G. Drachmann har bestemt »Germand Gladensvend« (DgF 33) som allegorisk; gammen = den skæbne at falde i krig (hvorved raven i opskr. A bliver primær i forhold til havuhyret i de øvr. opskr.). (*DSt* 1962). Erik A. Nielsen har tolket *Karrig Niding* som almentmenneskeligt eksistensudsagn: Niding erkender sin ejendoms værdi, som sættes af dens potentielle brugbarhed til behovsopfyldelse, men tåler ikke dens (for)brug. Den religiøst forankrede moralisme i intrigen udnytter den brist i Nidings omverdensforståelse, at han således ikke kender de ting/personer, han »ejer« – iførelsen af tiggerkostumet bringer overensstemmelse mellem væsen og udseende (*Kr* 11, 1969). *Jammers Minde* er genstanden for to analyser. Jens Aage Doctor har

koncentreret sig om Leonora Christinas existensyndning, splittelsen mellem den ydre trussel, der kræver at blive imødegået med udsagn om Corfits' vanvid eller slethed, og den indre, der er rettet mod det idealbillede af ham, der er hendes livs indhold. Loyaliteten mod ægtemanden bliver underkastelsen under guds vilje, et kristent martyrium efter Jobs mønster (*Kr* 16, 1970). Finn Stein Larsen har påvist impressionistisk fortællerholdning i et ekstrakt af værket (*Kr* 25, 1973). Af det 18. årh.s digtere har især Johs. Ewald været gjort til genstand for behandling (jvf. også flg. afsnit). Flemming Lundgreen-Nielsen fastslår, at troskaben vs. utroskaben mod kongen er det enhedsskabende tema i *Rolf Krage* (*DSt* 1969), Lars Peter Rømhild har behandlet ramme- og fikcionalitetsproblematikken i »Mester Synaals Fortelling« (*ADK* I), og Knud Wentzel har reflekteret over forholdet mellem jeg'ets interiorisering af sine ønsker/planer i *Levnet* og *Meceninger* og den episke genre (*Kr* 18, 1971). Wessels »Smeden og Bageren« er blevet behandlet af John Andersen (*MfD* 1968). Odd Inge Langholm har frem-analyseret to basale og genkommende billed- eller snarere betydningsstrukturer i *Aladdin*: det spredte vs. det samlede og det åbne vs. det lukkede (*NT* 1976). Det mest tolkede guldalderdigt er Grundtvigs »De Levendes Land« (jvf. også de flg. afsnit); Jørgen Bangs og Finn Stein Larsens behandlinger heraf (*MNK*) kan med fordel suppleres med Lars Peter Rømhilds retorisk-tematiske analyse (*Po* 4,1, 1971). Jens Kruuse og Karl Rønne har tolket de senere Grundtvig-digte »Efteraaret« (*GS*) og »Kirke-Klokken« (*GrSt* 1970). Knud Wentzel har skrevet om forholdet individ-omverden i »En Landsbydegns Dagbog« (*Kr* 24, 1972), og Niels Ingwersen har analyseret Aarestrups »I en landsbykirke« (*MfD* 1968). Samspillet mellem den landskabelige natur og den menneskelige er emnet for Thomas Bredsdorffs analyse af *Hjortens Flugt*; i begge »naturer« ud-kæmpes der en strid mellem dæmonisk-hedenske og ideale-kristelige kræfter, slangen og hjorten (*GB* 1964). Af H. C. Andersen er *Kun en Spillemand* analyseret af Johan E. de Mylius, som ser romanens problematik spændt ud mellem to antagelser: på den ene side, at kunsten fortjener at mistænkeliggøres som dæmoni, på den anden, at den kunstneriske udfoldelse hæmmes af samfund og milieu – dog forbliver den sociale tematik sekundær, Christian forliser på sit forhold til Naomi. I mindre evident sammenhæng hermed behandles en række sidetemaer: dyr/menneske, fortæller/fortælling, illusion/virkelighed, udvikling/forfald (*DSt* 1970). »Otte og tyvende Aften« fra »Billedbog uden Billeder« er behandlet af Finn Brandt-Pedersen i tilknytning til lag-modellen i *Tekstlæsning* og af Thomas Bredsdorff, der studerer begivenhedsforløb og naturskildringens sammenligninger; begges resultat er, at den korte prosatext omhandler individets fødsel, en initiation til egetliv med dets ensomhed og længsel (*MfD* 1969). I en fintmærkende nærlæsning med en lærd og relevant detailkommentering har Peter Brask tolket »Hyrdinden og Skorsteensfejeren« som mislykket selvrealisation i kamp mod samfundskonvention og isoleret drift, hvis ydre udtryk er hhv. porcelænskineseren og mahognigeden/satyren (*ADK* I). Endelig har William Michelsen givet en tolkning af »Dynd-Kongens Datter«, ifølge hvilken eventyret anviser udødelighedstroen og foreningen af eros og agape som harmoniserende løsning for det dualistisk spaltede menneske (*GS*) og Aage Jørgensen behandlet Schacks *Phantasterne* (*Ed* 1964, optr. i *Kog*) og Andersens *At være eller ikke være* (*Anderseniana*, 2. rk., V, 1965, optr. i *Kog*), der begge hævdes

at manifestere dannelsesromanens struktur: et tre-faset forløb (*Ph*: fantasti-terapi-helbredelse, *AVEIV*: barnetro-fracald-voksentro) frem mod personlighedens gyldige udformning gennem interioriseringen af dannelsesidealets syntese (*Ph*: mellem fantasi og virkelighed, *AVEIV*: mellem kristentro og naturvidenskabelig erkendelse); bipersonerne anskues som funktionelt komponerede illustrationer af faser eller muligheder på dannelsesheltens vej mod idealet, og begge romaners respekt for menneskets fri vilje accentueres. Blandt forfatterne fra det såkaldte gennembrud er J. P. Jacobsen givet den mest analyserede (jvf. også de flg. afsnit). Niels Barfoed har overbevisende argumenteret for den erotiske tematiks primat i forhold til ateist- og fantast-tematikken i *Niels Lyhne* (*GB* 1964, optr. i Niels Barfoed (red.): *Omkring Niels Lyhne*, 1970). Niels Ingwersen (*MfD* 1969) og Henrik Leth Pedersen (*DSt* 1977), har analyseret »Pesten i Bergamo«, øjensynlig uden at denne kender hiin. Begge finder frem til den extreme polaritet mellem legeme/drift (bergamenserne) og sjæl/ånd (flagellanterne) som novellens fundamentale tematik, og begge finder fortællerens formidling af denne vanskelig og væsentlig. Ifølge NI vurderer han nok på dualistisk grundlag, men fungerer som den psykiske forståelses og den midtpunktsøgende fornufts stemme, ifølge HLP er tematikken dobbelt formidlet: dels direkte gennem en moraliserende fortæller, der ikke forstår rækkevidden og perspektivet i bruddet med kristendommens tilværelsestolkning og værdisystem, dels indirekte gennem en forfatter, der forstår den/det. Af Herm. Bang har Jørgen E. Tiemroth (*Kr* 12, 1969, optr. Mette Winge (red.): *Omkring Haabløse Slægter* 1972) og Lars Arild (*Omrk. Haabl. Sl.*) behandlet debutromanen. I sin analyse af *Tine* har Klaus P. Mortensen med baggrund i en accentuering af forfatter-fortællers subjektivitet redegjort for romanens trefasede nedbrydnings- og desillusioneringsproces – afspejlet såvel i landskabs- og samfundsbilledet som i personpsykologien og i livssynet (fra kristen idealisme til naturalistisk determinisme) –, der hævdes ikke at kunne beskrives adækvat som illustration af Bangs og romanens drift-determinisme-filosofi, men derimod som et udtryk for fortællers subjektivt-emotionelle solidaritet med sin hovedperson (*Kr* 16, 1970). I artiklen »Retningsbestemmelse« vil Jens Kruuse – i polemik mod Elias Bredsdorffs indlæsning af Pontoppidans *Mimoser* i sædelighedsfejden (i *Henrik Pontoppidan og Georg Brandes I-II*, 1964) – vise, at romanen er en gennemført kritik af og parodi på fantast- og løgnertyper (*Kr* 5, 1968, jvf. Elias Bredsdorffs tilbagevisning i *Kr* 7, 1968). I forbindelse med *Det forjættede Land* har Birgitte Hesselaa nuanceret det pontoppidan'ske »tvesyn« (*Kr* 3, 1967), og Klaus P. Mortensen har i romanens anlæg/fortæller set demonstreret den moderne analytiske, afslørende, genetisk-forklarende bevidsthedsform (*Kr* 41, 1977). Frederik Nielsen har udrevet »Ørneflugt« af dansklærer-sammenstillingen med »Den grimme Ælling« omkring arv-/milieu-determinismen (1960; *D&L*). *Pelle Erobreren* er af Johan Fjord Jensen blevet bestemt som socialrealistisk dannelsesroman, hvis dannelsesideal er en kombination af social magtkamp og medmenneskelig solidaritet, hvis udviklingslinje er erfaring, tilegnet under social vækst, og hvis tilværelsessyn er en aggressiv optimisme (*GB* 1965, delvis optr. i Børge Houmann (red.): *Omkring Pelle Erobreren* 1975). Johan de Mylius har accentueret det positive, universaliserende natursyn som det overordnede begreb i romanens tematik og dynamik; for denne betragtning fremtræder dens komposition som *treledet* og

kan derved både ideologisk og kompositionelt ses som en videreførelse af det 19. årh.s dannelsesroman (*Ed* 1975). Fra samme år stammer Lisbet Holsts og Knud Wentzels monografi om *PE, Solidaritet og individualitet*. Svarende til den tvedelte titel lægger afh. i sine to hoveddele vægten på hhv. Pelles personlighedshistorie, udviklings- og dannelsesromanen i romanen, og på proletariats historiske rolle, genrebestemt som »historiefilosofisk roman«. Analysen rummer holdbare iagttagelser i romanen (fx. gentagelsesstrukturen vandring-fri-telse-provokation); den afgørende svaghed ligger i fremstillingens høje generalisationsniveau og det konturløse, udefinerede begrebsapparat. Også af Kiddes *Helten* foreligger der tre immanente analyser. Jørgen Bonde Jensen har sporet bogens dualisme mellem ånden og kødet gennem personkonstellationer og symbolik (*GB* 1963). I Jørgen Egebaks undersøgelse svarer de fire faser i Clemens Beks psykiske udvikling på øen, afstedkommet af begivenhederne ankomst, fragtelse af existensgrundlag, kapitulationen for Grünau, flugt og tilbagevenden, til de fire »riger«, han har erkendt inden rejsen dertil: troens, poesien, naturens og kærlighedens, der er tilkoblet hver sin farve: gul, blå, grøn og rød. Romanens kulmination er oplevelsen i fyrtårnet, hvor disse farver syntetiseres og de forskellige »riger« interrelateres i en meningsfuld existenstydning (*DSt* 1966). Christian Kock har argumenteret for, at romanens basale tematiske polaritet består mellem (drift mod) centrum (verden, byen) og (drift mod) periferien (øen), symbolsk amplificeret ved dichotomierne sexualitet vs. resignation og ild/sol vs. måne. Clemens Beks erkendelsesforløb anskues også her som fire-faset: et dobbelt korrektiv dels til hans selvrådige resignation, dels til hans centrum-drift; ved disse korrekter frigør han sig fra problematikken centrum vs. periferi (*DSt* 1976). Af Tom Kristensen har Henning V. Jensen behandlet *Fribytterdrømme* (*Kr* 18, 1971, jvf. diskussion herom i *Kr* 19, 1971) og Erik Hansen »Drengen med æblet« (*MfD* 1970); ellers har opmærksomheden været koncentreret om *Hærværk*. Hanne Marie Svendsen har etableret sammenhæng mellem romanens gentagelsesteknik og (brud på) fortællerteknik til den ene side og Jastraus eksistentielle situation til den anden (*GB* 1964, optr. i Aage Jørgensen (red.): *Omkring Hærværk* 1969). Bodil Wamberg har behandlet de psykiske og metafysiske symboldannelse og sammenhængen mellem den seksuelle og den religiøse tematik (*Ed* 1974). Finn Stein Larsen har afdækket to tema-lag i romanen foruden det autentisk-realistiske: et arkaisk-prænatalet og et »symbolistisk«, bestående af kompensatoriske, uforpligtende fantasiforestillinger (*Kr* 42, 1977). Endelig foreligger Mogens Bjerring Hansens monografi *Person og vision* (1972). Schades digtsamling *Hjerte-Bogen* er af Nils Mandrup & Erik A. Nielsen behandlet som episk tekst, bygget op omkring et trefaset forløb: 1. en bohème-frigørelse, der udmunder i spleen, 2. en poetik om digterexistensens pris og 3. en forarbejdning af 1. fases erfaringsmateriale i lyset af 2. fases indsigt, med inddragelse af café-livets og erotikkens natside, forløst i naturerotik (*Kr* 21, 1972). Derimod har Jens Anker Jørgensen understreget det uepiske ved det grænseløse, surreale, telepatiske univers i Schades roman *Mennesker mødes* (ibid.). Den ironisk-satiriske pointe og dennes verstekniske underlag i Per Langes »St. Antonius' Fiskeprædiken« er analyseret af Lars Peter Rømhild (*MfD* 1975). Branners *Legetøj* er analyseret af Karl Ejby Poulsen, der som den styrende struktur bag bogens tematik og komposition ser modsætningen mellem

primære, autentiske behov og værdier, der sejrer på det individuelle plan, og sekundære, samfundsskabte, der sejrer på det kollektive plan (*Kr* 23, 1972); *Ingen kender natten* er behandlet af Hugh Rodwell (*Po* II,3, 1969). Karen Blixens novellistik har været et yndet emne for fortolkere. Hans Holmberg har forbundet tematik og symbolik i »Fra det gamle Danmark« gennem en fælles grundstruktur: modsætningen mellem intellektualistisk kristendom og naturvendt hedenskab (*Kr* 23, 1972). »Alkmene«s mytologiske allusioner udnyttes af Pil Dahlerup til opstilling af tolkningsnøglen præsten=Zeus=intellektet, Vilhelm=Amphitryon=instinkt, Alkmene=Lucifers datter; i denne kamp mellem mytiske kræfter vinder præsten og tøjles titelpersonen – dog uden at miste sin ranke resignation vis-à-vis »guds plan« (*Ifv*). Poul Behrendt har fremlagt en subtil analyse af »Sorg-Agre«, hvori afdækkes tre »historiske bevidsthedsformer«: »kvindernes eller mødrenes verden«, »den fædrene feudalverden« og »sønnernes eller den borgerlige verden« (*Kr* 41, 1977). Inger Frimodt-Møller har påvist, hvorledes den gastronomiske kunstudfoldelse i »Babettes Gæstebud« dels på forskellig vis er koblet til en erotisk tematik, dels får karakter af nådestildeling, der viser sig som ophævelse af ydre og indre spændinger hos de tilstedeværende gennem en fuldført selverkendelse (*MfD* 1965). Komposition, metaforik og »flertydigheder« (i empson'sk betydning) i Sarvigs *Jeghuset* er blevet analyseret af Steffen Hejlskov Larsen (*DSt* 1961), og Poul Houe har leveret en analyse af samme digters »Drømmekærne« (*MfD* 1970). Martin A. Hansens *Løgneren* er foruden af Jørgen Sørensen (*MfD* 1971) behandlet af Finn Stein Larsen, der skarpsindigt fremdrager gentagelsesstrukturen i de personkonstellationer, Johannes Vig gennem sit liv indgår i (Ole Wivel (red.): *Omkring Løgneren* 1971); Frederik Nielsen har skrevet om »Paradisæblerne« (*D&L*). Skou-Hansens *De nøgne træer* er beskrevet af Knud Wentzel (Merete Gerlach-Nielsen, Hans Hertel og Morten Nøjgaard (red.): *Romanproblemer* 1968), og Torben Brostrøm har behandlet Lyngby Jepsens »Jezabel og skomageren« (*ADK* II) og Bjørnvijs »Konstellation« (*AMDL* II). Blandt modernisterne har de store trækplastre været Rifbjerg og Seeberg (jvf. også de flg. afsnit). Førstnævntes *Den kroniske uskyld* er analyseret af Poul Bager (*Kr* 5, 1968) og af Leo Ottosen i dennes monografi *Klaus Rifbjergs »Den kroniske uskyld«* (1977); heri fastlægges først den symbolske tolkningsnøgle Tore=sjæl/bevidsthed, Janus=legeme/drift og den hele person, helten Tore/Janus, Helle=uskylden, Poul & Kurt=drift, derudfra læses heltens psykiske forløb, og det konstateres, at ikke syndefaldet i traditionel forstand, men introduktionen til den kristent-idealistiske dualisme afstedkommer katastrofen. Desuden findes »Middelaldermorgen« behandlet af Jørgen Bang og Finn Stein Larsen (*MNK*), *Camouflage* af Finn Stein Larsen (*Kr* 4, 1967), »Solsort« af Bjørn Sthen Hansen (*Ifv*) og *og andre historier* af Lisbet Holst (*MfD* 1972). Af Seeberg er *Fugls føde* analyseret af Niels Ingwersen, der stiller Hiffs og Tom over for hinanden som den ældre og krisebevidste over for den indifferente, men levedygtige nihilist (*Ed* 1968); desuden har Morten Henriksen behandlet *Bipersonerne* (*Kr* 33, 1975), Erik A. Nielsen »Hullet« (*Ifv*) og Bo Hakon Jørgensen *Hyrder* (*MfD* 1972). Benny Andersen »På høje tid« har fået en solid analyse ved Keld Zeruneith (*AMDL* II). Bodil Bang har anskuet *Liget og lysten* som Svend Åge Madsens poetik (R/R). Søren Schou har demonstreret, hvorledes Henrik Bjelkes *Trap* både i teknik og tema-

tik nedbryder skellet mellem ydre og indre og gennem selvdementier og indmonterede pasticher og skabeloner nedbryder sit eget univers, sin egen autoritære fornuft (ibid.). Hans-Jørgen Nielsens »Konstateringer« findes behandlet af Hans Jørgen Schiødt (*MfD* 1968). – Endelig tillader pladsen kun en samlet henvisning til tidsskriftet *Selvsyns* faste rubrik »At læse poesi« (fra 2. årg., 1961 til 13. årg., 1973) og til Lars-Olof Franzéns *Danska bilder* (da. overs. 1971 under titlen *Punktnedslag i dansk litteratur 1880–1970*), der indeholder en række korte textanalyser, fortrinsvis af klassiske romaner fra *Haabløse Slægter* til *Løgneren*.

Idéhistorisk orienteret textanalyse

Ud af foregående afsnit har vi trukket en serie analyser, hvis overvejende interesse ligger i den behandlede texts idéhistoriske placering, og som derved knytter sig til en lidt ældre tradition i dansk litteraturforskning. Lars Peter Rømhild har således analyseret den tvetydige holdning til théodicée-problemet i Holbergs 81. fabel: »Midernes Art og Egenskab« (*ADK* I). Ewalds behandling af samme problem, især i Voltaires version (*Candide*), i *Herr Panthakaks Historie* er beskrevet af Chr. Jackson, som dog ikke følger væsentligt nyt til Ernst Frandsens undersøgelse (*Johannes Ewald* 1939) (*Ed* 1976). Thomas Bredsdorffs analyse af Ewalds »Da jeg var syg« peger ved sin demonstration af individualisme-normens opståen i det sene 18. årh. frem mod TBs disputats *Digternes natur* (1975) (*DDA*). Leif Nedergaard-Hansen har gennemført en læsning af Wessels »Gaffelen« som et dementi af rousseau'ske, civilisationsfjendtlige antropologi (*Ed* 1968). Torben Brostrøm har anskuet universet i Baggesens *Labyrinten* som en monistisk næsten surreal-modernistisk syntese af indre og ydre, hvorved der etableres en sammenhæng mellem forskelligartede fænomener og tildragelser, og rejsens ærinde som selv-komplettering og heling gennem oplevelsen heraf (*GB* 1965, *MfD* 1965). Herimod har Thomas Bredsdorff argumenteret ved en analyse, der eftertrykkeligt placerer værket som et produkt af det 18. årh., nærmere bestemt som udtryk for et bestemt, statisk menneske- og natursyn: Mennesket har en principielt uforanderlig essens, og naturen fungerer som konventionel, ikke-sanset scene for poetens æstetiserende og selvkredsende extase (*OL* 1967). Staffeldts udformning af den platon'ske dualisme i »I Høsten« er undersøgt af Aage Jørgensen (*NT* 1963, optr. i *Kog*). Jørgen Elbek har læst *Nyaars-Morgen* på baggrund af Grundtvigs poetik og kosmologi (*GrSt* 1974). Erik M. Christensen har ud fra nøglen Aunsbjergmanden = gud, fruen = det tyrannisk legemlige, Mette = det faldne og genløst menneskelige, Vilhelm = den guddommelige midler givet en allegorisk tolkning af »Skytten på Aunsbjerg«, der herved bliver en historie om frihed, vilje, skyld og nåde i den kristent-idealistske tradition, en manifestation af »optimistisk dualisme« (*Kr* 4, 1967). Med udgangspunkt i platonistisk og neoplatonistisk filosofi har Svend Erik Larsen bestemt den centrale konflikt i Winthers kærlighedslyrik som en modsætning mellem idyl (»liv«; agape; kvinderolle: hustru-moder) ctr. poesi (»kunst«; eros; kvinderolle: muse-jomfru); i *Til Een*-kredsen antager denne modsætning karakter af identitetssplittelse, der søges ophævet og omgået (*Scan* 1976). Niels Rosenkjær

har beskrevet overgangen fra gammeltestamentlig til nytestamentlig dødsopfattelse, til en humanisme og idealisme modificeret lutherdom i Paludan-Müllers *Abels Død (I/v)*. Helge Therkildsen har behandlet spændingerne i *Clara Raphael* mellem genre og tendens, idealisme og emancipation (Kr 22, 1972). Margrete Auken (Kr 19, 1971) og Povl Schmidt (Kr 8, 1968) har ud fra hver sin text – hhv. *Gjæring-Afklaring* og »Mindedrag« – bestemt Jacob Knudsens filosofi som en gensidig komplettering af kristendom og naturalisme, af gudstro og hengivelse til natur og samfund. M. S. Byram har læst *Hærværk* op mod 1920'ernes filosofisk-politiske strid om subjektivitet ctr. objektivitet i virkelighedsopfattelsen; romanens stillingtagen hertil fremgår af Jastraus forløb: fra sit individuelt-sjælelige experiment, som antager form af et repetitivt helvede, vender han tilbage mod et ydre, socialt virkelighedssyn, en position, som forfatteren har markeret hele vejen ved sin distance til ham (Scan 1976). Jan Nissen har betragtet *Løgneren* i lyset af Kierkegaard; dels anvendes begreberne ansvar, dæmoni og syndserkendelse fra *Begrebet Angest*, dels beskrives Johannes Vigs udvikling som forløbende fra det æstetiske til det etiske stadium, hvorimod der intet forhold etableres til det religiøse – JV manifesterer Ks »anger«, der ikke kan ophæve synden, men kun sørge over den (Dansk Udsyn 1959, optr. i Ole Wivel (red.): *Omkring Løgneren* 1971).

Episk teori i textanalyse

Et fælles interesseområde for nykritikken og den strukturalistiske textanalyse, som skal exemplificeres nedenf., er den *episke teori*, der arbejder med fortællertypologier på grundlag af den spatielle og temporale synsvinkel, hvorunder det fortalte er anskuet i texten. Beskæftigelsen hermed er af angelsaksisk udspring (Percy Lubbock: *The Craft of Fiction* 1921; Wayne C. Booth: *The Rhetoric of Fiction* 1961), men videreført på tysk og fransk grund (Eberhard Lämmert: *Bauformen des Erzählens* 1955; Franz K. Stanzel: *Typische Formen des Romans* 1964; Jean Pouillon: *Temps et Roman* 1946). Fortæller- og synsvinkelspørgsmål blev et af de få »tekniske« indslag i den nykritiske analysepraxis og gik derfra over i den strukturelle textteori under analysen af »udsigelsen« (l'énonciation, jvf. Tzvetan Todorovs bidrag til François Wahl (éd.): *Qu'est-ce que le structuralisme?* 1968). Hanne Marie Svendsen har i *På rejse ind i romanen* (1962) beskrevet faserne i den alvidende fortællers detronisering i dansk epik.

Ovenfor har vi omtalt adskillige analyser, der inddrager dette aspekt. I det følgende vil vi fremdrage nogle, hvori det indtager en fremskudt plads. 1) Forholdet mellem fortælleren og det fortalte: Finn Stein Larsen åbner sin gennemgang af en beskrivelse fra *Erik Menveds Barndom* med en udførlig synsvinkel-teknisk undersøgelse, som afdækker et grundprincip (den objektive registrering vs. den subjektive vurdering), der atter afspejler beskrivelsens samlede æstetiske princip (det ædle åbenbare vs. det hemmelighedsfuldt formummede) og derigennem noget epokaltypisk (polaritet, parallelitet, universalitet) (Kr 39, 1976). Aage Jørgensen har registreret synsvinkel- og gentagelsesteknik i *Hærværk* og tolket romanens hovedsymboler (*DS* 1962, optr. i *Kog*). Jørgen Dines Johansen har beskrevet fortællerens funktion i Blixens »Kardinalens tredje Historie«

som formidlende, måske frembringende et meningsfuldt univers, hvor fænomener og tildragelser forholder sig til hinanden som tegn, som udtryk/symbol til indhold/betydning, og hvor hovedpersonernes udvikling udgøres af en erkendelse af en sådan metafysisk forankret sammenhæng og sin egen placering heri (ADK II). Samme har i Rifbjergs »Skyernes skygge rammer mig« først analyseret det udsagte (bl. a. farvesymbolikken og fiktionsrummets tvedeling), derpå beskrevet hvorledes »realismen« af dette relativiseres i udsigelsen, idet fortælsesituationen rummer en dobbelt indlejring, som lader det fortalte fremstå som fiktion af 2. grad (ibid.). I forbindelse med *Den kroniske uskyld* er en tilsvarende dobbelt relativisering af det udsagte (her opfattet i analogi med klassisk tragediestruktur) beskrevet af Ulla Musarra-Schrøder (DSt 1975). 2) Herunder specielt forholdet mellem fortæller og fiktiv person: Birgitte Hesselaa har fremstillet, hvorledes fortælleren i Henrik Stangerups *Slangen i brystet* styrer læseren i retning af bestemte individual- og socialpsykologiske forklaringsmodeller, der er hovedpersonen ubevidst, og hvorledes distancen mellem fortæller og person erstattes af solidaritet (Kr 31, 1974). 3) Det indbyrdes forhold mellem implicit og explicit fortæller: Niels Ingwersen har i dialog med Søren Baggesen (*Den blicherske Novelle* 1965; den manglende omtale af denne afh. her er en af de beklageligste konsekvenser af vor stipulative materialeafgrænsning) opsøgt de steder i »Sildig Opvaagnen«, der kan afgive den psykologiske nøgle til begivenhedernes centrum (Elise) og deres fortæller: Efter kaptajnens død må Elise opretholde sit pokerface, fordi lidenskabernes hemmeligholdelse (da) er hendes væsens (eneste) gehalt, fortællerens konventionalisme er et skjold mod indsigten i tilværelsens absurditet og mod hans egen erotiske betagelse af den fatale dame, hvis dæmoni er i samklang med fortrængte kræfter i ham selv (DSt 1971). De to hierarkiserede fortællerinstansers sam- og modspil i Seebergs »Spionen« er beskrevet af Henrik Levinsen (MfD 1968) og af Erik Nielsen (ADK II); begge finder den explicitte (jeg-)fortæller oscillerende mellem et selvnydende, selvreflekterende, solipsistisk og et handlende, individualitetsfornægtende, kollektivistisk jeg, og begge ser ham afsløret af den implicitte fortæller v. hj. a. tempusbrug og stilpastiche (HL) eller (andre) konnotative textelementer (EN; her lykkes det unægtelig bedre for EN at integrere fortælleteknisk og tematisk analyse end i analysen af den *lyriske* cykelrytterttext: Jørgen Loeths »Det skete ved Balle-rup«, hvor EN desuden overser »mærkværdiggørelsens« element af ideologikritik, AMDL II). 4) Rammesystemet – de mange fortællere: I behandlingen af Ewalds *De Fremmede* følger Elisabeth Kiærbye & Søren Rehfeld introjiceringen af konflikten Frankhuysen (moralisk dyd) – Schliker (social tilpasning) hos fortælleren (Sachtleven) og bestemmer relevansen af konflikten for rammens anden instans, redaktøren (=forfatteren) (DSt 1976). Den komplicerede fortællerstruktur i »Skytten paa Aunsbjerg« står centralt både i Jan Nissens (ADK I) og Jan Sand Sørensens (Kr 40, 1976) behandlinger af novellen; i sidstnævnte skarpsindige analyse lykkes det ved detektivisk gennemlysning af tidsplaner og fortællerinstanser – at finde morderen. Erik Thygesen har redegjort for spillet med en trinrække af fiktioner og fortællere – udtrykkende generalfortællerens ægteskabeligt og erotisk betingede personlighedskrise – i Inger Christensens *Azorno* (R/R). 5) Udsigelsen som sådan er, som påvist af Søren Baggesen, genstanden for den mediebevidste eksperimenteren, magt-tematikken udsættes

for i Sven Holms »Boss« (ADK II). 6) Den temporale synsvinkel, tidsplanerne: Jens Aage Doctor har i sin analyse af *Levnet og Meeninger* vist, hvorledes den autobiografiske fremstillings kronologiske strukturering – med skillepunktet i fortællerens episk gestaltede quijotiade – lader fragmentets tematiske hovedakse fremstå som euforisk fremadskuen: forhåbning vs. dysforisk tilbageskuen: erindring om et (bristet) håb (GS). Finn Hauberg Mortensen har med akribi beskrevet forholdet mellem tidsplaner, milieuer og tematik (kunstnerdrøm vs. kunstnerevne) i »Irene Holm« (Po II,1, 1969). Bertil Nolin har studeret tidsstruktur, persongestaltning, symboler og ledemotiver i Branners *Drømmen om en Kvinde* (NT 1967). 7) Forholdet mellem fortæller og forfatter: Jan Nissen har behandlet grundtemaerne i Martin A. Hansens »Septembertaagen«, angsten, døden og kaldet, på baggrund af en analyse af novellens tidsplaner og fortæller, som ved inddragelse af biografisk materiale identificeres med forfatteren (ADK II).

Fælles for analyserne i Sven Møller Kristensens snart klassiske *Digting og livssyn* (1959) er, at der etableres en forbindelse mellem værkernes menneske- og livssyn (jvf. om idéhistorisk analyse ovenf.) og deres fortælleteknik/stil (jvf. om episk teori ovenf.). I Paludan-Müllers *Tithon* skal en kompromisløs idealisme neutralisere en urolig livsdrift; den tematiske splittelse spores i værkets metrik, vokabular og stil. Analysen af *Marie Grubbe* lægger vægten på det naturalistiske menneskesyn og den konstituerende eros-tematik (i forbindelse med hvilken der peges på den gennemgående blomster-metaforik), og romanens kompositionelle enhed reetableres. Efter en karakteristik af *Lykke-Pers* stilholdning, bestemt af den alvidende, men objektiviserende fortæller, dokumenteres den bærende tematiske modsætning mellem lidenskabelig livsudfoldelse, der hos titelpersonen degenererer i retning af egoisme og fantasteri, og livsfornægtelse/dødsangst, en modsætning, der gennemspilles i hovedpersonens forløb, i galleriet af bipersoner og i det konkrete historiske régi: den nationale kultur og den moderne industrialisering. Romanens budskab bestemmes som individualisme med socialt korrektiv og en tro på mulighederne for den kæmpende emancipation. En lignende tematisk modsætning findes i *Kongens Fald* mellem eros, livsdriften og livshengivelsen, der også indbefatter en hengivelse til døden, repræsenteret af Axel, kvinderne og den jyske almue, og den voldelige død, repræsenteret først og fremmest af de to drømmere og ubændige stormere Mikkelt og kongen (der ikke rettelig kan bestemmes som Hamlet-skikkelser), hvis livshunger er perverteret til aggression. Til tematikkens to poler svarer hhv. en subjektiv fortælleform/en blid stil med symbolistiske indslag og en mere objektiv fortælleholdning/en naturalistisk præget stil. I forbindelse med *Gjæring-Afklaring* redegøres for romanens ideal, foreningen af en fysisk og en sjælelig virkelighed, og for dens – bl. a. via fortælleteknikken fremføre – kritik af yderpunkterne, den udhulede grundtvigianisme og den Brandes-inspirerede naturalisme og panteisme. *Pelle Erobrerens* forbindelsesled mellem tematik og fortælleteknik ses i den stigende bevidstgørelse gennem romanens fire dele, det tilsvarende forbindelsesled i *Ingen kender natten* består mellem stream-of-consciousness-teknikken/den kontrapunktiske komposition og romanens centrale tema: den mellemmenneskelige kontakt.

Fra disse i vid forstand nykritiske positioner har textanalysen bevæget sig

i to – som vi skal se: ikke uforenelige – retninger: mod en perfektionering af den formelle tekstbeskrivelse (strukkturalismen) og mod en skærpet opmærksomhed over for de sociale implikationer af tekstens budskab (ideologikritikken og den socialhistoriske analyse).

Strukkturalismen

Skal man bestemme fællestrækkene ved de ofte meget heterogene textanalytiske bestræbelser, der forstår sig selv som *strukkturalistiske*, er man på sikrest grund, når man peger på den grundlæggende inspiration fra lingvistikken (Sausure, Hjelmslev). De dør gjorde erkendelser er søgt overført til litteraturanalytikken, dels ud fra en betragtning af sproget som den litterære texts *udtryksform*, dels ud fra ønsket om at opbygge en systematisk textteori i *analogi* med lingvistikken. Gennem analysen søger man at finde tekstens system (struktur) »bag« dens forløb (manifestation); der kan dog være tale om to typer struktur: den fiktive begivenhedsrækkes principper og logik udgør tekstens narrative struktur, det derigennem udfoldede betydningsindhold, beskrevet som en begrebsorganisation, udgør dens tematiske. Det for textvidenskaben mest betydningsfulde, men inkonsistente forsøg på strukkturalistisk teoridannelse blev A.-J. Greimas' *Sémantique structurale* (1966, en ikke lydefri da. overs., men forsynet med introduktion 1974), fulgt op af sammes *Du sens* (1970), med bl. a. artiklerne »Les jeux des contraintes sémiotiques« og »Éléments d'une grammaire narrative« (sidstnævnte i da. overs. i *Po* II,3, 1969) med den ofte – og selvforskyldt – misbrugte model over betydningens grundstruktur og over værdi-transport (»somerfuglemodellen«). En lang række centrale artikler af førende franske strukkturalister findes samlet i Peter Madsen (red.): *Strukkturalisme* (1970, med indledn.). Den væsentligste danske videreudvikling frem mod en strukturel litteraturteori og analytik foregik i de første årgange af *Po*, således Peter Madsens »Strukturel digtbeskrivelse«, hvis teoridannelse er beslægtet med Peter Brasks (jvf. nedenf.), og som blandt analyseexemplerne har Ewalds sørgedigt over fru von Schulin (*Po* I,1, 1967). I *Po* findes da også de artikler, der – sammen med Peter Madsens Greimas-introduktion i *Kr* 11 (1969) – udgør grundlaget for Torben Kragh Grodal, Peter Madsen og Viggo Røder (udgg.): *Tekststrukturer* (1974), som desuden optrykker uddrag af Vladimir Propps narratologiske pionérværk *Morphology of the Folktale* (1958, russ. orig. 1928); særlig Grodals afsnit om tematisk analyse er perspektivrigt. Den udførligste behandling af strukkturalistisk narratologi, dens erkendelsesteoretiske forudsætninger og praktiske konsekvenser, er forfatterkollektivet Jens Berthelsen, Niels Egebak, Lis Wedell Horsner, Hans Hyllested, Svend Erik Larsen, Steffen Bøggild Nielsen, Ove Petersen og Erik Svejgaards *Fortælleteori* (1974), hvoraf især den logiske kritik af Greimas' »betydningens grundstruktur« (p. 192–235) samt den grundige fremstilling og diskussion af Propps, Bremonds, Todorovs og Greimas' narrative modeller fortjener at fremhæves. Desuden kan henvises til Svend Erik Larsen: *Litterær semiologi* (1975). Derimod er der grund til at advare mod Torkil Lunds *Litterær semantik* (1975). Den deri fremlagte teori bygger på den »ny[e] antagelse« (p. 9), at der i kraft af kulturhistorisk betinget normdannelse er indbygget positive

eller negative valoriseringer i *denotativt* betydningsindhold, hvilket atter bygger på den forudsætning, at forf. mener, at sproglige tegn, der henviser til konkrete genstande (fx. »bøddeløkke«) og sagforhold, eo ipso *kun* kan have denotativt betydningsindhold; på denne måde opløses denotationsbegrebet samtidig med, at termen opretholdes. (I øvrigt ses skellet denotation/konnotation som *ligedannet* med hhv. indhold (signifié)/udtryk (signifiant)!, p. 105). Når forf.s psykosemantiske teori i det følgende bygger på antagelsen af et lovmæssigt samspil mellem og forløb af denotationer og konnotationer, forbliver dette en illusion. Ved overgangen fra statisk betydningsanalyse til forløbsanalyse får desuden ignoreringen af synsvinkelproblemet konsekvenser, idet fx. »negativ konnotation« kan betyde *både*, at fortælleren udtrykker en negativ holdning til emnet, og at det går helten ilde (hvilket netop ikke billiges af fortælleren). Endelig er modellen ude af stand til at redegøre for de – navnlig i litterære tekster ikke sjældne – tilfælde, hvor en texts valorisering og normdannelse går på tværs af den konventionelle. De mange tekster, hvorpå teorien – bl. a. i polemik mod Greimas' »sommerfugl« – afprøves, omfatter bibelske myter, et folkeeventyr, »Germand Gladensvend« (DgF 33), moderne lyrik (la Cour, Sarvig, Bjørnvig, Inger Christensen), novellistik (Benny Andersen, Knud Holst, trivialnovelle) og drama (Ionesco), en børnebog, en avis-kronik og tegneseriestof.

Den franske strukturalisme er blevet introduceret dels i Esbern Krause-Jensens klart referende og sammenfattende *Den franske strukturalisme* (1973), hvor Lévi-Strauss, Foucault, Barthes, Althusser og Lacan har fået hver sit kapitel, dels i Niels Egebaks mere diskuterende *Fra tegnfunktion til tekstfunktion* (1972), der koncentrerer sig om Barthes, Greimas og Kristeva. Et par danske fremstillinger af strukturalismens textanalytiske muligheder skal omtales. Chr. Kock har med udgangspunkt i et Schade-digt demonstreret, hvorledes begreberne konnotation, presupposition, underforståelse samt (brud på) almene kommunikationslove lader sig anvende funktionelt ved læsning af litterære tekster. Den konnotative læsnings relevans tages op i kap. 2 i sammes *Litteraturoplevelse* (1974), der dog tillige introducerer og exemplificerer mere traditionelle litteraturteoretiske emner som spænding, pointe, mærkværdig- og sædvanliggørelse, fortællertyper og synsvinkler, tempo, gentagelsesstrukturer, versifikation, stil og genre. Bogens program er en fastholdelse af autonomidogmet, pædagogisk legitimeret ved, at oplevelses- og underholdningskvaliteten sættes som fiktionslitteraturens *raison d'être*, teoretisk ved, at tekstens betydning aflæses på det konnotative niveau *alene*, hvorfor fx. en ideologisk aflæsning udelukkes (teksten hævder intet om verden, kun om udsigeren). Per Aage Brandts & Jørgen Dines Johansens indledning til *ADK I* er pædagogisk og væsentlig frem til afsnittet om »Skriften« (p. 52). Morten Nøjgaard har i *Litteraturens univers* (1975, fulgt op af et bind textanalyseopgaver i franske tekster 1976) givet en udførlig, syntetiserende introduktion til et stort antal væsentlige litteraturteoretiske og -analytiske emner og problemer til og med strukturalismen (stilistik, glossematik, kommunikationsteori, Greimas m. v.). Et svagt punkt forekommer at være bestemmelsen af fortællerinstanser inden for forskellige storgenerer (hos MN benævnt »registre«). Generelt skelnes mellem (empirisk) forfatter, forfatterperson (= hvad der i forbindelse med episke tekster sædvanligvis kaldes implicit fortæller) og fremstillede personer (herunder 1. persons-fortællere). Det lyriske (og

explicitte) jeg bestemmes som forfatterperson, den narrative forfatterperson derimod som altid implicit (p. 118–20). Dette hindrer dog ikke MN i, under behandlingen af det »narrative register«, at operere med en »manifest«, kommenterende forfatterperson (p. 147–50), hvis afgrænsning fra 1. personsfortælleren derved i en række tilfælde må blive uklar (p. 153–58).

Visse af de strukturelle textanalyser knytter sig snævert til Greimas' teorier og modeller, såvel de narratologiske som de tematiske. Svend Erik Larsen har gennemført en applikation af »*Éléments d'une grammaire narrative*« (i en let modificeret og udvidet version) på »*Ridderens Runeslag*« (DgF 73 A), hvis narrative syntax inddeles i syntagmer efter kontraktens logik (*MfD* 1975). Den tematiske udvikling i Winthers »*En Hevn*« er af Morten Giersing beskrevet v. hj. a. den greimasianske model for betydningens grundstruktur, anvendt til forløbsbeskrivelse (*ADK* I). Jørgen Dines Johansen har stringent redegjort for den narrative struktur i Thomasine Gyllembourgs »*Den lille Karen*«, bl. a. v. hj. a. kommunikationsaksen i Greimas' aktantmodel, og for de enkelte sekvensers og »transporters« tematiske indebyrd (ibid.). Den konsekventest gennemførte tematiske analyse på greimasiansk grundlag skyldes ligeledes DJJ. I hans analyse af Rifbjergs »34« udskilles i en sammenhængende symboltolkning dels en kosmologisk dimension, hvor digtet gennem sit religiøse og elementare betydningsindhold søger at gøre døden meningsfuld ved at integrere den i en cyklisk kosmologi, dels en personal dimension, hvor skildringen af døden/den døde har karakter af en reflexion over Ødipus-myten og -komplekset. Den tematiske struktur ses som sammensat af figurative, exteroceptive (dvs. hentende betydningsindhold fra yderverdenen) elementer og non-figurative, interoceptive (hidrørende fra bevidsthedens betydningsorganisering); sammenhængen mellem dem i digtet er de førstes manifestation af de sidste, som således kan siges at udgøre tekstens semantiske dybdestruktur. Under bearbejdningen af denne tematiske struktur fremstår dichotomien integration (af subjektet i en kosmisk totalitet) vs. alienation (subjektet som fixeret til sin individualitet i en partikulær og transitorisk fænomenverden), svarende til den kosmologiske vs. den personale dimension i symbolanalysen (*AMDL* II). Pil Dahlerup og Jens Kr. Andersen har undersøgt attributters (kvalifikationer + funktioner) distribution på aktanterne i hhv. Cecil Bødgers »*Den vandrende mark*« og Harald Herdals »*Træet i Istedgade*« (begge *AMDL* I). I sin monografi om *Lykke-Per*, *Dødens gilding* (1971), har Jørgen Holmgaard beskrevet romanens betydningsstruktur ud fra tre tematisk-ideologiske felter, konstitueret ved en specifikation af 1) dennesidighed + immaterialitet (fx. *Pers finalsituation*), 2) hinsidighed + immaterialitet (fx. *Sidenius'*erne) og 3) dennesidighed + materialitet (fx. finanskredsenc, Nanny).

En anden serie analyser forholder sig friere til inspirationen fra Greimas, som spædes op med andre impulser. Således i Niels Egebaks påvisning af, at »*De Levendes Land*« er struktureret ud fra tematiske genoptagelser af tidligere afviste holdninger, og hans beskrivelse af de komplekse valoriseringer af hhv. drømme- og vågenexistens i Rifbjergs »*Middelaldermorgen*« (begge *MNK*, Grundtviganalysen optr. i *GrSt* 1970). NE har endvidere fastlagt den tematiske grundstruktur i la Cours »*Forvisning*« (varme/nærvær/liv vs. kulde/fravær/død, den før-sproglige og før-bevidste oprindeligthed vs. den intellektuelle middelbarhed), for derpå at koncentrere sig om de betydningsrester i teksten, der mod-

arbejder denne strukturerings, og som viser sig at kræve en mytisk tolkning (*AMDL I*). Jørgen Egebak har undersøgt Goldschmidts titel- og temaforbundne tekster »Bjergtagen I-II« – først forløbet, så systemet; dette bestemmes fælles for begge tekster som et hierarki af tre lokaliteter (natur – ægteskabelig eros – lov/kirke) og en norm-kombinatorik (begrebsliggjort som positiv vs. negativ, fysisk vs. psykisk), der foreskriver menneskelige holdninger og menneskelig adfærd inden for hierarkiets dele (*ADK I*). Jørgen Holmgaard betragter (i enighed med Barfoed, jvf. ovenf.) det erotiske tema i *Niels Lyhne* som overordnet det kunstneriske og det religiøst-filosofiske. Analysens pointe er, at romanens handling – herunder den metaforiske – af de tre temaer lader sig beskrive ud fra en simpel model, udformet som en kombinatorik af forskellige typer af praxis. Polerne heri udgøres af den »rene« idealitet ($A(A)$) og den »rene« materialitet ($B(B)$), de medierende former af en ideal praxis, der tager afsæt i og styres af en materiel impuls ($A(B)$) og en materiel praxis, der søges styret og bestemt af idealiteten ($B(A)$). Positivt valoriseret er alene $A(B)$. Forløbet inden for den seksuelle og kunstneriske tematik kan beskrives som $A(B) \rightarrow B(A) \rightarrow B(B) + A(A)$ og inden for den religiøst-filosofiske som $A(A) \rightarrow B(A) \rightarrow A(A) + B(B)$ (*TIT*). På grundlag af forskelle i tegnfunktionen har Jørgen Dines Johansen udskilt tre niveauer i *Rifbjergs Arkivet*: 1) det textuelt-materielle, svarende til »udtryk«, især forekommende i romanens begyndelse, 2) det realistisk-psykologiske, svarende til »denotativt indhold«, romanens grundniveau og 3) det symbolsk-mytiske, svarende til »konnotativt indhold«, især forekommende i romanens slutning. Denne traditionelle metafysiske slutning er løsningen på den negering af tidsmæssig progression, den monotoni, romanen har fremstillet ved repetition, reartikulation af betydningselementer og additiv-cirkulær argumentationsfølge (*R/R*).

Det uden sammenligning betydeligste danske bidrag til en strukturel tekstbeskrivelses teori og praxis er Peter Brasks disputats *Tekst og tolkning I-II* (1973; i tilknytning hertil: PBs analyse af Henrik Nordbrandts »vilde rosenbuske« i *AMDL II*, med anvendelse af *T&Ts* metode). Af indledningen (p. 9–149) skal fremhæves: redefinitionen af »autonom tekst« som »litterær tekst« + »analytisk tekst«, overtagelse af glossematikens bestemmelse af »litterær tekst« som konnotationssproglig, videreudvikling af det hjelmslevske empiriprincip på den omdefinerede »autonome tekst«, systematik af litteraturvidenskabelige tekstbeskrivelser og -tolkninger på grundlag af en kombination af begreberne fænotypisk vs. genotypisk, axiomabsolut vs. axiomrelativ, synkron vs. diakron (NB: alle beskrivelser er axiomabsolutte, alle tolkninger er axiomrelative; den foreliggende »Første del« af afh. handler kun om (autonome) beskrivelser). Derpå opstilles tekstbeskrivelsens teori (p. 156–211). *Metasystemet* er den værkfremmede, definerede mængde begreber, der anvendes i den »analytiske tekst«. De hyppigst forekommende metasystemer er flg.: 1) Vilkaarligt, specifikt semantisk metasystem: en redundant forekommende semantisk grundstruktur i en given tekst. 2) Forudsætningsforbindelsernes metasystem: solidaritet, selektion, kombination; dette metasystem danner grundlaget for det alm. grammatisk-syntaktiske metasystem. 3) Det grammatisk-syntaktiske metasystem, der således opsuger den trivielle del af forudsætningsforbindelsernes metasystem. 4) Logistisk metasystem: implikationer, dis- & konjunktioner, elementer, mængder etc. 5) Vilkaarligt, specifikt

positionsmetasystem: en forskrift for, hvorledes sæt af værdinumre (jvf. nedenf.) i en given text kan føres over i hinanden; fx. symmetrier lader sig beskrive ved et sådant metasystem. *Subsystemet* er den del af metasystemet, der skal bruges for at en given text kan inddeles og bestemmes i forhold til metasystemet. Hvert text-afsnit tilordnes (og kan derfor siges at manifestere) en metasystem-værdi (for det gram.-synt. metasystem fx. subjekt, verbal). Hver sådan manifestation har en forløbsplads i texten. En ordnet mængde – ordnet efter pladsen i textens forløb – af manifestationer benævnes *forløbssyntax*. De forløbsordnede værdi-manifester i forløbssyntaxen (*værdisættet*) nummereres fortløbende, dog således, at samme værdi-manifestant stedse tilordnes samme tal. Den fremkomne række af *værdinumre* kaldes syntaxens *positionssæt*. Når to forløbssyntaxer eller dele af disse har identiske positionssæt, er disse syntaxer/delsyntaxer *simpelt koblede*; når de ikke er simpelt koblede, men der findes et positionsmetasystem, der angiver en forskrift for, hvorledes den ene syntax' positionssæt kan føres over i den andens, er de *komplext koblede*. (Som inspirationskilde til denne del af teorien synes – foruden algebra og logistik – Wellek & Warrens stratumteori samt Samuel R. Levins *Linguistic Structures in Poetry* 1962 at have fungeret). En særlig teori opstilles for *metaforen* (p. 400–12), der bestemmes som helheden af originalmængde, billedmængde og metaforrelation. Denne teoridannelse appliceres nu i en række textanalyser (pp. 212–398, 413–540, 575–695), hvorefter de væsentligste af dansksprogede tekster skal omtales nedenf. *Simple koblinger* findes i Grundtvigs »Som Dugg paa slagne Enge« mellem flere specifik-semantiske syntaxer og den logistiske syntax, i Abildgaards »Sne« mellem en specifik-semantisk, den gram.-synt., den metriske og den fonetiske syntax. Koblinger af specifik-semantiske syntaxer i kraft af metaforrelationer findes i Hertz' »Silkeormen«, »Som dugg paa slagne Enge« og Sonnes »Museums Musik«. *Komplexe koblinger* findes i Ingemanns »Harmoniens Genius« mellem flere specifik-semantiske syntaxer og i en udvalgt del af Erik Knudsens *Hænderne op!* mellem en specifik-semantisk, forudsætningsforbindelsernes og den metriske syntax. Komplexe koblinger mellem specifik-semantiske syntaxer i kraft af metaforrelationer findes i Paludan-Müllers »Suk, som hver Tanke bevinger« (fra *Adam Homo*). Sidstnævnte analyse og analysen af Abildgaards »Sne« er afh.s *tours de force* og må betegnes som udtømmende ud fra den opstillede teori. Desuden bør nævnes de bevidst »fragmentariske« analyser af et vers fra Wessels *Kierlighed uden Strømper*, en replik fra Karl Larsens *Udenfor Rangklasserne*, indledningsdigtet til Grundtvigs *Paaske-Lilien*, Munch-Petersens »Rids« samt Rifbjergs »Terminologi« og »halvvågen i rummet«. Af de undervejs tilkomne teoretiske indslag må fremhæves: beskrivelsen af »styring«, dvs. det, at et eller flere subsystemer er bestemmende for textens udstrækning, opstilling af en kompositions-teori (p. 541–73), en formallogisk kritik af Greimas' »betydningens grundstruktur« (p. 744 ff., jvf. pp. 185 f., 724 f., 808) samt overvejelser over fænomenet symmetri (p. 724 ff.). – Tre hovedproblemer (mindst!) melder sig i forbindelse med afh.: 1) Lader sondringen mellem tyding/beskrivelse og tolkning sig opretholde?, jvf. diskussionen herom mellem PB og Jørgen Dines Johansen i *Kr* 34 & 36, 1975). 2) Fungerer afh.s – unægtelig stærkt specialiserede – formelle notationsapparat heuristisk (enkelte steder gør det, fx. p. 264–66) eller er det »blot« en (præcis) formulering af en skarpsindig og følsom litteraturlæser's på

forhånd gjorde erkendelse? 3) Afh. behandler udelukkende korte (især lyriske) tekster; ville det overhovedet være muligt at beskrive længere tekster v.hj. a. T&Ts procedure? – fx. episke og dramatiske: den er øjensynlig ude af stand til at opstille narrative modeller. Trods sådanne spørgsmål bør der imidlertid ikke herske tvivl om, at vi her står over for et litteraturvidenskabeligt værk af internationalt format, som har været alt for lidt (aner)kendt og benyttet. Det er en forpligtelse – og en udfordring – for enhver, der beskæftiger sig med litterær analyse på videnskabeligt niveau.

Ideologikritikken

Vi vender os fra den strukturelle til den *ideologikritiske* textanalyse med en henvisning til Ralf Pittelkows artikel »Strukturalisme, semiologi, produktivitet« (60 DK), en kritik af den strukturelle textanalyses autonomiforestilling, der spærre for en erkendelse af den textuelle generationsproces og dennes sociale betingethed. Som det fremgår af Peter Madsens »Litteraturforskningens interesse« (ibid.) udgøres det teoretisk-filosofiske grundlag for den litteraturvidenskabelige ideologikritik først og fremmest af Frankfurterskolens (Horkheimer, Adorno, Marcuse, Habermas) »kritiske teori« med dens understregning af det videnskabelige arbejdes samfundsmæssige udspring og funktion, faktorer, som ignoreres af den traditionelle videnskab, der derved indirekte understøtter de til enhver tid givne samfunds- og magtforhold. Litteraturforskningens opgave bliver i dette perspektiv at pege på de behandlede teksters »samfundsmæssighed«, at afsløre deres evt. universaliserende og ontologiserende tendenser som mystifikationer, der tjener de sociale kræfter, hvis interesse ligger i bevarelsen af status quo. Sådanne mystifikationer vil i talrige litterære tekster være lidet iøjnespringende, forestillingerne kan være formidlet gennem fx. metafor- og symbolsprog, mod hvilket ideologikritikken da retter sit søgelys. Pædagogisk bliver opgaven at opøve litteraturlæsernes kritiske opmærksomhed over for de forestillinger med politisk-ideologiske implikationer, teksten påfører hende/ham. En velgennemtænkt introduktion for sådanne pædagoger er Hans Jørn Christensens & Erik Bjørn Olsens *Tekstanalyse* (1972) med exemplificerende analyser af Sven Holms »Frk. Urst i Dyrehaven« og Rifbjergs »Snemanden«.

Den række af textanalyser, som vi nu skal inspicere, kan altså betragtes som bidrag til en radikal revision af den traditionelle litteraturhistorie. Det ældste værk, som herved er kommet i ny belysning, er *Levnet og Meeningen*, hvorom Jette Lundbo Levy har skrevet, at Arendses uopnåelighed aktualiserer jeg'ets fundamentale splittelse mellem en prosaisk og normativ virkelighed og en eventyrlig og illusorisk romanesk existens, en artikulering af den indre modsætning mellem det borgerlige samfund og de borgerlige frihedsidealer; idet han gennem selve skrivehandlingen forsøger at opnå autenticitet, overskrider den sociale protest imidlertid ikke sine præmisser (*TIT*). I Flemming Harrits' fremstilling leverer »De Levendes Land« en almengjort, for historicitet »befriet« utopi, der er søgt landsat i fakticiteten (*MNK*). Ib Bondebjerg har betragtet *Hjemløs* som dannelsesroman i Lukács' og Goldmanns forstand: gennem forløbet må den sociale virkelighed bortfortolkes og afskrives, og det episk virksomme lykkeideal

fortrænges af den mytiske idealitet, forsagelsesidealet, for at bruddet mellem det søgende individ og samfundet kan tilsløres (Kr 23, 1972). Peer E. Sørensen har opmærksomheden henledt på den metafysiske abstraktion, generaliseringen og æstetiseringen i Jacobsens »Tog Bølgen Land?«, men analysen er ikke text-nær nok, det fremførte kunne med samme ret hævdes om et stort antal andre tekster, og læsningen af kvinden som symbol på kunsten savner dokumentation (AMDL I). Jørgen Holmgaard fremfører om »Pesten i Bergamo«, at novellen sætter flagellantismen som løsning på det typiske jacobsen'ske problem om drift-ernes overhåndtagen og destruktivitet, og at denne løsning holder problemet inden for idealismen og den »kapitalistiske« mådeholds- og opsparingssexualitet (ADK I). »Franz Pander's forløb og tematik beskrives af Torben Grodal ud fra konflikten mellem materielle behov (sexualitet, føde) og en socialt betinget undertrykkelse af disse behov og transformering af dem til idealitet (akkumulation af abstrakt værdi, fx. i form af æstetik). Det sociale forskelssystem overlejres, først og fremmest v. hj. a. metaforikken, af det biologisk-sexuelle, hvorved det socialøkonomiske system legitimeres ved en biologisk (darwinistisk) fatalisme (ibid.). Holmgaard har analyseret Pontoppidans »Ørneflugt« og Jensens myte »Vinternat« (begge ibid.). Førstnævnte betegner, atter gennem sin metaforik, en fornægtelse af social og sexuel materialitet til fordel for den »rene« natur og døden, en mulighed, der dog er forbeholdt det ekstraordinære, »kongelige« individ – ideologien betegnes som feudalistisk og prænazistisk; i sidstnævnte fremstår verden for de to samtalende personer (den levende og den døde) som tredelt: yderverdenen, bevidstheden og evigheden (kosmos); disparate materielle fænomener og den metafysiske længsel splitter personen, men unddrager sig begge forandrende indgriben. Peter Madsen har behandlet Paludans *Fugle omkring Fyret*; bogens tematik og udsigelse vises som splittet mellem på den ene side en »naturalistisk« determinisme, der bygger på en kontinuitet mellem natur og kultur, hvorved begge (også den kapitalisme, der »rammer« Sandhavn) ses som skæbnestyrede, og som svarer til den gennemgående iagttag- og experimentatorholdning hos fortæller og aktører, og på den anden side en personlig frihed og voluntarisme (repræsenteret af Johan og Hunby), der bygger på en diskontinuitet mellem menneske og omgivelser, åbner mulighed for en asocial individualisme og svarer til det momentant manifesterede emotionelle engagement hos fortæller og aktører (TIT). *Fiskerne* (Kirks!) er genstand for to behandlinger. Jørgen Holmgaard & Ralf Pittelkow har – under kraftig kritik af Aage Henriksens beskrivelse af romanen i *Gotisk tid* (1971) – understreget dens karakter af (i altovervejende grad) materialistisk ideologikritik, dog ikke uden sporadiske mytologiseringer (Marianes robuste kvindelighed) (*Po* 4,4, 1971). Denne opmytologisering af den monogame sexualitet og familieinstitutionen (Mariane vs. Katrine) er et hovedpunkt i Inger-Lise Hjordi-Vetlesens undersøgelse af grænserne for romanens dialektisk-materialistiske fundering af det fortalte; andre i forhold hertil problematiske områder er idealiseringen af den kollektive arbejdsproces (de individuelle arbejds erfaringer forties, cirkulations-sfæren udgrænses eller underkastes moralsk vurdering) samt skildringen af proletariats *naturkraft* (bl. a. metaforisk formidlet) (Bo Elbrønd-Bek & Ole Ravn (red.): *Omkring Fiskerne* 1977). Ralf Pittelkow har beskrevet Branners »Isak-sen«: det sociale univers, den dertil knyttede lov-funktion og tematik (herunder

metaforik) samt inautenticitetens udspring i en forkvakling af følelseslivet, hvis socialøkonomiske årsager kun antydes (firmaet som allegori for samfundstotaliteten), ikke gennemanalyseres af teksten (jvf. fortællerens *moralsk* bestemte distancering fra det fortalte og sin rolle heri) (ADK II). Torben Grodal har påvist *Løgnerens* fatalisme, soningsideologi og idealistiske dualisme (temakomplekset død/natur/legeme/hedenskab vs. liv/kultur/sjæl/kristendom, bl. a. symboliseret i sæl vs. harpun) og den deri indeholdte materialisme-kritiks individuelt-moralske karakter (*Po* 17, 1972). Anders Koustrup har beskrevet Ib Henrik Cavlings sexualmytologi, som den kommer til udtryk i *Charlotte*; romanen opererer ud fra kvindens vare-status og internaliserer en sexualnorm af typen mødning = »kapital«, hvis »renteafkast« = social opstigen + ægteskabelig etablering (*MfD* 1975). Ribbjerg er utvivlsomt den forfatter, hvis værker har fået flest ideologikritiske enkeltanalyser. Jørgen Bonde Jensen & Karen Nicolajsen har nuanceret fulgt *Den kroniske uskylds* udformning af den klassiske dualisme mellem ånden/ømheden ctr. kødet/driften, inden kritikken (med respekt for skellet fortæller/forfatter) sættes ind mod romanens mytologisering af varesamfundets ungdomsdyrkelse, dens patriarkalske kvindesyn og dens underbelysning af socialiteten (*RsO*). »Middelaldermorgen« er af Flemming Harrits anskuet som en psykisk-privatiserende mytologisk regression (*MNK*). Søren Schou har fremanalyseret »50'er-epistemet« i *Arkivet*: visionsløsheden – understøttet af navne-, mørke- og rum-symbolikken – og gennembrydningen heraf: individuelt-sentimentalt ved tosomhed, kollektivt-mytisk ved Underet (*TIT*). Det problematiske ved *Anna (jeg) Anna* består i henhold til Jørgen Dines Johansens analyse i, at den nok formulerer en social problematik, men bearbejder den i et regressivt individuelt-mytisk handlingsforløb (et renselses- og befrugtningsritual, der betegner en flugt tilbage i erindringen), beskrevet gennem en subjektfixeret genre: udviklingsromanen og i en subjektiv-associativ, fragmenterende fortælle- og perceptionsform (ibid.). Endelig har Jørgen Bonde Jensen studeret virkelighedsskilningen (både i fiktionen og i dens korrelater uden for), den tætte symbolstruktur, der giver nøglen til replikkernes uudsagte, og den solipsistiske, voluntaristiske og kunstfeticerende morale bag en erklæret social solidaritet i *Lena Jørgensen* (*RsO*). Samme analytiker har behandlet Villy Sørensens »En glas-historie« og påpeget den defaitisme og historieløshed, der i novellen fremstår side om side med advarsler mod en nivellerende accept-ideologi i 60'ernes overflødhedssamfund (ADK II). Søren Schou har fremanalyseret den vesteuropæiske, borgerlige individ-, familie- og samfundskonception som matricen for Albert Dams palæocene vision i »Fristed« med dens entekekistiske og eksistentialistiske filosofi (ibid.). Det reproducerende, systemimmanente oprør i Bodelsens *Tænk på et tal* og denne begrænsnings reflex i romanens sprog er dokumenteret af Karen Nicolajsen (*RsO*). Bent Fausing har fremhævet den ukritiske overtagelse af generernes ideologiske indebyrd i Svend Åge Madsens »genre-collage« *Liget og Lysten*, en litterær udformning af attitude-relativismen (ibid.). Anne Birgitte Richards analyse af Christian Kampmanns navnkundige tetralogi om dynastiet Gregersen rummer – foruden beskrivelse af (den vekslende, individuelle) synsvinkelbrug og komposition – en påvisning af, hvorledes bogens positivitet, i form af en række personers bevidstgørelse, ikke søgges relateret til den faktisk

beskrevne sociale og politiske udvikling, men alene postuleres og forsvares som moralsk og privat (intimitet, natur-udfoldelse) (ibid.).

Ifølge sagens natur må ideologikritiske analyser næsten altid konkludere »negativt«; det er deres opgave at påvise begrænsninger og fragmentarisk erkendelse. At »positive« konklusioner ikke udelukkes så vi ovenf. i forbindelse med Kirk; andre eksempler er Marie-Louise Svanes gennemgang af Nexø's »Flyvende Sommer«, hvis skildring af proletardrengens (ud)flugt læses som præfiguration af klassekampen: en erkendelse af dens betingelser og en forjættelse af sejren, fortalt i et sprog, der tenderer mod destruktion af den borgerlige litterære konvention (*ADK II*) samt Niels Brunss analyse af Sven Holms *Min elskede (RsO)* og Peter Madsens af Michael Buchwalds *Afsøgningsmønster (R/R)*. Begge romaner er indskrevet i ungdomsoprørets problematik, og begge appellerer de til læsernes selvvirksomhed. SHs indeholder – trods sin udgrænsning af det produktive arbejde – en emancipatorisk tendens, der skatter til Freuds og Marcuses kritik af den samfundsbestemte driftdeformering, realitetsprincipets primat over lystprincipet, den genitale seksualitets primat over den polymorfes. MBs roman er selv et stykke ideologikritik, sammensat som den er til et kompilat af emnemæssigt og motivisk forbundne deltekster med forskelligt ideologisk perspektiv, forskellige skrivende jeg'er og forskellig sprogbrug, hvorved læseren involveres i tolkningen af de beskrevne fænomener.

Ideologikritikken defineres ved interesse for bestemte aspekter ved teksten, men besidder ikke noget specifikt beskrivelsesapparat. Dens konklusioner kan drages på såvel en »merkmallos«, ikke-»teknisk« tekstbeskrivelse som på en strukturalistisk. Det første er tilfældet for de i det foregående afsnit omtalte analyser, og det fortjener derfor at bemærkes, at flg. analyser, der har været omtalt som strukturalistiske, bringer ideologikritiske konklusioner: Jørgen Dines Johansen om Thomasine Gyllembourg og Morten Giersing om Winther (begge *ADK I*), Holmgaard om Jacobsen (*TIT*) og om Pontoppidan (*Død.Gild.*), Jens Kr. Andersen om Herdal og Pil Dahlerup om Bødker (begge *AMDL I*).

Socialhistorisk textanalyse

Behovet for en mere tilbundsående historisk helhedsbetragtning fremgår af redaktørernes – hhv. Jørgen Holmgaard og Jørgen Dines Johansen – hhv. for- og efterord til hhv. *TIT* og *ADK (II)*. Førstnævnte forsøger at sammenholde antologiens textanalyser under synsvinklen den borgerlige individualismes opståen, kulmination og krise, sidstnævntes oversigt beskriver og klassificerer de analyserede tekster på grundlag af ligheder og forskelle i fortællersituationen/kommunikationsprocessen, skrivemåden og tematisk-ideologiske figurationer så som individualitet, socialitet og idealitet/materialitet samt redegør skitseagtigt for den socialhistoriske baggrund herfor. Et nyt skred er hermed signaleret inden for litteraturvidenskaben; de litterære teksters samfundsmæssige forankring fastholdes, men den virkningsæstetiske kritik bliver erstattet af en genetisk forklaring. Det er ikke længer opgaven blot at beskrive (og afvise) tekstens ideologi, men nu også at føre både denne selv og dens specifikke textlige udformning tilbage til

dens sociale og historiske udspring (sml. 4. Feuerbach-tesel). Denne materialistisk funderede og marxistisk inspirerede *socialhistoriske litteraturanalyse* placerer værket i en specifik extratextuel totalitet, hvor det er genereret. Den socialhistoriske analyse udvider den hidtidige litteraturhistorie med et helt nyt område: den materialhistoriske forklaringsbasis. Visse steder proklameres den textlige autonomi endog ophævet som operativ foranstaltning i analyseproceduren, hvorved den tematiske analyse bestemmes af den socialhistoriske. Væsentlige udenlandske bidrag – teoretiske som analytiske – til denne forskning findes oversat til dansk i antologierne Karl Marx & Fr. Engels: *Samfund, kunst og litteratur* (1973, v. Kjeld Østerling Nielsen), Georg Lukács: *Kunst og kapitalisme* (1971, v. Bente Hansen & KØN), Lucien Goldmann: *Om marxistisk metode* (1973, v. Sven Møller Kristensen & Ebbe Sønderriis), Leif Søndergård Andersen (red.): *Marxistisk litteraturteori* (1973) og *Marxistisk litteraturanalyse* (1974). Den her repræsenterede litteraturkritik introduceres i Bente Hansens letlæste *Den marxistiske litteraturkritik* (1967), i Ralf Pittelkows kyndige »Samfundsteori og tekstteori« (*Po* 19, 1973) og i en række artikler i *Kr*: 1, 2 (1967), 10, 12 (1969), 13 (1970), 21 (1972) og i *Po*: 4,1 (1971), 18 (1972), 19, 20 (1973), 21 (1974), 28 (1976). Peer E. Sørensens *Elementær litteratursociologi* (1973) afstikker grænserne og skitserer grundlaget for en marxistisk litteratursociologi, hvis analytik forudsætter en teoretisk (kapitallogisk) indsigt og består i en konkret (historisk-specifik) undersøgelse af litteratur som frembragt og fungerende inden for det *borgerlige* samfunds totalitet i almindelighed og inden for den heraf afsatte litterære institution i særdeleshed. Afh. rummer en eksplikativ tilbagevisning af nykritikkens og den russiske formalismes litteratur-konception (holisme- og autonomi-forestillingerne ses som udtryk for den produktion af bogen for markedet og den dertil knyttede fetichering af den som vare, der ved det borgerlige samfunds opkomst afløste litteraturens brugsfunktion i den feudalistiske repræsentativitet) og fremfører kritik af ideologikritikken (som ude af stand til at foretage en tilstrækkelig præcis bestemmelse af det materielle grundlag for de afslørede borgerlige legitimeringer), af Kristevas tendentielt transcendentale »pantextualitet« og af en halvtilegnet marxismes forenklinger og universaliseringer. (Jvf. Peter Madsens væsentlige kritik af afh. i *Po* 24, 1975). Peter Madsen sammenholder i *Semiotik & Dialektik* (1971) de kritiske bestræbelser inden for marxisme: Marx, Lukács, Horkheimer/Adorno (Sade-analysen), Benjamin (Baudelaire-analyserne) og semiotik: Bakhtin (Rabelais- og Dostojevski-studierne), Kristeva. Og så til textanalyserne.

Jørgen Gleerup har leveret en væsentlig analyse af Carl Baggers vanskelige roman *Min Broders Levnet*. Isoleres det narrative forløb omkring Johannes, får vi en uproblematisk dannelsesroman med den tematiske polaritet Arthur (+ fader)/Halvor: diskontinuitet, død vs. Johannes (+ moder)/Mathilde: kontinuitet, liv – hvor den sidste dementerer den første som lammet af og lænket til materialiteten. Allerede denne dannelsesematik kan betragtes som socialhistorisk symptomatisk: Arthur som en radikal udformning af den borgerlige utopi om det emanciperede subjekt, den disjunktive fordeling af økonomisk-social status og åndelig mobilitet på hhv. Halvor og Arthur som udtryk for adskillelsen af økonomisk og ideologisk magt i samfundet. Fortælleren Johannes relativiserer eller dementerer imidlertid dannelsesromanens narrative udsagn ved sin stilholdning

og ved at lade de forsøgsvis besværede kræfter vende tilbage i bogens slutning. Denne splittelse søges forklaret ved Baggers tvetydige klasse-mæssige og kulturelle tilhørsforhold (*Kr* 35, 1975). På tilsvarende vis fremhæver Jørgen Holmgaard det socialhistoriske symptomatiske i »Hjertesorg«: det vigende godsejer-aristokrati og et progredierende (industri)borgerskab, men i Andersens bevidsthed – forklarligt – forskudt til en kulturel antinomi mellem åndelighed og materialitet (i dens økonomiske og seksuelle aspekt) (*Po* 21, 1974). Maja & Sigurd Kværndrup har påvist forbindelsen mellem den fragmenterede fremstillingsform i *Stuk* og det samtidige samfunds fremtrædelsesformer, hvis historiske og økonomiske *væsenstræk* den implicite fortæller dog *også* lader fremstå, idet han skil-drer en række lag- og generationsspecifikke adfærds- og konfliktmønstre (spaltningen mellem privat og offentligt, dannelsesidealismens nederlag i varesamfundet, den patriarkalske familiestruktur og den puritanske sexualmoral-s tendentielle opløsning) (Olav Harsløf (red.): *Omkring Stuk* 1977). *Nattevagt* er analyseret af Preben Kaarsholm, der udskiller tre temaer: det sociale (den indignerede radikalismes kritik af konservatismens samfund), det seksuelle/socialpsykologiske (sado-masochismen, Hallagers fornægtelse af det kvindelige eros-princip) og det kunstneriske (kunstens vare-status), alt sammenbundet af et oprør, der dog indsnævrer synsfeltet til en marginalgruppe (kunstnerne) i forhold til den påståede hovedtendens i den samtidige sociale struktur: (industri)kapitalens gennemslag (*Po* 21, 1974). Denne analyse er blevet kritiseret af Torben Grodal, som gør opmærksom på den specifikke, atypiske danske samfundsudvikling: vareproduktionen frem til århundredeskiftet på småborgerligt grundlag, den afgørende økonomiske modsætning mellem det sig konsoliderende agrare småborgerskab og den urbane handelskapital, kapitalismen begrænset til cirkulationssfæren, hvorpå konsekvensen af denne socialhistoriske præcisering drages for forståelsen af *Nattevagt* (sidebelyst v. hj. a. andre Pontoppidan-texter). En kapitalismekritik, der er – og altså må være – begrænset til en kritik af cirkulationssfærefænomener, åbner nok mulighed for emancipatoriske positioner m. h. t. det borgerlige demokratis mangelfuldheder (artikuleret af Hallager) og den småborgerlige families driftsfornægtelse (illustreret ved samme); derimod trues kunstneren i varesamfundet af splittelsen mellem privat integritet og offentlig depravation som producent. Hallager går ned på denne splittelse, Drehling negerer markedets »egoistiske begær« ved inderliggjort driftsafkald (»ren« kunst i modsætning til »tendenskunst«). Dette blev forfatterskabets vej; *Nattevagt* er Pontoppidan på skillevejen (ibid.). Anker Gemzøes monografi *Pelle Erobreren* (1975) tager sigte på en afdækning af romanværkets komplekse ideologi og en historisk forklaring heraf. *PEs* to første dele ses som skildringer af hhv. en lukket, feudal, agrar produktionsmåde og den urbane, såkaldte simple vareproduktion. 3. dels klassekamp mod kapitalistisk undertrykkelse præges af en påfaldende ignorering af den storindustrielle produktion, der faktisk fandtes i Danmark omkring århundredeskiftet, og de deraf følgende klasse-mæssige antagonismer, hvilket forklares med henvisning til bl. a. rekruttering af arbejdere og socialiste ideologer (som Nexø) fra det (også ideologisk) højt organiserede agrare småborgerskab. Denne del af romanen formulerer iøvrigt to problemkomplekser: dels en uforløst modsætning mellem natur og kultur, dels et uafklaret forhold til de socialistiske strategier, hvoraf den syndikalistisk-parlamentariske er abso-

lut dominerende, den anarkistiske kun antydnet. Begge problemkomplekser »løses« i sidste dels kooperative utopi. Forklaringen på, at den kooperative strategi her kan blive enerådende, søges dels i dens evne til at mediere de tidligere strategier, dels i, at Socialdemokratiet på sin kongres 1908 satte kooperationen på programmet – dog kun som supplement til partiets politiske og fagbevægelsens økonomiske kamp. Natur-kultur-modsætningen ophæver romanen ved, at det (gennem fængselsopholdet) »dannede«, modnede individ finder sin plads i forhold til naturen/kvinden i en familiært organiseret agrar produktionsform. Alle disse ideologisk antinomier af revolutionære og revisionistiske, af proletariske, småborgerlige og borgerlige elementer kan imidlertid forklares ved præcis at være Anden Internationales. Gemzøe har desuden bestemt ladingen i Gelsteds »Reklameskibet« i dens tematiske indebyrd, undersøgt digtets sproglige afsløringsteknik og foretaget en velafbalanceret placering af det inden for social- og ideologihistorie (AMDL I). Henrik Damsgaard har i studie over *Fiskerne* (Bo Elbrønd-Bek & Ole Ravn (red.): *Omkring Fiskerne* 1977) og *Daglejerne/De ny Tider* (Hans Kirks 30'er-romaner 1975), der med føje betragtes som én roman, anvendt Kirks historiske materialisme på denne selv. Kirks fremstilling af bevidsthedsformernes afhængighed af materielle produktions- og livsvilkår samt hele Kirks ideologikritiske projekt (sidstnævnte afh. rummer præcise bestemmelser af ideologiske formationer i romanen, såvel de religiøse som kapital- og maskinfetichisme og socialpartnerideologien) ydes retfærdighed. Derpå påviser HD bruddene i teksternes historik; i begge bøger fremtræder en positiv arbejdsetik og -glæde, der ikke er relateret til underkastelsen under et kapitalistisk varemarked (*Fisk.*) eller industrikapitalismens værdilov (*Dgl./Dnt*) samt et ahistorisk »sat«, »naturgroet« revolutionært almuesind, der i *Dgl./Dnt* instinktivt modstår produktionssituationens reelle feticheringsmuligheder (som altså netop ikke beskrives) og Høpnens manipuleringsforsøg, men lokkes ind i revisionismen af kræfter *udefra* (tidligere husmænd med retarderet ideologi + centraldirigeret socialdemokratisme); indplaceringen af den beskrevne udvikling i større sammenhænge forhindres desuden af bøgernes regionale perspektiv. For *Fisk.s* vedkommende forklares disse brud med henvisning til den akademiske socialismes ideologiske grundlag i 1920'ernes sidste halvdel: *freedomarxismen* og til den litterære institutions indirekte censur, for *Dgl./Dnt's* med henvisning til DKPs folkefrontsstrategi i 1930'erne (»det arbejdende folk«, individuelle socialdemokraters »klasseforræderi«).

Syntetiserende textanalyse

Det har været en naturlig følge af de forbedrede beskrivelsesapparater på den ene side og en relativt afklaret målsætning på den anden at søge de forskellige analytiske retninger kombineret i en *syntetiserende litteraturforskning*. Under reference til sin egen analyse af *Stuk* (jvf. nedenf.) har Peter Madsen opstillet et principielt begrundet program for en sådan litteraturforskning, hvori socialhistorisk (marxistisk-teoretisk og empirisk-specifik), socialpsykologisk, tematisk, biografisk, psykoanalytisk og æstetisk textanalyse kan og bør indgå i et meningsfuldt og gensidigt kompletterende samspil (*Po* 24, 1975, p. 32 ff.). Skønt

idealet er en sammenarbejdning af samtlige disse analytiske tilgange i én og samme textbehandling, har de enkelte syntetiserende analyser dog udskilt et mere beskædet register eller i hvert fald kun ladet et par af tilgangene være bærende. *Kombinationen af strukturalistisk og socialhistorisk analyse* blev først benyttet af Torben Grodal, der i sin analyse af *Erasmus Montanus* udskiller titelpersonen og »Bierget« som komediens to aktanter v. hj. a. kvalifikationssættene deskriptiv viden vs. instrumental viden, hævde af kulturskabt forskel vs. hævde af naturskabt forskel, konfliktskabende ideologi centreret omkring begrebet ære vs. harmoniserende ideologi af etisk-religiøs og fundamentalt økonomisk art, partielle værdinormer: vedrørende relationen individ-stand vs. universelle værdinormer, der legitimerer indordningen af afvigelsen. Den ideologi, som komedien gennem Erasmus afviser, er feudalsamfundets; ved inddragning af *Den ellefte Junii* ses Holbergs afvisning af den »rene« kapitalisme, og forfatterens ideologi baserer sig således på enevældens overgangssamfund. (En enkelt tolkningsfejl i den i øvrigt klare og perspektivrige gennemgang kunne have været undgået ved kendskab til Ebbe Spang-Hanssens *Erasmus Montanus og naturvidenskaben* 1965) (*TIT*). Peter Madsen tager i sin omtalte *Stuk*-analyse udgangspunkt i kapitalismens udvikling i Danmark i det sene 19. årh. og Bangs stilling heri (som journalist, dvs. både som småborgerlig vareproducent og som lønarbejder) og undersøger derpå romanens registreringer af en række »reale« træk ved varesamfundet og dets storbymilieu (mængden og varen, spekulationen, bankkapitalen/kreditte) og bogens mytiske tolkninger heraf (fx. metaforikken omkring extase vs. kastration/udsugning, liv vs. død) (*Po* 24, 1975, p. 7 ff.). 1. del af Morten Giersing & Mikael Westergaard-Nielsens analyse af *Kongens Fald* afdækker den mere explicite del af den tematiske struktur som en række koblede semantiske binariteter:

$$\frac{\text{liv}}{\text{død}} \simeq \frac{\text{hengivelse}}{\text{trods}} \simeq \frac{\text{samlethed}}{\text{splittethed, tvivl}} \simeq \frac{\text{glemsel}}{\text{erindring}} \simeq \frac{\text{kærlighed}}{\text{ensomhed}} \simeq \frac{\text{hjemfæstethed}}{\text{hjemløshed}},$$

hvoraf de øverste, positivt valoriserede termer bæres af Axel, kvinderne og bønnerne, de nederste, negativt valoriserede af Mikkelt, kongen og »Jærnmennesken«. 2. del afdækker – med Benjamins Baudelaire-studier som redskab – *KFs* mere implicite og metaforiske udtryk for en samtidig social og historisk problemstilling »bag« den explicite tematik og den historiske romans tidskolorit, idet det påvises, at Mikkelt (*JVJ*) og Jakob Spillemand befinder sig i samme sociale situation, på tærsklen til proletarisering, degradering til lønarbejdere, som Baudelaire/Benjamins hhv. digter-flanør og digter-vagabond i det tidlige varesamfund og storbymilieu (Benjamins »modernitet«), og at romanens metaforik lader denne sociale situation fremtræde med symptomer, der i detaljer er de samme som dem, der konstituerer den tilsvarende socialtype hos Baudelaire/Benjamin. Axel svarer derimod til Benjamins »modernitetens hero«. Mikkels »splittethed/tvivl« bliver således udtryk for hans (klasses) frygt for proletarisering, hans »erindring« for en inadækvat perceptionsform (Benjamins »erfaring«),

mens Axels »samlethed« og »glemsel« (Benjamins »oplevelse«) bringer denne i harmoni med »moderniteten«. Bøndernes tragedie ligger i klassens overgang fra »hjemfæstethed« til »hjemløshed« som følge af »modernitetens« expansion. Analysens 3. del placerer romanens defaitistiske, eskapistiske og irrationelt vitalistiske ideologi (jvf. 1. del) som udtryk for småborgerskabets frustration og ressentiment (jvf. 2. del) ved den tiltagende økonomiske monopoliserings »dementi« af den klassiske liberalismes utopi (ADR I).²

Mens den nykritiske, strukturalistiske, ideologikritiske og socialhistoriske tekstanalyse samt de syntetiserende bestræbelser har domineret vor disciplin, har den dybdepsykologiske litteraturanalyse indtil for nylig indtaget en tilbagetrukken plads. De to dybdepsykologiske hovedskoler har haft forskellig gennemslagskraft, afhængig af deres evne til at supplere og indtræde i en syntese med de dominerende retninger. De jungianske litteraturanalyser er ret hurtigt overset. Eigil Nyborg – hvis afh. *Den indre linie i H. C. Andersens eventyr* (1962) blev den jungianske textanalyses Waterloo herhjemme – har undersøgt symbolikken i Rifbjergs debutroman. Janus projicerer sin maskulinitet over på Tore med eget driftslivs afstumpning til følge, relationen mellem de to symboliserer relationen mellem jeg'et og dets skygge. Helle, den potentielle anima-inkarnation (i modsætning til de rent driftslige anima-repræsentanter Inger og Ellen), får beskudiget sine dødelige instinkter under den animus-besatte moders maskuline dominans; da det lykkes denne at forføre Tore, mister han kontakten med anima, som fortrænges (Helles selvmord) (John Chr. Jørgensen & Erik Olesen (red.): *Omkring Den kroniske uskyld* 1974). Mogens Brøndsted har tolket dels *Vaulundurs Saga/Aladdin* (Kr 4, 1967), dels Villy Sørensens »Det ukendte træ« (MfD 1964) som »indre dramaer«, så at personerne symboliserer psykiske elementer og kræfter fra den jungianske personlighedsmodel, og så at forløbet evt. (i Oehlschlagers tilfælde) kan læses som en individuationsproces. Efter af Jørgen Ottosen i sin monografi *J. P. Jacobsens »Mogens«* (1968) har foretaget en udførlig og i mange tilfælde berettiget mandjævning blandt novellens hidtidige fortolkere, har han i afh.s sidste del fremlagt sin alternative analyse. Læst under hensyntagen til den symbolske betydningsstruktur behandler »Mogens« da en dualistisk konflikt: branden symboliserer Mogens', for Kamilla(s) sjælclige existens) dødbringende seksuelle fantasier om hende, og slutningen udgøres af overvindelsen af hans sexualangst og moderbinding gennem den harmoniske Thora (jvf. kritik heraf i *Po* II,1 *MfD* 1974,2/1975,1). Johs. Fabricius har mere morsomt end overbevisende indsat »Guldhornene« i en arketypisk tradition, fortolket jungiansk (Kr 29, 1974, jvf. kritik *ibid.*).

Derimod har den freudianske dybdepsykologi i stigende grad været anvendt som hjælpedisciplin ved litterære fortolkninger. Der kan groft taget tales om to anvendelsesmuligheder. Dels har den freud'ske tydnings- (ikke mindst drømmetydnings-)proces kunnet afgive en slags paradigme for betydningsanalyse overhovedet og har dermed været til inspiration for tekstteorien, jvf. Grodal om tematisk analyse i *Tekststrukturer*, p. 200 ff. Det er denne anvendelsesmulighed, Jørgen Dines Johansen har ønsket at forøge gennem sin *Psykoanalyse, litteratur, tekstteori* I–II (1977); første bind rummer en antologi af klassiske psykoanalytiske arbejder og af artikler, der behandler mødet mellem psykoanalyse og semio-

tik, andet bind en ordbog over psykoanalysens fagtermer og en sammenhængende kommentar til antologiens tekster. Dels kan den freud'ske psykologi afgive en teori og en terminologi til beskrivelse af fiktionale personers og en bagvedliggende forfatters bevidsthed og ubevidsthed. Dette er udnyttet af flere analytikere, således af Villy Sørensen, der i *Haabløse Slægter* har set en sammenhæng mellem det kulturelle-nationale nederlag og følelseslivets forkrøbling, beskrevet i form af et regelret Ødipus-komplex (indl. til genoptrykket af HSs 1. udg. 1965, optr. i Mette Winge (red.): *Omkring Haabløse Slægter* 1972), og af Erik Skyum-Nielsen, der har læst »Skyggen« som en gennemført fortrængningshistorie (Kr 30, 1974), men denne form for psykoanalytisk litteraturforskning har især vist sig frugtbar ved at kunne indgå i sammenhæng med strukturelle tekstbeskrivelser og socialhistoriske indplaceringer.

Det har været Jørgen Dines Johansen, der i teori og praxis har demonstreret muligheden af en *kombination af strukturalisme og* (især freudiansk) *dybdepsykologi*. I *Om fortolkningsituationen* (1972) har han fremført teoretiske begrundelser herfor. Afh.s 1. del afviser Umberto Ecos og Roman Jakobsons kommunikationsmodellers brugbarhed i forbindelse med textteori og -tolkning, idet disse modellens lineære og finitte karakter hindrer dem i at redegøre for en række dialektiske forhold som fx. tekstens transformerende tilbagevirkning på koden. I stedet bestemmes texttolkning som en fortløbende indskrivning af den analyserede tekst i et referencefelt af translingvistisk art, og som eksempel på en sådan tolkning gennemgås i afh.s 2. del Ernest Jones' psykoanalytiske strukturanalyse af personrelationerne i *Hamlet* som variationer over det ødipale grundmønster. Problemerne ved kombinationen af de to tilgange behandles i JDJs analyse af Jacobsens »Et Skud i Taagen«. Beskrevet gennem narrative (greimasianske) modeller lader novellens struktur sig formulere som socio-økonomiens determination af seksualitet og individualitet. Ud fra en freudiansk-symbolisk læsning af handlingsforløbet som en Ødipus- og kastrationsberetning bliver seksualiteten determinerende for den individuelle og socio-økonomiske tematik. Derefter leveres en teoretisk, metodologisk diskussion af behandlingen af sådanne modstridende tolkningsresultater (Torben Ditlevsen, Jørgen Mønster Pedersen, Bruno Svindborg (red.). *Tegn Tekst Betydning* 1972). Ved behandlingen af *Den kroniske uskyld* er psykoanalysen suppleret med indslag fra jung'sk psykologi. Analysens 1. del behandler romanens komplekse temporale struktur, hvor jigsaw-personens erindring gælder en længsel efter en tabt, præreflexiv oplevelsesform (= »uskylden«); denne erindring bliver dermed til nostalgi og fixering. 2. del beskriver den ødipale konflikt bag personkonstellationerne, den erotiske dualisme, der for jigsaw-personen tager form af en symmetrisk tvedeling af personinventaret, og hvori forestillingen om den kvindelige seksualitets destruktive karakter er central, samt romanens sociale rum (John Chr. Jørgensen & Erik Olesen (red.): *Omkring Den kroniske uskyld* 1974).

Kombinationen af ideologikritik og dybdepsykologi har vi kun fundet to eksempler på. Finn Hauberg Mortensen har tolket Tom Kristensens »Nat i Berlin« som udtryk for en ortodox freudiansk libidolære og *dermed* for en krisetilstand i den borgerlige bevidsthed (AMDL I). Mads Thranholm har behandlet den psyko-erotiske problematik, individuationen, og det mislykkede forsøg

på sexuel emancipation og tabu-overskridelserne i Panduros *De uanstændige*, hvori alt dette fremføres uden skelen til den sociale sammenhæng, som fx. den utopiske monade (Thamms-villaen) og krigen indgår i (RsO).

Kombinationen af socialhistorie og psykoanalyse – med primatet til førstnævnte – har afsat tre vægtige textundersøgelser. Den teoretiske pointe i Jørgen Holmgaards monografi om *Marie Grubbe, Interieur fra det 19. århundredes borgerlige kultur* (1976), er historiseringen af Freuds teori om den ødipale masochisme, som ortodexe freudianere har tillagt universel gyldighed. Heroverfor påvises det (bl. a. v. hj. a. psykologisk, etnografisk og historisk faglitteratur), hvorledes de i teorien beskrevne fænomener (med forudsætningerne kernefamilie og incestforbud) er bundet til og forklarlig ud fra de tidlige- og højkapitalistiske borgerlige familietyper, hvorfra den jacobsen'ske familie hentede sine konstituerende træk. Marie Grubbes historie fremstår på denne baggrund som det masochistiske jugs jagt på og drømme om et udfarende, sadistisk jeg-ideal, konstitueret af driftbeherskelse og driftudnyttelse. Ulrik Christian, Ulrik Frederik, Sti Høg og Remigius skuffer alle jeg-fantasiens forventninger, idet de afslører deres defekter som driftbeherskere og faderoprørere (i fiktionen: oprørere mod gud eller kongen). Hvert af disse forhold udgør i romanen et delforløb med samme cykliske struktur: jeg'ets seksuelle drømme trænger frem mod realisering i den ydre verden, men slås tilbage af en nedværdigende virkelighed, hvorefter jeg'et atter må hengive sig til vildtvoksende, objektløse drømmerier. I modsætning hertil lever Søren i vid udstrækning op til jeg'ets krav, men svigter forventningen til en harmonisk afløsning af herre-slave-forholdet efter det gennemførte faderoprør, og han rammes sluttelig af faderinstansens straf. Selve textanalysen følger således ikke afgørende nyt, men dog væsentlige præciseringer til tidligere behandlinger af *MG* (jeg tænker især på Fr. Nielsens disp. fra 1953, som JH da også omtaler relativt anerkendende). Torben Grodals analyse af *Stuk* former sig som en påvisning af, hvorledes romanen dels indeholder en objektiv skildring af danske samfundsforhold i første halvdel af 1870'erne, dels en subjektiv – privatiserende, mystificerende, mytificerende – gengivelse heraf; analysens opgave er at fremdrage de objektive træk og forklare de subjektive, det sidste ved at udlede grænserne for Bangs erkendemuligheder af hans sociale herkomst, klassespecifikke socialisation og aktuelle placering og funktion i samfundstotaliteten som småborgerlig vareproducent og lønarbejder med en beskæftigelse, der muliggjorde både en kritik af og en partiel identifikation med kapitalen (bl. a. journalist på *Nat. Tid.* 1879–84). Den objektivt gyldige overgang fra en patriarkal agrarfeudalisme til den urbane kapitalismes produktions- og familieformer fortolkes i romanen som seksuelt syndefald i Herluf Bergs livsforløb; 1870'ernes økonomiske krise tolkes v. hj. a. en national- og individualmytologi; kapitalen identificeres med finanskapitalen, hvorved banken fremstår mytologiseret som rigdommens fødested og en kontrolinstans over for småborgerlige lånere, ikke som storkapitalens organisationsform til opnåelse af profitabel investering; den øgede investering, fx. i byggeri, fremstilles som udsprunget af individuelle lystbehov; den skærpede udbytning af arbejdskraften registreres, men bestemmelsen af arbejdet forbliver abstrakt og ansues som en isoleret intellektuel udfoldelse; ligeledes registreres massekommunikationens og kultur-

industriens atomiserende tendenser og subsumering under kapitalen, men uden at alternativer søges opstillet; ydre, konkrete driftsblokeringer – førende til traumatisk sexualitet: kollektiv voyeurisme, incestuøs sadomasochisme – interioriseres og ontologiseres sammen med den samfundsmæssige autoritetsudøvelse; og endelig vises mellemlagskvindernes utilpassethed ved deres rent reproduktive og seksuelle funktion i den familiære intimitet samtidig med, at en borgerlig kvindetypologi fastholdes (*ADR* I). På tilsvarende vis skelner Jørgen Holmgaards analyse af *De Dødes Rige* mellem værkets objektive historiske træk og dets subjektive fortolkning (fordrejning) heraf. Økonomisk registrerer romanen korrekt godsejernes vigen i takt med (handels)kapitalens fremrykning samt kunstneren vis-à-vis proletarisering og markedsafhængighed, specielt skribentens fornedrelse som lønarbejder for aviskapitalen, men dette klassemæssige skred forstås i moralske og karakterologiske kategorier (aristokratiets slaphed, kapitalens skamløse svindel), og *kunstnernes* økonomiske problematik bliver den eneste, der opdyrkes. Forklaringen ligger i den sociale synsvinkel: kunstneren Pontoppidan som småborgerlig vareproducent. Politisk registrerer *DDR* korrekt Venstres kamp mod estrupiatet, men dels begrænses skildringen heraf til Enslevs kamp mod kleresiet, hvorved der bliver tale om en ren idékamp, dels fordømmes Venstre moralsk for forræderi mod sin oprindelige frihedside og for en korrumpning, der øges i takt med agenternes involvering i konkrete sociale og økonomiske forhold, en fordømmelse, der munder ud i opgivelse af sociale reformer, i politisk desillusion og desorientering, i ekstrem individualisme og undergangsforestillinger. Forklaringen her findes både i Pontoppidans personlige baggrund og i mellemlagenes løsrivelse fra den herskende klasse og deres midlertidige alliance med det agrare småborgerskab/Venstre; den radikale del af disse mellemlag, hvortil P hørte, genfandt i Venstres fraseologi de oprindelige borgerlige frihedsidéer – indtil bønderne ved forfatningskampens afslutning afslørede sine materielle klasseinteresser. Under samlebegreberne sexualitet og sanselighed beskriver analysen, hvorledes *DDR* reflekterer på kapitalismens stigende monopolisering og internationale expansion og på den nye urbane livsstil, fx. det københavnske forlystelsesliv, der betyder, at socialsfæren »overtager« dele af den tidligere intimsfære. Internationalismen fremstår i *DDR* korrekt i sin forbindelse med kapitalismens tiltag, men fordømmes – med islæt af racisme – sammen med hele den øvrige socialsfære, hvis agenter fremstår enten som kønsløse eller – og især – som hæmningsløse sexualitets- og kropssdyrkere. I denne fordømmelse spiller Ps personlige socialisation ind, men denne socialisations askeselære og præstationsdyrkelse havde tillige aktuel relevans ved hans socialt udsatte stil-ling som »fri« forfatter. De omtalte forklaringsmodeller kan endelig benyttes på romanens utopi (Torben Dihmers Favsingholm), der betegner en negering af markedøkonomien og den inautentiske socialsfære til fordel for en restauration af intimsfæreautenticiteten og en tilbagevenden til feudalistisk interaktion. Utopiens ideologiske indhold er seksuelt afkald og resignation (med infantilt-regressive og masochistiske træk), et lidelses- og lutringsevangelium ud fra defaitistisk undergangsfilosofi, irrationalisme og Blut und Boden: en præfascistisk regressiv vision som svar på mellemlagenes truede position under den i disses opfattelse uafvendelige markedskapitalistiske syndflod (ibid.).

Noter

- 1) For visse tidsskrifter og antologier er flg. forkortelser anvendt:

<i>ADK:</i>	Jørgen Dines Johansen (red.): Analyser af Dansk kortprosa I-II, Kbh. 1971-72.
<i>ADR:</i>	Jørgen Holmgaard (red.): Analyser af danske romaner I, Kbh. 1977.
<i>AMD:</i>	Per Olsen (red.): Analyser af moderne dansk lyrik I-II, Kbh. 1976.
<i>AR:</i>	Thomas Jørgensen (red.): Askov-rapport, Kbh. 1965.
<i>DDA:</i>	Thomas Bredsdorff (red.): Danske digtanalyser, Kbh. 1969.
<i>D&L:</i>	Frederik Nielsen: Digter og læser, Kbh. 1961.
<i>DS:</i>	Danske Studier, Kbh. 1904 ff.
<i>Ed:</i>	Edda, Oslo, 1914 ff.
<i>Ex:</i>	Exil, Kbh. 1967-76.
<i>Ifv:</i>	Indfaldsvinkler. 16 Fortolkninger af nordisk Digtning tilegnet Oluf Friis, Kbh. 1964.
<i>GB:</i>	[Efterskrift til pågældende værk i udgaven]: Gyldendals Bibliotek, Dansk litteratur I-L, Kbh. 1963-65.
<i>GrSt:</i>	Grundtvig Studier, Kbh. 1948 ff.
<i>GS:</i>	Henning Høirup, Aage Jørgensen & Peter Skautrup (red.): Guldalderstudier, Festskrift til Gustav Albeck, Aarhus 1966.
<i>Kog:</i>	Aage Jørgensen: Kundskaben på ondt og godt. Aarhus 1968.
<i>Kr:</i>	Kritik, Kbh. 1967 ff.
<i>MjD:</i>	Meddelelser fra Dansk lærerforening, Kbh. 1939 ff.
<i>MNK:</i>	Oluf Bohn (red.): Fra modernisme til ny-marxistisk kritik, Kbh. 1970.
<i>NT:</i>	Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, Sthlm. 1878 ff.
<i>OL:</i>	Orbis Litterarum, Kbh. 1943 ff.
<i>Po:</i>	poetik, Kbh. 1967 ff.
<i>R/R:</i>	Bodil Bang (red.): Roman/Roman?, Kbh. 1974.
<i>RsO:</i>	Jørgen Bonde Jensen & Karen Nicolajsen (red.): Romanen som offentlighedsform, Kbh. 1977.
<i>Scan:</i>	Scandinavica, London & N. Y. 1962 ff.
<i>TIT:</i>	Jørgen Holmgaard (red.): tekstanalyser. ideologikritiske tekster = <i>Po</i> 4,2-3, Kbh. 1971.
<i>60DK:</i>	Søren Schou (red.): 60'ernes danske kritik, Kbh. 1970.

- 2) Nærværende artikels forf. vil primo 1978 udgive en afh., *Feudalistisk fantasteri og liberalistisk virkelighed. En historisk analyse af H. E. Schacks Phantasterne*, som tilhører denne gruppe.

Mindre bidrag

Nogle Kalkar-breve

Emnet Otto Kalkar og hans Ordbog til det ældre danske Sprog er egentlig udtømt med min afhandling om det i 6. bind til det fotografiske optryk af ordbogen (foruden som selvstændig publikation i Universitets-Jubilæets danske Samfunds skriftserie). Alligevel motiverer fundet af en bunke støvede arkivalier i UJDS's boglager en supplerende notits i UJDS's tidsskrift *Danske Studier* – hvor Kalkar efter sin ordbogs afslutning offentliggjorde to supplerende notitser til den (DSt 1919 og 1920).

Bunken indeholdt – foruden mange andre skrivelser til UJDS fra tiden 1898–1907 – fire af Kalkars breve angående ordbogen, samt udkast til svar til Kalkar fra UJDS på et af brevene; de anføres her som supplement til brevregistranten i min bog s. 140 f.:

Lyngby 12/12 1898 Kalkar til Dines Andersen. – K. ønsker mere manuskript fra medarbejderen O. S. Jensen.

Lyngby 12/11 1899 Kalkar til Otto Jespersen. – Grunden til standsningen i K.s aflevering af manuskript til trykkeriet er, at han, hver gang et nyt bogstav skal gøres færdigt til trykning, sammenligner det med så mange registre og glossarer som muligt (ca. 150), hvad der for bogstavet S har været et meget stort arbejde. Han gør desuden opmærksom på, at han ikke kan fremskynde arbejdet med ordbogen, da han arbejder til overanstrengelse og under tilsidesættelse af alt andet tankearbejde (jfr. min bog s. 87 ned.).

Lyngby 10/12 1906 Kalkar til Bestyrelsen for UJDS. – K. har sendt trykkeriet det sidste manuskript til ordbogens bind 4, som ventes at kunne afsluttes med 63. ark. Han foreslår, at alle trykfejl samles i en hovedliste efter 4. bind, og forhører sig om muligheden for at få udgivet et tillæg (på en 10–15 ark), dels for at rette op på den skævhed ved ordbogen, at den i for høj grad kun omfatter det fra nutidens sprogbrug afvigende, dels for at kunne bringe henvisninger til i mellemtiden udgivne kilder.

I en udateret og usigneret koncept til svar af 24/1 1907 på denne henvendelse afvises det fra UJDS's side at have noget med et tillæg til ordbogen at gøre, men man henstiller, at K.s materiale bliver tilgængeligt i de to store offentlige biblioteker, evt. i maskinskrevet form (jfr. min bog s. 88).

Lyngby 27/10 1907 Kalkar til Dines Andersen i anledning af ordbogens afslutning:

Hr. professor dr. phil. D. Andersen!

I det jeg takker Dem for Deres opmærksomme forespørgsel, skal jeg tillade mig at udtale, at jeg, som af Dem formodet, ikke finder anledning til nogen særlig udtalelse ved ordbogens afslutning.

Danske Studier 1978 (februar)

Efter at have modtaget skr. af 24/1 1907 fra bestyrelsen for universitetets jub. samf. har jeg et par gange talt mod prof. Edv. Holm og vil efter hans anvisning i den nærmeste fremtid indgive et andragende til Carlsbergfondet om et muligt tilskud til trykningen af det omhandlede tillæg. Men da dette vist helst må beregnes til 25 ark, og trykkeriet begærer 94 kr. for ark (foruden korrektur-godtgørelse), vil udgiften gå op mod 3000 kr., hvis der skal medregnes nogen hjælp til korrektur. Det er vel tvivlsomt, om dette bevilges. Sker det ikke, vil jeg prøve på at tilvejebringe en renskrift til opbevaring i det kgl. bibliotek.

Med maskinskrivning er jeg meget lidt kendt, men vil den være nogenlunde let anvendelig her? Ikke alene mangler der vel i den de særlige isl. og andre afvigende bogstaver; de kunne til nød senere indføres. Men det vil vist ikke være let at finde nogen med tilstrækkelig øvelse i maskinskrivning foruden med den nødvendige sikkerhed over for den afvigende og stadig vexlende stavemåde.

Når ordbogen er afsluttet ved, at det sidste hæfte er udkommet, bør vel den, så vidt vides, tinglyste kontrakt også retslig ophæves.

Med venlig hilsen.

Deres ærbødige

Kalkar.

De fundne arkivalier, som nu befinder sig i Det kgl. Bibliotek (Ny kgl. Saml. 2728 fol.), indeholdt, hvad spec. Kalkar angår, også udkast til skrivelser af 26/9 1898 og 29/11 1906 fra UJDS til Carlsbergfondet (selve skrivelserne findes i Carlsbergfondets arkiv, jfr. min bog s. 76 og s. 89 øv.) samt forskellige korte meddelelser fra formanden for Carlsbergfondet, Edv. Holm, til UJDS. Desuden er der en skrivelse fra Dines Andersen til cirkulering blandt UJDS's bestyrelsesmedlemmer i anledning af Kalkars brev af 10/12 1906; den er forsynet med påtegning af medlemmerne, således med en hel side fra L. F. A. Wimmers hånd, hvor Wimmers uvilje mod det nævnte tillæg tydeligt kommer til udtryk (jfr. min bog s. 88).

De nævnte breve ændrer sagligt set ikke noget ved min fremstilling i bogen, men de underbygger den og udvider baggrunden for den. Det aftrykte brev er Kalkars let resignerede afskedshilsen til UJDS; godt en uge senere sendte han ansøgning til Carlsbergfondet om den støtte til udgivelse af tillægsbindet, som han til sin glæde fik bevilget.

Marie Bjerrum

A Case of Mistaken Identity

Scholars of Hans Egede Schack's *Phantasterne* have recently assumed that Clemens Petersen wrote *Fædrelandet's* enthusiastic review which appeared on January 9 and 11, 1858, and was signed "I." Schack himself was impressed with "I"'s astute analysis, referring to it in a letter to August Sohlman (January 15, 1858):

Bladenes Recensioner har Du formodentlig seet:

"Fædrelandet"'s er vistnok den solideste, og har for det Meste opfattet min Mening rigtig.¹

But was Clemens Petersen really the critic behind the signature "I"? There is substantial evidence to the contrary.

Petersen has often been linked to Schack, first by Vilhelm Andersen who drew a parallel less than complimentary to Petersen.

Hans [Petersens] Æstetik er en hjemmegjort Frembringelse, hans Forudsætninger er ... i det Etske Egede-Schack, hvis "Phantaster" idelig spillede ham i Hovedet ...²

Frederik Schyberg, in a spirit quite different from Andersen's, claimed that *Phantasterne* had a profound effect on Petersen, formulating much of what he thought and wrote.³ Most recently, Hans Hertel, in his introduction to *Omkring Phantasterne*, suggested that Petersen viewed his age through Schack's glasses.⁴

Assuming an even closer link between novelist and critic, Frederik Nielsen attributed *Fædrelandet's* review to Petersen,⁵ apparently disagreeing with K. Birket Smith who, in his unpublished continuation of Erslew's "forfatterleksikon," identified "I" as Rudolf Varberg. Hertel, too, supposed that the mystery reviewer was Petersen.

K. Birket Smith mener i sin utrykte fortsættelse til Erslews forfatterleksikon (på Det kgl. Bibliotek) at anmeldelsen er skrevet af Rudolf Varberg. Alt andet tyder på at Varberg ... er forfatter til *Dagbladets* anmeldelse og at *Fædrelandets* er skrevet af Clemens Petersen, der kun 22 år gammel var begyndt at skrive litteratur- og teaterkritik her siden 1. november 1856 (under diverse mærker) og snart blev bladets -- og 60'ernes -- førende kritiker.⁶

The similarity between Schack's perception of the times and Petersen's is indeed striking. Both feared, yet were fascinated by, the profound disharmony of the age, focussing on the fantast as the ailing everyman struggling to come to terms with real vs. ideal existence. And both believed, ultimately, in the power of ethical action to bring about a meaningful synthesis of the ideal and the real in the life of the individual.

But the similarity between "I" and Petersen -- their perception, their approach to the art of reviewing, their understanding of the novel -- is far less apparent. Petersen could have agreed with many of "I"'s observations, but he would have had to take issue with others. "I"'s rather affected style might, upon first reading, suggest Petersen's own, although it soon becomes obvious that "I" writes much too dispassionately to be confused with Petersen. And not only the tone, but also the timing, the method, and much of the substance of the review suggest that Petersen was not "I."

Petersen began writing for *Fædrelandet* in the fall of 1856 under various pseudonyms, primarily "Zu-Zx" for literary reviews and "106" for theater reviews. Disliking pseudonyms, he dropped them completely in 1860. In 1858 he was making no secret of the fact that he was "Zu-Zx," the signature he appears to have been using for all his major literary reviews, among them H. C. Andersen's *At være eller ikke være* on July, 1857, and Goldschmidt's *Hjemløs* on

March 6, 1858. There is no logical reason for Petersen, suddenly in January of 1858, to adopt "I" for the review of a novel as important as *Phantasterne*, particularly when he was totally disinterested in concealing his identity.

Petersen did write a review for *Fædrelandet* on January 9, 1858, the day on which the first part of the *Phantasterne* appeared, but it was of Hertz's *Amors Genistreger*, signed "106." It is possible but highly improbable that Carl Ploug would have published two major reviews by Petersen on the same day. He was already an important contributor to *Fædrelandet* but not yet the paper's leading critic.

The most convincing evidence, however, is the review itself. Neither the style nor the tone, first of all, are Petersen's. "I" begins his discussion by puzzling over the problem of reviewing a novel that is nearly perfect. "... thi naar en Ting er, som den skal være, er der ikke meget at sige derom."⁷ He presumes to have the moderation that comes with age, assuming the stance of an older critic who finds enthusiastic outbursts offensive.

Dels er man ved at rose meget stærkt, udsat for at fremkalde en modstræbende Stemning hos Publicum, og endelig har man, naar man er kommen til Skjelsaar og Alder, i Almindelighed en vis Sky for at bruge stærke Begejstringsudbrud, for at tale i "hastemte Toner", hvortil man heller ikke føler sig ret dygtig.

In 1861, Petersen referred to *Phantasterne* as "interesting" but "raw",⁸ a characterization which is a far cry from "I"'s "as it should be." Petersen seldom used such a glowing expression about the works of any author, with one exception, those of Bjørnstjerne Bjørnson.⁹ But if Petersen had been as enthusiastic about *Phantasterne* as "I," he would not have shunned "hastemte Toner," hiding behind a disguise of "Skjelsaar og Alder." He may often have been guilty of posturing in his reviews, but he never pretended to be a man of advanced years.

In keeping with his image of an older, established critic, "I" refers to himself as "Forfatteren" or uses the royal "we."

Der staaer nu tilbage at gjøre Regnskab for vore Anker mod Værket . . .

Disse forskjellige Anker tabe sig imidlertid ved Siden af Bogens store Fortrin, og vi skulle derfor slutte med at anbefale *Phantasterne* til Enhver . . .

In his reviews from 1857 and 1858 Clemens Petersen was using the first person singular pronoun, and when he referred to "Forfatteren" he meant the author of the novel. For example, from his review of *At være eller ikke være*:

Og hvad er Hensigten med alle de indstrøede, uvedkommende Bemærkninger om nulevende danske Digtere, hvormed Bogen er saa vel spækket? -- Ja, jeg veed det ikke, og selv om jeg vidste det, vilde jeg ikke sige det.

Or from his review of *Hjemløse*:

Imidlertid vil jeg dog hæve et enkelt Punkt frem for Læsernes Erindring, ikke blot fordi det synes mig i og for sig at være noget Smukt ved Otto, men ogsaa fordi jeg troer, at det i psykologisk Henseende er meget fint følt af Forfatteren.

"I," by the way, does not seem to be merely pretending to be a critic of some years in order to lend credibility to his review. He speaks of the time of the novel (pre 1848) as if from personal experience, mildly criticizing Schack for minor mistakes with costumes and the political situation, even enlightening him on the proper use of "reactionary" and "conservative." Petersen could hardly have made such first hand observations.

Petersen became famous (even infamous) for his colorful, flamboyant, often precious style, reminiscent of the journalistic writing of Herman Bang. He was, in fact, feared for his cutting wit and lack of restraint. "I"'s style is sober, his language slightly affected, but objective and reserved, at times even dull. The difference in style is quite obvious in the following descriptions of "Forfængelighed," the first "I"'s, the second Petersen's from his review of *Hjemløs*.

Det er altsaa egentlig en Art Forfængelighed, der kommer til orde i disse Productioner, en Forfængelighed, som vel i Almindelighed er af en uskyldigere Art, men som ved at begunstiges af Forholdene og pleies af Eiermanden, kan antage overordenlige og truende Dimensioner.

... han Otto er i moralsk Forstand en Pjalt ... han er forfængelig. Forfængeligheden er hans Driveffjeder, men ogsaa hans Orm, og den har tilsidst udmarvet ham saa grundig, at man kunde fløite i hans Benpiber.

In his reviews of longer novels like *Phantasterne*, the "novels of education" such as *At være eller ikke være*, *Fra Piazza del Popolo* by Bergsøe, Bjørnson's *Fiskerjenten*, Petersen invariably centered his discussion on two aspects of the works: first, what he called "Grundtanken," and second, the hero. In much the same spirit as Kierkegaard's criticism of H. C. Andersen in *Kun en Spillemand*, Petersen seldom let a chance go by to discuss the importance of a "Grundtanke" as the basis for every novel, berating the Danish novelists for failing to clearly formulate their idea before they sat down to write. On the other hand, he praised Bjørnson for *Fiskerjenten*¹⁰ where, for the first time, he said:

han er mødt frem til Skildringen af Virkeligheden med visse bestemte forudfattede Tanker og Anskuelser, der for ham personlig ere en Villiessag i Livet.

"I" operates with the same critical principle. Late in the review he refers to the novel's "original og dyb Plan ... udført med en sjelden Sandhed, Skarpsindighed og Conseqvens," and, in fact, his main purpose is to illuminate *Phantasterne*'s "plan," showing that the fantasies of Conrad, Christian and Thomas constitute the action of the novel. But the tell-tale difference between "I" and Petersen is that, whereas "I" operates implicitly with the principle of a "Grundtanke,"

Petersen would discuss the principle itself and then demonstrate its presence or absence. The aesthetic discussions interspersed throughout Petersen's reviews are suspiciously absent from "I"'s.

"I" and Petersen also differ about the nature of ideal novel heroes. "I" is most impressed by Schack's nearly clinical treatment of the psychologically disturbed fantasists.

Handlingerne, det ydre Liv aabenbarer kun glimtvis hvad der gaar for sig i en Saadans Indre, det maa man studere i Phantasierne selv. Denne Opgave, der som Studium overhovedet nærmest synes af videnskabelig Natur, bliver nu Gjenstand for Poesien, naar det forsøges at give Forskningens Resultater i enkelte concrete Individualiteter . . .

It is a curious and somewhat contradictory aspect of Petersen's criticism that he envisioned the modern drama's tragic hero as a divided soul, a complex character in which instincts, passions and obsessions fused together in strange and dangerous combinations; but he maintained throughout his years as a critic that the hero of the modern novel should be free of all internal conflict,

saa rigt begavet af Naturen og saa udviklet af Omstændighederne, at han kunde betragtes som en Menneskeheds Heros . . . en Lykkens Yndling.
(*At være . . .*)

Not until Bjørnson's *Fiskerjenten* in 1868 did Petersen find such a 'lucky' protagonist in Petra, the novel's heroine. Quite sarcastically, he remarked that a Danish novelist would have portrayed the conflict from within, delving deep into her embattled psyche, whereas Bjørnson made her strong and psychologically whole. "I"'s admiration for Schack's fantasists does not agree with Petersen's theory of the modern novel hero.

And finally, "I" and Petersen differ over the appropriateness of explicit erotic material in "good" literature. "I" approves of Schack's treatment of Conrad's fantasy life, blatantly masochistic-sadistic in nature and shockingly erotic for the time. Being a bit too delicate himself, "I" does not elaborate on Conrad's fantasies, but he does emphasize the correctness of them. Petersen, on the other hand, was too much a "biedermeier" man in taste to have been so broadminded. His description of *Phantasterne* as "raw" was undoubtedly an allusion to the erotic nature of the novel. In his review of *Hjemløse*, only three months after the *Phantasterne* review, he criticized Goldschmidt for the very innocent, and, when compared to *Phantasterne*, harmless scene in which Otto wanders through Nyhavn, vaguely longing for something which he never makes explicit.

Hvor delicat Skildringen end er, lægger den dog saa stærk Vægt paa det blot Naturlige, det Fysiske i Mennesket, uden at medtage de aandelige Forhold, der staae i Forbindelse dermed, at det bliver noget ubehageligt at læse.

On the other hand, he was quite pleased with H. C. Andersen who, he felt, showed "excellent tact" in writing his romantic ballad, "Liden Kirsten".¹¹ In the original folk ballad Kirsten and her lover turn out to be brother and sister, but in Andersen's version the sibling relationship is removed and a happy, acceptable ending provided. Without the tasteful change "Liden Kirsten" would have remained outside the realm of poetry, according to Petersen.

Visen ender med en saa tung og skærende Dissonanse, at den ikke lader sig dække uden ved det Dunkle og Fjerne, hvori Romanzen holder sine Skikkelser; ført frem med dramatisk Styrke og Liv, vilde dette Slutningsbillede uden Redning være ene og alene uhyggeligt, og kaste den hele Digting udenfor Poesien.

Petersen's sensibilities would have been somewhat disturbed by a novel like *Phantasterne*. This is not to say that he was unimpressed by it. But he could not have written "I"'s enthusiastic review.

Hans Hertel agrees that Petersen and "I" were most likely not one and the same. So who was "I"? It is an important question because *Fædrelandet's* review was the best, most extensive discussion of *Phantasterne* in any Danish newspaper of the time. Had Petersen written it, it would have been a feather in his cap.

Footnotes

1. Quoted in Hans Hertel, ed., *Omkring Phantasterne* (Copenhagen: Reitzel, 1969), p. 89.
2. Vilhelm Andersen, *Illustreret dansk Litteraturhistorie: Den danske Litteraturs Historie i det nittende Aarhundrede* (Copenhagen: Gyldendal, 1925), Vol. IV, p. 140.
3. Frederik Schyberg, *Dansk Teaterkritik indtil 1914* (Copenhagen: Gyldendal, 1937), p. 243.
4. Hertel, *Omkring Phantasterne*, p. 44.
5. Frederik Nielsen, *Phantasterne* (Copenhagen: Reitzel, 1962 and 1965).
6. Hertel, *Omkring Phantasterne*, p. 71.
7. "I," "Phantasterne," *Fædrelandet*, January 9 and 11, 1858. Also reprinted in *Omkring Phantasterne*.
8. Clemens Petersen, "Deklaration. Af Chr. Richart," *Fædrelandet*, May 6, 1861.
9. Petersen said in letters to Bjørnson that he found it difficult to review his works because they were so good. In a review of *En Handske* written in America he said: "The scene between Alf and Svava is very easy to follow, on account of the magical charm it exercises. But, like everything perfect, it is very difficult to describe." ("A Glove," *Scandinavia*, September, 1883).
10. Petersen, "Fiskerjenten. Af B. Bjørnson," *Fædrelandet*, May 23, 1868.
11. Petersen, "Liden Kirsten. Af H. C. Andersen," *Fædrelandet*, December 14, 1861.

Mary Kay Norseng.

En Teaterdirektør og en Skuespillerinde

Breve fra J. L. Heiberg til Marie Benedictsens

Det har ikke været ukendt, at Johan Ludvig Heiberg havde en Svaghed for purunge Piger. Højt op i Aarene vedblev han at føle sig tiltrukket af kvindelig Ungdom. Hans Hustru havde efterhaanden affundet sig med denne hans Forkærlighed for »Tøsene«, som hun drastisk kaldte dem, og kunde det saa meget des bedre, som hun vidste, at han var og blev hende en hengiven, om end noget kølig Ægtemand, og at hans Forlibelser var af en absolut ufarlig Karakter.

I Aaret 1796 har Det kgl. Bibliotek erhvervet 13 Breve fra Heiberg til en ung, lidet kendt Skuespillerinde ved Det kgl. Teater, Jomfru *Maria Benedictsens* (1835–74). Korrespondancen indledes 1854, i Slutningen af hans Teaterdirektørperiode og lige inden de store Stridigheder med Personalet naaede deres Kulmination; han var da 62 Aar gl., hans Protegé blot omkring de 19 Aar og endnu kun Elev ved Teatret. Desværre synes hendes Breve at være tilintetgjort, maaske ved den Autodafé Heiberg 1859 holdt paa sit Arkiv (Heib. Hjem 21), og Efterretningerne om hendes Liv er i det hele ret sparsomme. Hendes Slægt synes at stamme fra Island, hvor hun selv if. Folketællingslisten var født; den Onkel, hvis Præstegaard i Kullerup hun besøger, bærer det islandske Navn Benedict Scheving og har maaske været hendes Morbroder. Hendes brændende Kunstinteresse førte hende ind paa de skraa Brædder, og takket være Heibergs Protektion fik hun i en meget tidlig Alder Debut 30. April 1853 i en særdeles fordringsfuld Rolle, nemlig som Ragnhild i »Svend Dyrings Hus« (jf. hendes »Breve fra og til en Skuespillerinde« 163). Hovedkilden til vor Viden om hende er den meget Heibergsk-sindede Overskou, der i sin Teaterhistorie giver hende følgende Skudsmaal: »Jfr. Benedictsens var en ung, meget dannet og livfuld Pige, der, med en behagelig Talestemme, en ikke stærk, men saa smuk og godt skolet Sopran, at hun særdeles tilfredsstillende sang Susanne i »Figaros Bryllup«, naturligt lette Bevægelser og en god Theaterfigur, vilde have været en ypperlig Acquisition for Scenen, dersom hendes opvakte Ansigt med udtryksfulde Øine ikke var blevet noget skadet for den af en temmelig kort opstaaende Næse. Den af hende valgte, overhovedet meget vanskelige, Debutrolle laae vel over Begynderindens Kræfter, men Udførelsen viste dog et afgjort Talent, som i nogle Scener fremkaldte stærkt Bifald, og »Fædrelandet« fandt med Rette, at hun gav flere Steder 'med megen Sandhed, dyb Følelse og en Ugenerthed, som var meget velgjørende'. Det blev hende imidlertid til Uheld, at Heiberg aabent yttrede megen Interesse for hendes kunstneriske Begavelse, thi det bragte det ham fjendske Parti til saaledes at modvirke hende med Chicane og nedsættende Omtale, at hun paa sin korte Theaterbane maatte lide mange Krænkelser« (»Den danske Skueplads« VI:1 S. 169). Hun naaede i Marts 1855 at blive forfremmet til Prøveskuespillerinde, men allerede 21. Juni 1856 optraadte hun for sidste Gang paa Det kgl. Teater som Gianetta i Donizettis »Elskovsdrikken«. Om det er Kollegernes Drillerier eller hendes nærforestaaende Ægteskab med Grosserer Philip Meyer, der førte til, at hun med Udgangen af Sæsonen 1855–56 tog sin Afsked, vides ikke. Hendes Forkærlighed for Teatret var dog ikke udslukt. Overskou bringer den Oplysning, at hun senere som Fru Meyer optraadte paa Casino, og af Tea-

termuseets righoldige Samlinger af Casino-Plakater fremgaar ganske rigtigt, at hun i Slutningen af 1858 paa dette Teater optraadte som Gæst og i Midten af 1860'erne i forskellige Smaaroller af det løbende Repertoire. I dansk Teaterliv har Maria Benedictsens ikke sat sig Spor. En livfuld og særpræget Personlighed har hun aabenbart været – det fremlyser af Heibergs Breve til hende. Hun blev 1863 Moder til Skuespillerinden Olga Meyer (senere gift med Direktør i ØK Chr. Schmiegelow) og 1866 til den i sin Tid meget skattede Foredragsholder og Forfatter Åge Meyer Benedictsens, og naar man gennemlæser Paul Læssøe Müllers Karakteristik af ham i »Dansk biografisk Leksikon«, spørger man uvilkaarligt sig selv, om ikke nogle af de fremragende Egenskaber, der kendetegnede denne Ildsjæl: Livfuldhed, særpræget og vindende personlig Fremtræden, er en Mødrenearv.

Ogsaa som Forfatterinde havde hun den Ærgerrighed at ville gøre sig gældende, dog naturligvis ikke paa en Tid – da »Kvinden« endnu stavedes med Q – under eget Navn. Under Pseudonymet »Anna Rembrandt« udgav hun i Heibergs Levetid to smaa Hæfter Eventyr (hvortil der hentydes i Brevene) og en Samling Noveller, efter hans Død under Mærket »Nemo« en Fortælling »Breve fra og til en Skuespillerinde« (1868) og Aaret efter under eget Navn igen »Tre Eventyr«. Forfatterskabet afsluttedes med en Fortælling, der blev trykt Aaret efter hendes Død i H. P. Holsts Tidsskrift »For Romantik og Historie« (1875). Hvad der for os har Interesse af denne lille Produktion er to Arbejder, hvori hun benytter sine Teateroplevelser som Stof. I Eventyret »Dagligstuen og Køkkenet (Nye Eventyr« 1857) giver hun et satirisk Billede af Tilstandene paa Det kgl. Teater i den bevægede Periode af Heibergs Direktorat, da Høedt og Wiehe i Misfornøjelse udvandrede fra deres gamle Scene og begyndte paa egen Haand i Hofteatret. Udførelsen er H. C. Andersens, (til Festen for H. C. Andersen 6/9 1869 i Anledning af 50-Aaret for hans Ankomst til København havde hun digtet en Hilsen (»H. C. Andersens Dagbøger« VIII 253, 461)), for saa vidt som hun lader Møblerne spille Komædie i Dagligstuen (=: Det kgl. Teater) med Bogskabet (=: Heiberg) som Leder. De vigtigste af Aktørerne er let genkendelige: Lænestolen, der er Førsteelsker, er naturligvis Mich. Wiehe, Lysesaksen, som vil spille Helteroller og faar betroet en saadan i et Shakespearedrama, er Høedt. Anledningen til Katastrofen: Høedts Misfornøjelse, den kvindelige Partner, der blev tildelt ham ved Opførelsen af »Hamlet«, er fremstillet saaledes, at Lysesaksen spiller en Elskerrolle sammen med Guldspjeldet, men finder at hun ikke siger en Replik godt og derfor efter sin Sædvane »pudser« hende. Hans tydeligt tilkendegivne Misfornøjelse resulterer dels i Idømmelse af en Mulkt, dels i at Skuespillerne opsætter deres eget Teater i Køkkenet (=: Hofteatret). Men da Bogskabet snart efter trækker sig ud af det hele, vender Lænestolen og Lysesaksen med deres Tilhængere tilbage til Dagligstuen. Interessantere for os er Skuespillerindebrevene (udgivet 8 Aar efter Heibergs Død), fordi de bevæger sig paa Virkelighedens Grund; de har endogsaa nydt den Ære at blive optaget i Robert Neiiendams Litteraturfortegnelse til Artiklen om Anna Nielsen i »Dansk biografisk Leksikon«. Det er nemlig en Nøgleroman, der foruden Forfatterindens private Historie, som her ikke vedkommer os, paa mere realistisk Vis end i Eventyret skildrer Forholdene paa Det kgl. Teater i 1850'erne og hendes Tilknytning til det. Den velskrevne og underholdende Bog er formet som Breve

fra Jeg-Figuren, en ung ugift Pige ved Navn Anna Holte til hendes gifte og mere satte Veninde Emma Strøm i Vejle. Annas uimodstaaelige Trang til at blive Skuespillerinde overvinder hendes Families Fordomme og faar hende til for en Tid at afstaa fra alle Tanker om Ægteskab: »Konsten skal være min Brudgom«, erklærer hun (43). Hun opnaar da ogsaa at aflægge Prøve for Theaterdirektøren, i hvem – uden Navns Nævnelser – Heiberg er skildret med Varmer og beundrende Diskretion: »Skjøndt Du boer i det sydlige Thule, veed Du vel, at der er den Sjeldenhed ved vor nuværende Theaterdirecteur, at han er en af Danmarks største Digtere, især i satirisk Retning, og dertil en af de aandrigeste, meest begavede Mænd, som Nutiden eier« (76). Han er tilfreds med hendes Præstation, og hun faar Lov at debutere som Ingeborg i Oehlenschlägers »Dronning Margareta«. Udfaldet indbringer hende baade hans Anerkendelse og en længere Samtale, »hvis Udbytte var ulige større paa min Side end paa hans« (99). Efter at den første »Salighedsruus« er overstaaet, opdager hun, at Skuespillerpersonalet er splittet i to fjendtlige Lejre – vi befinder os umiddelbart før Høedts og Wiehes Udvandring med den paafølgende Hofteatersæson – og Anna kommer i en vanskelig Situation derved, at Fru A* (3: Anna Nielsen) hører til Oppositionen, og »hende elsker jeg og staaer desuden i en evig Taknemmelighedsgæld til paa Grund af, at hun er min Instructrice [nu forstaar vi Bogens Optagelse i Biografisk Leksikon], men Directeuren interesserer mig, og som hans Landsmandinde staaer jeg ogsaa i en evig Taknemmelighedsgæld til ham for de Værker, som han har skjænket Danmark« (108). Fra næste Sæsons Begyndelse viser fru A* sig kold mod den tidligere Elev: »Jeg kunde ikke nægte for mig selv, at jeg aabenlyst viste mig som en Ven af Theaterdirecteuren, thi jeg kjæmpede tappert mod ethvert nok saa snildt, nok saa fiint rettet Angreb, der skulde nedsætte ham i mine Øine. Desuden kjender Du min begejstrede Stemning for alt Stort i Aandens Rige, og jeg er vis paa, at jeg ofte med varm Begeistring har talt om ham og det til hans Fjender, thi det Mærkelige er, at omtalte Skuespillere, som endog have materielle Grunde til at være ham taknemmelig, netop er hans værste Fjender. Naar jeg seer Disse med en venlig, underdanig, hyklerisk Mine staae og tale med Directeuren, saa kommer jeg altid til at tænke paa Ulve i Faareklæder. At Directeuren godt kjender sine Uvenner, selv under den tilsyneladende Venskabsmaske, er jeg overbeviist om, men hans fuldendte Gentlemansvæsen og hans store aandelige Overlegenhed er for ham en naturlig Maske, der spotter de Andre« (160). I det Brev, der er dateret 26. Novbr. [1855], hedder det: »Der tales nu høit blandt Publikum om, at Theaterdirecteuren ikke bliver længere ved Theatret end denne Saison. Ret charakteristisk er det at lægge Mærke til, at hans Venner sige, at han tager sin Afsked, hvorimod hans Uvenner sige, at han faaer den« (164). I Juni [1856] er Rygtet en Kendsgerning: »Det var en mærkelig Aften igaar, Theatersaisonens endte, og Theaterdirecteuren tog efter Stykkets Slutning Afsked med hele Personalet nede paa Scenen. Den hele Scene forekom mig som en Maskerade, hvor en Deel gik med Masker for Ansigtet. Alle hans Uvenner stode med et til den høitidelige Leilighed passende Ansigt, ikke bedrøvet, ikke smilende, men en Mellemtung, hans Venner vare rørte, jeg græd sagte. Han selv var vist bevæget af mange forskellige modstridende Følelser denne sidste Aften i hans Regje-

ringstid, men tilsyneladende var han rolig som altid, og det var med en egen Interesse, jeg fulgte ham med Øiet til de forskellige Grupper, som han sagde sit Farvel ... Jeg var en af de Sidste, han sagde Farvel til, han saae paa mig, som om han vilde sige: »Du har ikke været falsk imod mig, din Haand kan jeg trykke uden at føle andet end Venskab for Dig« (220–222). Slutningen af Brevene former sig, som en Roman skal, men dog i Overensstemmelse med hendes egen Livshistorie, idet hun til Fordel for et Ægteskab giver Afkald paa Kunsten, »min Livsdrøm«. Helt – har vi set – kunde hun dog ikke afholde sig fra igen at betræde de skraa Brædder, men nu kun som en Bibeskæftigelse.

Det er naturligvis ikke tilfældigt, at Heiberg indleder sin Korrespondance med Jfr. Benedictsen netop paa det Tidspunkt, da Fru Heiberg, nedbrudt efter en alvorlig Underlivssygdom og de oprivende Stridigheder paa Det kgl. Teater, d. 17. Juni 1854 var rejst til de østrigske Kursteder Maricnbad og Franzensbad, skildret i »Fra det Heibergske Hjem« (1940), men nogen Grund til Forargelse foreligger der næppe. Heiberg har i sin Ensomhed følt Trang til at staa i Kontakt med en yngre og mere livsglad Kvinde end den sygdomsbetyngede Hustru, der, hvis hun havde vidst Besked om disse Epistler, resigneret vilde have rystet paa Hovedet, vant som hun var til hans Kurmagerier (Heib. Hjem 109). »Du synes kun om glade Mennesker«, konstaterer hun lidt bittert fra sit østrigske Opholdssted (smstds. 322). Lidt Fortrædelighed spores i hendes Brev, da han har fortalt om, at tre yngre Skuespillerinder har aflagt ham Afskedsbesøg inden deres Sommerferie og har faaet overrakt Rosenbuketter fra Søkvæsthusets Have: »Du spiller jo ret den galante Gartner i Sommer, skjærer selv Bouquetter af til alle Tøsene, baade store og smaae, med de Blomster, som jeg har pleiet, indsmigrer Du Dig hos andre Damer og gjør Dig behagelig for dem. Men gjør det kun, min kjære Ludvig! jeg føler, at Du ikke glemmer mig for de andre, selv i dette seer jeg en Godhed for mig« (smstds. 127). Og senere lyder det lidt sydigt: »Hvorledes lever alle dine Veninder?« (348). Grundstemningen i Ægtefællernes Brevveksling under hendes to Baderejser i 1854 og 1855 er her anslaaet: hun savner Varme i hans Følelser, men er overtydet om, at den findes bag hans kølige Væsen, og hun stoler fuldtud paa hans Trofasthed imod hende.

Tonen i Heibergs Breve til den lille Skuespillerinde er uforandret venlig, men skifter noget Karakter, alt efter som hans Stilling til hende ændres. Først ser vi ham som den velvillige Chef, »Formynder og Værge«, der flirter ikke saa lidt med sin Ingenue-Protégé, som han uden videre tillader sig at tiltale »Kjære Maria«. Efter hendes Giftermaal kræver Decorum, at hun bliver »Høitærede Frue«, og at han underskriver sig »Deres ærbødigst hengivne«. Den intime Underholdning med hende standser med det samme. Men eet forbliver uforandret, hvad enten hun hører til hans »Undersaatter« eller hun er en gift Frue, og det er hans raadgivende-vejledende Holdning over for hende. Han er hele Tiden ikke mere forblindet af hendes kvindelige Charme, end at han ser og tydeligt udtaler sin Mening om hendes Evners Begrænsning. Han vil lige saa lidt lade hende løbe sig Staver i Livet ved at optræde i uegnede Roller, som han ønsker at se hende give sig Blottelser ved at optræde som Vaudevilleforfatterinde, og da hun betror ham sine Planer om at vende tilbage til Teatret, fremkalder

det overraskende desillusionerede Udtalelser om Skuespilkunsten, der staar i stærk Modstrid med hans Hustrus Synspunkter og kun finder sin Forklaring i de Skuffelser, han havde lidt som Direktør, og i den Sygdom, som allerede havde Tag i ham og meget snart lagde ham i Graven.

1.

S. T.

3 April 1853.

Frøken Maria Benedictsens.

I Anledning af Deres Skrivelse af iforgaars undlader jeg ikke at underrette Dem om, at da Hr. Hansen¹ er bleven syg, og, som det hedder, for lang Tid, vil der ikke være nogen Sandsynlighed for at kunne bringe »Farinelli« frem i denne Saison. Hvis De derfor ønsker at optræde i denne, maa De vælge et andet Stykke, hvorom jeg da afventer Deres nærmere Meddelelse.

Ærbødigst

J. L. Heiberg.

2.

Til

26 Juni 1854.

Frøken Maria Benedictsens.

De mørkerøde Roser hørte vistnok forleden Deres Ord: at det var dem, som De bedst kunde lide. Og de skammede sig da over at være saa langt tilbage ved Deres Afskedsbesøg² i Haven. Imidlertid have de smaa Stakler gjort hvad de kunde for at indhente det Forsømte. Imorges stode nogle af dem i Bedene, og ventede paa at komme i Deres Hænder inden Afreisen. Men da de ere saa faa, have de omgivet sig med nogle af deres lysere, skjøndt mindre yndede Søsken. Alle haabe de paa at conservere Duften til imorgen, for at være til et flygtigt Behag paa Dampskibet, hvor man ellers kun har Duften af Beafstake.

Med min forbindtligste Hilsen til Fru Benedictsens,³ og med mine gjentagne Ønsker for en lykkelig og behagelig Sommer, beder jeg mig erindret som

Deres oprigtigst hengivne

J. L. Heiberg.

3.

S. T.

Frøken Maria Benedictsens

5

Collerup Præstegaard⁴*pr Veile*

Kjøbenhavn, 9 Juli 1854.

Kjære Maria!

— — — Jeg har speculeret længe, inden jeg skrev disse Begyndelses-Ord, thi jeg fandt, at min Tiltale burde være mindre familiær, men ved ethvert andet Udtryk, som jeg vilde sætte i Stedet for hiint, fandt jeg, at det indeholdt noget Fremmed, som jeg næsten endnu nødigere vilde — eller kunde gjøre Brug af. Lær mig, hvad jeg skal sige, og jeg skal da i mit næste Brev følge Vinket. Indtil da maa Ordene blive staaende, stolende paa Deres Tilgivelse.

Altsaa — kjære Maria! Lad mig takke Dem for Deres elskværdige lille Brev,

som jeg med stor Fornøjelse modtog imorges, og læste med endnu større. Det forekom mig ikke, som jeg læste, men som om De selv sad ved Siden af mig og sagde mundtligt, hvad der stod i Brevet. Saa stor var min Illusion, at jeg et Par Gange vilde afbryde, for at sige Dem imod thi De ved, at jeg har den slemme Vane ofte at sige Dem imod og disputere med Dem. Ja, jeg vil tilstaae, at der er Ingen, jeg saa meget siger imod som Dem, men jeg troer, det kommer af, at jeg har fundet Overensstemmelse mellem vore Synsmaader i saa Meget, at jeg har villet forsøge paa at gjøre Overensstemmelsen complet, hvilket forresten er taabeligt.

Ogsaa jeg sidder nu i dyb Eensomhed for at underholde mig nogle Øieblikke med Dem. Men jeg behøver ikke at dreie Nøglen om i Døren, thi det er nu Midnat, og jeg frygter derfor ikke for Forstyrrelser. Jeg har været i Middags-selskab paa Landet,⁸ og er kommen hjem for lidt siden. Jeg sidder i det lille snevre Værelse, som De kjender, ved det Skriverbord, hvor De skrev »Jonas« og »Maria« til Penneprøve, og hvor jeg tog Afsked med Dem inden Deres Afreise, i Sandhed bedrøvet over at skulle undvære Dem saa længe. De seer altsaa, at jeg skriver under Inspirationen af mine Erindringer.

Maa jeg nu allerførst sige Dem, hvad der har interesseret mig meget i Deres Brev? Det er Skildringen af den smukke Skovegn, hvor De sad en Aftenstund paa en improviseret Mosbænk, med Deres Cousin hvilende ved Deres Fødder, mens De selv overraskedes af Taarerne paa Deres Kinder. Det er et yndigt lille Maleri, hvortil jeg kunde ønsket at være Øienvidne, og dog, hvorfor skulde jeg ønske det? Deres Skildring er saa levende, at jeg kan indbilde mig at have været tilstede som en skjult Tilskuere. Men Deres Taarer forstaaer jeg saa godt. Den ophøjede Ro i Naturen har noget Rørende. Man kommer let til at fælde Taarer ved det Skjønne, ved Alt, som henriver eller vækker Beundring. Det er kun de raee Naturer, som blot kunne græde over Ulykker, være sig virkelige eller i Kunstens Fremstilling. Deres Taarer ved denne Leilighed vare lykkelige Taarer, og man maa beklage Dem, som ikke kjender dem.

Forresten maa jeg sige Dem, at det ganske rigtigt er lykkedes Dem – thi det har uidentvivl været Deres Hensigt – at drille mig lidt. Den Fortælling om Fætter Adolph behagede mig slet ikke. Her var et af de Steder, hvor jeg vilde afbryde Dem, og sige: »Hvilken Letsindighed! Saa hurtigt, uden alt Overlæg!« Og hvad der gjorde Drilleriet complet, var den sagtens tilfældige Omstændighed, at Vendepunktet i Historien faldt just i Slutningen af en Side, saa jeg maatte blade om for at komme til Resultatet, hvorefter jeg var utaalmodig. Nu vel, da jeg kom til dette Resultat, kunde jeg ikke bare mig for at lee – men over mig selv, thi jeg var virkelig bleven til Nar for mig selv. Siig denne elskværdige Fætter, at der er en Mand, som er over tres Somre gammel, og som sympathiserer med ham.

Jeg maa til Gjengæld fortælle Dem en lille Historie, saa meget mere som den paa en Maade angaar Dem selv. Jeg spiser for det Meste paa Restauration, og gaar snart paa den ene, snart paa den anden, men for det meste meget sildigt, omtrent Kl. 7, for at undgaae Sværmen. Forleden førte Tilfældet mig for første Gang ind paa en Restauration paa det Hjørne, som er ligeoverfor Deres Bopæl i Fortunstræde. Medens jeg ventede paa Caffen, gik jeg til det aabne Vindue, og saae i en lille Kikkert over til Vinduerne i de forskellige Huse,

deriblandt – det kan De vel tænke – ogsaa til Deres. En norsk eller svensk Opvarter, som vilde gjøre sig behagelig for mig, kom hen til mig, og sagde: »Der boer en Skuespillerinde«. – »Ja saa?« svarede jeg: »Hvad hedder hun?« Han betænkte sig længe, og efter det Udraab – jeg citerer det ordret – »Hvad Pokker er det nu, hun hedder?« sagde han endelig med megen Suffisance: »Hun hedder Jomfru Bendix«. – »Saa er det vel en Jødepike?« sagde jeg. »Nei«, svarede han, »det troer jeg dog ikke. Hun er egenlig heller ikke Skuespillerinde, hun er Sangerinde ved det kongelige Theater. Og naar Theatervognen⁶ kommer for at hente hende, springe alle Gjæsterne op fra Bordene, og ile til Vinduerne, for at see hende staae i Vognen«. – Heraf kan De lære, kjære Maria, hvad De har at gjøre, naar De staaer i Vognen; De maa slaae Øinene ned, eller tage et Slør for Ansigtet.

To Ubehageligheder har De sagt mig i Deres Brev: den ene, at De ikke kan lide, at Deres Onkel bruger Snuustobak, den anden, at Orla Lehmann⁷ mishager Dem ved sin Embonpoint. Hvor meget mere maa jeg da ikke mishage Dem, da jeg har begge de samme Feil! Men hvorledes skulde jeg kunne aflægge Snuustobak, uden at gjøre mig forhadet hos hele Theaterpersonalet, som jeg bestandig maa byde deraf, eftersom de Alle ere Snusere⁸? Røgtobak vil jeg gjerne slaae en Streg over, den har for mig intet Fristende, og den er en Plage for Alle, som ikke selv røge. Men Snuustobak generer Ingen; den er saare gavnlig for Hovedet og Øinene, og det er virkelig kun i Danmark, at man har Fordom imod den; i alle andre Lande er den i stor Agtelse, og bruges i Paris endog af fine Damer.

Men lad mig glemme Ubahagelighederne, og holde mig til det meget Kjære og Behagelige i Deres Brev. Jeg glæder mig over, at mine Roser have vundet Deres Bifald; jeg glæder mig over, at De kastede dem i Søen, saa at Ingen Anden kom til at berøre dem; jeg glæder mig især over, at De beholdt een af dem, uagtet den var halvvissen.

De er saa god at spørge til min Kones Befindende ved Badet. Fra Badet har jeg endnu ingen Efterretning, da hun formodentlig først er kommet dertil for et Par Dage siden. Men fra Wien har jeg havt adskillige Breve. Hun befandt sig vel, og morede sig godt i Wien, uagtet Burgtheater, for hvis Skyld hun egenlig var reist derhen, ingenlunde svarede til hendes Forventning,⁹ hvilket jeg nok iforveien havde sagt hende. En lille Anecdote af et af hendes Breve¹⁰ maa jeg dog meddele Dem. Hun bivaanede en Forestilling paa et Folketheater under aaben Himmel, hvor der var 12 til 13.000 Tilskuere. I det Stykke, hun saae, fremstilles en Dame, skrivende et Brev til en Herre, for at bestemme ham et Stevnemøde. Brevet lød saaledes: »Min Herre! Jeg sender Dem herved en Parquetbillet til iaften. Naar De benytter den, vil De træffe mig ved Siden af Dem. Der gives iaften et classisk Stykke, og vi vil derfor forhaabentlig blive allene«.

De spørger ogsaa, hvorledes jeg selv befinder mig i Kjøbenhavn ved alle de kjedsommelige Theaterforretninger. Nu, jeg befinder mig, som jeg kan. Nogle af Forretningerne ere vel kjedsommelige, men alle dog ikke. Jeg har saa behagelige Erindringer fra den sidst forløbne Saison, at jeg mindre end nogensinde kunde være tilbøielig til at opgive min Stilling. At »det hemmelige Ægteskab«¹¹ lykkedes saa godt, har jeg ret taget mig til Indtægt. Det Stykke er ble-

vet min Kjæledægge, jeg elsker det i Eet og Alt, lige til de lange Pauser. Og tilforladelig, dersom vor Opera og vort Syngestykke, der vare komne i stor Miscredit, paany kunde hæves til Anseelse og Yndest, dersom mine Foranstaltninger kunde bidrage til Opnaaelsen af et saa skjønt Formaal, og dersom Lykken vilde vedblive at begunstige disse Foranstaltninger saaledes som i sidste Saison, da kunde jeg ikke andet end glæde mig over, at min Bestyrelsested havde baaret idetmindste een god Frugt.

Mandag Formiddag, 10de Juli. Saavidt var jeg kommen i Nat, og ærgrer mig nu ved Dagens Lys ved at see, hvor styg min Skrift ved den kunstige Belysning er falden ud. Men De vil have Overbærelse dermed; De vil forstaae mine Ord, om end ved den hurtige Fart af Pennen Halvdelen af Bogstaverne skulde mangle. – Jeg indseer, at inden jeg slutter dette Brev, burde jeg meddele nogle Nyheder fra Kjøbenhavn, thi det er dog det, som man under et Ophold i Provindserne mest længe efter, og det vilde saaledes være til min egen Fordeel, om jeg derved kunde give mit Brev en forhøiet Interesse i Deres Øine. Men naar her nu aldeles ingen Nyheder er, eller jeg ialfald ingen veed, hvad skal jeg saa gjøre? Det er uheldigt, thi Alt hvad jeg kan meddele Dem af mine egne Tanker, er neppe Andet, end hvad De allerede veed. Saaledes faar jeg da ikke det mindste Nye at sige Dem. Thi en Beretning om Narrestregerne ved Konge-Fugleskydningen¹² forleden kan jeg vist spare mig, da De vel har læst den Berlingske Tidendes salveselsfulde Rapport om denne vigtige Gjenstand, og maaskee endog Kjøbenhavnspostens¹³ Sarcasmer i samme Anledning i Dag, det sidstnævnte Blad kommer Dem vel ikke for Øie i det liberale Jylland. – Men Eet er der, som jeg maa sige, inden jeg slutter. Om jeg derved siger Dem noget Nyt, veed jeg ikke. Uagtet mine Breve til Dem visselig ikke indeholde eller komme til at indeholde Andet, end hvad den hele Verden gjerne maa vide, vilde det dog være mig en ubehagelig Tanke, om de læstes af nogen Anden end Dem selv. Et Brev er dog kun bestemt for Den, som det er skrevet til. Jeg vilde være geneert i mine Udtryk og komme til at skrive tørrere end ellers, dersom jeg skulde tage Hensyn til et Publicum, selv nok saa lille, og ikke kunde indskrænke mig til Hensynet til Den, jeg skriver til. Er det ikke ligesaa i den mundtlige Samtale? Det Samme, som jeg siger en Person under fire Øine, kan jeg i de fleste Tilfælde ogsaa sige i Andres Paahør, men jeg siger det paa en anden Maade, thi det Udtryk og den Tone, som forstaaes af den Enkelte, jeg taler med, maa ombyttes med et andet Udtryk og en anden Tone, for ikke at misforstaaes af Tilhørerne. Vil De altsaa, at jeg skal have den rette Glæde af at skrive Dem til, saa maa De indrømme mig Betingelsen for at kunne skrive frit og uden uvedkommende Hensyn. Skulde De, mod Forventning, finde Noget i mine Breve, som De fandt det Umagen værdt at fortælle, da kan jeg visselig ikke have Noget derimod; det er kun Brevene selv, hvilke jeg, skjøndt de ingen Hemmeligheder indeholde, ønsker bevarede som en Hemmelighed for Andre. – Svar mig nu endelig snart paa dette Brev, og fortæl mig om alle Deres Bedrifter, men især om Deres Tanker, og vær overbeviist om, at jeg bliver meget glad, naar jeg en af Dagene seer et Brev med Veile-Poststempel og med Deres mig saa bekendte Haandskrift paa Convoluten. – Tusinde Hilsener til Fru Benedictsen.

Deres hengivne

J. L. Heiberg.

S. T.

Frøken Maria Benedictsens

7

Kjælkjer¹⁴*pr Veile*

Kjøbenhavn 20 Juli 1854.

Denne Gang, kjære Maria, skal jeg ikke gjøre Forsøg paa at knuse Deres Taalmodighed under Vægten af et tæt beskrevet Qvart-Ark, emballeret i en stor, »fiirkantet« Convolut, der giver den fortrolige Meddelelse Udseendet af et trivielt Forretningsbrev. Idag følger jeg Deres Exempel, og vælger det beskedenere Octav-Ark, endskjøndt det rigtignok ikke er saa ziirligt som Deres. Maaskee taber jeg en Fordeel derved. Det er ikke sagt, at naar dette Brev kommer i Deres Hænder, ledsaget af forskjellige andre Breve i samme Format, De da, ligesom forrige Gang, gjør *mit* den Ære at læse det først, men det er ogsaa det Samme, naar De blot vil læse det, og – besvare det. Dog, lad mig i den Anledning sige, at jeg ikke vil være ubeskeden i mine Ønsker. Jeg veed godt, at De ikke er reist til Jylland i Sommerferien, for at hænge over Skriverbordet, med Pennen i Haanden. De er reist for at more, for at adsprede Dem, for at forfriske Sjæl og Legeme. Ikke noget Øieblik, som De kan anvende til dette Formaal, kunde jeg ønske at berøve Dem. Men naar der kommer andre Øieblikke, for hvilke De ikke har bedre Anvendelse, saa glæd mig med Deres meddelende Ord, som jeg altid længes efter og altid paaskjønner. De seer, jeg har faaet en Skræk ved at tænke, at De maaskee skriver, blot for at opfylde et Løfte, og at De maaskee helst vilde være fri. Vistnok er der Intet i Deres Breve, som kunde lede mig paa den Tanke, men den forekommer mig saa rimelig.

Om Deres *Bedrifter* giver De mig i det sidste Brev, som jeg modtog igaar Morges, en meget livlig Fortælling. Men om Deres *Tanker*, som jeg helst vilde kjende, siger De, at de ere i et Chaos, som trænger til at klares. Nu vel, Klarheden kommer nok engang af sig selv; og her maa jeg jo igjen sige, at De er ikke reist til Jylland for at tænke, hvilket man kan gjøre ligesaa godt i Kjøbenhavn. At lade Tankerne hvile en Tidlang, medens man blot lever af de Indtryk, som komme udenfra, er ligesaa nødvendigt for Sjælen, som Søvn for Legemet. Og dog seer jeg jo, at der har været enkelte Øieblikke, hvor Eensomheden har tiltrukket Dem; men det er just i saadanne Øieblikke, at Tankerne vaagne og ere i Begreb med at klares.

Een Tanke har De dog meddelt mig, og angaaende den maa jeg, efter min gamle utilladelige Vane, sige Dem imod, fordi den vistnok beroer paa en Illusion. De vil lee, naar De læser Begyndelsen af min Udvikling, thi Begyndelsen dreier sig om noget meget Ligegyldigt, men den skal snart føre til det Vigtigere.

De holder meget af Hunde; det gjør jeg med.¹⁵ Jeg har næsten altid haft en Hund; den sidste, som var af ægte Blodhund-Race, maatte jeg skille mig ved i Foraaret, fordi den fik en ulægelig Sygdom, og endnu har jeg ikke faaet en Stedfortræder, men vil gjerne have en. Deres Ideal af en Hund er en glubsk Hund, som kun elsker Dem, men er uvenlig mod alle Andre. Dette er upaatvivlelig alle Hunde-Elskeres Ideal, og denne Egoisme, som De kalder den, have

vi Alle. Men allerede her er en Illusion. Denne udelukkende Kjærlighed faaer man ikke, og allermindst, naar man, som De, ofte maa være fraværende fra Hjemmet, paa Steder, hvor man ikke kan tage Hunden med; da slutter den sig til de andre Folk i Huset, fornemmelig til Kokkepigen, og hvad vil De synes om, at en Kokkepige overvinder Dem i en Duel en amour, eller, for at blive ved Stykkets danske Titel,¹⁶ at Qvindens Vaaben ere stærkere hos Kokkepigen end hos Dem? Dog, dette er kun Udgangspunktet for mine Bemærkninger; jeg kommer nu til Det, jeg egenlig vilde sige. Jeg kan ikke, siger De, nægte, at det er en Ting, man maa sætte megen Priis paa, at vide sig, *kun sig allene*, rigtig afholdt, om det saa kun er af en Hund. De gjør her et Saltomortale fra Hunden til Menneskene. Hvad der er en Dyd for Hiin, vilde ikke ubetinget være det for Disse. Det er muligt, at man kan opnaae denne exclusive Kjærlighed hos en Hund; men tænk Dem nu et Menneske, som elskede Dem allene, medens han var uvenlig mod alle Andre; De vilde snart ophøre at elske ham, fordi man ikke kan elske en Menneskehader; og De kunde saa meget bedre ophøre dermed, som hans Kjærlighed til Dem ikke vilde være meget værdt, thi Kjendetegnene paa sand Kjærlighed ere lige de modsatte af dem, som De forlanger. Den, hos hvem Kjærlighed opstaaer, modtager med det Samme forøget Kjærlighed til alle Mennesker og til den hele Verden. En Mand, som forelsker sig i en Pige, faaer i samme Øieblik større Interesse for det hele qvindelige Kjønn, faaer mere Blik paa den qvindelige Elskværdighed hos Andre, finder større Interesse i Omgangen med Damer, udmærker dem mere end tilforn og behandler dem med større Galanterie. Den nylig afdøde Biskop Mynster har i sine Livs-Erindringer¹⁷ en meget fiin psykologisk Bemærkning i denne Anledning. Han siger, at han ofte har gjort den Erfaring, at naar han var forelsket i en Pige, der ikke gjengjældte det, men holdt sig tilbage, overraskedes han efter nogen Tids Forløb ved et pludseligt Omsving hos Pigen, idet hun nu kom ham imøde med stor Venlighed, uden at han vidste nogen Grund til denne Forandring. I Begyndelsen lod han sig narre deraf, og saae et gunstigt Varsel deri, men snart opdagede han, at den forandrede Tone hidrørte fra en hemmelig Forlovelse, der saaledes udbredte sit Rosenskjær over den unge Piges hele Synskreds, at hun venligt nærmede sig Alle, ligesom også Bevidstheden om nu at være bunden gav hende en Garantie for, at hun ikke ved at være forekommende mod en Anden, kunde risquere en Forbindelse, som hun siden vilde fortryde. »Knoppen« – siger han – »havde aabnet sig og begyndt at dufte, men den duftede ofte for en Anden«. – Ikke desmindre har De unægtelig Ret i, at man i Kjærlighed vil vide sig elsket allene; denne Fordring gjør Enhver; men Accenten maa da også falde paa Ordet »elske«. Den Kjærlighed, man kalder Elskov, vil man ikke dele med Andre, men herfra er et stort Spring til den blinde Forgudelse af en Enkelt, forbunden med Uvenlighed, eller endog blot Ligegyldighed mod Andre. Hvorfor, kjære Maria, vil De da søge Deres Ideal realiseret hos en Hund? Troer De ikke, at De engang vil finde det realiseret hos et Menneske? Det vil De ganske vist, men Hovedsagen er, at De lader Tiden raade, og ikke selv gjør nogen Bestræbelse derfor, thi isaafald bliver det let til en ulykkelig Illusion.

Iøvrigt har jeg allerede et Par Friere til Dem; det kommer nu an paa, om De ikke giver Dem Kurven. Jeg selv tør endnu ikke give Dem noget Raad i

denne Anledning. Men Ingen af disse Friere love udelukkende Kjærlighed til *Dem*, hvilket De vil vide at finde Dem i, da det er Friere til Deres Talent. Jeg kan uden Indiscretion nævne dem: det er Professor Overskou og Concertmester Bredahl, som vil have Dem til den unge Hornblæser i det gamle Syngestykke af disse Herrer, »Guerillabanden«,¹⁸ og Prof. Overskou frier endvidere for en comisk Rolle i Molières Comedie »Det tvungne Giftermaal«,¹⁹ hvoraf han har lavet en ny Oversættelse. Jeg skal nu gjøre mig nærmere bekendt med begge Dele, da jeg ikke ret husker nogen af dem, og skal da nærmere sige Dem, hvad Mening jeg for min Part har. Indtil da er det vel bedst ikke at omtale Sagen.

Jeg seer, at De savner Lecture, men det er Deres egen Skyld, thi den Gjenstand maa man selv forsyne sig med paa en Reise, ligesom mange Reisende forsyne sig med Kaffe, for ikke at dræbes af Verishusnes Cichorie. I Litteraturen er megen Cichorie, saavel i de Ridder-Romaner, som De characteriserer med saa megen polisk Ironie, som maaskee ogsaa i »Ole Hjemløs«,²⁰ hvilken jeg ikke har læst endnu, endskjøndt jeg har kjøbt og betalt den, men jeg har ringe Tro til den. Goldschmidt har visselig gode Evner, lad det endog hedde Talent, men han er som Skribent holdningsløs og upaalidelig, dertil forfængelig, og uden det rette Fundament.

Det er jo en morsom og bevæget Dag, De har tilbragt den Søndag, da jeg sad her og skrev Dem til paa samme Tid, som De var hvidklædt Pige paa La-huus[?].²¹ Det glæder mig, at De havde smukt Veir. Jeg, der samme Dag var paa Landet, havde det frygteligste Regnveir,²² som jeg mindes at have oplevet her i Byen, og som med forskjellig Styrke rasede fra Kl. 4 om Eftermiddagen til næste Morgen. Det var ikke som en Regn, men som et Skybrud. Jeg kjørte i en lukket Vogn med en anden Herre, og havde ingen Nød, men jeg saa megen Nød paa Damer og Herrer paa Strandveien. Veiret havde været smukt lige til Kl. 4, Damerne havde i al Tillid til en høiere Styrelse taget deres bedste Sommerhatte paa, og nu kom dette vaade Overfald! Et Overfald af Røvere havde været bedre. Saa ondskafuld var jeg, at jeg ikke kunde bare mig for at lee over al den Elendighed. Tænk Dem de store aabne Vogne med 16 til 24 Personer paa! Ved Charlottenlund saae jeg Nogle staa af Vognene, men de saae Alle, baade Damer og Herrer ud, som om de vare trukne op af Vandet; det regnede lige-saa stærkt fra deres Klæder som fra Himlen. Der var ingen anden Redning for dem, end at klæde sig af til den sidste Trævl og faae Tørt paa. Men det have de neppe kunnet effectuere.

Lad mig nu blot bede Dem være overbeviist om, at jeg med mine Yttringer om Hunde ikke har havt isinde af fornærme Deres Onkels Hund. Men Deres Onkel maa ikke klage over dens Utroskab, og De selv maa deri have et Beviis for, hvordan det er bevendt med dens udelukkende Kjærlighed. Forresten kan De vel vide, at jeg ikke fortænger Dem i, at den saa gjerne slutter sig til Dem. Jeg sympathiserer med Dialma²³ saavel som med Fætter Adolph. — Kan De hitte Rede i disse forvirrende Randgloser paa langs af Papiret? Min Hilsen til Fru Benedictsens. Lev ret vel, og naar De kan, naar De vil, glæd mig med et Brev.

Deres hengivne

J. L. Heiberg.

5.

Kjøbenhavn, 4. August 1854.

Kjære Marie!

Det er dog ynkeligt med den langsomme Postgang paa Landet. For en Time siden modtog jeg Deres Brev af 31 Juli, og paa samme Tid bragte det samme Postbud mig Brev fra Marienbad af samme Dato. Correspondancen mellem Böhmen og Kjøbenhavn gaaer altsaa i samme Tid som mellem Collerup Præstegaard og Kjøbenhavn. Følgen heraf kan nu let blive, at dette Brev først indtræffer paa Deres nye Station Kjelkjær, efter at De er reist derfra til Nymølle,²⁴ men isaafald haaber jeg, at Brevet vil blive sendt efter Dem. Jeg kan ialfald ikke gjøre Andet end hvad jeg gjør, idet jeg svarer en Time efter Modtagelsen af Deres Brev. Og denne Gang længes De maaskee netop efter mit Svar, for at kunne træffe Bestemmelse om Deres forlængede Ophold. Lad mig da strax begynde med at sige Dem, at De ikke behøver at være tilbage til den bestemte Tid, men at det vil være tilstrækkeligt, naar De er her et Par Dage inden Saisonens Begyndelse den 1ste September, dog heller lidt for tidligt end for sildigt, thi uagtet jeg ønsker, at holde de Stykker, hvori De har Roller, nogen Tid borte fra Repertoiret, kan jeg dog ikke vide, hvilke pludselige Forstyrrelser der kunne indtræffe og gjøre en Forandring i Bestemmelsen nødvendig. Lad mig nu see, at De skjønner paa min Uegennyttighed, og om muligt belønner mig for den, thi jeg kunde jo let finde paa et Paaskud til at faae Dem hjem, og vilde der- ved vinde, at jeg saa meget snarere fik Dem at se. Tilstaa nu, at jeg er en ædelmodig Sjæl.

Hvad de to Frierier angaaer, da har jeg, i Egenskab af Deres Værge og Formynder, bestemt afslaaet det ene, nemlig Damen i Molières Stykke, da det er en Rolle, som De, idetmindste for Øieblikket, aldeles ikke bør spille. Hvad det andet Frieri angaaer, da troer jeg, at det snarere vil erholde mit Samtykke, saafremt det i det Hele kan lønne sig at fremdrage et Syngestykke, hvorum rigtignok Alle sige, at der er meget Smukt deri – det siger ogsaa De – men som ikke desmindre er sporløst forsvundet saa at Ingen kan huske det Mindste deraf. Imidlertid kan det jo være, at den forrige Udførelse har været slet, og at Stykket nu med en bedre Besætning kan spille sig op. Jeg har endnu ikke faaet Stykket læst, og maa derfor beklage, at jeg ikke denne Gang kan meddele Dem de nærmere Efterretninger, som De ønsker, hvilket jeg imidlertid haaber at kunne gjøre i et følgende Brev.

Jeg seer med Fornøjelse, at De morer Dem godt paa Deres Tour. Men jeg beder Dem indstændigt om at være forsigtig med den forestaaende Ridning paa Nymølle, og for Alting ikke begaae den Daarskab at sætte over Grøfter. Jeg seer med Skræk, at Deres Ridehest er en Norbagge, som er den allerfarligste Hest at ride paa,²⁵ fordi den er udressabel og stædig som et Æsel, og sandelig ikke skikket til at sætte over med. Jeg kan godt lide, at De ikke dandsede. Der er noget Profant, for ikke at sige Raat, i den hele Baltone, i den Maade, hvorpaa Herrerne behandle Damerne. De tre gamle Damer, som roste de fordums Engelskdandse, kan jeg imidlertid ikke være enig med. Disse Dandse vare ugratiouse, tumultuariske, latterlige. Polonaisen vil jeg lade staae ved sit Værd. Men den egenlige Anstands-dands er Menuetten, som nu begynder at komme i Mode igjen; idetmindste seer jeg af Adresse-Avisen at Dandselærerne nu til-

byde Underviisning i den, og forsikkre, at den kan læres paa 3 à 4 Timer. Jo pytl! Jeg tør nok sige, at der nuomstunder ikke er *Een*, som kan lære den paa et heelt Aar, eller nogensinde, thi den fordrer en legemlig Holdning og Anstand, som næsten Ingen faaar i vor ledeløse Tid, hvor de Fleste ikke kunne staae paa deres egne Been, uden at holde sig med Hænderne ved Et eller Andet. Den nuværende Dands er egenlig kun passende for Børn, som den kan klæde nydeligt, medens de fleste Voxne, baade Damer og Herrer, tage sig frygteligt ud, og blive formelige Caricaturer. Jeg vil imidlertid indrømme, at De med Deres Figur maa kunne blive indenfor Skjønhedens Grændser, naar De danser, men det er dog bedre at lade det være.

Jeg har netop i mine forrige Breve villet spørge Dem, om De ikke af og til besøgte de berømte Jellinghøje, som, efter Kortet at dømme, ligge ganske nær ved Collerup. Nu seer jeg med Fornøielse, at De har været der, »skjøndt med endeel Besvær«, som der staaer i »Don Juan«²⁶. En mundtlig Beretning herom, i større Udførlighed, end den skrevne, haaber jeg at erholde, naar vi sees igjen, hvilket jo desværre nu vil vare længere, end jeg først havde gjort Regning paa. Bliv kun ikke imidlertid Zigeunerinde, thi saa drager De ud i den vide Verden, og jeg seer Dem da aldrig meer.

Deres forrige Brev syntes mig nok at røbe en mindre oprømt Stemning end det første. Men tro kun ikke derfor, at det har kjedet mig; det kan aldrig blive Tilfældet med noget Brev eller noget Ord fra *Dem*.

Min Kone, som De er saa god at spørge til, befinder sig særdeles vel, og jeg tør haabe, at Deres gode Spaadom om hende vil gaae i Opfyldelse.

Denne Gang skal De slippe med et kort Brev, thi jeg har ikke Tid til at gjøre det længere idag, og De har jo sat mig i den Nødvendighed ikke at kunne opsætte mit Svar til imorgen.

Lev ret vel, fornøi Dem, men vær forsigtig, baade i den ene og den anden Henseende, og lad mig snart høre fra Dem.

Deres hengivne

I Hast.

J. L. Heiberg.

6.

Til

Frøken Maria Benedictsens

8

Nymølle

pr Apenrade

Kjøbenhavn. 12 August 1854.

Kjære Maria!

Det var jo en overraskende Nyhed som Deres elskværdige lille Brev bragte mig idag: at De kommer hjem den 18de eller 19de, det vil sige allerede paa Fredag eller idag otte Dage. Det havde jeg ikke ventet eller haabet. Rigtignok har De den Forsigtighed at skrive: »efter al Sandsynlighed«, thi al Sandsynlighed er gjerne usandsynlig. Jeg vil derfor slet ikke vente Deres Ankomst før et Par Dage sildigere end Bestemmelsen, og vil endda være meget tilfreds med Skjæbnen.

Jeg troer ikke, at det er denne behagelige Efterretning allene, som giver

Deres Brev et eiendommeligt Præg i mine Øine. Dette Præg, som jeg ikke ret veed at beskrive, udspringer af hele Brevet, uden at jeg dog kan sige, hvorfor eller hvordan. Men der er noget Eventyrligt ved det Hele. De fører mig ud i forunderlige, fremmedartede Egne: den vilde Hede, hvor jeg indbilder mig at see Dem som Zigeunerinde, afvexler pludselig med egebevoxede Bakker, gennemskaarne af en frugtbar Strøm, der udklækker Sivplanter og hvide Vandklokker.²⁷ Derfra føres jeg til en Fabrik, der passer udmærket i Romantiken formedelst den unge sygelige Pige, der lever i et Haab, som skal opfyldes om fire Aar, en Sandsynlighed, der – som De formoder – desuden ogsaa kan være usandsynlig nok. Endelig forandres Scenen igjen, og jeg seer Dem sidde i Deres Soveværelse ved Midnatstid, for aabent Vindue, i Maaneskin, medens Lysene flammer paa Bordet, og Elverdansen gaaer udenfor Vinduerne. Og nu, hvorfor sidder De der? For at skrive til mig. Kan det saa undre Dem, om jeg selv rives med i denne magiske Hvirvel, og beholder et Indtryk af Brevet, lig en Sommernatsdrøm?

Og selv vor lille Correspondance, som har været mig til saa megen Opmuntring og Fornøjelse i Sommer, den er vel nu omtrent til Ende. Det er muligt, at jeg endnu kan faae et Par Ord fra Dem, – skjøndt jeg neppe venter det – men for mig bliver det isaaftald neppe muligt at besvare den, uden mundtligt ved Deres Hjemkomst, med mindre Deres Afreise skulde blive udsat, hvilket jeg dog heller ikke ønsker. Da jeg altsaa maa antage, at dette Brev bliver det sidste, som jeg kommer til at skrive Dem til for denne Gang, saa lad mig nu samle hvad jeg har at svare paa eller vil skrive om, og, om muligt, Intet forlemme.

Naar jeg har været saa dristig at kalde mig Deres Formynder og Værge, da har jeg dog ikke ganske ment det saaledes, thi jeg betragter Dem ikke som umyndig; jeg har kun villet være Deres Raadgiver ved visse Leiligheder, og troer ogsaa at have bemærket, at hos Dem finder et godt Raad et godt Sted, endskjøndt jeg ikke overseer, at man let kan komme til at gjælde for paastrængende, naar man gjør sig selv til Raadgiver, uden at være anmodet derom. Hvad nu den omtalte Rolle i Molières Comedie angaaer, da er jeg temmelig vis paa, at De vil give mig Ret i at vrage den paa Deres Vegne. Men jeg vil ikke spille det knapt tilmaalte Papir med en Udvikling, som jeg kan gjøre lettere og hurtigere, naar jeg taler med Dem. Om Rollen i »Guerillabanden« ønsker De at høre noget Nærmere, og jeg har nu ogsaa løbet Stykket igjennem. Det er – oprigtigt talt, men ikke mine Ord igjen – temmelig tyndt og flaut, med megen affecteret Rørelse, og hvad Musiken angaaer, da hedder det sig jo rigtignok, at der skal være meget Smukt i den, men hvad vil det sige, naar ingen Sjæl har beholdt mindste Indtryk af den, eller kan huske det Ringeste deraf? Den lille Hornblæser i Stykket er en munter Drengerolle, omtrent som Cadetten i »De Uadskillelige«,²⁸ kun under andre Forhold, i andre Localiteter og andet Costume. Han har nogle muntre Viser at synge, og jeg tvivler ikke paa, at denne Rolle vilde være meget passende for Dem, og at De vilde blive en nydelig lille Hornblæser. Men jeg indseer ikke, hvorledes et Par af de andre større Roller skulde kunne besættes, og maa finde det Forslag, som Forfatter og Componist have gjort, meget voveligt. Blandt Andet ville de have den vordende Tenorist Hr. Steenberg²⁹ til den franske Officeer, den egenlige Elsker; men uden at tale

om, at Hr. Steenberg vistnok ikke har den Routine paa Scenen, som udfordres til at spille en saadan Rolle – hvordan det saa gaaer med at synge den – saa er bemeldte Hr. Steenberg bleven alvorlig syg i Jylland, og det har lange Udsigter med hans Helbredelse og hans Ankomst til Kjøbenhavn. Og heri ligger da igjen en Vanskelighed for Deres Project om Joseph, thi dette Stykke skulde jo netop anvendes til Steenbergs Debut. Hvorvidt det forresten vilde lykkes at faae Benjamins Partie fra Mad. Rung,³⁰ skal jeg lade være usagt. Dernæst er det et Spørgsmaal, hvorvidt det vilde være klogt af Dem at optræde just i det Partie, hvori Mad. Rung maaskee har behaget mest, eller ialfald mishaget mindst. Jeg troer nu ogsaa om Dem, at De snarere skal have de skjelske Roller end de alvorlige og høitidelige. Men hermed vil jeg dog endnu ikke have Sagen betragtet som afgjort. Det Visse er, at det vil trække længe ud, inden der kan tænkes paa at bringe Joseph paa Scenen.

Og siden jeg nu er kommen ind paa Theatersager, saa har jeg en Bøn til Dem, som jeg ret meget vil bede Dem om at opfylde, hvis De kun er nogenlunde tilbøjelig dertil. Da De kommer tidligere til Byen, end jeg havde troet, og maaskee tidligere, end de Fleste troede, saa vil De ikke undgaae Anmodninger om at assistere ved Concerter og Aftenunderholdninger, thi Familien Price³¹ skal have et Par i August Maaned, og Sangeren Schram³² har ogsaa isinde at give en, hvilket jeg har maattet tilstede ham, da han ingen fik i Foraaret eller i Sommer, – uden at tale om, hvad der ellers kan vanke paa Klampenborg og andre Steder, til Indtægt for Sygehus eller store Mænds Billedstøtter o. s. v. Alle saadanne Anmodninger vilde jeg bede Dem om at afslaae for Øieblikket, og De kan gjøre det, naar De siger, at De for det Første ikke føler Kald til at optræde som Concertsangerinde, hvori der altid ligger en vis Prætension, som De ikke vil gjøre Brug af, førend De er stærkere befæstet i Publicums Bekjendtskab til Dem som Kunstnerinde. Saaledes kan De ovenikjøbet blive rost for Deres Beskedenhed. Jeg tilstaaer, at det var mig meget imod, at De deltog i flere Aftenunderholdninger i Juni Maaned, og især i den sidste, hvor De optraadte som Solosangerinde. Det var ikke klogt, det var ikke vel betænkt, men jeg vilde ikke sige Noget derom, da De allerede havde givet Deres Løfte. Hos Sahlertz³³ havde De nu meget godt kunnet undskylde Dem, da Programmet blev forandret, og De, istedenfor at udføre en Stemme i det combinede Nummer, fremtraadte med Romancer, hvilket gjorde større Fordring, og hvortil De ikke var forpligtet ved Deres oprindelige Tilsagn. Det var samme Aften, som De om Formiddagen var hos mig. Jeg var ilde tilmode over hvad der forestod, men vilde naturligvis ikke sige Noget, som kunde give Dem Skrupler. Nu derimod, da De, som jeg formoder, ikke har givet noget Løfte, er det den rette Tid at bede Dem være paa Deres Post, og jeg troer, at De engang vil takke mig for mit Raad. – Misforstaa nu ikke mine Ord, kjære Maria! Alt hvad jeg siger, siger jeg af oprigtig Hengivenhed for Dem. De kan troe, jeg har Uret, men De kan ikke tvivle paa min Oprigtighed.

Og nu Farvel! Gid de Dage af Deres Landliv, som endnu ere tilbage, maa blive rige paa Glæde, og gid jeg snart maa see Dem sund og fornøjet og med uforandret Venskab for

Deres hengivne

J. L. Heiberg.

7.

Til

Prøveskuespillerinde Jfr. Marie Benedictsens.

FRA THEATERDIRECTEUREN.

Kjøbenhavn, d. 7 April 1855.

At De ved allerhøieste Resolution af 2den d. Md., communiceret ved Cultusministeriets Skrivelse af 4de næsteften, er tillagt Prædicat af »Prøveskuespillerinde« med Adgang til Deelagtighed i Feu, – undlader jeg ikke herved at meddele Dem til fornøden Underretning.

J. L. Heiberg

/ Løffler.

8.

Fru Maria Meyer,
født Benedictsens.

20 Decbr. 1856.

Det skal være mig en Fornøjelse, høistærede Frue, at aflægge Dem mit Besøg paa Mandag, omtrent Kl. 2, i den Tanke, at dette Klokkeslet vil convenere Dem.

Deres ærbødigst hengivne

J. L. Heiberg.

9.

Fru Maria Meyer,
født Benedictsens.

3 Februar 1857.

Høistærede Frue!

I dette Øieblik modtog jeg Deres Pakke, hvorom De skal høre nærmere med det Første. Ved at eftersee Sangene, finder jeg det ganske overflødigt, at De uleiliger Dem med en Afskrift, da de alle ere bekjendte. Ved de to Bellmanske behøver De blot at angive Nummerne i Bellmans Samling; og den eneste Melodie, hvoraf en Afskrift maaskee kunde behøves, er den svenske: Tänk nogongång.³⁴

I Hast

Deres ærbødigst hengivne

J. L. Heiberg.

10.

16 Februar 1857.

Hermed, høistærede Frue, følger Vaudevillen³⁵ tilbage, fordi jeg efter nøiagtig Gjennemlæsning troer at burde gjøre Dem opmærksom paa Et og Andet, som maaskee kunde behøve en Revision.

Men først lad mig takke Dem for de tilsendte »Nye Eventyr«,³⁶ som jeg har læst med Fornøjelse, især »Dagligstuen og Kjøkkenet«, som har moret mig meget. For den historiske Sandheds Skyld, som dog selv i et Eventyr ikke er

ligeegyldig, naar det behandler et givet Factum, vilde jeg kun ønske, at Guldspillet, som i Virkeligheden var udenfor den hele Begivenhed, ikke havde været fremstillet som Anledningen til den sidste Catastrophe, hvorimod jeg her havde ventet at træffe det egenlige Stridsæble, den Dame, der blev vraget og næsten infam casseret af Lysesaxen, fremstillet under en kjendelig Lignelse, f. Ex. som en af de store, blaamalede japanske Vaser, som man seer i gammeldags Haver. Bogskabet er blevet yderst velvilligt behandlet af Forfatterinden, og er ikke saameget af Træ, at det jo glæder sig derover.

Men til Vaudevillen! – Jeg skal begynde med et Par smaa Detailbemærkninger angaaende enkelte Repliker eller Sætninger, hvori jeg har troet at finde en Modsigelse med hvad der siges paa andre Steder.

Pag. 4. Naar Regine siger: »Du veed nok, at enhver ung Pige har et Ideal«, saa vækker det Forestillingen om, at hun elsker – om ikke den spanske Ridder – saa dog en Anden, og at Manden ikke har synderlig Plads i hendes Hjerter. Dette synes dog, efter det Følgende at dømme, ikke at være Meningen. Men isaafald er det ikke godt, at den omtalte Replik vækker en ugrundet Formodning, thi om end Tilskueren under Stykkets Fremgang glemmer disse Ord, efterlade de dog et Indtryk, som let kan forvirre Total-Indtrykket af Characteren.

Pag. 5. Regine fortæller, at den spanske Ridder ofte er gaaet forbi hendes Vinduer inden den Dag, hun traf ham i Charlottenlund. Men af hans egen Fortælling Pag. 19 er det indlysende, at han ikke kan have gjort det før efter Mødet i Charlottenlund, da det først var der, at han fik Underretning om Roses Tilbagekomst efter Reisen.

Pag. 10. Naar Fritz har gjort sine Spørgsmaal angaaende den »fremmede Frøken«, kan Hanne let komme paa den Tanke, at det er Frøkenen, hvem Fritz søger, og behøvede ikke i sin Monolog (samme Side) at sige, at naar han ikke vil frie til Fruen, veed hun ikke, hvad hun skal troc.

Pag. 12. Walters Monolog synes at være holdt i en altfor alvorlig Tone, der ikke harmonerer med den lette Behandling af Forholdene og Charactererne. Her gaaer Stykket ligesom ud af Tonarten og bebuder sig som Fragment af et alvorligt Stykke, der skildrer en Lidenskab. At han kaster Brevet paa Gulvet, istedenfor at lægge det, hvor han tog det, er vel heller ikke naturligt, thi han taber jo dog ikke al Besindighed, og jo vigtigere derfor Brevet forekommer ham, desto mindre vil han kaste det paa Gulvet.

Samme Blad, den anden Side. Hannes Lignelse om Vaske, smudsigt Vand og Afløb er visselig meget træffende, men udentvivl for massiv til at kunne siges af en Skuespillerinde, især en ung.

Naar jeg nu, efter disse meer eller mindre ubetydelige Detailbemærkninger, der, forsaavidt De vil tage Hensyn paa dem, kun betinge ligesaa ubetydelige og let anbringelige Rettelser, skal yttre en Mening om Stykket som en Heelhed, da har jeg en Betænkelighed, som allerede, da De forelæste mig det, dukkede op hos mig, men som jeg siden, ved egen Læsning, har fundet end mere bestyrket, nemlig at Stykket i en altfor paafaldende Grad minder om et andet bekjendt og meget yndet Stykke, jeg mener »Enten elskes eller døde«.³⁷ Den hele Samtale mellem de to Damer i Begyndelsen af Stykket maa med tvingende Nødvendighed bringe hiint Stykke i Tilskuerens Erindring, og i det Følgende

komme lignende Reminiscenser, f. Ex. i det rigtignok af mig selv foranledigede Træk, at Regine i første Øieblik ikke synes godt om den Opdagelse, at det ikke er hende, som den Ubekjendte elsker.

Dette hele Punkt maa jeg bede Dem nøie betænke, inden Stykket formelt indsendes til Theatret. Der er Intet farligere for et Stykke end at minde om et andet af lignende Indhold, især naar dette andet – jeg tør vel sige det i al Oprigtighed – er langt mere piquant i sin Composition og sin Dialog, og Ideen langt mere gennemført.

Hvad der nu skulde hjælpe paa denne Mislighed, er, at Stykket er en Vaudeville, hvorved der er Mulighed for, at det eiendommelige lyrisk-musikalske Element kunde paatrykke det Hele et eiendommeligt Præg, hvorved hiin Mislighed nedsættes til noget Underordnet, glemtes, eller ialtfald erstattedes ved en anden Interesse. Men her møder den Omstændighed, at saa godt som alle Sangene – maaskce med Undtagelse af den af Fra Diavolo³⁸ og den lille svenske – ikke udspringe af nogen musikalsk Fordring i Situationerne, men see ud som indlagte Nummere, der vilkaarligt ere anbragte, og kunne tages bort, uden Indflydelse paa det Hele.³⁹ Nogle af dem staae som Monologer, ligesom Arier i en Opera, men derved svækkes Vaudeville-Præget. Saaledes har Tjenestepigen Hanne, som ellers er en lidet fremtrædende Biperson, ikke mindre end 2 saadanne monologiske Sange; og Blom, der er en mægtig Mand, og som ved sin Ankomst træt og hed kaster sig i en Lænestol, for at hvile sig, er neppe bleven ene, før han synger den bekjendte Bellmanske Melodie No 13⁴⁰, som i Tact, Tempo og Character antyder alt Andet snarere end Phlegma. Og endelig, naar jeg skal være ganske oprigtig, savne Texterne til disse Melodier altfor meget, hvad man kalder Pointe, og som dog var Det, der især skulde hjælpe paa det temmelig Løse i Sujettets Udførelse. Kun i een af Sangene, den af Fra Diavolo, som er den bedst anbragte, findes igjennem de to Vers et Slags Tilløb til en Pointe, som man derfor venter i det 3die Vers, men dette kommer slet ikke.

Under disse Omstændigheder maatte alle eller de fleste af Sangtexterne omarbeides, af den Grund, at de ikke passe til Melodierne. Naar De vil lægge Mærke til de Verslinier, som jeg har udhævet ved et Blyantskors i Margen, vil De see, at de ikke have det behørige Antal Stavelser, for det meste for faa, sjeldnere for mange. Vel kan man, ved at gjøre Vold paa en af Delene eller paa begge, næsten synge enhver Text til enhver Melodie; men det Skjønne, det Tiltalende i Forbindelsen af begge findes kun, hvor de passe sammen som en Fod i en Silkestrømpe. En anden Mangel er, at i flere Sange, hvor Melodien gjentager en Sats, medens Ordene ikke skulle gjentages, men Melodiens Gjentakelse være forenede med nye Ord, har De bibeholdt de gamle, som altsaa maa gjentages, hvilket ikke gaaer an, eller ogsaa maa Repetitionen i Melodien falde bort, hvilket endnu mindre gaaer an. Exempler: Sangen af Fra Diavolo, hvor Melodien gjentager de 4 første Linier i hvert Vers, men her findes ingen Text til Gjentakelsen. Det Samme gjælder om de 4 første Linier i Bellmans No 13, som derimod ikke kunne bruges til at slutte med, fordi Melodien saa ikke vilde ende i Grundtonen. Enden maa være »... det er et Pjok«. Forskjellen mellem mandlige og qvindelige Rimm er paa flere Steder negligerede, saasom i Sangen af Fra Diavolo og den paa Melodi af »In Berlin, sagt' er«. ⁴¹ I den første

har jeg ved et eget Blyantsmærke (—) antydet den mangelfulde Linie. Den anden Vise er vel omtrent ligesaa correct som Originalens, men denne er ogsaa meget uregelmæssig.

Summa summarum af min Mening er: at naar de af mig paapegede formeentlige Mangler, som *kunne* rettes, blive rettede, er det dog et Spørgsmaal, om der ikke i et Stykke, som er bestemt til *offentlig* Fremstilling for det hele Publicum, behøves et mere substantielt Indhold, en fastere Holdning i Udførelsen, en skarpere Tegning og en sikkrere Bevægelse mod et bestemt Maal, eller om en vis Livlighed i Tanken, Hurtighed i at combinere, Lethed i at bringe Tankerne paa Papiret ere Nok til at tilfredsstille de ikke ringe Fordringer, som man i Almindelighed stiller til et dramatisk Arbeide, selv om det kun giver sig ud for en Bagatel. Jeg maa overlade Spørgsmaalets Besvarelse til Dem selv, men skal ialfald tilføie, at selv om De maatte finde Dem ved nøiere Overlæg foranlediget til at holde dette Arbeide borte fra Scenen, behøver De derfor ikke at betragte det som spildt Umage, thi De kan betragte det som et Forstudium, som en Øvelse, og de Erfaringer, som De har gjort ved denne Øvelse, kunne komme Dem til Nytte, naar De engang tager fat paa et andet lignende Arbeide.

Jeg afventer nu Deres nærmere Bestemmelse, og forbliver imidlertid, som stedse,

Deres ærbødigst hengivne

J. L. Heiberg.

Min Compliment til Deres Gemal.⁴²

11.

S. T.

Fru Maria Meyer,
født Benedictsens
Bredgade 174 B,
første Sal

3 Juni 1857.

Hermed, høistærede Frue, følger Manuskriptet til den lille Fortælling, som desværre er afbrudt — jeg tør ikke sige, paa det interessanteste Punkt, men dog meget tidligere, end Læseren kunde ønske. Dersom De selv havde forlangt det, vilde jeg ikke vovet at betroede Fodposten Blade, hvis Tab jeg ikke kunde erstatte. Jeg venter nu med samme høitbetroede Bud at erholde Manuscriptet tilbage, naar De har gennemseet det, eller maaskee et andet Manuscript, hvis De har et saadant, endskjønt jeg ikke troer, at det vil behage mig saa meget som dette.

For omtrent otte Dage siden vilde jeg have aflagt et Besøg hos Dem, men Vinduerne i Deres Huus, som jeg saae fra Gangen i Kongens Have, røbede mig tydeligt, at Værelserne vare ubeboede. Siden hørte jeg, at De var reist til Sverrig, og nu erfarer jeg med Glæde, at De er kommen tilbage. Med Deres og Gemalens Tilladelse vil jeg snart gjøre et Forsøg paa at oprette det Forsømte.

Med Høiagtelse og Venskab

Deres hengivne

J. L. Heiberg.

12.

S. T.

Fru Maria Meyer,
født Benedictsens.
Kronprindsessegade 401, D.

18 Marts 1858.

Det er paa Tide, høstærede Frue, at jeg takker Dem for Deres kjærkomne Brev af 8de dennes, og gratulerer Dem til den glade Begivenhed i Familien. Jeg længes meget efter at modtage nogen Efterretning om Dem, thi jeg vidste aldeles Intet, da jeg uheldigvis aldrig seer Nogen af Deres Omgangskreds. Det skal være mig en stor Fornøjelse at see Deres unge Stamherre; dog vil det, jeg tilstaar det, være mig en endnu større Fornøjelse at see Dem selv; og da det Sidste dog rimeligviis vil være forbundet med det Første, modtager jeg saa meget heller Deres behagelige Indbydelse. Dog vil jeg vente, til De er flyttet ind i Deres nye Local; jeg har da tillige den Fordeel at see Deres nye Arrangement og glæde mig over Forskjønnelsen i samme, uagtet det gamle ikke trængte dertil. Jeg begriber, at De med en vis Gru seer den Ruptur imøde, som en Flytning altid afstedkommer. Jeg selv har den største Skræk for at flytte. Naar man imidlertid, som De, kommer i en smukkere og bekvemmere Leilighed, saa finder man sig bedre i Overgangens Ubehageligheder. Det Modsatte maa være utaaleligt; jeg har lykkeligviis endnu ikke forsøgt det; gid jeg maa sige det i god Tid.

Hvad der meget glæder mig at høre, er, at Hr. Meyer er sluppen nogenlunde godt, skjøndt ikke uden Tab, ud af den, som man nu tør haabe, overstandne Crisis. Maa jeg bede Dem formelde ham min Compliment og bringe ham mit Ønske om, at der ovenpaa de 4 eller 5 magre Maaneder maa følge 7 fede Aar.

Skal De ligge paa Landet i Sommer? I disse Dage har man en begyndende Foraarsfølelse, der forleder til at lægge Planer for Sommeren. Hvad os angaaer, da have vi endnu Intet bestemt, uagtet vi nu, siden min Kone har faaet sin Afsked,⁴³ kunne nyde den gyldne Frihed, og, omtrent foretage os hvad vi have Lyst til, forsaavidt som det ikke overstiger de pecuniaire Ressources. De har Ret i, at det seer underligt ud ved Theatret,⁴⁴ og det kan vel være, at Deres satiriske Spaadom kan gaae i Opfyldelse. Jeg troer, at det er en Lykke for ethvert godt og retsindigt Menneske at være kommen ud af sin Forbindelse dermed. Jeg har tidt med Glæde tænkt paa, at De tog den Resolution at forlade det, thi jeg vilde nødig vide Dem i [?] Omgivelser, især nu, da jeg ikke mere kunde virke til Deres Gavn. Det er dog i mange Henseender gaaet, som jeg forudsaae. At den lille »Melkekande«,⁴⁵ som Alle raabte paa, ikke vilde være nogen Acquisition, vidste jeg iforveien, og vilde derfor, tiltrods for utallige Anmodninger, ikke indlade mig paa hendes Engagement. Nu har det viist sig, at hun allerede er færdig, og at Theatret har gjort Regning uden Vert.

Hvad jeg her har skrevet om Theatret vil De naturligviis ikke meddele Andre. Jeg er saa vant til at tale frit og uforbeholdent til Dem, og at stole paa Deres Discretion, at jeg vist aldrig kommer ud af denne Vane.

Endnu engang Tak for Deres Brev!

Deres uforanderligt hengivne

J. L. Heiberg.

S. T.

Fru Maria Meyer,
født Benedictsen.

[1859?].

De har ganske Ret, høistærede Frue, Deres Plan⁴⁶ har i høi Grad overrasket mig, – De føier til: mishaget mig, – og jeg vil ikke sige Dem imod. Jeg kan ikke betragte den som Andet end et uoverlagt Skridt, som De engang vil komme til at fortryde. Vel siger De, at selv isaafald vil De ikke fortryde det; De vilde tvertimod angre, om De ikke gjorde det, selv om De kom til at angre det, og De spørger mig, om jeg kan forstaae denne Paradox. Jo jeg forstaaer den kun altfor godt. Jeg forstaaer, at De har sat Dem denne Plan saa fast i Deres Hoved, at ethvert Forsøg paa at faae Dem derfra vilde være unyttigt; jeg forstaaer, at De vil stikke Fingeren i Lyset, og at De, skjøndt De brænder den, ikke vil fortryde at have gjort det. Saaledes er Deres Tanke, men Skjæbnen kan let gjøre Sagen saaledes i dens Udfald, at De dog kommer til at fortryde.

Naar De beder mig om at raade Dem, men dog ikke raade Dem fra Deres Forehavende, da vilde dette dog være det eneste Raad, jeg kunde give. Jeg vil derfor slet ikke raade Dem, da mit Raad jo ikke vilde nytte. Men jeg vil, i Henhold til det Venskab, hvorpaa De selv beraaber Dem, give Dem et Par Betæneligheder til Overveielse, for idetmindste ikke at have nogen Forsømmelse at bebreide mig.

De har allerede prøvet Theatret, og kan ikke have glemt, hvor Meget De havde at kæmpe imod, baade hos Publicum og hos alle Kunstfællerne.⁴⁷ Hvad der dengang var Ubehagelighed, vil i Deres nuværende Stilling og Forhold blive Ydmygelse, og jeg troer, at der er saa megen Stolthed i Deres Character, at De bedre vilde taale al anden Ulykke end Ydmygelse. Hvorfor troer De da, at De ved Deres Gjenkomst vil kunne sætte Mere igjennem og have større Magt over onde, fiendtlige Aander, end tilforn? Tvertimod, hvad De ikke kunde besværges som ung Pige, vil De mindre beherske som gift Kone, og Nederlaget bliver – som sagt – langt mere ydmygende. Og har De da ikke nu andre Interesser end dengang? At være Hustru og Moder, er det ikke nok til at opfylde Deres Tanker, og hvad betyder den saakaldte Kunst ved Siden af Livets stærke Magter? Det er Kunsten, Deres Kjærlighed til Kunsten, som De kalder til Hjælp for Deres Plan. Men er Kunsten da det Eneste, og har Livet ikke væsenligere, betydningsfuldere Sider? Og hvad er det endelige for en Kunst? Den fortjener jo neppe dette pralende Navn. Den savner jo Kunstens allerførste Kjendemerke, at være skabende. Den kan jo blot reproducere, hvad de virkelige Kunstnere – Digtere og Musikere – have skabt. Og hvad er det Publicum forlanger af den saakaldte Skuespilkunst? Sandelig ikke Kunst, det vil Publicum helst være fri for, men en Personlighed, som kan behage. Det er ikke for Kunstneren, men for Personen, man har Øie og Interesse, og kun denne, man har Forstand paa. Theatret er over hele Verden i Forfald, hos os forfalder det ogsaa med stærke Skridt. Enhver, som lykkelig er kommen fra det, takke sin Gud, at han er kommen bort fra en nedværdigende Stilling. – See, det er *min* Theaterbekjendelse.

Vil De forresten tale med Etatsraad Hauch, da troer jeg, De gjør rettest i

at skrive ham til og begjære en Samtale med ham paa en Tid, han er allene. Han vil da udentvivl svare Dem og opgive Dem Tid og Sted. Deres Brev kan De lade aflevere hos Theaterportneren. De maa vide, at han boer paa Theatret, og endog sover der om Natten. Paa Frederiksberg Slot⁴⁸ er han sjeldent at træffe. Dog troer jeg, at han tager derud Løverdag Eftermiddag og bliver der til Mandag Formiddag. Men naar De ønsker Sagen holdt hemmelig, er det vel lige saa godt at tale med ham paa Theatret paa en Tid, hvor Mængden ikke er tilstede, som paa Frederiksberg, hvor De risquerer at træffe paa hans Familie.

Deres ærbødigst hengivne

J. L. Heiberg.

Noter

Titelforkortelse: Heib. Hjem = Fra det Heibergske Hjem, udg. af Aage Friis (1940).

(1) Ved Genopførelsen af de Forge, St. Georges og Lewens Syngestykke »Fari-nelli« skulde Operasanger Chr. Hansen efter Cetti udføre Titelførelsen og Jfr. Benedictsens efter Fru Heiberg Preciosas Rolle, men Genopførelsen fandt først Sted 6/5 1855. (2) 25/6 1854 skrev Heiberg til sin Kone: »Indtil idag har jeg ikke havt Mangel paa Besøg af Theatrets Damer, som kom for at tage Afsked inden deres Afreise paa Landet. Her har været Juliette Price, Jfr. Benedictsens, Jfr. Rostock med Petrine Gjødese, Alle paa een Dag ... og de fik Alle Bouquetter og Drikkevarer« (Heib. Hjem 110). (3) Fru Anna Maria Benedictsens, if. Folketællingslisten 1855 43 Aar gl. og Enke efter en Grosserer; hun havde foruden Datteren Anna Maria 1 Datter og 4 Sønner. (4) I Kollerup Sogn var paa dette Tidspunkt Islænderen Benedict Gudmundsen Scheving († 1877) Præst, formodentlig Jfr. Benedictsens Morbroder. (5) Hos Etatsraad Suhr paa Sølyst (Heib. Hjem 160). (6) Det kgl. Teaters Skuespillerinder blev de Aftener, de optraadte, hentet og hjembragt i Vogn. (7) Orla Lehmann var 1848–64 Amtmand i Vejle. (8) Jf. Heib. Hjem 200. (9) Heib. Hjem 115 f., 118, 124 f. (10) Heib. Hjem 131.

(11) Syngestykke af Cimarosa, genopført i Sæsonen 1853–54; det gjorde stor Lykke med Jfr. Egense og Jfr. Benedictsens som de to Søstre Caroline og Annette (Oversku: »Den danske Skueplads« VI:1 S. 186 og Heib. Hjem 95 f.). (12) Jf. Heib. Hjem 144, 162. (13) »Kjøbenhavnsposten«, grundlagt 1827, førte under Grünes Redaktion en antinationalliberal Politik; Heiberg havde polemiseret meget med det. (14) Hovedgaarden Kjeldkær i Bredsten Sogn ved Vejle var tilfaldet den slesvig-holstenske Præst Hans Heinrich Wolgehagen (1810–70) ved hans Ægteskab med Thomasine Christine Godt, saa at han, der 1840 var blevet valgt til Præst i Vesterland paa Sild, frafaldt Embedet (Ahrens: »Gejstligheden i Slesvig og Holsten«). (15) Om Ægteparrets Kærlighed til Hunde se Kapitlet »Hunden Hercules« (i »Et Liv genoplevet i Erindingen« (4. Udg. II 33 ff.). (16) Scribe og Legouvés Lystspil »Bataille de dames, ou Un duel en amour« hedder i Høedts Oversættelse »Kvindens Vaaben«. (17) Mynsters »Meddelelser om mit Levnet« (1854) 108. (18) Sceneinstruktør Thomas Overskou og Syngemester J. Bredals Syngestykke, opf. 1. Gang 29/1 1834, blev ikke genoptaget i Heibergs

Direktørtid (jf. Heib. Hjem 196). (19) Molières Komædie »Le mariage forcé« i Overskous Oversættelse blev opført 6 Gange i Sæsonen 1854–55 (jf. Heib. Hjem 196), men Jfr. Benedictsens kom ikke til at optræde i Stykket. (20) Hermed menes 1. Del af Meir Goldschmidts store Roman »Hjemløse«, der udkom samtidig i hans Tidsskrift »Nord og Syd« (1854). Hovedpersonen heri hedder Otto; maaske er det efter Hovedpersonen i Ingemanns »Huldregaverne« (1831), Heiberg benævner ham Ole.

(21) Om denne Lokalitet kan intet nærmere oplyses. (22) Regnvejret, som Heiberg oplevede paa Vejen hjem fra Sølyst, er ogsaa skildret i Brev til Hustruen (Heib. Hjem 160). (23) Hunden (?). (24) Et Udflugtssted uden for Aabenraa. (25) Jf. Heibergs Advarsel til hans vordende Hustru, der 1829 var paa Turné i Norge: »Vogt Dem for at ride paa norske Heste« (Heib. Hjem 48). (26) L. Kruscs Oversættelse af da Pontes Operatekst »Don Juan« (1822) II, 6. (27) Johan Langes »Danmarks Plantenavne« kender ikke denne Betegnelse; maaske = Aakander. (28) Poul Falkenberg i Heibergs Vaudeville »De Uadskillelige«. (29) Operasanger Julius Steenberg debuterede 12/3 1856 som Joseph i Méhuls »Joseph og hans Brødre«. (30) Komponisten, Syngemester ved Det kgl. Teater Henrik Rungs Hustru, Operasangerinde Pauline R., f. Lichtenstein, overanstrengte tidligt sin Stemme og havde sin sidste Optræden 5/3 1857 som Benjamin i »Joseph og hans Brødre«.

(31) Af den oprindelig engelske Mimiker- og Danserfamilie Price var følgende da ansat ved Det kgl. Teater: Skuespillerinden Amalie P. (senere gift Hagen) og hendes Søkende Danseren Julius P. og Skuespilleren Carl P. samt Danserinderne Juliette og hendes Søster Sophie P. (32) Operasanger Peter Schram (1819–95). (33) Operasanger F. L. Sahlertz (1812–86). (34) C. W. Bottigers Digt »I afskedets stund«. (35) En Vaudeville af Maria Meyer er forgæves eftersøgt i Det kgl. Teaters Arkiv. Efter Heibergs i Formen forekommende, men i Realiteten tilintetgørende Dom maa det ogsaa anses for rimeligst, at Stykket aldrig er blevet indleveret. (36) Maria Meyer udgav 1857 under Pseudonymet Anna Rembrandt to Hæfter Eventyr; i »Nye Eventyr« optoges det S. 123 omtalte »Dagligstuen og Kjøkkenet«. (37) Lystspil af Scribe og Dumanoir, i Heibergs Oversættelse 1. Gang opf. paa Det kgl. Teater 21/5 1838. (38) Syngestykke af Auber til Tekst af Scribe, opf. 1. Gang paa Det kgl. Teater 19/5 1831. (39) Her synder Fru Meyer imod et af de vigtigste Punkter i Heibergs Udvikling af Vaudevillens Æstetik, nemlig at »Musiknummerne anbringes kun paa de Steder, hvor Dialogens Liv og Interesse er steget til sine højeste Punkter« (»Om Vaudevillens som dramatisk Digtart«, »Pros. Skr.« VI 43). (40) »Fredmans epistel« Nr. 13: »Nå ä nu alla församlade här«, vistnok skrevet til en Kontradansmelodi.

(41) Sang af Karl Holteis »Die Wiener in Berlin«, anvendt 1829 af Heiberg i hans Vaudevillemonolog »Supplicanten« (Torben Krogh: »Heibergs Vaudeviller« 93 f.) og af Hertz i Vaudevillens »Kjærlighed og Politie« (1827) 7. Sc. (»Dram. Værker« VII (1854) 304 ff.). (42) Grosserer Philip Meyer (1829–87). (43) Heiberg havde taget sin Afsked som Teaterdirektør ved Udgangen af Sæsonen 1855–56, og hans Hustru fulgte hans Eksempel i 1858, men vendte dog tilbage 5/10 1859, da hendes Mands nærmeste Efterfølger var gaaet af. (44) Efter Heibergs Afgang udnævntes den 73-aarige tidligere Rektor, Prof. N. V. Dorph til hans Efterfølger med Sekretær Harald Christensen som Kommitteret.

Det blev den sidstnævnte, som tiltog sig Magten; Dorph gik af efter 1 Aars Forløb, og fra 1858 var Carsten Hauch 1. Direktør og Harald Christensen 2. Direktør. I Begyndelsen af Sæsonen 1857–58 var Det kgl. Teater lukket p. Gr. af Ombygning, og der spillede paa Hofteatret. (45) Saaledes benævnes en af Personerne i Maria Meyers Eventyr »Dagligstuen og Køkkenet«; hvem der sigtes til er uklart. (46) Det fremgaar af Brevet, at Fru Meyer efter sit Ægteskab har ønsket at blive ansat igen ved Det kgl. Teater, hvad der dog ikke blev til noget; derimod optraadte hun senere paa Casino. (47) Kollegerne ved Det kgl. Teater var imod Maria Benedictsens, fordi hun protegeredes af Heiberg (Overskou: »Den danske Skueplads« VI:1 S. 168 og Otto Zinck: »J. L. Phister« 157). (48) Siden 1849 havde Hauch Bolig i en Sidefløj til Frederiksberg Slot.

Morten Borup.

Til Tove Ditlevsens lyrik

1. I »Danske Studier« 1976 (p. 148 ff.) har jeg gjort opmærksom på, at Tove Ditlevsens »Et vissent skær/ gror frem i deres øjne« (i det rimløse digt »Søndag« i digtsamlingen »Den hemmelige Rude« 1961) har sin forudsætning i Thøger Larsens »Vær glad, om du møder et vissent Skær/ i Drømme fra Barndoms Vaar« (i digtet »Nornen Verdandes Vækstsang« i »Slægternes Træ« 1914).

En genlæsning af Valdemar Vedels bog »Holger Drachmann (1909) fortalte mig, at Thøger Larsen ikke er den første der har anvendt det originale udtryk: *et vissent skær*. I kapitlet »Ud af Borgerligheden« skriver Valdemar Vedel: »Ind i alle Dagens Stemmer blander denne Alders- og Dødsfølelse sin stille Hulken; over alle Livets Billeder lægger den sit visne Skær« (p. 84).¹ Jeg skal ikke nægte at det gav et sæt i mig, da jeg læste dette.

Det er vel det sandsynligste at »et vissent Skær« ikke er lånt af digteren fra litteraturhistorikeren, men at de uafhængigt af hinanden har skabt det samme udtryk. Det vil aldrig kunne afgøres.

Grethe Risbjerg Thomsen har i sit digt »Vinterbillede« (i »Vort eneste Liv« (1964): »Den grønne plæne har fået et vissent skær (p. 26 se også »Udvalgte Digte 1945 til 1964« (1966 p. 199)).

Det er vel sandsynligt, at hun har »arvet« *et vissent skær* fra Tove Ditlevsen.

2. Tove Ditlevsen har i digtet »Børnene« (i samlingen »Blinkende Lygter« 1947) denne strofe:

Smaabitte Fødders Trippen
lød over hele Huset,
lyder endnu i vort Hjerte,
vemodigt i Nattesuset.²

For kendere af Johannes V. Jensens digtning er det let at se og høre, at denne strofe svarer nøje til en strofe i »Den sørgeligste Vise« i romanen »Christofer Columbus« (1921) – i kapitlet »Philippa« (i »Dødssejleren«). Femte strofe lyder således:

Saa fik vi Smaa børn som græd i Huset.

Nu er vi ene i Nattesuset.

Aa, haa, hu . . .³

Indholdsmæssigt er der en meget stor lighed mellem de to strofer, og vi har det samme rim og det sammensatte ord *nattesus*. »Ordbog over det danske sprog« har ikke *nattesus* fra Johannes V. Jensen. Under *Natte-* anføres bl. a. *-blæst*, *-dis*, *-gus*, *-stilhed* og *-torden*. Johannes V. Jensen burde selvfølgelig være citeret.

Vi har her en bekræftelse på hvad jeg har skrevet i min afhandling om Aarestrups digt »Blikket«: Den store danske ordbog har forsømt det poetiske sprog (bl. a. ved ikke at medtage en række originale sammensætninger).⁴

Johannes V. Jensen kunne have skrevet Tove Ditlevsens strofe – og på en måde har han jo også gjort det. Der kan ikke være nogen som helst tvivl om at Tove Ditlevsen – med det modtagelige digtersind – her er inspireret af Johannes V. Jensen.

Det er ganske ejendommeligt at »Smaabitte Fødders Trippen« svarer til et udtryk i Johannes V. Jensens prosa. »Ordbog over det danske sprog« citerer under verbet *trippe* (XXIV (1945), 503) fra Johannes V. Jensens »Sælernes Ø. Myter, syvende Bind« (1934): »Nede fra Fortovet lyder en Trippen og Trappen⁵ af mange smaa Fødder« (p. 98). Citatet er fra »Kongelyset« (trykt første gang i »Politiken« 27. august 1933). Citatet fortsætter med: »og et Kvidder af Barnestemmer, det lille Folk der er kommen hjem, den første Skoledag«.

Om vi her har at gøre med et rent sprogligt træf eller med et »lån« skal jeg lade være usagt. Ligheden mellem de to udtryk er slående.

Noter

(1) Valdemar Vedels bog er optrykt i Hasselbalchs Kulturbibliotek (redigeret af Jacob Paludan) i 1965. Udgivet (med forord) af Aage Jørgensen. Se p. 58. (2) Se også »Digte i Udvalg« (1964) p. 127. Digtet er optrykt i »Tove Ditlevsen om sig selv« (1975) – i serien »Tæt på forfatterne« – p. 46 f. (i afsnittet »Blinkende lygter«). (3) Se »Digte«. 3. Udgave (1921) p. 124, »Udvalgte Digte« (1929), ved Ludvig Holstein, p. 118 og »Digte« 1954 p. 84. (4) »Danske Studier« 1976 p. 135 f. (5) Tove Ditlevsen skriver *smaa og bitte* sammen. »Ordbog over det danske sprog« II (1920) har under II. *bitte* (70): *smaa bitte og bitte smaa*. Ordbogen citerer Louis Levys (i hvert fald i sin tid kendte) børnerim: Søren Fa'r har Søren/ og mange andre Børn/ og bittesmaa som jeg (708) fra »Børnerim« (1910) p. 26. Citatet er fra digtet »Søren Fa'r –« (se også Louis Levy »Samlede Børnerim«. Anden forøgede Udgave (1923) p. 13). Kristen Møller skriver i sin interessante og meget grundige afhandling »Konverterede sammensætninger« (i »Dialektstudier« 4. bind, 1. halvbind (1977), udgivet af Institut for dansk dialektforskning) i anmærkning 1 p. 151 om sammensætninger med adjektiverne *bitte* og *lille*. Han har eksempler på *småbitte* (fra 1947 og 1963). Det bekræfter – hvad jeg regnede med – at *småbitte* kunne opspores. Tove Ditlevsens anvendelse af ordet kan føjes til Kristen Møllers eksempler (i registeret henvises der til *småbitte* p. 160). Kristen Møller skriver: »Ordene lille (*små*) og *bitte*

opføres da ikke som smstnr. i ordbogen, men skrives i to ord, hvad da også citaterne med få undtagelser viser. At der også kan være tale om smstnr. omtales ikke, hvad især er en mangel m. h. t. *småbitte*; *lillebitte* findes dog på alfabetskiftet med henvisning til *bitte*. Ordbogen er »Ordbog over det danske sprog«. Videre skriver han: »*Småbitte* synes fortrinsvis at høre hjemme i litterær stil. For øvrigt har Vilh. Andersen omtalt vore smstnr. med *lille*, *bitte* og *små* i Dania I s. 204«. Henvisningen til Vilh. Andersen er til hans klassiske afhandling »Gentagelsen. En sproglig studie« (i »Dania« I (1890–92). S. 204 skal være s. 214. Se også optrykket af afhandlingen i Vilh. Andersens bog »Danske Studier« (1893) p. 39. (6) »Ordbog over det danske sprog« har verbet *trappe* = *trippe* (smst. 387). Her anføres ikke »Trippen og Trappen«.

Harry Andersen.

Madame D'Ora

I min bog »Studier i Johannes V. Jensens forfatterskab« (1972)¹ diskuterer jeg hvor titlen på Johannes V. Jensens roman »Madame D'Ora« (1903) stammer fra. Jeg skriver: »Jeg tror ikke der kan være tvivl om at navnet Madame D'Ora er en omdannelse af J. P. Jacobsens Madame Odéro i »Niels Lyhne« (kapitel XII)« (p. 95). Jeg citerer et afsnit om operasangerinden Madame Odéro (p. 95 f.), og jeg tilføjer at i denne glimrende skildring er der ikke langt til Johannes V. Jensens Madame D'Ora, der også er heftig og ildfuld (p. 96).

Jeg burde have gjort opmærksom på hvad Leif Nedergaard har skrevet i sin bog »Johannes V. Jensen. Liv og forfatterskab« (1968): »Som en litterær skitse til Mme D'Ora virker det når J. P. Jacobsen i kap. XII af *Niels Lyhne* (jf. Da. s. 63)² lader sin helt ved Gardasøen træffe »en berømt operasangerinde, hvis virkelige navn var Madame Odéro« ... Der er mer end navnelighed mellem de to sangerinder« (note p. 194).

Jeg mener fortsat at der er en intim forbindelse mellem de to skildringer -- men jeg er kommet i tvivl om at *Madame D'Ora* er en omdannelse af Madame Odéro. Jeg skal anføre grunden til min tvivl. I Hjalmar Havelunds artikel om Varvara Hasselbalch »Uden penge ville jeg være blevet til noget« (i »Berlingske Tidende« søndag d. 9. maj 1976, sektion III) står der: »Mit mål var at blive pressefotograf. Jeg søgte læreplads hos Madame d'Ora i Paris« (p. 5, spalte 1). Jeg skal ikke nægte at jeg blev uhyre overrasket da jeg læste dette. Det betyder at *Madame d'Ora* er et virkeligt fransk navn. Men det forklarer ikke hvor digteren har det fra. Har han opsnapet det et eller andet sted? Har han forbundet *d'Ora* med fransk *or* guld? Har han forbundet det med sangerindens gyldne stemme?

Det er givet at franske bogtitler med *Madame* har været af betydning for Johannes V. Jensens titel-valg. Jeg har anført Flauberts »Madame Bovary« (1857), Pierre Loti »Madame Chrysanthème« (1885) og V. Sardou »Madame Sans-Gêne« (1893).³

Jeg burde også have gjort opmærksom på Johannes V. Jensen tidligere har brugt ordet *Madame*. I »Studentenbladet« nr. 120, 1. oktober 1896 har digteren offentliggjort to prosaskitser »To Billeder. Madame Dubois – I Provinsbyen«.⁴

Noter

(1) »Festskrift udgivet af Københavns Universitet til minde om Kong Frederik IX 11. marts 1972«. (2) Henvisningen er til »Danskere« (1896). Se 2. udgave (1972) p. 50: Buris låner J. P. Jacobsens bøger af frøken Nina, »Ham sværmede de for begge to, og ude mellem Stikkelsbærbuskene drøftede de »Niels Lyhne« og de-klamerede »Kender Du Pan?««. (3) Se note 30 p. 182 i min bog. Jeg gør der opmærksom på at »Ordbog over det danske sprog« ikke har *Madame Odéro* og *Madame d'Ora* i artiklen *Madame* XIII (1932), 732. (4) Se Leif Nedergaards bog p. 54 f. I værk-registret henviser Leif Nedergaard ikke til »To Billeder«. De to prosaskitser behandles af Oluf Friis i hans store værk »Den unge Johannes V. Jensen 1893–1902. I. 1873–1898« (1974) p. 176 f. »Madame Dubois« (der er uden litterær værdi) er »en lille skrækhistorie, en *conte cruel*, en genre, som hørte til tidens avis- og bladstof« (p. 177).

Harry Andersen.

Om engelske betydningslån i moderne dansk

Det er velkendt, at dansk navnlig i tiden efter Anden Verdenskrig har optaget en mængde låneord fra engelsk; disse *direkte* lån, som *cartoon*, *fairness*, *research*, *striptease*, *talk-show* etc., påkalder sig som regel umiddelbart opmærksomheden ved deres fremmedprægede form. I en del andre tilfælde er de engelske lån blevet tillemptet til dansk bøjning og stavemåde: *additiv* (fra *additive*), *elektorat* (fra *electorate*, 'vælgermassen'), *faktuel* (fra *factual*), *hooliganisme* (fra *hooliganism*) og *implementere* (fra *implement*); men de nævnte og lignende eksempler er vel endnu, selv i deres fordanskede former, så påfaldende, at de røber deres udenlandske herkomst: sprogbrugeren er klar over, at de er fremmed gods.

Anderledes forholder det sig med mange oversættelses- og betydningslån fra engelsk. Kun den, der har et godt kendskab til engelsk, er i stand til at spore sådanne låns oprindelse. Ved *oversættelseslån* forstås her sammensatte ord, i hvilke hvert af leddene gengiver et engelsk ord: *frynsegoder* (af *fringe benefits*), og om *betydningslån* taler vi, når et ord, der i forvejen findes på dansk, modtager en ny betydning fra de tilsvarende engelske ord, fx. *paraply-* = 'fælles-' som i *paraplyorganisation*. Da det ikke altid er let at holde disse to typer ude fra hinanden, behandles de her sammen.

Måske er det på sin plads kort at omtale de kilder, hvorfra de i det følgende anførte eksempler er taget, og i den forbindelse at anføre et principielt synspunkt på sådanne eksemplers status. De stammer for de flestes vedkommende fra aviser og tidsskrifter, og det drejer sig ofte om artikler eller telegrammer, for hvilke der ligger en engelsksproget kilde til grund. I registreringsøjeblikket kan man komme i tvivl om, hvordan afvigelser fra normal dansk sprogbrug skal opfattes: er det fejloversættelser, eller repræsenterer de den potentielle begyndelse til en ny sprogbrug? Regulære fejloversættelser kan naturligvis forekomme: en artikel i Morgenavisen Jyllands-Posten (2.2.77, 5,3) omtalte nogle »sadtistiske mænd fra NCO«, hvad der ud fra den danske læsers synspunkt måtte forekomme meningsløst. En forespørgsel til redaktionen bekræftede mistanken om, at det var den engelske forkortelse *NCO* (= *non-commissioned*

officer, 'underofficer'), som spøjte uoversat i den danske tekst. Men i almindelighed forekommer det rimeligst at betragte engelskinspirerede afvigelser fra normalt dansk som potentielle nydannelser. Ganske vist er det klart, at to-tre 'fejloversættelser' af et engelsk ord eller udtryk ikke nødvendigvis knæsætter en sproglig nydannelse; men i registreringsøjeblikket kan man ikke vide noget om en sådan nydannelses videre skæbne. Principielt må den imidlertid være af interesse, og kun tiden kan vise, om det er en døgnflue eller en levedygtig nydannelse. Lad et par eksempler belyse en sikker og en sandsynlig døgnflues begrænsede liv.

Den sikre døgnflue er ordet *bagmand* i betydningen 'back'. ODS (bind 1, 1918–19, sp. 1039) har to eksempler herpå, begge fra 1901, og i en tid, da pressen jævnlig indeholder omtale af bagmandspolitiet, er det åbenbart, at en genoplivelse af ordets sportslige betydning er udelukket. Den sandsynlige døgnflue er ordet *gulvpris*, som jeg har registreret nogle gange i 1975, men ikke senere, fx

Han foreslog, at forbrugerlandene skulle enes om en fælles '*gulvpris*' for importeret olie ... Politiken 4.2.75, 2,2.

Det oversætter *floor price*, som betyder 'minimumspris, bundpris', og meget tyder på, at *gulvpris* allerede har udspillet sin rolle. Men derfor er ordets opdukken alligevel af principiel interesse, dels fordi det vidner om, hvor hurtigt et nydannet engelsk udtryk kan omplantes til dansk, dels fordi det aldrig kan vides med sikkerhed, om det omplantede udtryk alligevel har en fremtid for sig.

Hvilke semantiske områder er særlig udsat for påvirkning fra engelsk? Der optræder mange eksempler fra politik, økonomi og kulturelle forhold i almindelighed, men derudover er en præcisering vanskelig. Derimod er det muligt at indkredse visse typer af semantiske ændringer, og det skal forsøges nedenfor.

En typisk semantisk udvikling kan illustreres af ordet *bank*. Det optræder tit som andetled i sammensætninger som *blodbank* (< *blood bank*), *databank* (< *data bank*) og *sædbank* (< *sperm bank*). Den semantiske udvikling går fra 'pengeinstitut' over '(banks) pengebeholdning' til 'forråd (af nærmere angivne ting)', altså en generalisering. Hvor selvstændigt ordet er i sin nye betydning – i øvrigt både på engelsk og på dansk –, ses af, at det kan forekomme som simplex med efterstillet nærmere angivelse:

Vi er nok et højt udviklet land, med en betydelig *bank* af uddannelse, vi- den, men vi er også et meget forkælet folk ... Jyllands-Posten 11.1.76, 49,2.

En lignende udvikling har *pakke* 'samlet gruppe' (< *package*) gennemløbet. Man kan finde omtale af Kissingers *fredspakke* og af *investerings-* og *lånepakker* som i:

Nordirske embedsmænd praler med, at de tilbyder den bedste *investerings-pakke* i hele Vesteuropa ... Undersøgelsen fastslog, at Nordirland i alle henseender tilbyder den bedste *pakke* af »opmuntringer«. Aarhus Stiftstidende 20.12.76, 18,5–6.

Ofte har der været tale om såkaldte *lånepakker*, hvor lånene er delt op på »underlån« ... *Pakken* bestod af 5 lån ... Nyt fra Handelsbanken, december 1976, s. 8.

Som produktivt andetled har *-rate* i betydningen 'størrelse, procent' (engelsk *rate*) fået stigende udbredelse i de senere år. *Vækstrate* er nok den mest etablerede sammensætning, men derudover finder vi *dødsrate*, *fødselsrate*, *fragtrate*, *inflationsrate*, *produktivitetsrate* og *profitrater*. Et par eksempler, hvoraf det sidste har *rate* som simplex:

Dødsraten for lungekræft ... Jyllands-Posten 26.12.76, 30,5.

Eksportvognmænds *fragtrate* 10 pct. op ... Eksportvognmændene har forhøjet deres *rater* med 10 pct. ... Jyllands-Posten 13.9.76, 13,6.

Om disse substantiver gælder det, at de opviser en større eller mindre grad af formel lighed med de tilsvarende engelske ord, og denne omstændighed har nok spillet en rolle for deres betydningsudvikling. Tilsvarende forholder det sig med engelsk *gap* og dansk *gab*: standardgengivelsen af fx *credibility gap* er ganske vist *troværdighedskløft* (eller *tillidskløft*), men i andre tilfælde spiller den formelle lighed ind:

Jeg tror desværre ikke, at toldafviklingen er i stand til at bygge bro over det *gab*, der er opstået mellem danske og tyske lønninger. Aarhus Stiftstidendes søndagstillæg 2.1.77, 5.

... det voksende *gab* mellem rig og fattig ... Tva 3.1.77 kl. 19.30.

Det kan formodes, at samme faktor ligger bag den vist forholdsvis nye brug af *rapporter* i betydningen 'forlydender'. Engelsk *reports* svarer efter omstændighederne til 'rapporter' eller 'forlydender', men i nedenstående citat burde utvivlsomt den første gengivelse i passagen have været fastholdt:

... *forlydender* i Hongkong ... *Rapporterne* herom menes ifølge det britiske dagblad »The Guardian«s korrespondent at stamme fra vestlige efterretningskilder i Kina. De er ikke blevet bekræftet. Aarhus Stiftstidende 6.3.76, 5,1.

Af andre lignende semantiske nydannelser skal her nævnes: en »*flåde* af køretøjer« (Politiken 24.3.75, 2,8; fra engelsk *fleet* i betydningen 'vognpark'), at *røve* en bank (Jyllands-Posten 5.4.76, 4,5; fra engelsk *rob a bank*) og et »*komfortabelt flertal*« (Aarhus Stiftstidende 3.5.76, 3,8; engelsk *a comfortable* ('pænt') *majority*). – Hvis flertallet er knap så komfortabelt, men kun lige akkurat et flertal, karakteriseres det vel oftest på idiomatisk dansk som 'knebent', 'spinkelt' eller 'beskedent'; men det kan også nu findes betegnet som nedenfor:

Også i denne situation var det desværre kun muligt at skabe et *snævert* flertal. Aarhus Stiftstidende 23.1.77, 2,3.

Bag dette gemmer sig *a narrow majority*. Her kommer formel lighed ikke på tale. Den rimeligste forklaring på, at *snæver* således tiltvinger sig nye kollokationsmuligheder (også *en snæver sejr* kan registreres), er nok, at *narrow* i de fleste tilfælde vil kunne gengives ved 'snæver'; når vi møder *et snævert flertal*, er det derfor et vidnesbyrd om en standardoversættelses gennemslagskraft. – Inden for det parlamentariske område kan man også støde på udtrykket *en jordskredssejr* '(u)ventet' stor valgsejr' (Jyllands-Posten 5.12.76, 5, 3–4) som gengivelse af engelsk *landslide*.

Kollokationsudvidelse – det forhold, at et ord stifter nye bekendtskaber og omgås dem regelmæssigt – er et almindeligt træk i betydningsændringerne. I økonomiske relationer er køb og salg uundværlige begreber. I den angelsaksiske verden optræder betegnelserne for disse transaktioner ofte overført på ideologiske forhold, og denne figurlige anvendelse af *buy* og *sell* kan genfindes på dansk:

Russerne var lutter ører. Især fordi de mente, at Carter vil blive den anden supermagts næste præsident. De kunne ikke andet end at *købe* Carter. Jyllands-Posten 6.10.76, 4,1.

... Smith overbeviste Kissinger om, at denne betingelse var nødvendig for at han kunne *»sælge«* den hvide overgivelse til sit parti. Aarhus Stiftstidende 16.11.76, 7,5.

Analysere vi denne betydningsændring, finder vi, at den semantiske parafrase 'erhverve/afhænde en vare mod vederlag' er blevet modificeret i to henseender: objektet er nu immaterielt, og vederlag kommer ikke i betragtning.

Når man har pådraget sig udgifter, må de på en eller anden måde betales, dækkes eller klares; men dette kan nu også angives ved hjælp af et engelsk-inspireret udtryk:

En tredjedel af pengene skal bruges til ... at *møde udgifterne* ved stærkt stigende avispriser ... Weekendavisen 3.12.76, 9,1 (engelsk *meet the expenses*).

Ordene *dræn* og *dræne* har vi lånt fra engelsk *drain*; de har gammel hævde i dansk til at betegne 'bortledning af væske' o. lign., men har nu også fra engelsk modtaget betydningen 'bortledning af penge' etc.:

Men på importsiden vil det forøgede olieforbrug være et voksende *dræn* på betalingsbalancen. Nyt fra Handelsbanken, juni 1976, s. 14.

Ghana er *drænet* for udenlandsk valuta ... Weekendavisen 10.12.76, 5,7.

Også ordet *kandidat* har fået sin anvendelsessfære udvidet under engelsk indflydelse. Indtil for nylig var ordet begrænset til at referere til en person (der søger stilling, etc.). I kollokvialt sprog har engelsk *candidate* imidlertid i typen *X is a candidate for ...* erhvervet sig mulighed for kollokation med et *X*, der

refererer til ikke-person: *That idea is a candidate for the wastepaper basket*, og en tilsvarende anvendelse kan træffes på dansk:

Den danske krone bliver en mere og mere udpræget *kandidat* til nedskrivning ... Aarhus Stiftstidende 11.2.76, 12,2.

... det er også muligt, at politikerne vil prøve at ramme specielt importen, med biler som en oplagt *kandidat* til en sær-afgift. Aarhus Stiftstidende 9.6.76, 21,7.

Der findes ganske talrige eksempler på, at en engelsk kollokationstype slår igennem på dansk. I reglen siger vi vel, at vi har 'meget hårdt brug for' et eller andet; men en journalists råoversættelse af det ækvivalente engelske udtryk kan falde ud som følger:

Eksperter i Johannesburg siger, at UNITA »desperat« har brug for panserbrydende raketter ... Aarhus Stiftstidende 20.1.76, 3,1-2.

hvor det engelske *need desperately* tydeligt genspejles. Til samme type hører adjektiverne *halvbagt* (< *half-baked*; fx om politiske eksperimenter) og *håndplukket* (< *handpicked*).

Der er hyppigt tendens til, at de danske ords semantiske udvikling under engelsk indflydelse går fra konkret til figurlig anvendelse. Det gælder det populære udtryk *græsrod*, -*rødder* (< *grassroots*), som i sin nye betydning refererer til 'menige medlemmer af samfundet, almindelige borgere', hvad marxister ville kalde 'basis':

Når økonomiske problemer skal drøftes, er det mest eksperter som udtaler sig ... Det er sjældent, at man ser nogen *græsrod* komme med synspunkter. Jyllands-Posten 29.2.76, 35,2-3.

Fodarbejde eller vel hyppigere *benarbejde* (engelsk *footwork*) er normalt sportsudtryk, der går på træning eller brug af disse legemsdele; figurligt kan det forekomme brugt om 'hårdt propagandaarbejde i politik':

Folk, der til daglig udfører drøjt politisk *fodarbejde* rundt omkring i partiforeningerne ... Ulla Terkelsen, Et andet England, Gyldendal 1974, s. 32.

Den forklarende tilføjelse i det følgende citat tyder på, at skribenten har følt sig usikker om, hvorvidt den nye betydning af *gorilla* ville blive forstået umiddelbart:

Han blev kraftigt mindet om sin spillegæld af »*gorillaer*«. Det er stærke mænd, som truede ham til at betale. Aarhus Stiftstidende 26.5.76, 2,3-4.

I en række tilfælde finder vi nye sammensætninger, der har deres tydelige parallel i engelsk:

Senere har der imidlertid været nogle mindre *wildkattestrejker* ... Aarhus Stiftstidendes søndagstillæg 7.11.76, 5,4 (< *wildcat strike* 'ulovlig strejke').

Renovationsarbejdere og *socialarbejdere* deltog også i strejken ... Aarhus Stiftstidende 10.3.76, 9,1 (< *social worker*).

Amnesty International er en verdensomspændende organisation for frigivelse af *samvittighedsfanger*. Aarhus Stiftstidende 2.10.76, 4,6 (< *prisoner of conscience*).

De typer, der har været omtalt ovenfor, må siges at være af semantisk art. Der optræder imidlertid også lånepåvirkninger, der giver sig udslag i en blanding af semantiske og syntaktiske ændringer. Der tænkes her på, at danske verber, som (næsten kun) er intransitive, kan få deres funktionsområde udvidet til transitive konstruktioner under engelsk indflydelse:

Jeg var nemlig ikke klar over, at dersom man vil *gro* (= 'dyrke') sådan noget [vintergækker], må man selv ... købe nogle løg ... Jyllands-Posten 31.1.76, 30,4.

... der er betalt penge til en kampagne med det formål at *influere* regeringsmedlemmernes handlinger ... Politiken 7.11.73, 8,1.

Sidste år blev to Sovjet-udsendinges »hemmelige mission« til Jerusalem til lige »*lækket*« til pressen ... Jyllands-Posten 20.1.76, 3,1.

Prof. Holm-Nielsen var formentlig inviteret med, fordi man vidste, at han ville *plædere* arabiske synspunkter ... Politiken 11.10.73, 18,1.

Omvendt kan man finde, at verber, der normalt på dansk er transitive, eller verber, som indgår en fast forbindelse med præposition, ændrer konstruktionsmåde efter engelsk forbillede:

Henved 4000 selskaber *kvalificerer under* denne definition ... (= 'kommer i betragtning ifølge'; engelsk *qualify under*). Berlingske Tidende 10.12.72, 3. sektion 1,6–7.

Imod stemte USA, Storbritannien og Costa Rica. Italien, Frankrig og Japan *afstod*. (= 'afholdt sig fra at stemme'; engelsk *abstain*). Aarhus Stiftstidende 5.12.75, 5,2.

Sluttelig skal endnu en påvirkningstype kort omtales. Det drejer sig om forbindelseens verbum + partikel, som naturligvis er udbredt både på engelsk og på dansk. Sådanne forbindelsers semantik er imidlertid ikke altid forudsigelig ud fra et kendskab til bestanddelenes betydning, og i en række tilfælde kan vi konstatere, at specifikt engelske betydninger overføres til dansk:

Han gættede straks på, at det var noget, som Verner Østergaard havde *kogt op*. (= 'fundet på'; engelsk *cook up*). Ib Henrik Cavling, Stormagasinet, København 1969, s. 126.

– Jeg er glad for, at det ikke er *kommet op*, sagde Vance i aftes om SALT. (= 'kommet på tale, på dagsordenen'). Aarhus Stiftstidende 30.3.77, 9,1.

Da den såkaldte olie-krise brød ud, ønskede USA prisen *rullet tilbage* ... (= 'nedsat'; engelsk *roll back*). Jyllands-Posten 17.2.75, 4,4.

Mandag *tog* to unge mennesker *over* i den gamle English Pub, Silkeborgvej 269 ... (løbrevet er denne formulering dobbelttydig, men efter sammenhængen er meningen tydeligt nok 'overtog driften af pub'en'). Aarhus Stiftstidende 4.12.75, 40,3–4.

Disse dannelser synes meget populære for tiden, måske specielt blandt politikere, der ynder at tale om at *bakke ud*, *åbne op*, *starte op*, (eller *ud*) og *lukke* [virk-somheder] *ned*. Deres udbredelse peger måske tydeligere end noget andet på, at blandt de påvirkninger, som dansk modtager udefra, er betydningslånene fra engelsk en vigtig faktor; mange af dem er upåfaldende, og i modsætning til de direkte lån, som har tendens til at fremkalde protestreaktioner, har betydningslånene gode muligheder for at etablere sig.

Knud Sørensen.

Anmeldelser

*Litterære bibliografier og andre arbejder fra Danmarks Biblioteksskole
– i anledning af en dansk klassikerbibliografi.*

De vordende folkebibliotekarere afslutter deres studium med at modtage undervisning og skrive hovedopgave i et selvvalgt liniefag (hvorom se nærmere DSt 1973 169 f.), og også de andre kategorier af studerende skriver en større opgave. Målt med universitetsalen er spredningen i niveau forbavsende stor, fra semesteropgaven til specialet i den »udmærkede« kategori.

Som man måtte vente, er mange hovedopgaver bibliografisk anlagt, uanset om de er skrevet under selve faget bibliografi. Og som man vel også måtte vente, har netop biblioteksskolen været opmærksom på det uheldige i, at denne delvis værdifulde »studenterforskning« forbliver ukendt. Til en ældre række af *Danmarks Biblioteksskoles skrifter* (11 numre siden 1965, se nedenfor) har man derfor føjet en maskinskreven og offsettrykt serie af studenterarbejder: *Studier fra Danmarks Biblioteksskole* (nr. 1 et tilløb fra 1966, igrønt en god snes numre siden 1974). Og da serien selvfølgelig kun optager få procent af opgaverne, har man etableret en referatpublikation dækkende alle opgaver; de kan lånes på skolens bibliotek, Birketinget 6, 2300 København S, hvis ikke andet er oplyst. Den første fortegnelse, *Hoved- og specialeopgaver. Referater 1971–73*, var selv en kollektiv hovedopgave af Hanna Bjerregaard m. fl. (Studier 12, 1975, 204 s.), men derefter forpligtedes de studerende til selv at føje et resumé til deres opgave, og disse redigeres årligt (samme titel 1974, studier 17, 1975, 79 s.; 1975, Studier 21, 1976, 68 s. og 1976, Studier 24, 1976, 74 s.).

Her skal fremdrages en række litterære og tilgrænsende bibliografier, der må kunne gavne fagfæller med interesse for den pågældende person eller sag. Personalbibliografierne er snart med, snart uden sekundærlitteratur; i to angivne tilfælde omfatter de kun sidstnævnte.

Claus Hansen Bang (dvs. den barokke lejlighedsdigter *Dorus*). Anne Marie Furbo, årgang 1973, resumé nr. 9. 49 s., 41 nr.

Herman Bang. Ulla Spangsberg Ipsen 1971:10. 80 s., 250 titler på dansk sekundærlitteratur til og med 1969.

Karl Bjørnhof. Inger Lise Hansen og Erik Brejl 1975:3. 170 s.

Karen Blixen. Liselotte Henriksen før 1971. Udgivet hos Gyldendal 1977. 224 s.

Anders Bodelsen. Susanne Christiansen og Anne-Mette Schack Rasmussen 1975:4. 187 s.

Jørgen Bukdahl. Marianne Svold 1976:7. 78 s. Udlånes kun med forf.s tilladelse.

Tove Ditlevsen. Ellen M. Jensen 1976:8. 198 s.

Elsa Gress. Birgit Larsen 1974:14. 121 s.

William Heinesen. Stan. Robert de Summer-Brason 1976:138. 149 s. Typo-

Danske Studier 1978 (februar)

logisk klassifikation af romanerne med bibliografi over romanerne og litteratur om Heinesen.

Poul Henningsen. Ellen Bohlbro 1975:5. 201 s. Udlånes kun med forf.s tilladelse.

Harald Herdal. Carin Stougaard 1976:11. 367 s. Ligeledes.

Henning Ipsen. Henning Jens Christiansen 1976:12. 79 s.

Johannes V. Jensen. Else K. M. Lauritsen 1972:15. 38 s., 277 titler på dansk sekundærlitteratur 1950–72.

Thit Jensen. Hanne Corneliussen 1975:7. Udgivet som Studier 20, 1976. 124 s.

Henning Kehler. Solvejg Petersen 1974:15. Avisartikler og anmeldelser 1920–30. 120 s.

Hans Kirk. Frank Büchmann-Møller 1974:17. Udgivet hos Gyldendal 1974. 227 s.

Erling Kristensen. Lise Kold 1976:15. 84 s.

Tom Kristensen. Hanne Jürs og Bente Engelund Knudsen 1975:8. 725 s. Dette meget store arbejde udlånes ikke, hvilket forhåbentlig betyder, at en publicering kan imødeses.

Jens Kruuse. Hans Chr. Hemmingsen 1974:18. 152 s.

Paul la Cour. Poul Erik Mørup og Inger Margrethe Schau 1975:9. 132 s.

Palle Lauring. Lilli Sohn Thomsen og Bodil Wöhnert 1975:11. 270 s.

Karin Michaëlis. Inger Christine Nordentoft 1976:19. 86 s.

Poul Martin Møller. Ulla Fogt 1975. 143 s., dansk litteratur af og om PMM 1815–1974. Såvidt vides, har også stud.mag. Henrik Denman udarbejdet en PMM-bibliografi; det er den slags ærgerlige ting som hænder, men tilsammen burde de kunne føre til en dækkende, trykningsværdig bibliografi.

Halfdan Rasmussen. Susanne Corfitzen og Anette Thomsen 1976:20. 244 s.

Jens August Schade. Maren Fergo 1976:21. 130 s. Udlånes kun med forf.s tilladelse.

Knud Sønderby. Dan Hellum 1975:18. 312 s. Udgivet som Studier 23, 1976. 283 s.

Hans Scherfig. Niels Frederiksen 1975:16. Udgivet hos Gyldendal 1977. 228 s.

Hakon Stangerup. Lise Christensen og Kirsten Schmølker 1975:17. 267 s.

Ole Wivel. Eva Marianne Espenhain Larsen 1976:23. 147 s. Udlånes kun med forf.s tilladelse.

Resumeerne redegør naturligvis nærmere for afgrænsninger, især vedr. oversættelser, avisartikler og radio- eller fjernsynsarbejde.

Hertil kan føjes nogle emnebibliografier, mens vi med al respekt for forfatterne ikke opregner de »skrevne«, ikke-bibliografiske litteraturopgaver.

Renaissancen. En litteraturhistorisk standardbibliografi over 1500-tallets fiktionslitteratur med tilhørende litteraturhistoriske værker omfattende Italien, Spanien, Portugal, Frankrig, England og Tyskland. Poul Steen Larsen 1972:49. Indgik i Verdens Litteraturhistorie bind 3, 1971, og er siden udgivet som Studier 11, 1974. 158 s. Forfatteren er fagleder i bogvæsen, den stilling, nedennævnte N. Chr. Lindtner overtog efter anm. og så hurtigt døde fra.

Moltkes og Cassubens salmebøger. Johan Rehling-Qvistgaard 1973:308. 88 s., beskrivelse af 29 udgaver.

Dagmar- og Casinoteatrets opførelser 1919–31. Ann-Marie Winstrup Nielsen 1971:240. 242 s., udførlige oplysninger om 122 + 82 forestillinger.

Humanistiske og samfundsvidenskabelige festskrifter 1960–74. Mona Leergaard 1975:20. 77 s. Som bekendt finder man bøger i bogfortegnelsen, kronikker i Avis-Kronik-Index og tidsskriftartikler i Dansk Tidsskrift-Index, indtil biblioteksvæsenet tillod sig at afbryde sidstnævnte. Blandede skrifter af enhver art har altid været stedbørn, og dette arbejde rejser spørgsmålet om, hvornår man kan vente en tidligere udarbejdet analyse af humanistiske festskrifter offentliggjort.

Verdslige sangbøger på Statsbiblioteket i Aarhus. Sven-Erik Baun-Christensen 1975:31. 265 s., ikke komplet.

Hertil må selvfølgelig føjes personbibliografier fra andre områder – over bogtrykkere, illustrationer, film-folk o. a. – emnebibliografier af alle arter og, hvad litteraturen angår, arbejder vedrørende aktuelle felter som børne- og triviallitteratur. En række lokalhistoriske bibliografier indgår i et større projekt, og en del tidsskrifter er indexeret (NB!).

Serien af *Skrifter* (i kommission hos Gads Forlag) er med en enkelt undtagelse bogtrykt i varieret udstyr. En række numre er bog- og bibliotekshistoriske. Betydelig almen interesse må man tilskrive nr. 4a-e, 6 hæfter (nu også i 2 bind) med 18 redegørelser for fremtrædende *Danske opslagsværker*, red. af Axel Andersen 1970–74. Nærmest DSt ligger Aage Hansens kapitel om ODS og Georg Ronas om Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder; men andre kapitler behandler dagligdagens håndbøger som telefonbog og vejviser, og atter andre de førende bibliografiske hjælpemidler: Bibliotheca Danica (og den gamle katalog over Kgl. B.s Danske afdeling) ved undertegnede, Dansk skønlitterært forfatterleksikon ved Ludvig Bramsen, Dansk bogfortegnelse ved Svend Bruhns og Dansk historisk bibliografi ved Erland Kolding-Nielsen.

Tre rene bibliografier indgår i rækken: (1) *Verdenslitteratur på dansk*. Et udvalg af oversættelser og litteraturhistoriske behandlinger af verdenslitteraturens klassikere. Ved Niels Chr. Lindtner og Erland Munch-Petersen, 1965, 266 s., der kan ses som en spire til sidstnævnte forfatters kæmpeværk på over 600 s.: *Bibliografi over oversættelser til dansk 1800–1900 af prosafiktion af de germaniske og romanske sprog* (Kgl. Bibl./Rosenkilde og Bagger 1976), som vi håber at anmelde følgende år – (9) Erland Munch-Petersen: *Kilder til litteratursøgning*, 1973, 303 s. med 536 annoterede bibliografititler, altså egentlig en bog, enhver arbejdende akademiker kunne have nytte af, og sidst (11) *Danske klassikere*, som er årsagen til at jeg nu, efter hverken at være knyttet til biblioteksskolen eller Danske Studier mere, kunne ønske at pege på disse publikationer.

Danske klassikere, en selektiv bibliografi, 1976, 200 s., bærer kun den tidligt afdøde fagleder Niels Chr. Lindtners navn på titelbladet, men går tilbage til hans liniefagsundervisning (Referater 1973:19, syv forfattere) og er udarbejdet af Lindtner og en af de studerende, nu lærer ved skolen, Margrethe Hammershaimb, der nu har udgivet det gamle fællesarbejde s. m. Lindtners efterfølger i litteraturfaget, fagleder, dr. phil. Mette Winge.

Bibliografien omfatter samlede, udvalgte og enkelte værker samt dagbøger, breve og selvbiografier af afdøde danske forfattere, der stadig læses og studeres.

Det bliver til 826, der dækker 100 personer samt folkeviserne. De store og mellemstore giver sig selv. Af de små er nogle kommet med på det ikke ufornuftige kriterium, at de findes i nogenlunde ny udgave fx. i Munksgaards barokserie. Man har omkring århundredskiftet husket Dalgas og Hjortø og strakt sig til Bauditz, Esmann, Nansen og Rung, i nyere tid til Thit Jensen, Hulda Lütken, Erling Kristensen, Karin Michaëlis, ja endog Poul Henningsen, der dog kun tilhører litteraturen med et lille hjørne af sin indsats. Yngst er Morten Nielsen.

De enkelte optagelser er fyldige og fornuftige, med nyttige bindoversigter og oplysninger om førstetryk. Man kan komme til at glemme en kommentar (1. udg. af 43 og 45), en illustrator (Valdemar Andersen 442), bindtitler (463), registerbind (510), illegale udgavers særlige karakter (611). Men i det store og hele følger man sig udmærket hjulpet. Dette gælder derimod ikke korrekturen, som tydeligvis omfatter både manuskript- og sætterfejl, og som har savnet Lindtners skarpe blik: Forening for Boghåndværk 17, eventyrerne 21 og 24, Lorch 48, Scrudder 52, Baggensiana 70, *Mogens* Borup 231, Poul V. Rubow 233, Niels Schiørring 245 og 513, Thomæson Gerner 264, Mytter 454 osv. osv. Iøvrigt har man indført små bogstaver også i ældre titler, dog ikke konsekvent (Rijmstock 264, ordet komedier stavet efter hver udgaves praxis).

Udvælgelsen af titler for hver forfatter er derimod ikke altid indlysende. Man går selvfølgelig ikke af vejen for antikvariske og endda sjældne udgaver, men skæver dog i forordet lidt til opdriveligheden. Man medtager sjældent originaludgaver af skønlitteratur, men kommer derved til at præsentere Harald Kidde med optryk af hans svageste bøger, men uden det aldrig optrykte hovedværk Jærnet – mens omvendt Morten Nielsen får begge sine digtsamlinger med i 1. udg., skønt de er helt opgået i Digte. Man medtager flere udgaver af et værk, ikke blot hvor de på en eller anden måde kan siges at konkurrere pga. indledninger eller apparater, men også hvor det ældre må kaldes næsten værdiløst i kraft af det yngre (Andersens Atten Breve til Henriette Wulff, Liebenbergs udgave af Chr. Winther-breve, Rodes af Holbergs Moralske Tanker). I tilfældet Holberg indledes med en lille paragraf om udvælgelsen. Under folkeviser medtages Recke ene af de stærkt redigerende udgivere, man tager to af Sofus Larsens tre visemonografier (det kan jo kun være pga. textgengivelserne), og man udelader Danske Viser 1530–1630, den altid glømt og nu uopdrivelige; folke- eller ikke folke-, den hører med, især når man fornuftigvis medtager begge skæmteviserudgaverne.

Synes man, at bogen vakler lovlig meget mellem at rumme *de bedste* eller *alle væsentlige* klassikerudgaver (og enhver finder sine eksemplere, nogle af mine bemærkninger skyldes Torben Nielsen), så må man erindre, at bibliografien ikke blot er et referenceværk for biblioteker og publikum, men også knyttet til den disciplin i biblioteksskolens litteraturundervisning, der hedder udgavekundskab. Den forfines ikke til en tekstkritisk uddannelse, og hvor i vort fag får man den? Men den åbner øjnene for spørgsmål om arter af udvælgelse, normalisering, indledning, kommentar og apparat, ting som bør være uadskillelige fra professionel viden om bøger og litteratur, men som oftest glemmes på steder, hvor litteraturen – undertiden med nødvendighed – udvælges til læsning efter de opdrivelige billigbøgers, de overkommelige xeroxkopiers eller de sidste moders princip. For udgavekundskaben giver den foreliggende bibliografi meget, men ikke

alt, for så var der ikke noget at undervise i. Og for den almindelige bruger meget ofte netop hvad han eller hun skal bruge, men ikke kan læse sig til i de almindelige bibliografier, om sådanne overhovedet findes eller er ved hånden.

En oplagt bog for private og institutionsbiblioteker indenfor området, også for de danskstuderende, som læser klassikere.

Erik Dal.

Einar Haugen: The scandinavian languages. Faber & Faber 1976.

När professor Einar Haugens bidrag till förlaget Faber & Fabers serie *The great languages* nu har utkommit under titeln *The scandinavian languages* och med undertiteln *An introduction to their history* är det en händelse som många har sett fram mot med förväntan.

Då inbegriper jag inte enbart de över sjuttio namngivna forskarna, till vilka Haugen riktar ett speciellt tack i förordet för deras bidrag till verket på ett eller annat sätt. Bland annat genom sin rundresa till skandinaviska universitet våren 1968 för att förbereda och diskutera projektet har författaren spritt kännedom om företaget och skapat förväntningar hos de flesta som vid den tidpunkten var knutna till de institutioner som ägnar sig åt de nordiska språken och deras historia.

Spänningen har hållits vid liv genom flera biprodukter, som kommit i tryck under väntetiden: »The scandinavian languages. Fifty years of linguistic research (1918–1968)«, en resonerande bibliografi som ingår i Thomas Sebeoks *Current trends in linguistics* (9. 82–246; även separat i *Janua Linguarum, Series Practica*, 154; 1972); »Bibliography of scandinavian languages and linguistics 1900–1970« (Universitetsforlaget, Oslo 1974). – Man kan också nämna det förarbete som presenterades i *The nordic languages and modern linguistics 1*: »The language history of Scandinavia: a profile of problems«.

Till de väntande bör de senaste fyra åren författaren själv ha anslutit sig. Förordet är daterat maj 1972. – En så uppskruvad förväntan kan vara farlig för verket. Om läsaren av det följande anar en lätt besvikelse hos anmälaren, bör han ha den historiska bakgrunden klar för sig.

Vem skriver Einar Haugen för? Han kallar den själv en handbok (manual). Som framgår av förordet har i mycket behovet av en lärobok i *en* volym för engelskspråkiga studenter, som vill ägna de skandinaviska språken ett relativt ingående studium, fått bestämma ramarna för bokens disposition och innehåll.

Genom en primär uppdelning av stoffet i två sektioner, där den första är introducerande och lägger mest vikt på att presentera dagens skandinaviska språksituation (ca 70 sidor) och den andra mera ingående rullar upp det historiska skeendet från urindoeuropeiskan till idag (på ca 340 sidor), har Haugen i första hand velat tillgodose behovet av en grundkurs respektive en avancerad kurs. – Man bör observera att det alltså inte är fråga om någon renodling av »synkrona« respektive »diakrona« aspekter.

I den första delen får den obehövade en allsidig sociolingvistisk presenta-

tion av det skandinaviska språkområdets termer, språkbärare och miljö, skriftspråkens historia och karakteristik, deras användning och bearbetning, förhållandet mellan skriftspråken och de talade språken, förhållandet till främmande språk. Den introducerande delen avslutas med en schematisk kontrastiv framställning av isländskans, färöiskans, nynorskans, bokmålets, danskans och sven-skans ortografi, fonologi, morfologi, syntax och lexikon. Genom detta förbereds det avslutande kapitlets historiska bakgrund, som ger det historiskt och språk-historiskt motiverade kronologiska och terminologiska skelettet (årtal, perioder).

Haugen framhåller i förordet, att efter dessa första sju kapitel kan läsaren, »the graduate student and the general intelligent reader«, nöja sig med att ha fått skingrat den värsta okunnigheten om de skandinaviska språken och lägga boken ifrån sig, *eller* med väckt aptit fortsätta för att mera detaljerat få veta hur »a single language splits up into dialects and develops new languages out of old«.

Det är ganska uppenbart att det introducerande avsnittet alldeles särskilt vänder sig till dem som inte har några förutfattade meningar om de skandina-viska språken. Därmed är ingalunda sagt att den mera insiktsfulle skandinaviske läsaren kan hoppa över inledningsavsnittet utan att gå miste om värdefull infor-mation. Tvärtom är det kanske här han hittar det allra värdefullaste i bo-ken: fågelperspektivet, de nordiska svanornas flykt ur augur-perspektiv, rättare sagt. Det är en dataspäckad framställning, präglad av engagerad neutralitet. Den hade knappast kunnat skrivas av någon annan, lika fritt från nordisk etnocen-tricitet och samtidigt med den auktoritet som ett högkvalificerat mångårigt veten-skapligt arbete med väsentliga frågeställningar inom problemfältet förlämnar. För dem som känner till Haugens bidrag om den nordiska språkförståelsen, hans syn på de skandinaviska (skrift-)språken som kulturella artefakter, hans studier i språkplanering med särskild koncentration på Norge, innebär läsningen natu-rligt nog en koncentrerad och sammanhängande framställning av inte helt okända synpunkter.

Särskilt kapitel 3, »The cultivation of language«, ger relativt fräscha samman-ställningar av data, t. ex. för modersmålsundervisningen och produktion och konsumtion av det skrivna ordet. De ger möjligheter till såväl inomnordiska jämförelser som till ett internationellt perspektiv. Minoritetsspråkgrupperna och deras problem glöms inte heller bort. – Att siffrorna inte är helt nya vid bokens tryckning hänger bl. a. samman med den utdragna förlagsbehandlingen.

Om framställningen av den norska språksituationen gör att alla norska läsare kan instämma i lovorden av författarens neutrala hållning är naturligtvis en öppen fråga. (Om nynorsk: »In learned and scientific writing it lacks sup-pleteness [...]«).

När jag i fortsättningen väljer att ta upp ett fåtal av de problem som be-handlas i *bokens andra sektion*, gör jag det med tanke på att majoriteten av denna tidsskrifts läsekrets kan tänkas vara intresserad av Haugens utförligare handboksbehandling av mer eller mindre klassiska problem och tvistefrågor i de nordiska språkens historia. Också den andra delen riktar sig formellt till en läsekrets av icke-nordiska studenter, som behöver en handbok för sina mer djupgående studier i de nordiska språken och speciellt deras historia. Men det kan knappast råda tvivel om att Haugen samtidigt har skrivit för en kvalificerad

läsekrets av nordiska språkforskare, för att fylla en besvärande lucka i handboks litteraturen: en övernationell kritisk sovrning och syntes av väsentliga forskningsresultat rörande de nordiska språkens historia, med antydningar om svaga punkter och utvecklingsbara problemområden.

Den formella handboks karaktären för studenter markeras främst genom ett fylligt urval textprov med engelsk översättning, från Gallehushornet och ett tjugotal andra runtexter till Arnulf Øverlands språkstridsinlägg *Bokmålet – et avstumpet landsmål*. Alla yngre och såvitt möjligt de äldre texterna har metaspråkskaraktär, kommenterar språket, en urvalsprincip som bör ge även en mera kvalificerad nordisk läsekrets något nytt på de ca 65 sidor som textproven upp-
tar.

Till bokens primärt pedagogiska sidor får också räknas de över tjugo kartorna (ritade av Thomas L. Markey). Närmare hälften används till att illustrera sådant som Skautrup kallar »sprogenes ydre kår« från istiden till idag, medan en hård kärna på 12 kartor presenterar de isoglosser över medeltida novationer, som sammantagna skapar dagens (eller rättare gårdagens) språkgeografiska helhetsbild av de nordiska dialekterna. De tolv kartorna borde representera kvintessensen av den dialektkänedom som finns arkiverad vid våra nordiska dialektarkiv och tillgänglig antingen genom tidigare kartografering eller i annan form, däribland arkivpersonalens muntligt förmedlade sakkunskap.

Hur mycket detaljgranskning kartorna tål förblir dock oklart genom att det ingenstans redogörs för principerna för kartograferingen. För vilken tidpunkt skall de anses giltiga och för vilka språkbrukare? Samma fråga kan ställas beträffande de flesta arbeten av denna typ. Vi vet det ungefärliga svaret: för genuina dialektaltalare på den tiden det fanns genuina dialekter. Eftersom uppfattningen om när detta paradisiska urtillstånd rådde kan variera avsevärt – på några ställen inom området gäller det till äventyrs än idag – och primärkällorna helt givet har en varierande hållning till detta, även när det rör sig om samma drag, är en detaljerad redovisning mer än man kan begära. Men problemet borde ha antytts.

Jag vill punktbelysa saken genom att se något närmare på en liten bit av en isogloss som jag råkar ha en viss förstahandserfarenhet av. *Öland* är en tillräckligt stor ö för att få en klar markering på kartorna, t. ex. karta 18, som ger utbredningen av uvulart *r* (bagtunge-*r*). Enligt kartan finns inte uvulart *r* på Öland.

Den primärkälla kartan bygger på är utan tvivel Gösta Sjöstedts *Studier över r-ljuden i sydskanadinaviska mål* (1936). Jämför man med Sjöstedts karta (s 319) ser man att denne dragit in gränsen över Öland, så att ett par socknar mitt på ön hör till bakre-*r*-området. Till saken hör att Sjöstedts gräns uttryckligen bygger på majoriteten av 50-åringarnas uttal vid undersökningstillfället (anges på Sjöstedts karta). Studerar man Sjöstedts avhandling mera detaljerat finner man att bakre *r* enligt hans undersökning är väletablerat på ön. Bl. a. har en majoritet av informanterna från Borgholm bakre *r*. En förnyad undersökning 1973 visar att bakre *r* fortfarande är dominerande i socknarna på mellersta Öland, där nordgränsen går tvärs över ön. (Se Ohlsson, Nielsen, Schaltz; ANF 1977).

Exemplet visar att den som eventuellt åker runt i Norden med *The scandinavian languages* som en språklig Bædeker kan få svårigheter med att orien-

tera sig. Man kan t.ex. fråga sig hur väl markeringen av gränsen mellan r-varianterna i Sydnorge överensstämmer med dagens språkliga verklighet. Kartans Ölands-information motsvarar utan tvivel den språkliga verkligheten för hundra år sedan. Det gör å andra sidan knappast resten av informationen om bakre r's utbredning. Vi skulle då ha fickor med främre r lite här och var i Syd-sverige och Jylland.

Kanske är exemplet allt för väl valt när man är ute efter att varna för kartornas förenklingar av den språkliga verkligheten. R-realisationen är av allt att döma en sen möjlighet att markera en regional eller social språklig grupp-tillhörighet. Genom att den är löst knuten till systemet (allofonisk variation) kan den förmodas vara mindre stabil som regionalt skiljande kriterium än annat som har kartograferats. Fast å andra sidan: vilka kriterier idag är mer stabila, med mindre de har kodifierats i något av de nationella skriftspråken?

En samlad diskussion om kartograferingens vådor hör avgjort till det man saknar i en framställning på den nivå det här rör sig om. Att alla tolv kartorna med isoglosser placerats vid de kapitel som behandlar tiden 1050–1550, samtidigt som de ger besked om utbredningsförhållanden som – mycket grovt uppskattat – närmast gäller för 1800-talets sista decennier, skärper kravet på en sådan diskussion. En annan sak är att texten ofta kompletterar och nyanserar kartbilderna i önskad riktning. Så är fallet med r, där Haugen på en knapp sida (369 f) refererar och kommenterar de viktigaste synpunkterna på r och själv närmast ansluter sig till Trautmanns hypotes om en spridning efter Europas handelsvägar från ett parisiskt modeuttal på 1600-talet.

Exemplet är användbart för att belysa bokens handboks-karaktär. I förordet säger Haugen lite kryptiskt att han inte kunde »manage the mass of materials without sacrificing either the readability or the completeness of coverage«. Det skall sägas att han i vart fall inte har offrat läsbarheten. Med korta, raska meningar går han rakt på kärnpunkterna. Koncentrerade källhänvisningar av typen (Sjöstedt 1936, Nielsen 1951, Skautrup 2.345) i själva texten ger den mindre initierade möjligheter att själv gå till källorna via den avslutande bibliografin, och visar den mera initierade omedelbart vad han bygger framställningen på.

Framställningssättet ger nog den initierade mest. Att Haugen har offrat »the completeness of coverage« kan ingen beklaga. Om författaren hade känt kravet att själv bedriva detaljstudier av varje isogloss hade vi aldrig fått se resultatet, helheten. Det är den helhetsbild Haugen levererar som bör intressera. Frågan är vad det är för helhetsbild han ger och om de båda antydda läsarkategorierna får samma helhetsbild.

Om man skulle ställas inför valet att karakterisera Haugens bok som antingen en nerbantad Skautrup för hela Norden eller en utvidgad Wessén, är det utan tvivel den första karakteristiken som är mest korrekt.

Med Peter Skautrups *Det danske sprogs historie I–IV* delar *The Scandinavian languages* den ambition att placera de språkliga förändringarna i ett socialt sammanhang, om vilken Einar Haugen själv säger: »Even if I would, I could not conceal my bias in favor of the sociolinguistic approach to language«. (Med »utvidgad Wessén« tänker jeg i första hand på Wesséns *De nordiska språken*, med vilken den naturligtvis dock har större likhet än Wesséns *Svensk språk-*

historia I–III, som saknar praktiskt taget varje antydning om att det finns socio-lingvistiska komplikationer i historien).

Nu har Haugens bok ju i själva verket i sin integrerat nordiska framställning en helt egen profil, som blir tydligare ju närmare nutiden man kommer och ju mer materialet inbjuder till kontrastiva analyser mellan främst de nyare nordiska skriftspråken.

De tre första avsnitten: »the prehistoric era (to A. D. 550): protoscandinavian«; »Ancient Scandinavia (550–1050): common scandinavian«; »the middle ages (1050–1350): old scandinavian«, tillsammans med texter täckande ca 150 sidor, skiljer sig *principiellt* inte mycket från Skautrup eller andra, mera kortfattade framställningar. Detta betyder inte att inte Haugen skulle ha intressanta nyvärderingar i flera avseenden när det gäller frågor som förhållandet mellan nord-, väst- och östgermanska, runornas historia, synkope, omljud och brytning. Det är heller inte sagt att den invändning jag skall försöka formulera mot den traditionella helhetsbilden i det följande, inte skulle finnas embryonalt i Haugens text (t. ex. s. 150: »The term CSc (Da *fællesnordisk*, Sw *samnordiska*) is a useful abstraction for the common elements in what were no doubt both geographically and historically diverging dialects«). Helhetsintrycket som Haugen förmedlar gör att bokens karaktär av *milstolpe*, förstått så att Haugen på ett förtjänstfullt och kritiskt sätt lojalt sammanfattar den genetiska språkhistoriska forskningens resultat på dess egna villkor, är mer framträdande än *vägvisarfunktionen* till vad jag också för dessa äldsta tidsavsnitt menar måste vara en mera realistisk helhetsbild.

Överväganden beträffande bokens »*helhed og struktur*» leder tankarna till Poul Diderichsen. För ca trettio år sedan höll han en diskussionsinledning till Det første nordistmøde i København (1946), med titeln »Maal og Midler i Nutidens nordiske Filologi«. Diderichsen ställer där några ännu idag aktuella frågor:

1. Kan den nordiske Tekstfilologi ventcs ved nye Udgaver at give væsentlige Bidrag til en dybere eller præcisere Forstaaelse af ældre nordisk Aandsliv, og tør man tilskrive en saadan Forstaaelse Betydning for Nutidens Menne-skeopfattelse eller kunstneriske Symboldannelse?
2. Kan man ved en udvidet og bedre organiseret sproghistorisk og sproggeografisk Forskningsindsats vente at naa til sikre Resultater vedrørende den anonyme Kulturs ældre Stadier og Udbredelsesveje, og tør man tilskrive saadanne Resultater Betydning for den almene Hjemstavnsfølelse og Kultur-bevidsthed?
3. Kan man inden for nordisk Filologi undgaa i Teori og Praxis at anerkende Nødvendigheden af en eksplicit strukturel Tilstandsbeskrivelse som Forudsætning for en metodisk tilfredsstillende genetisk (fysiologisk, psykologisk og sociologisk) Sprogforklaring?
4. Har Nordisterne ved Siden af deres nationalt-kulturelle Opgaver en Forpligtelse til ud fra det Materiale, de behersker, og de specielle Problemer, de stilles over for, at yde deres Bidrag til den almene Diskussion om Lingvistikens Metode og om Sprogets erkendelsesteoretiske Stilling, og medfører denne Forpligtelse Behovet af en Kursændring i Forskning og Undervisning?

Sina egna svar organiserar Diderichsen under två rubriker: »I. Den nationale Filologi«, inom vilket område han menar att det mesta av »menneskelig Værdi« redan har gjorts, och »II. Den regionale Lingvistik«, där hans poäng är att »den højt udviklede genetiske Metode har naaet Grænsen af sin Ydeevne, og de foreliggende Forsøg paa at kombinere sproghistoriske og geografiske Metoder afslører, at man ikke har klargjort sig de teoretiske Forudsætninger for disse vanskelige Operationer«.

Framför allt var Diderichsens inlägg ett understrykande av det retoriska i fråga 3: explicit strukturell tillståndsbekrivning är en förutsättning för en metodiskt tillfredsställande genetisk (eller annan) språkförklaring.

Diderichsens appell har inte klingat ohörd och särskilt skall inte Einar Haugen anklagas för att ha glömt strukturalistiska synpunkter i sin forskning eller i sin behandling av olika detaljer i handboken. Min invändning går på att han *trots* detta, och *trots* att han både i praxis och i förord dessutom understryker sitt sociolingvistiska sätt att närma sig ämnet, så är det långt fram i tiden den genetiska språkhistoriens helhetssyn han förmedlar. Den helhetssyn alltså, som han sammanfattar i förordets beskrivning av andra delen, där man i detalj kan få veta »hur ett enda språk splittrar sig i dialekter och utvecklar nya språk av gamla«.

Det är den syn som Stammbaum-metoden oundvikligen leder fram till, en variant av Babelstorn-myten som understryker det paradisiska urtillståndet, då alla i Norden, i Germanien, i Indoeuropa, talade samma språk. Detta är förmodligen inte riktigt, åtminstone har vi inte möjlighet att bevisa saken. – Däremot finns det starka sannolikhetsbevis för att språkskillnader i Norden har existerat så långt tillbaka i tiden vi kan blicka, och inte minst under *common scandinavian* (550–1050). Det jag vänder mig mot är alltså mer specifikt att Haugen, som andra, inger föreställningen att yngre medeltid skulle vara den period då paradistillståndet i språkligt avseende bryts i Norden, och då dialektsplittring med bestående följder uppträder.

Jag har redan varit inne på hur jag saknar en diskussion om de teoretiska förutsättningarna för »de foreliggende Forsøg på at kombinere sproghistoriske og geografiske Metoder« i samband med bokens kartmaterial, som återger 1800-talsisoglosser som om de hade aktualitet både idag och under medeltiden. Det har de i och för sig också, som illustration på dialekternas mångfald. Men det ger en felaktig bild av helheten, genom att några kartor för tidigare perioder inte har ritats ens med den precisionen. De skulle inte heller kunna framställas. Vi har nämligen inga dialektundersökningar från 1000-talet som skulle kunna gälla för både 300-talet och 1100-talet, för att dra en skalenlig parallell.

De antydda starka sannolikhetsbevisen för dialektsplittring under äldre tid kan hämtas från den genetiska språkhistorien, som övertygande visar *en sak*: att stora språkliga förändringar har ägt rum. *Hur* dessa språkförändringar har gått till är den genetiska språkforskningens käraste tema, som man har utvecklat på ett av t. ex. Diderichsen ifrågasatt sätt. Ingen har dock ännu lyckats frigöra sig från indoktrineringen som går ut på att det är fråga om i huvudsak logiskt ordnade förändringar på vägen från det gemensamma, rekonstruerade urspråket till – som regel – det nationalspråks tillstånd, som är utgångspunkten för den forskare som beskriver förändringen (det svenska språkets harmoniska

utveckling till idag i Wesséns *Svensk språkhistoria*; det danska riksspråkets något mer kampbetonade historia med på det hela taget övervunna faror, särskilt i fråga om påverkan söderifrån, hos Skautrup).

Genom att Haugen arbetar med ett övernationellt perspektiv, blir han medveten om och har synnerligen tillfredsställande klargjort den sociolingvistiska dynamiken i Norden från de äldsta nationalstatsbildningarnas och nationella skriftspråkens tid. Hans bakgrund som tvåspråkighetsforskare har också gjort honom i stånd att skickligare än någon annan beskriva hanseperiodens språkliga Norden.

Men tiden dessförinnan är i huvudsak den abstrakta genetiska språkhistoriens domän. Dess principiellt abstrakta rekonstruktionsmetodik, på grundval av ett i tiden och rummet spritt och glest fyndmaterial (där till yttermera visso tid och rum, eller åtminstone det ena, nästan aldrig kan anges med någon som helst precision) tenderar hos Haugen liksom hans föregångare att bli konkret språkhistoria likvärdig med den, där materialet ger oss en stabilare grund att stå på.

Genom denna språkligt fyndfattiga periods textfragment ser vi spridda belägg på avslutade eller pågående språkliga förändringar, som vi kan identifiera genom att de har blivit bestående inslag i kända språktillstånd: ljudskridningar, synkope, omljud, brytningar etc. Allteftersom en novation har slagit igenom i de bättre kända senare språktillstånden, struktureras dessas språkliga förhistoria i förmodat homogena språkområden. Iblandt är materialet så utförligt att detta svårligen låter sig göra. Då utbryter polemik, som om förhållandet mellan nord-, väst- och östgermanska.

De sannolikhetsbevis jag syftar på är alltså själva förändringarna, deras mängd och omfattning. Just det att många och stora förändringar omfattar vidsträckt befolkningsområden gör det vid närmare eftertanke *särskilt* sannolikt att vi har att räkna med – åtminstone temporär – stark språklig splittring inom detta område. Man kan naturligtvis tänka sig, och det är vad den genetiska språkhistorieskrivningen suggererar till, att dessa förändringar enbart har yttrat sig som språkliga generationsmotsättningar mellan äldre och yngre språk. Det vore dock märkvärdigt om ättssamhällets enda språkliga motsättningsförhållande skulle ha varit ett mellan föräldrar och barn, och om det äldre språktillståndet alltid skulle leda till det yngre genom en språkförändringens inre logik, utan yttre påverkan, och hos en och samma generation över stora områden.

Något sådant kan inte ha varit regeln. Alltså drivs vi till konstaterandet att stora språkliga förändringar i samma riktning inom större områden vittnar om en språklig påverkan av en typ som sociolingvistiken har frilagt i viss utsträckning. Under den tid det har tagit till dess en novation har spritt sig till det fulla utbredningsområdet, har vi haft dialekt- och sociolektmotsättningar. Dessa har inte varit små, när det gäller sådana företeelser som går under beteckningarna synkope, omljud och brytning. Det kan läggas till bilden att äldre språkhistoria i mycket är de segrande novationernas historia, och att förändringar som *inte* har slagit igenom kan ha gjort den språkliga splittringen större än var de genomförda förändringarna anger.

När de kända stora förändringarna i förbluffande grad har resulterat i gemensamt slutresultat över området får det närmast tillskrivas en vikingatidens, men tidigare också folkvandringstidens, politiskt och socialt baserade enhets-

kultur med stor kommunikationstäthet. Allt vad man vet om vikingatiden tyder på stora sociala klyftor, inte bara mellan fria och trälar utan också t. ex. mellan dem som satt hemma och vikingarna. Det är naturligtvis de senare som har kunnat medverka till språkförändringarnas spridning och som har representerat de efterbildade sociolekterna.

Hur snabb spridningen har varit mellan två punkter, t. ex. Björketorp i Blekinge och Eggjum i Sogn, kan vi i och för sig få en så säker uppfattning om som en arkeologisk datering tillåter (språklig och runologisk datering är cirkelbevis). Men även om en sådan arkeologisk datering skulle vara exakt – och det är förvisso inte fallet –, vet vi ju egentligen ingenting om de verkliga spridningsvägarna och -tiderna i området i dess helhet.

Det är inte sannolikt att Björketorp betecknar startpunkten och Eggjum slutpunkten i någon som helst språklig process, som man så skulle kunna datera och få något mått på förändringens hastighet genom. Mycket troligt är att språkliga novationscentra varit belägna på annat håll än där händelsevis dessa runstenar ristats och bevarats.

En *språkgenetiskt* sett äldre form behöver heller ingalunda innebära att en inskrift med denna form i absoluta kronologiska termer är äldre än en annan med motsvarande yngre form. Om det hade varit så, skulle en rent språklig datering av texter från exempelvis Blekinge och Sogn under historisk tid ge egendomliga resultat. Men när det gäller förhistoriska språkliga minnesmärken har det lagts ner stor möda på datering utifrån en doktrin som inte ger möjlighet för »ologiska« utvecklingar motsvarande dem i Norge eller Skåneland under nyare tid ($b, d, g > p, t, k$; infortisförsvagat $-e > -a, -e, -i, -u, -o$ etc.). Att man aldrig har tänkt sig att politisk aktivitet på liknande sätt också i förhistorisk tid kan tänkas delvis ha vänt upp och ner på språkhistorien uppfattad som autonom genetisk språkhistoria hänger väl samman med att man bara i mycket begränsad utsträckning föreställt sig att äldre och yngre språkfomer kunnat vara samtidiga här i Norden, och då inte med klart regional och social snedfördelning.

Den kritik av den traditionella helhetsbilden som jag här har fört fram innebär alltså att jag måste sätta ett stort frågetecken för tanken att de skandinaviska språkens historia är historien om hur »a single language splits up into dialects and develops new languages out of old«.

Språkhistorien levererar själv bevisen för otillräckligheten i dess helhetssyn. Tidvis, om inte rentav normalt – också under förhistorisk tid –, har sannolikt språkmotsättningar av betydande omfattning präglat språkområdet. När de omfattande språkliga förändringar, som den genetiska språkhistorien beskriver, har blivit slutgiltigt genomförda, får det snarare sägas vittna om politisk och språklig motsättning och kamp än om långvarig frid och harmoni.

Paradoxalt nog kommer min kritik främst att gälla framställningen av den period som Haugen kallar »common scandinavian«. Det förefaller som om utvecklingen då leder fram till ett senare tillstånd av långtgående nordisk språkgemenskap, omvitnad framför allt genom benämningen »dansk tunga« (se Skautrup, Kulturhist. lex. II, sp. 662 f). – Men också när det gäller sådana vittnesbörd om språksamhörighetskänsla (jämförbara med dem Haugen i större skala

har samlat in omkring 1950 i sitt sociolingvistiska pionjärbete »Om nordisk språkförståelse. En opinionsundersökelse.«) finns starka skäl för försiktighet vid tolkningen. Språksamhörighetskänslan kan t. ex. ha gällt en socialt tämligen snävt begränsad nordisk överklass. När de historiska källorna börjar flyta rikligare, och långt fram i nyare tid, är det ju snarast en sådan klass, med ekonomiska och politiska intressen utöver dåtida eller nutida nationalgränser, som avtecknar sig i feudalsamhället.

Not. Kommen så långt i min kritik av Haugens helhetssyn på äldre nordisk språkhistoria, var det naturligt för mig att undersöka om inte en sådan tankegång formulerats tidigare. Det har den faktiskt till viss del, i ett verk på 952 sidor, avfattat på engelska. Det återfinns emellertid inte i Haugens nämnda bibliografiska förarbeten. Överhuvudtaget har det lämnat få spår efter sig. Där det nämns (anmälan av L. L. Hammerich, *Danske Studier* 1953; litteraturhänvisningar i *Kulturhistoriskt lexikon* under oppslagsorden *dansk tunga*, *norrönt språk*) är det »dödsskallemärkt«. På det hela taget förefaller det aldrig ha blivit känt.

Verket är av Håkon Melberg, *Origin of the scandinavian nations and languages, an introduction*, I-II (Halden 1949–51). Melberg framför här en teori om språkförhållanden och politiska förhållanden i Norden under äldre tid, som utgår från en analys av begreppet *dansk tunga*. Han tar det som ett vittnesbörd om att när medeltida källor från Norge, Island och Sverige brukar termen om sitt språk, så beror det på en invasion av daner under folkvandringstiden över hela Skandinavien, med genomgripande språkliga konsekvenser.

Det må vara att Melbergs tes, med dess enormt vidlyftiga argumentation, är omöjlig att acceptera i dess helt konkreta form. Pusselbitarna från olika källor (Saxo, Snorre, arkeologiska fynd, analys av olika språkliga termer etc.) förefaller att passa blott allt för väl samman. Den intelligent genomförda argumentationen har dock visat vilka utrymmen som finns för en alternativ helhetsbild av det språkliga och politiska Norden under förhistorisk tid, och hur bräcklig den traditionella språkhistoriska uppfattningen, om ett stort homogent språkområde – men med dokumenterat omvälvande språkförändringar – ter sig.

Det kan åtminstone vara värt att häva dödsskallemärkningen av Melbergs verk, och det finns skäl att beklaga att Haugen tydligen inte har känt till det.

Jag menar också att det kan vara värt att höja rösten en aning när det rör kritik av den genetiska språkhistoriens historieuppfattning. De »klassiska« framställningarna av Nordens språkliga förhistoria har haft en grundläggande betydelse för uppfattningen om språkförändring i allmänhet, och inte bara för språkförhållanden utan för förhistoriska förhållanden på det hela taget i Norden. En mera kritisk revision än Haugens förefaller vara befogad.

Kanske är det oundvikligt att *detaljfel* smyger sig in i en så omfattande framställning som Haugens, även om sakkunniga manuskriptgranskare har medverkat. Inför en kommande bearbetning med tanke på en paperbackupplaga, som skulle kunna göra boken spridd som akademisk lärobok i Skandinavien till överkomligt pris – dess nuvarande pris på 20 pund netto predestinerar den knappast

till en sådan funktion – har jag några påpekanden, som är allt annat än uttömmande.

Förutom kartorna bidrar ca 25 tabeller och liknande grafiska uppställningar till informationens översiktlighet, häribland tio sidor komparativa paradigm i ett avslutande appendix. På dessa sista sidor har några grava felaktigheter insmugit sig. De bör rättas omgående, för att inte de amerikanska studenterna skall få en felaktig uppfattning om nuspråken.

En bagatell är att 60 återges med *treds* på danska, i stället för *tres*. Den uppfattningen går kanske också många danskar runt med. – Men den svenska verbböjningen har råkat mycket illa ut. I tabell 8 A anges verbens stamklasser med följande exempel för de svaga verben: *älska-*, *väl(j)-*, *döm-*, *tro-*. Det slår en som förbryllande när man tittar på grannspråken i de komparativa paradigmerna, att det för isländska, färöiska och nynorsk anges en tvåstavig stam (*elska-*) motsvarande svenskan, men för bokmål och danska en enstavig (*elsk-*). Detta får en att spekulera över principerna för den kontrastiva analys som de komparativa paradigmerna utgör. Och det är kanske bara bra.

I tabel 8 B ges så bl. a. ändelsemorfem till dessa presenstammar:

svensk presens indikativ singularis stark, 1., 2., 3. person: *-er*
 – – – – svag, – – : *-r*

Detta är inte bra. För de starka verben kan man möjligen acceptera en sådan schematisering, även om den leder fel för minst två av sju exemplifierade stammar. (Det heter *bär* och *far*, inte *bärer* och *farer*. Det tredje av de sju exemplen är inte heller lyckat: *giver* är visserligen korrekt genererat av regeln, men *ger* är dagens normalform).

För de svaga verben blir *älska-r* och *tro-r* rätt, *väl(j)-r* och *döm-r* fel. Visserligen anges det under rubriken *Comparative paradigms* att endast viktigare paradigm tagits med och att man för detaljer hänvisas till de enskilda språkens grammatiker, men jag har förgäves letat efter något ställe i boken, där man kunde tas ur villfarelserna genom en utförligare uppställning eller några modifierande morfofonematiska regler.

Som presens indikativ *pluralis* anges för svenskan *-er/-r* (liksom *-er/-er* för danskan och motsvarande för nynorsk och bokmål). Det förefaller mig särskilt illa gjort för svenskans del, med tanke på att specifika pluralformer på *-a(-Ø)* inte kan sägas vara helt dödförklarade. Åtminstone kan de lätt finnas i ett »modernt« litterärt textpensum med inte alltför rigid definition på »modern«. – Här borde ha stått: » = sing.« för både svenskans och danskans del, med tillägg av »*-a(-Ø)*« som alternativ för svenskan.

Mindre lyckat är också att ange *-a* som infinitiv i svenskan och *-e* i danskan (utan tillägget »*-Ø* efter vokal i stammen«) i och med att *tro-* förekommer som stamexempel. Ungefär detsamma gäller om sv. pres. part. *-ande* som borde kompletteras med (»*-ende* efter vokal i stammen«).

När man kommer till kolumnen »imperativ«, som har »--«, d. v. s. *-Ø* för alla sex språken, förstär man varför Haugen valt att låta *elska-* etc. variera med *elsk-* som stammorfem. – Man förstår och förstår ändå inte. Är det inte att placera kontrasterna på fel ställe, när man på detta sätt vill dra uppmärk-

samheten till stamformen? Praktisk erfarenhet säger att det är den en- resp. två-staviga imperativformen i de frekventaste verbklasserna i danskan och svenskan som är problematisk (elsk! älska!).

Det är närmast obegripligt att en sådan svit av missgrepp drabbat presentationen av verbböjningen. För svenskans del hade oskrivet här varit bäst.

Det skall inte hemlighållas att många av bokens sidor har gett anledning till bockar eller frågetecken i kanten. Förmodligen kommer nordiska kollegor med andra erfarenheter och kunskaper än jag att hitta andra fel att anmärka på. En fullständig lista skulle bara (eventuellt) kunna glädja bokens författare.

När man som slutomdöme varmt vill rekommendera boken för allmän läsning är det således inte för att felet är få, utan för att förtjänsterna är många. Utöver vad jag tidigare har framhållit vill jag starkt trycka på själva framställningskonsten och ge ett smakprov på en författarhållning jag tycker är välgörande. Einar Haugen redogör i 8.7.5 kortfattat men praktiskt taget heltäckande för alla seriösa teorier om runornas ursprung. Han avslutar katalogen med att hänvisa till senare litterära källor, enligt vilka runorna hade uppfunnits av Oden och skänkts åt mänskosläktet av honom; »perhaps this is as good a theory as any«!

Jag har redan laborerat med antitesen milstolpe/vägvisare. Det lutar åt att – på grund av de framförda invändningarna – utnämna verket till en milstolpe, men med klar vägvisarfunktion. Einar Haugen har lojalt och insiktsfullt, och dessutom med en förmedlingskonst som inte är envar nordist given, sammanfattat »vetenskapens nuvarande ståndpunkt«. Min huvudinvändning är att han i vissa avseenden varit alltför lojal. Genom den sociolingvistiska hållningen till språkhistorien, som han inte hade behövt be om ursäkt för i förordet, kan hans arbete både bli en vägvisare till ett spännande område av »den regionala lingvistikens« som inte har haft högkonjunktur under senare år, och ge inspiration till fortsatt arbete i riktning mot en realistisk nordisk språkhistoria.

Stig Örjan Ohlsson.

Erik Dal: Samlet og spredt om folkeviser. Fagmandens, bibliografens og samlerens efterskrift til Nordisk folkeviseforskning siden 1800 (1956). Odense Universitetsforlag 1976.

Folkevisestudier og Danske Studier hører sammen. Der er en konsekvens, og både fagligt og menneskeligt en vemodig, deri, at tidsskriftets redaktør gennem 26 år forlader redaktionen samtidig med, at han afslutter sin endnu længere virksomhed som viseforsker. Men konsekvensen gælder også tidspunktet. I 1976 udsendtes under Erik Dals ledelse de sidste to bind af Danmarks gamle Folkeviser: melodibindet (XI) og registerbindet (XII). Med en konsekvens, der næsten grænser til det uforståelige, er endelig også beslutningen gennemført. Redaktøren af Danske Studier tager en upåfaldende afsked i den sidste sætning i 1977-årgangens sidste anmeldelse, – men viseforskeren skiller sig af med sit bibliotek! 3. april 1976 afgik til Odense Universitetsbibliotek »c. 17 hyldemeter nordisk og anden folkeviselitteratur, godt 2 m særtrykskapsler samt c. 3 m tidsskrifter«, foruden manuskripter til *Fagmandens, bibliografens og samlerens*

efterskrift til Nordisk folkeviseforskning siden 1800 (1956). Med denne undertitel betoner Erik Dal kontinuiteten i sin viseforskning.

Hovedstykket i *Samlet og spredt om folkeviser* er den fjerde C. C. Rafn-forelæsning, som Dal holdt 22.11. 1976 om *Oversættelser af nordiske folkeviser*. Dertil kommer en *Egen visebibliografi* og endelig *Samlerens efterskrift* om samlingens opståen, udvikling og afståelse. Efterskriftens køligt objektive titel *Folkeviselitteratur i OUB* demonstrerer den fuldbyrdede vilje til at skille sig ved samlingen i mere end materiel forstand. Og efterskriften lader forstå, hvorfor samleren og forskeren (der jo ikke kun er samme person, men også samme funktion) ikke ville fortsætte ud over færdiggørelsen af DgF: » – i min tid har en selvopgivende flugt fra de klassiske indfaldsvinkler været iøjnefaldende, og halv- eller helsociologiske metoder har vundet terræn, hvilket er ligeså legitimt, bare ikke viseforskning jeg er med i«. (57). Dog har Dal ikke tvivlet om, at hans samling, som er enestående ved sin fuldstændighed, skulle komme fremtidige forskere til gode: »Der er i denne bogmasse rige muligheder for emner og synsvinkler, der aldrig blev mine. Flere par øjne vil se mere og bedre end eet par –« (54). Fremtidige *samlere* går således glip af »småting fra omkring 1800 fra Johan Munthe-Bruns sagnagtige samling, hele Svend Grundtvigs folkevisestrid og andre avisbidrag fra 1840'erne«. Dog er nogle af de allerstørste bibliofile numre: Vedel, Percy, Herder *ikke* solgt.

Forelæsningen er angiveligt Erik Dals sidste folkevisearbejde, skrevet »mens bøgerne endnu var i huset«. Med en rigdom af eksempler, som netop kun denne samling i sin helhed kunne afgive, illustrerer Dal emnets egnethed til »enkelstudier af semesteropgavens eller specialets niveau og omfang« (14). Dette emne er væsentligt, fordi, kort og godt, »Balladerne har formidlet nordisk ånd«. At undersøge en oversættelse er for det første at karakterisere det sprog, der oversættes *til*: engelsk rigsmål eller skotsk – dialekt(?), fx. Dernæst kommer spørgsmålet om oversættelsens forhold til originalen: hvordan overføres helhedspræget? – hvor dybt går troskaben i det små? Videre: det oversatte værks almindelige anlæg: hvordan definerer det ved sit udvalg »folkevisen«? – i hvilken overordnet sammenhæng præsenterer den viserne? Holdningen til de enkelte visegenrer og den detaljerede undersøgelse af sprog og stil er selvfølgelig analysemaal. Med forkærlighed opholder Dal sig ved studiet af dedikationer, fortaler og noter. For hvad der slige steder indimellem kan forekomme fagligt irrelevant, – kunne være menneskeligt berigende. Dét er jo det særlige ved denne samler, udgiver, redaktør og forsker, at han altid finder plads for »et og andet personligt og eventuelt kuriøst træk«.

Den lille fine bog anskuelligør således alsidigt en humanisme af gammel dyd: et virke mellem bøger, men for mennesker. Bibliografien aftegner den altid fastholdte linje i forskerens produktion: en formidling af lærdom, indadtil overfor medforskere, med hovedværket om Nordisk folkeviseforskning, med de senere opfølgende forskningsoversigter og med redaktionen af DgF X–XII; udadtil med de mindre viseudvalg til almenlæsning, for danskere og udlændinge, og til skolebrug. Og dertil den teoretiske og praktiske interesse for bogens æstetik, – som dette sidste visearbejde i sig selv er et vidnesbyrd om.

Vi får trøste os med, at visestudiets førstemand ikke blot har frigjort sig *fra*, men også *til*. På andre forskningsfelter har Erik Dal da også forlængst bevist

os gyldigheden af sine ord til Odense-studerne: »I vore fag har vi jo den lykke, at inspiration, skønhed og en eller anden form for sandhed kan findes i gamle bøger såvelsom i nye, så at det vedkommende og væsentlige i en bog har temmelig lidt at gøre med dens alder. Vi skulle derfor være de sidste til at fremme atomisering, historieløshed og begrebsfattigdom hos dem vi har det ansvar at tale eller skrive for«.

Jørgen Lorenzen.

Danske Folkeviser og Melodier, samlede af Fr. Sneedorff-Birch, Første Pentade, 1837. Med noter af Erik Dal og A. P. Berggreen. Stockholm 1976 (: Meddelanden från Svenskt Visarkiv, 36). 10 sider + 5 sider efterskrift og noter.

I samme år, som Danmarks gamle Folkeviser afsluttes med bind XI og XII, lader storværkets sidste redaktør den mindste af alle viseudgaver reproducere hos Strandbergs Bogtryk/Offset a/s, der for 100 år siden var Danmarks førende skillingsviseforlag – i anledning af Svenskt Visarkivs femogtyveårs jubilæum 20.5. 1976.

Den sirlige reverens, hvori Erik Dal har givet tilfældigheden form, kan også glæde andre end den svenske adressat. Fr. Sneedorff-Birchs Første Pentade, indeholdende fem jyske Viser med Melodier, er en umådelig sjælden tryksag; trods sin lidenhed er den af stor teksthistorisk interesse. En af de fem viser er førstetrykket af Det var en Lørdag Aften, som Sv. Grundtvig siden bearbejdede og gav sin klassiske skikkelse. Dal optrykker i efterskriften Grundtvigs Sjællandsk Vise fra P. O. Boisens Nye og Gamle Viser, 1849; den senere, i forhold hertil let ændrede, version i tredje udgave af A. P. Berggreen Danske Folkesange og Melodier (1869) konfirmerer F. J. Billeskov Jansen i Den Danske Lyrik, I som klassikerens definitive form. Berggreen havde dog allerede i 1843, i andet bind af Folkesange og Melodier optrykt Sneedorff-Birchs tekst med lette ændringer, som Grundtvig overtager. – Fra Rasmussen og Nyerups samling benytter Sneedorff-Birch teksten til Med Fryd jeg sagtelig, – og tilføjer, »efter en jydsk Bondepiges Sang fra Kallø i Aarhusegnen«, den melodi, som siden Finn Viderø har bearbejdet.

Berggreen forsynede sig hos Sneedorff-Birch til sin store udgave, men var fuld af nedladende kritik. Det fremgår af noter, han skrev til i sit eksemplar af Pentaden, som Dal genfandt i Harvard University Library sammen med andre af F. C. Childs bøger og meddelelser i efterskriften. Berggreen undrer sig over, at Sneedorff-Birch overhovedet medtager Med Fryd jeg sagtelig, når han selv vurderer teksten som »forklippet«: »Forf. kunde jo have meddelt en af de 14 + 23 andre, som han er (i) Besiddelse af!!« Det kunne han nu nok alligevel ikke. Han udgiver ikke fem *tilfældige* jyske viser, men netop en pentade: en femfoldig helhed, sammensat med kunstforstand. Temaet er det samme i alle fem viser: kærligheden; de to første har dertil fælles motiv; *han* er bortrejst: i nr. 1 (God Aften, lille Pige) kommer han tilbage, i nr. 2 (Det var en Lørdag Aften) ikke. Nr. 3 (Jeg veed mig saa deilig en Urtegaard) og nr. 5 (Til Kongens Gaard vil jeg drage) omskriver den elskedes væsen i de samme symboler: lind, rose,

nattergal; rosen er det vigtigste i begge viserne, men i nr. 4 (Med Fryd jeg sagtelig), som de omslutter, kun folie for den dydige Fiolen blaa. Den lille vise-samling er virkelig, med udgiverens ord, en af »guldalderens små rariteter i faget«.

Udvalget balancerer hårfint på grænsen mellem klassisk folkeviser og efterklang; nr. 3 og nr. 5 markerer den endelige DgF-rækkes slutning: DgF 516 og 517.

Jørgen Lorenzen.

Otto Holzapfel: *Folkeviser und Volksballade. Freiburger folkloristische Forschungen* 6. Wilhelm Fink Verlag, München 1976.

Endnu inden *Deutsche Volkslieder* er fuldført har een af dette store balladeværks medarbejdere, Otto Holzapfel, foregrebet den række af komparative studier over dansk/skandinavisk og tysk visestof, der givetvis vil fremkomme på et senere tidspunkt, ikke mindst efter at de sidste bind af *Danmarks gamle Folkeviser* nu er udkommet.

Gennem den sidste halve snes år har Holzapfel manifesteret sig som dansk folkevises flittige og entusiastiske gesandt i vort sydlige naboland. En række titler vil vise dette: *Studien zur Formelhaftigkeit der mittelalterlichen dänischen Volksballade*, *Die Dänischen Niebelungenballaden*, *Die dänische Folkeviser und ihre Beziehungen zum deutschen Volkslied*.

Holzapfels sidste bog er en videreførelse af disse sammenlignende studier over beslægtede visetyper, spændende ikke blot over materiale fra *DVLdr* og *DgF*, men også fra *Erk-Böhme* og H. Grüner-Nielsens *Danske Viser*. Dens centrale afsnit består af en række visemonografier, der oftest leder fra en tysk til en dansk tekst, sjældnere den modsatte vej. Den enkelte monografi indledes sædvanligvis med en præsentation af visen, dens tyske kontekst, overleveringshistorie og en eventuel kronologisk placering. Derefter registreres visens danske (og muligvis skandinaviske) paralleller – både skæmteviser og efterklang inkluderes – og endelig gennemgås tekstuelle og tematiske overensstemmelser, motivforskudninger og kontrasterende elementer, en textanalyse, der udvider sig til en værdifuld, kritisk-kommenterende oversigt over den relevante forskning.

Kontrolopslag afslører, at Holzapfel besidder en overordentlig fortrolighed med sit materiale. Bogen indeholder en fylde af nye og skarpsindige iagttagelser, vurderinger og konklusioner, der må virke som inspiration for senere forskning. Særlig perspektivrig er således Holzapfels inddragelse af flyveblade og omvandrende sangere og spillemænd, som vigtige kanaler for den rigtignok noget ensidige indtrængen af visestof fra Tyskland til Danmark.

En mindre indvending, som forfatteren dog garderer sig imod ved at omtale sin bog som et »Werkmanuskript«, skal rettes mod bogens lidt tilfældige komposition. Det kan undertiden være vanskeligt at forstå Holzapfels intentioner, at finde princippet for kapitelinddelingen, mangler, der efterlader et indtryk af foreløbighed og som givetvis kunne være blevet afhjulpet ved en fornyet gennemskrivning og stramning af manuskriptet.

Om det er hensigtsmæssigt at have noteapparatet indskudt i selve teksten kan

nok diskuteres, men det må absolut beklages, at litteraturhenvisningerne her – der afslører Holzapfels imponerende belæsthed – ikke er inkluderet i den korte bibliografi, der sammen med en række fortræffelige registre afslutter dette inciterende bind.

Sven H. Rossel.

Ulrich Moerke: Die Anfänge der weltlichen Barocklyrik in Schleswig-Holstein (1972). Karin Unsicker: Weltliche Barockprosa in Schleswig-Holstein (1974).

De af prof. Erich Trunz udgivne Kieler Studien zur deutschen Literaturgeschichte har udvidet deres område med arbejder omkring åndslivet i vort gamle monarki, der jo rigtignok også i væsentlig grad var tysk. Ottende bind af rækken, Ulrich Moerkes dissertation *Die Anfänge der weltlichen Barocklyrik in Schleswig-Holstein* (1972), bygger i væsentligt omfang på fotografiske kopier i Kiel-Universitetets litteraturvidenskabelige institut, optaget efter nu hartad uopdrivelige og muligvis helt tabte tryk af Heinrich Hudemann (1595–1628) og Zacharias Lund (1608–67), indimellem også på Johann Rists sjældne »Musa Teutonica« 1634. Yderligere er bl. a. håndskrevet materiale i Det kgl. Bibliotek benyttet.

Forsøget på at arrangere Slesvig-Holsten som kulturel helhed er besværligt. Lübeck synes at skulle høre med (8), København forekommer at befinde sig »im Norden des deutschen Sprachraumes« (205). Bogen skildrer rigtigt og interessant, hvorledes hertugdømmernes nedertyske og frisiske elementer viger for en højtysk kultur, og hvorledes Zacharias Lund fra det danske Sundeved indtræder i tysk digtning. Men det er klart, at Slesvig-Holsten, eller ihvertfald Holsten, gennem denne udvikling måtte se sig domineret af et videre kulturfællesskab end nogen sinde; Slesvig kom i det hele aldrig rigtig med. Når det virkelig gælder, markerer de slesvigske eller holstenske forfattere deres politiske tilhørsforhold. Hudemanns »Divitiæ Poeticæ« med samme forfatters »Teutsche Musa« 1625 er, hvad vi ikke får at vide, dediceret Holger Rosenkranz den Lærde; hans »Hirnschleifer« 1626, områdets første værk i den nye stil, er dediceret prins Christian, den udvalgte Konge; Hudemanns »Drey Lieder« 1627 begræder bortgangen af ligeså mange høje herrer i dansk tjeneste, af hvilke den ene uheldigvis levede indtil 1639. Hos Rist vakler endog de norske fjelde i sorgen over prins Ulrichs død 1633. Lund fra Sundeved betegner sig i 1630 som »Holsatus« (140) og i 1634 som »Cimbrus«. Derefter virkede han i kongeriget.

Tanken om Slesvig-Holsten som kulturel helhed fører til opfattelsen af den lidet fremragende Hudemann som en slags banebryder for barokken. Litteraturen gik dog sin gang uafhængigt af denne dværgdigter, hvis produktion inclusive titlen »Hirnschleifer« er en med sig selv afsluttet sammenarbejdning af visse givne mønstre, som Ulrich Moerke på bedste måde har efterforsket. Med Rist får vi litteratur af en anden kvalitet og virkning mellem hænderne; Lund har som digter atter begrænset interesse. Man skal imidlertid ikke forsmå bogens tillæg af bl. a. utrykte breve fra Hudemann til Meursius i Sorø og fra Lund til Vincenz Fabricius i Leiden. Det er en genre for sig, hvis dyrkelse i Dan-

mark og omegn fortjente en egen monografi: den lærde epistel med lærde forslinger, *delenificus*, *meracus* og *promulsis* i hveranden linje, og med hilsen fra Zacharias Lundius som: Ζαχαρείης οὐκ Ζαχαρείης λοβὺν δέτ οὐς, hvilket viser, at tidens græske udtale stadig var lidet klassisk. Lund var dog i virkeligheden en god klassisk filolog med trang til nye perspektiver. Hans af Moerke nævnte redaktion af Geoffrey fra Vinsauks dengang utrykte og aldrig på tryk kommenterede »Poetria Nova« (GKS 2037,4°), en hjørnesten for den sene middelalders latinske digtning, fortjente ialtfald for kommentarens vedkommende at blive udgivet.

Moerkes behandling af digterne, deres levned, værker og mønstre er god og grundig og viser den efter opgaven ofte nødvendige evne til at få det bedste ud af alt og til at lade dette og hint passere uden for tydelig vurdering. Man ser den nye skoles internationale apparat af national sprogkunst rulle sig ud. Fint iagttages f. eks. et drag af »Entpersönlichung« som kendetegn for barokken i det hele (53), overførelsen af de forrige generationers latinske elegance som en moderne højkultur også i modersmålet (97), og et bevidst instrumenteret lydmaleri af krigen som krigsmusik (111 f.), der nok peger mest i retning af Vergil. Det sociologiske aspekt, altså trangen til at komplimentere en i tiden regerende klasse, antydes med barokken som bestanddel af »das Repräsentationsbedürfnis adliger Kreise« (122). Rigtigt ses, at Lund kan ligge betydeligt under barokt stilniveau (183), hvilket smukt beskrives som et udtryk for varmere følelse og ægttere inderlighed.

Ulrich Moerke arbejder støt og roligt, også med danske kilder og hjælpemidler. Tekstgengivelsen forekommer omhyggelig indtil det pertentlige. Når der mangler en stavelse s. 71 vers 4, s. 226 vers 4 for neden samt s. 249 vers 18, og når der er en stavelse for meget s. 240 v. 3, s. 254 v. 3 samt s. 255 medio, kan det skyldes en troskab mod kilderne, som disse ikke fortjener. Stedet s. 249 lader sig f. eks. umiddelbart rette efter nederste linje på samme side, stedet s. 226 er rettet i Det kgl. Biblioteks eksemplar af kilden, og alle de nævnte fejl bør rettes uanset hvad der staar i originalerne. Der skimtes kun enkelte trykfejl såsom »for« note 249, »Liebeslyrik« note 305, »wiedersehens« s. 159. I sproglig henseende fører bogen sig med anstand. Der tages nogle stilbevidsture som *Unterweisung*, *Preisung*, *voraufgegangen*, *flink* og *Sang*. Ængsteligere bliver man ved »altem deutschen Fluss« (41) og »warnen« med »von« (76). S. 77 hedder det: »dem menschlichen Jäger ... entspricht ... der Teufel ... als einem höllischen Jäger«. Hier staunt der Laie.

Også Karin Unsicker må i sin dissertation *Weltliche Barokprosa in Schleswig-Holstein* i tiende bind af den omhandlende skriftrække (1974) kæmpe mod geografiske vanskeligheder. Det ser ud, somom Hamburg ikke hører til området (275), hvilket jo nok reelt er tilstanden siden trediveårskrigen, medens derimod både Lübeck og Eutin inddrages (se J. v. Melles bibliografi 75 f.; A. Brand 84; F. Kogel 138 f.; J. G. Pellicer 275; jf. 276). Man er henne i retning af det nuværende forbundsland Slesvig-Holsten, men arbejder samtidig med nordslesvigsk materiale. Barokken opfattes ikke som stil, men som epoke (11), og det skal hedde, at denne litterære periode er opdaget og nyvurderet i 1920'erne (10). Noget kan der være om det; men lad os huske, at der var rigelig interesse for perioden i »Neudrucke« for hundrede år siden, at Goedeke

og Tittmann yderligere udgav kilderne i femten bind 1869–85, medens det moderne barokstudium blev grundlagt her i landet af H. F. Rørdam i 1857 og af G. Rode i 1866, i udlandet 1884 af Karl Borinski, der heller ikke nævnes.

Bogen beskæftiger sig først med genrer på randen af litterær fiktion: rejsebeskrivelse, topografi og avis, men tager så skridtet over i utopi, hyrdedigtning og roman. Den er et solidt stykke arbejde. Fremstillingen bygger på bred og dyb granskning af bibliografier, biblioteker og arkiver, og den reviderer i betydelig grad vor viden om adskillige forfatters levned og værker. En s. 48 nederst forgæves eftersøgt udgave af H. v. Uchteritz' »Kurze ReiseBeschreibung« 1712 er registreret i British Museums katalog. Listen over de benyttede tekster er fyldig og musealt detaljeret; listen over benyttet faglitteratur er righoldig, og der tages i ganske stort omfang hensyn også til dansk og svensk faglitteratur. Der kunde dog være henvist til andet end Jöcher vedrørende Peder Resen som mæcen for vort universitetsbibliotek (118), og når Goethe og Schiller føres i marken som garant for den litterære betydning af Adam Olearius' orientalske rejse, så kunde man også have nævnt Adam Oehlenschläger.

Romanforfatteren Hieronimus Dürrer bygges op fra grunden af. Pseudonymen Molanders rapport for et indbildt parnas om denne verdens gang eftervises at være plukket fra aviser. Vigtigst forekommer behandlingen af den antikvarisk interesserede læge J. D. Major og sammes hovedværker. Det drejer sig først og fremmest om den af Suhm for flygtigt citerede (henvisningen s. 105 til Suhm skal være: III, 1794) dagbog over Majors forskningsrejse over København til Stockholm, hvor forfatteren døde. Fr. Unsicker har med flid og held benyttet håndskrifterne i Det kgl. Bibliotek, men er vistnok ikke klar over rækkevidden af sit, som det hedder (113), tilfældige fund, når det blot i en fodnote kort bemærkes, at Major har afbildet de forekommende runesten. Der er nu ikke særlig mange sådanne tegninger i håndskrifterne; men de, der er, har hidtil henliget ubenyttet af runologien, og værket fortjener også iøvrigt udgivelse, først og fremmest på grund af sine ganske vigtige interieurer fra samlinger og biblioteker. Major har forsket i vort kongelige kunstkammer; han omtaler ikke guldhornet, men mange andre spændende ting. Meget interessant er også fremdragelsen af Majors »polyhistoriske utopi« af en flyverejse til ukendt ø, trykt 1670 og 1682, men senere aldeles oversat, således også i Jul. Paludans ellers altop- og -afstøvende disputats, som forfatterinden gerne kunde have benyttet.

Fremstillingen er i det meste af bogen rolig og saglig, måske lidt vidtløftig. Undersøgelsen af Molanders identitet (168–71) fører ikke til noget. Teksterne behandles med troskab, indtil »[!]« efter fastholdelse af typisk trykfejl (287). Samme udhævelse pryder trykfejl i svensk digt af Sophia Brenner som citeret efter Hanselli, selvom forfatterinden også har set fru Brenners digte 1723 uden denne fejl. Fra titelbilledet til Molanders »Parnassus« citeres devisen *Terrarum per me facies aperetur olim*. I metrisk henseende virker det sidste ord som en hund i et spil kegler. Der skal eller skulde givetvis stå *Olimpo*. Sit eget sprog behandler forfatterinden med omhu. Der er skønhedspletter hist og her (47 øverst »stammt« bis; 54 l. 4 f. »ausser aus ... aus ... aus«; 62 »als ... also«; 63 for neden »war, war ... wahrscheinlich«). Pleonasmen »Traditionskette« (65) breder sig i moderne tysk; men »Kogels chronikalischen Werke« (231) er vistnok noget individuelt. Med indlagt seddel udpeges en halv snes trykfejl. Der

er flere, såsom 267 nederst, 269 l. 11 f. n., 309 på midten, for ikke at tale om rene bagateller. Da bogen fremtræder inden for specialforskningsområdet »Skandinavien- und Ostseeraumforschung« ved Kiels universitet, kunde man have undt litteraturlisten et trykkeri med friere adgang til nabolandets alfabet.

Forfatterinden nævner, at Dürers roman »Lauf der Welt« ved optryk i 1685 af »verlegerischen Gründen« har fået »das Modewort *politisch*« føjet til titlen. Det var altså i 1685. Men som forfatterinden kommer til vejs ende med sit eget arbejde, der må have beslaglagt adskillige år, bliver hun opmærksom på, at også vor tid stiller sine krav. Medens altså selve bogen efter hævdvunden praksis trøstigt gennemgår de omhandlede marginalgenrer ud fra de lykkelige funds princip, under stadig påberåbelse af litteraturvidenskabelig og litteraturhistorisk hensigt (95, 180 ff., 209, 214, 273, 275) og med stadige æstetiske, navnlig stilistiske vurderinger (29: Olearius, 49: Üchteritz, 58 f. o.: Volquard Iversen, 70 og 74: H. Rantza; 99 f. n.: Major, 135: K. v. Hövelen, 180 ff.: Molander, 255: Dürer), medens bogen således træder ind i Moerkes emne uden endnu at kende Moerkes dissertation (277), så tilføjer fr. Unsicker sluttelig en svært skråsikker indledning med omtale af Moerke og med alle dengang nyeste falbelader.

Her bliver man principiel. Der tales mindre om litteratur end om tekster og sagprosa (eftervirkninger atter i kapitelslutning s. 46 og i bogens slutning s. 280) og forskningssituation, og navnlig gælder det om at komme op at stå på mængden af tidligere kolleger, der skal have hævdet apriorisk, »dass wissenschaftliche und populärwissenschaftliche Literatur ästhetischen Ansprüchen nicht genügen könne« (18). Enhver ved, at Ranke og Bismarck &c. altid er blevet påskønnet i så henseende. Men da meningen sikkert er en anden, mere subtil og helt ligegyldig, og da vindretningen for belletristisk aggression formodentlig allerede har vendt sig nogle gange siden 1974, behøver man måske ikke at komme nærmere ind på denne konstruktion af egen piedestal. Den er en marginalgenre for sig; men den er i det foreliggende tilfælde unødvendig.

Aa. Kabell.

Søren Terkelsen: Astree Siunge-Choer, Første Snees 1648 (1976)

Udgivelsen af Søren Terkelsen: *Astree Siunge-Choer, Første Snees, 1648* som tolvte bind af en skriftrække for tysk litteraturhistorie (1976) virker umiddelbart overraskende. Arbejdet er besørget af vor solideste barokforsker, dr. Erik Sønnerholm i samarbejde med Dieter Brandt og Dieter Lohmeier, hvortil knytter sig melodiudsættelser ved Jørgen Berg. Prof. Trunz forklarer indledende det naturlige i skriftrækkens nye aspekt, Søren Terkelsen egentlig også, når han vil mene, »at de Tydske og andre hafve deris Maal och Sprog aff vort«. Hovedudgiveren mener næppe, hvad han skriver, at Glückstadt lå i kongeriget (179, 215). Han røber nogen sans for at stille sin indsats i modsætning til andres bevidste forsømmelser: det kan synes, »ikke så lidt paradoksalt, at det store flertal af hjemlige litteraturforskere med omhu er gået langt uden om den mest radikale nyorientering, der har fundet sted i vor litterære verden, nemlig den europæiske kunstdignings (baroklitteraturens) gennembrud herhjemme omkring 1620« (157, 194). Vi må virkelig have den monografi over konstruktionen af

egen piedestal. Det kan nok være praktisk således at opfinde den modstand, man mener at have brug for; så har man ligesom bedre magt over den, og der er såmænd ingen, der husker, at nyorienteringen i vor litterære verden omkring 1620 var for lidet at regne imod nyorienteringen i det tolvte århundrede, eller hvornår folkeviserne nu tog deres begyndelse. Når man opdager, at den foreliggende bog hverken i sig selv eller i litteraturlisten udnytter disputatser fra 1955 om Arrebo eller fra 1960 om Søren Poulsen Judichær – denne dybt indgribende i Søren Terkelsens virksomhed – eller iøvrigt udgaven af det syttende århundredes metrikere, så må man nok sige, at der ikke er gjort meget for at lede frem til den kreds af hjemlige betragtere, der i ganske rimeligt omfang har bidraget til at dække perioden. Dr. Sønnerholm føler indledningsvis, i juni 1975, at det efter danske forhold »nu nærmest er en mørkets gerning at beskæftige sig med så gammel litteratur«, og han vidste, hvad han talte om.

Udgaven bringer de danske viser med deres tyske forbilleder som paralleltekster, fremdeles melodierne, tekstkritiske bemærkninger, kommentar, efterskrift om »Søren Terkelsen som oversætter og digter«, arkivalier hertil, tysk oversættelse af efterskriften, bibliografi over Søren Terkelsens arbejder, både trykte, utrykte og tabte, samt litteraturliste. Den må være kommet istand med god vilje hos de mange implicerede og med nogen fasthed i seriens ledelse. Fremstillingen af digteren som digter er efter dr. Sønnerholms vane navnlig fortjenstfuld i personalhistorisk henseende, denne gang især ud fra studier i Rigsarkivet. Der er også litteraturhistoriske gevinster, f. eks. erkendelsen af Paul Fleming som mønster bag visse tekster af Søren Terkelsen (170, note 9) og den diskrete påpegelse af roseklubben som litterær markedsføring (165 forneden). Litteraturhistorisk rigtig er omtalen af »den ældgamle kontrast land-by« i de af S. Terkelsen oversatte digte af Jacob Cats og Opitz (171); betænkelig er derimod forbigåelsen af denne kontrasts brændende aktualitet i tidens litterære struktur, som også bevidnet med f. eks. P. Jensen Roskildes oversættelse af Vergils *Bucolica* 1639 og 1680, der sammen med latinskolernes terpning af grundteksten har været i høj grad bestemmende for barokken.

Søren Terkelsen får sin sag for, hvad gengivelse af de tyske mønstre angår, og sandt er det jo, at han ofte virker primitiv. Undtagelsesvis er hans oversættelse »ikke ubehændigt gjort« (153). En nøjere undersøgelse, som muliggjort med denne udgave, vil vise en del bevidste ændringer, en sjælden gang mildnende (sidste linjer af vise V), oftere styrkende (III, slutn. af str. 9; især IX, str. 10, vers 6) eller på anden måde levendegørende (XII, str. 16, vers 2). Et sted fornyr S. Terkelsen sin mønt formedelst det siden Kleobulos i tidernes morgen udtalte princip »med Maad' er alting best« (III, str. 17; nærmest vel efter Plautus Poen. 238). Iagttagelser som disse hører ikke til udgavens skøn over S. Terkelsen som oversætter og digter, og navnlig må man i denne sammenhæng undres over forbigåelsen af de danske teksters kamp med versformen, der dog var et vigtigt moment i baroklitteraturens gennembrud. S. Terkelsen har endnu undtagelsesvis aleksandrinere med forkert cæsur (III, str. 6, vers 2; XIX, str. 4, v. 2 & str. 7, v. 1); men han er ellers bevidst regulerende og forenkende (IX, str. 1, vers 8–9, på lignende måde fastholdt mod forbilledet i øvrige strofer; X, strofernes tredje linje; XVII: strofernes sidstelinjer fæstnes efterhånden som aleksandrinere), mest påfaldende i den øgede vise XVIII, hvor

han gennemfører et hos Voigtländer kun delvis fremtrædende kadenceskifte i strofernes femte og syvende linjer og således fører digtet over i den moderne, faste formkunst.

Udgaven har sin styrke i tekstbehandlingen og kildestudiet. D. Lohmeiers fortættede ekskurs »zur Druckgeschichte von Rists »Galathee«, der skaber et nyt tekstgrundlag ved at opløse originaludgaven i ti stadier, er mønsterværdig; hans kommentarer til de tyske digte har føling også med svensk faglitteratur. S. Terkelsen selv har været en nærmest ufejlbarlig korrekturlæser; hans moderne udgivere er det i ikke mindre grad, indtil en ligegyldig trykfejl midt på side 147. Kilderne eftergås med kyndighed; kun J. Cats tages frem i en mærkelig uaktuel udgave fra 1792. Terkelsen-bibliografien er grundig for ikke at sige vidtløftig, samtidig med at skrifternes omfang lades unævnt og deres format kun nu og da antydes med Det kgl. Biblioteks signaturer. Forbigåelse af Statsbibliotekets eksemplarer virker uhensigtsmæssig. Opstillingen af Astree Siunge-Choer med mønstre for de enkelte sange (221–23) efterlader oprigtig talt savn af henvisning til stærkt lignende opstilling i disputats 1950 om Det 16. og 17. Århundredes verdslige danske Visesang, der nok er anført i litteraturlisten, og andendets (177, note) »engang for alle« i forbindelse med melodierne, men som virkelig også har teksthistorisk betydning, selvom dr. Sønderholm nok er kommet nogle skridt videre.

Hovedudgiverens danske sprog er roligt og ordentligt, dog ikke uden tidens symptomer (159 medio: »helt ... helt«, begge steder overflødigt; 159 nederst: »som for eksempel«; »monopolet som stabelstad for den islandske monopolhandel«; 165: »samt en samling«; 165 nederst »med ét et litterært centrum«; 168 f. o.: »metrer«; 172: »hverken ... og heller ikke«). Vurderingen af sproglige ufuldkommenheder hos S. Terkelsen er i det hele rammende. Uretfærdig er dog opfattelsen af – det i udgaven ikke forekommende – »fortusket« som en primitiv overførelse af »vertauscht« (177). Grundlaget er nedertysk »verdutzt«, der i det syttende århundrede bliver brugeligt i højtysk litteratur. Som det fremgår af ordbøgerne, har den danske efterdannelse en ganske god tradition indtil nyeste tid. Man kunne have undt S. Terkelsen nogen påskønnelse for hans overraskende, men naturligvis ufuldkomment formulerede erkendelse af stødet som sprogligt fænomen i dansk (10; 139). Dieter Brandts tyske oversættelse af dr. Sønderholms efterskrift er fortrinlig. Herligheder som 204 »hat fertig liegen haben müssen« har ikke kunnet undgås; men der er kun lidt af den slags. 201 »heiligmässig« er dog vist indplantet fra et lokalt overdrev.

Søren Terkelsens Astree Siunge-Choer har i al sin primitivitet haft en så formidabel indflydelse på vor litteratur, at det må beklages, dersom tidernes ugunst på hjemmefronten skulde have berøvet dr. Sønderholm lysten til at gøre også anden og tredje Snees tilgængelige. Hvad der kan udsættes på den foreliggende edition er intet andet, men en del mindre, end hvad der kan bemærkes til ethvert værk af denne type, og det gælder forøvrigt alle de her omhandlede skrifter. Man noterer med beroligelse, at vort åndsliv stadig vurderes efter fortjeneste uden for landets grænser.

— — —
I anmeldelse af Andreas Heuslers »Kleine Schriften«, Danske Studier 1971, s. 130 anføres »Ungen Svendal« som fejltrykt betegnelse for DgF 70. Den af Heusler

anvendte titel stammer imidlertid fra trykket i DgF II, 1856, 238-54. Den nu anvendte titel »Ungen Svejdal« har fæstnet sig fra og med samme binds indholdsfortegnelse.

I anmeldelse af diverse baroklitteratur, *Danske Studier* 1975, s. 117 antages, at Ejnar Thomsen skulde have foranlediget udskrivning af prisopgaven om Jacob Worm i 1952. Dette har vist sig at være forkert.

Aa. Kabell.

Henning Fenger: Kierkegaard-Myter og Kierkegaard-Kilder. Odense Universitetsforlag 1976.

Det er virkelig et stort arbejde, der ligger bag Henning Fengers bog om Kierkegaard-Myter og -kilder. Myterne omkring Kierkegaard er gået efter i sømmene hvorved meget er blevet kostet ud. Detalje efter detalje er derefter kædet sammen til opstilling af mere holdbare hypoteser. Herudaf er kommet en frodig bog, der vækker mange inspirerende tanker. At forfatteren ofte er unødvendig polemisk overfor andre Kierkegaard-forskere vil måske skabe en del kulde omkring bogen. Specielt synes han at have det med *teologer* som bondemanden i Lille Claus og store Claus har det med degne.

Til trods for de noget forskelligartede studier er det dog ét og samme ærinde, Henning Fenger til stadighed er ude i. Hovedtanken er, at Kierkegaard i sin ungdom var så fuldt optaget af æstetiske studier og af at agere skuespiller i sit privatliv, at man skal nære sig for at tage hans optegnelser og breve som personlige udtryk.

Bogen består af »9 kildekritiske studier« der er blevet til over en længere årrække og til forskellige lejligheder, hvilket indebærer at bogen gør et lidt forvirrende indtryk. Det vil måske derfor lette overblikket i det følgende at give et overblik over Henning Fengers resultater.

Med støtte i bl. a. P. A. Heibergs lille skrift »Nogle Bidrag til Enten-Ellers Tilblivelseshistorie« viser Fenger, at Søren Kierkegaards egen fremstilling af sit første storværks opståen, er en reel historieforfalskning: den blev ikke skrevet i løbet af elleve måneder men over et længere tidsrum og med benyttelse af blandede optegnelser. Også Kierkegaards påstand om allerede ved Enten-Eller at være nået til sit endelige religiøse stade, drages i tvivl. Kierkegaard forsøgte i stigende grad at arrangere sit liv og slette sporene efter sig, og disse »myter« er iflg. Fenger blevet troet altfor godvilligt af den senere Kierkegaard-forskning.

En af de største kierkegaardske »historieforfalskere« var, hævder han, ovennævnte P. A. Heiberg, den ene af udgiverne af »Søren Kierkegaards Papirer« 1909-48. I denne udgave, der for få år siden udkom i fotografisk optryk, er papirerne unødvendigt opsplittet, dateringerne ofte tvivlsomme og arrangeret således, at de passer med de teorier, P. A. Heiberg i forvejen havde. I stedet foretrækker Fenger Barfods og Gottscheds udgave. En af de P. A. Heiberg-teorier, der kategorisk afvises, er den om bordelbesøget. I stedet slår Fenger til lyd for at Kierkegaard var manio-depressiv og at hans 'pæl i kødet' beroede på syfilis hos faderen og Søren's frygt for at have arvet den.

Interessant i hele bogen er efter min mening kapitlet »Kierkegaards brev-

novelle »Breve«. Fenger udgår fra Pap II A 46 hvor det hedder: »... derfor har jeg givet dette Skrift en saa almdl Titel (det skulde hedde »Breve«) ...« Han mener nu, at siden 1835 arbejdede Kierkegaard på en brevroman i tidens stil (Goethe, Sibbern) med den planlagte titel »Breve«, og at ikke blot en betragtelig del af notaterne i Papirernes første tre bind, men også visse breve (specielt det til naturforskeren og onklen P. W. Lund) er fiktive, dvs. litterære udkast. Det var affattelsen af denne brevroman, der lå bag turen til Gilleleje sommeren 1835 og ikke mindst skulle 'optegnelserne' herfra have været bestemt til brevromanen, – også den berømte: »... det gjælder om at finde en Sandhed som er Sandhed *for mig*, at finde *den Idee*, for hvilke jeg vil leve og døe«. I brudstykker som disse har Søren Kierkegaard givet udkast til i brevromanens form at skildre en skeptiker, en Faust-type, der ude af balance søger et holdepunkt i tilværelsen. At det skulle være hans egen religiøse udvikling, han skildrer, betvivles, og Fenger hævder at det er tilhængere af den gængse »dag-bogs-teori« der skal give beviserne for at dette skulle være tilfældet.

Det er uden tvivl den litterære stil i de første bind af Papirerne, der har ledt Fenger på sporet, og jo mere man læser dem med hans briller, jo mere finder man hans tanker spændende. Teorien behøver ikke nødvendigvis at accepteres i alle dens detaljer og konsekvenser, men at flere af disse optegnelser er skitser af litterær art, er givet.

I et følgende kapitel kritiserer Henning Fenger Niels Thulstrups disputats: »Søren Kierkegaards Forhold til Hegel og den spekulative idealisme indtil 1846«. Ikke egentlig hovedtesen om at Kierkegaards og Hegels filosofi hvad angår objekt, mål og metode er vidt forskellige, men bogens anden tese, nemlig at Kierkegaard omtrent samtidig med offentliggørelsen af Enten-Eller endegyldigt havde gjort op med Hegel: »Thulstrup har nok ret i, at Kierkegaard aldrig har været rettroende hegelianer, men han overser bevidst eller ubevidst, at han så sandelig har været renlivet heibergianer«. Først ved Heibergs uforstående anmeldelse 1. marts 1843 af Enten-Eller i Perseus blev Kierkegaard en rasende Heiberg-modstander, men med Fenger at lade denne episode blive anledningen til den hele nedkæmpning af Hegel (s. 121) er unægtelig at gå vidt.

Endnu et par myter vakler under den Fengerske kanonade: at Regine skulle have været Kierkegaards første og eneste kærlighed, og at Jyllandsrejsen 1840 skulle være en art visitrejse på den afdøde fars vegne. Endvidere analyseres Kierkegaards breve til Regine under forlovelsesperioden med det resultat, at kun de første par måneders korrespondance viser tegn på forelskelse, hvorefter brevene bliver følelseseksperimenter med en vis sadistisk undertone. Henning Fenger kalder dem »en blanding af virkelighed og fiktion«.

I et stort slutkapitel tages der endelig fat på situationen omkring udgivelsen af »Af en endnu Levendes Papirer«. Med en energi, der ikke er meget ringere end Frithiof Brandts i »Den unge Søren Kierkegaard« tages der fat på at udrede de personlige tråde mellem de unge æstetiske løver i tredivernes slutning: P. L. Møller, H. S. Holst, H. C. Andersen og Kierkegaard. Disse anstrengelser åbner egentlig ikke for en bedre forståelse af Kierkegaards debutskrift, men undersøgelsen, herunder fremdragelsen af Humoristiske Intelligensblade, giver en interessant placering af tidens litteratur, dog mere på biografisk end på værk-analytisk grundlag.

Det er i øvrigt overraskende så stor betydning, Fenger tillægger de personlige relationer i datiden: »psykologisk er disse personlige forhold en vigtig forudsætning, måske den vigtigste«, – nemlig for udviklingen af Kierkegaards hele eksistentielle filosofi. Det synes som om Fenger har taget Rubows iøvrigt rigtige dictum, at man ikke kan »holde Kierkegaard og det københavnske Aandsliv 1830–50 nær nok op ad hinanden«, for bogstaveligt. Mente han ikke mere idé- end personalhistorisk?

Men Fenger når målet: at så tvivl og opsætte nye hypoteser. Man næsten hører dørene blive slået ind under læsningen. Det virker frugtbart, man får lyst til at gå videre med bogens teser, ikke mindst den om »Papirerne-som-fiction«.

Uffe Andreassen.

Jørgen Haugan: Henrik Ibsens metode. Den indre udvikling gennem Ibsens dramatik. Tabula/Fremad 1977. 330 s. kr. 59,75.

Alt synes på forhånd som tilrettelagt for et udbytterigt videnskabeligt studium af Ibsens dramaer. Der eksisterer en glimrende tekstkritisk udgave af de »Samlede Verker« (1928–57); med *Hundreårsutgaven* ved hånden kan man bl. a. følge Ibsens omfattende og systematiske bearbejdelse af dramaerne (der ofte er radikale omarbejdelser), hans inspiration til dem, ider med og tanker om dem, hans løbende kommentarer til dem. Især takket være Michael Meyers udførlige, instruktive Ibsen-biografi (1967) og den i stort omfang udgivne Ibsen-korrespondance er der gode muligheder for at oplede og inddrage teaterteoretikeren, teaterpraktikeren og teatertekstforfatteren Ibsens private og – i embeds medfør – officielle udtalelser om scenekunsten, ikke mindst om hans egen. (Hyppigt og udførligt, præcist og engageret ytrer Ibsen sig om sine stykker, om deres forhold til ophavsmanden og til teatret, hvor de skal opføres). Derudover inviterer den store og brogede litteratur om Ibsen faktisk forskeren til at deltage i en løbende Ibsen-debat, til at klargøre sig og andre sit ståsted, sin fremgangsmåde og sine resultater i dialog med den foreliggende faglitteratur, der omspænder vidt forskellige sider af emnet Ibsen og repræsenterer vidt forskellige forsknings-traditioner.

De tilstedeværende rige muligheder for en gedigen og vedkommende forskningsmæssig indsats udnyttes desværre kun i ringe grad af den 36-årige Jørgen Haugan, som siden 1971 har været lektor i norsk ved Københavns Universitet, og som endda i juni 1976 blev doktor sammesteds på sit Ibsen-arbejde.

Da Haugan vil behandle Ibsens »indre udvikling«, er det forbavsende, hvor sjældent og hvor tilfældigt han bruger Ibsens gennemgribende tekstrevisioner i sin analyse. (Hvis det bl. a. var sket i første hovedafsnit, kunne det måske have forhindret Haugan i et fundamentalt fejlgreb: han bestemmer »Kjærlighedens Komædie«, 1862, som et idealistisk forkyndende kaldsdrama ved at betone dets beslægtethed med »Holbergs rasjonalistiske humor«! – En undersøgelse af dramaets tilblivelsesproces ville ellers vise, at Ibsen tager afsæt fra vaudevillen og siden sigter mod det kritisk-spirituelle idedrama. Heiberg, Paludan-Müller og Hebbel kan bruges som pejlemærker for forståelsen, ikke Holberg).

Da afhandlingen vil påvise, at Ibsens dramatik afspejler hele det 19. århundredes åndshistoriske forløb, er det endvidere forbavsende, hvor lidt der gøres ud af forholdet mellem Ibsen og samtiden. Haugan ikke så meget som nævner »Georg og Edvard Brandes' Brevveksling med nordiske Forfattere og Viden-skabsmænd«, en særdeles vigtig kilde til belysning af emnet. (Georg Brandes er nok afhandlingens onde ånd, men den spøger for det meste mellem linjerne). Ibsens dramatik ses overhovedet ikke i sammenhæng med det europæiske teater i århundredets sidste halvdel – Zola, Tolstoj, Hauptmann, Bjørnson, Strindberg, Tsjekov, Stanislavskij, Lugné-Poe, Antoine, Maeterlinck, Claudel glimrer ved deres fravær. Vekselspillet mellem Ibsens dramaer, hans teatererfaringer og tanker om scenekunst tages ikke i betragtning. Haugan nægter kategorisk at beskæftige sig med Ibsens dramatik som teatertekster, for – hævder han – på scenen oplever man kun Ibsens overflade, de »fraseaktige fyndord« (s. 11), de »moralske oppstrammere til søndagsbruk« (s. 287). Denne letkøbte, overfladiske og generelle påstand kunne Haugan nemt få korrigeret, f. eks. ved at forfølge sit eget (i afhandlingens sammenhæng isolerede) synspunkt: »Ibsen stiller alle aktverdige roller opp på scenen« (s. 284) – eller ved at gå i teatret! Værre er det dog, at påstanden fører med sig, at Ibsenteksternes primære funktion ignoreres. Haugan har den anskuelse, at »Ibsens dramaer etter *Gengangere* er lesedramer« (s. 180), hvilket altså dels betyder, at »En Folkefjende«, »Vildanden«, »Rosmersholm« og »Hedda Gabler« udelukkende kan anskues som litterære tekster og dels at Ibsens egne intentioner – som Haugan ellers lægger megen vægt på at finde og følge – må underkendes. Den kommenterede udgave af »Ibsens Brevveksling med Christiania Theater 1878–1899« er en spændende og solid dokumentation af, hvordan Ibsen – også i dramaskrivende stund – tænker scenisk. Ibsens mange råd ang. iscenesættelsen af egne stykker demonstrerer overbevisende, hvordan han *med replikken som fundament* vil synliggøre personernes væsen og hensigt, splittelse og forstilling, osv. – Ikke en eneste gang bruger Haugan denne udgave til belysning af »Ibsens metode«!

Uden at vide det dementerer Haugan selv gyldigheden af sit endimensionale, teaterfjendske syn på Ibsen: »Ibsens sene dramaer er jo karakteristiske ved at de skal leses både forfra og bakfra. Forløpet er en desillusjonerende proces, der de innerste motiver gradvis blir avdekket« (s. 137). Den første konstatering (der stemmer overens med afhandlingens generelle tankegang) aflives eftertrykkeligt af den sidste (der stemmer overens med Ibsens praksis). Hvis Haugan til bunds havde indset, at Ibsens dramer netop er sådanne bevidst arrangerede, fremadrettede og irreversible *forløb*, hvis etaper er komponeret og tænkt som en række bevidsthedsskred, henholdsvis hos dramaets hovedperson(er) og hos publikum i salen, så ville han næppe 1. have begrænset sit emne til »Ibsen og hans lesere« (s. 175 f) 2. have anlagt den snævre og statiske betragtning på »Gengangerne« og »Rosmersholm«, at de handler om traumatikere (nemlig fru Alving, Rosmer og Rebekka), dvs. om på forhånd fastlåste personer, at de betjener sig af et fast, allegorisk forenklet symbolinventar à la Freud (s. 185 ø, 191 m). Desuden afholder Haugans deraf betingede syn på Ibsens dramaer som Freudske afdækninger af det forklædte driftsliv (»Når det ubevisst kamulerede, selviske motiv er funnet, er kjerneprosessen – og dermed dramaet – slutt«, s. 184) ham fra at opleve, hvordan hovedpersonerne i disse dramaer af den mid-

aldrende Ibsen ligger under for, kæmper imod og/eller bukker under for *samfundsskabte* konventioner – stadig gælder det f.eks. fru Alving, Rosmer og Rebekka. Ironisk nok er det netop Aage Henriksen, Haugans forbillede og inspirator, der kritiserer den freudske psykoanalyse, fordi den »nedbryder ... digterværkets hierarkiske orden ... og trækker en gang til den gamle drift ud nedefra som det, der nu engang er den barske, eneste virkelighed«. (Slutningen af artiklen om »Freud og digterne«).

Hvor Haugan i øvrigt, generelt, ytrer sig om teaterforhold og om drama-genrer, gør han det uklart og utilstrækkeligt (bestemmelsen af tragedien s. 187 og af tragikomedien s. 168–69) eller helt misvisende: »Ibsen gjør vold mot teatrets virkelighetsillusjon når han lar omfattende livsprosesser utspille seg i løbet av et døgn« (s. 149); Holberg inviterer publikum til »en nihilistisk [sic] fryd ved å se andre dumme seg« (s. 169). Hvad der er selvfølgelig ved ethvert drama, det gør Haugan til noget bemærkelsesværdigt og usædvanligt. Det særlige ved Ibsens dramer efter 1877 skulle være, »at en leser ikke umiddelbart kan stole på de ord en person utsier ... Fortiden presenteres ikke av forfatteren, men av dramaets personer og i en av dem fortolket form ... Ibsens *komposisjonelle* teknikk består i – så å si bak ryggen på den berettende person – å avsløre personers skjulte handlingsmotiver«. (s. 220–21).

Bogens Rilke-motto (citat på norsk fra den panegyriske Ibsen-apostrofe i »Malte Laurids Brigges optegnelser«) virker lovende: »du, hvis bane er feilagtig inntegnet på alle kart«. Man forventer nu et tilbundsgående og vidtrækkende opgør med den hidtidige Ibsen-forskning og indledningen bestyrker forventningen, for her erklærer Haugan selvbevidst, at han »gjennomfører en forsinket avmytologisering av Ibsen«. Imidlertid indfrir Haugan ikke sit løfte, han trækker da også hurtigt i land: »Det er ikke min hensikt å profilere mine egne synspunkter ved å gå i rette med forskjellige Ibsen-forskere ... Mottoet er valgt for å få stilt et generelt problem« (s. 15). Men, må man spørge, hvordan kan »et generelt problem« behandles og løses meningsfuldt, uden at det sker konkret, dvs. ved en påvisning af, hvordan hidtidige Ibsen-indtegninger er misvisende? I bibliografien (s. 320 f) og i bogens kapitler leder man forgæves efter Henning Kehler (skelsættende Ibsen-artikel i »Edda«, 1916) og Martin Lamm (»Det moderna Dramat«, 1948), efter Edvard Beyer og Daniel Haakonsen, efter Eric Bentley og Francis Fergusson, efter Kurt Wais og Horst Bien, osv. – Haugan udveksler ikke meninger med andre, derimod overtager han ukritisk meninger fra én, forkynder dunkelt og skråsikkert egne uforgribelige meninger, *digter* mytologiserende videre på digtning. – Det kræver en udredning:

Haugans såkaldte aflivning af falske Ibsen-myter beror på vage, uforpligtende postulat. Afhandlingen vil gøre op med »det kanoniserte billedet av Ibsen: han med livsgleden, adelsmenneskene, frihet under ansvar og hva de nå heter alle de moralske bon-mots« (s. 11), med »standardbilledet av Ibsen som idealist og brandesianer« (s. 296), med »Brandes' mislykkede festtale [der er] blitt holdt om og om igjen« (s. 10). Jeg kender ikke til nogen Ibsen-forsker, på hvem Haugans banaliserende signalement passer; det skulle da lige være ham selv. Først en prøve på Haugans myteproducerende, patetiske festtale for Ibsen: »hans liv er den enestående outsider-skjebne, det ensomme genis. I en senkapitalistisk tid med en rekke ferdig avtegnede kunstnerskjebner står det klart at

Ibsens dødsvei ikke kan henføres til det private og tilfeldige, den har mytisk [sic] og representativ funksjon ... Ibsen danner en høytragende portalfigur på den vei en hærsarkare modernister siden – og før – har vandret. Ibsen forpliktet seg tidlig på en ensomt blinkende meteor-skjebne» (s. 302). Dernæst en prøve på Haugans naive identifikasjon av Ibsens person og hans fiksjon, en forenkling og privatiserende biografisme av allerværste slags: »Den opprørske jeg-lidenskap, som preger Nora, fru Alving og Ibsen, får sin hidtil dypeste tolkning i *En folkefiende*» (s. 164). »Gregers Werle i *Vildanden* har den samme ambisjon som Ibsen: å ville skape gode hjem for andre» (s. 167). *Rosmerholm*» dramaet handler om de erfaringer som Rosmer – og Ibsen – har gjort på tvers av en vedtatt dualisme», (s. 172). Om *Når vi døde vågner* hedder det: »Både Rubek og Ibsen ble klar over at man kan bli både rik og berømt på å holde dommedag over seg selv ... Både Ibsen og Rubek måtte senere erkjenne at de stod som fantasier i en verden som var et produkt av en vill mannsfantasi» (s. 290, 296). – Haugan vil med sin afhandling forsvare den virkelighedsforståelse, der fremgår av »kunstneriske teksters praksis» over for »vitenskapelig metodisk tenkning» (s. 15), men han kommer selv ved sin umetodiske adferd til at fornægte fantasiens omskabende kraft. Haugan kunne ellers have draget ved lære af, hvad Ibsen i et brev siger om sit forhold til sit eget forfatterskab: »Alt, hvad jeg har digtet, hænger på det nøjeste sammen med hvad jeg har *gennemlevet* – om end ikke oplevet» (anført i note 42 a, s. 315).

Haugan søger ikke at give sine egne synspunkter konturer ved at konfrontere dem med andres, i stedet underkaster han sig fuldstændig Aage Henriksens. Helt ud i det verbale overtages ideerne og bestemmelserne i mesterens tanketætte, antydende essays om »Freud og digterne» og »Henrik Ibsen som moralist«. Herfra hentes bestemmelsen af Ibsens dialog som et dobbeltbundet udsagn af motivering og hensigt, af Ibsens grundholdning som moralsk mistænksomhed, af Ibsens ideale fordring som kravet om, at man skal være som man siger, af forfatterskabets dæmoniske selvudfoldelse, indre nødvendighed og stigende erkendelsesvej, af Ibsens elementsymbolik og bevidsthedsmodel, af Ibsen som åndserotisk digter m. m. Bestemmelserne bliver ikke mere soleklare, men mere stereotype og udvendige ved Haugans brug. Når det hos ham hemmelighedsfuldt og dog kategorisk hedder om Ibsen, at »det innerste, kamouflerte i hans dramaer er altid forbundet med en uforløst, erotisk spenning» (s. 294), så er det disciplens gengivelse af Aage Henriksens lære om den hæmmede lidenskap, der åbner dørene i det indre, om behovsstandsningen, der løfter driften op til ord og digt. Og når Haugan opfatter *samtliche* Ibsens dramaer sådan, at »personerne er satt inn i et særlig landskap ... hvor jorden står for eiendomsinteressene ... vannet for det gjennomstrømmende, erotiske [og] luften er stedet for den synlige dåd og det berømmelige liv» (s. 71, jf. s. 186–87, 285 n), så er det Aage Henriksens nøgle til Ibsens elementsymbolik, der anvendes – med den konsekvens, at Ibsen påduttes en statisk tænkemåde og forfatterskabets »indre udvikling» fornægtes.

Hos Aage Henriksen finder Haugan også i en anden forstand den digteriske inspiration til sin Ibsen-forståelse. Incitamentene er Goethe, Kierkegaard, Blixen, Rilke, Thomas Mann og Sophus Claussen. Hos de tre sidstnævnte mener Haugan endog at finde »belegg» (s. 301) for dyrkelsen af Ibsen som et tidløst, gåde-fuldt og dæmonisk geni. Dette trekløvers suggestive, dunkelt antydende, primært

selvspejlende Ibsen-portrætter tildeles i afhandlingen ubetinget sandhedsværdi. Meddigtningen får videnskabelig status hos Haugan, hvilket åbner uanede muligheder for den fremtidige Ibsenforskning – hvilken digter har ikke udtalt sig om Ibsen på sin facon? For fuldstændighedens skyld skal det tilføjes, at Haugan, der vil bidrage til en afmytologisering af Ibsen, bygger et billede op af denne som »digtersfinxen« – på grundlag af entydige, præcise og klare Ibsen-udtalelser om Ibsen (se f. eks. s. 10, 14, 269 f)!

I afhandlingens programmerklæring hedder det bl. a.: »Overfor tradisjonell vitenskapelig sonndring mellom subjekt og objekt står Ibsens personlighetsdirigerte tenkning ... ved å benytte det i vitenskaplig sammenheng meget prestisjebestemte ord *metode* på en kunstnerisk erkjennelsesform vil jeg argumentere for dikteriske teksters betydning for humanistisk erkjennelse« (s. 15). Først mine indvendinger i spørsmålform: Bliver argumentationen gyldig ved brugen af en bestemt glose, nemlig »metode«? Hvilken litteraturforsker vil bestride »dikteriske teksters betydning for humanistisk erkjennelse«? Kan en disputats om Ibsen affærdige det til dato præsterede forskningsarbejde om emnet som »tradisjonell vitenskapelig sonndring mellom subjekt og objekt«?

Dernæst mine forsøg på at uddybe spørgsmål nr. et og tre i tilknytning til Haugans afhandling og programmerklæring. Afhandlingen hedder »Ibsens metode«. Hvis der havde været udarbejdet et sagregister, ville opslagsordet *metode* kræve megen plads. Glosen er Haugans flittigt benyttede nøgleord, men det anvendes i vidt forskellige sammenhænge uden forsøg på at klargøre og fastlægge ordets betydning. Begrebsbestemmelsen er overladt til læseren, så lad mig antydningvis forsøge. Ordet har skiftevis at gøre med 1. en generel forfatterholdning (»Ibsens metode har sin basis i moralsk mistenksomhet«) 2. en fremstillingsteknik (»en moralsk avsløringsteknikk«) 3. en kamoufleret forfatterbevidsthed (s. 13 m, 177) 4. et autonomt princip (s. 166, 283) 5. en selvcentreret selvfølsøring (s. 289) 6. en »sammenknytning av subjekt og objekt«, måske identisk med 6a. »en kunstnerisk erkjennelsesform« (s. 15) og 6b. et gennemlevelsens princip (s. 14) 7. en læserpædagogisk forfatterintention (s. 177) 8. en fortløbende udvikling inden for Ibsens samlede forfatterskab (s. 16) 9. en kronologisk-genetisk læsemåde (s. 13 f) 10. en indlevende læsemåde (s. 7, 13 n). For fuldstændigheden garanteres ikke. – Begrebsforvirringens kulmination nås, når Haugan proklamerer, at »sfinxens gåte kan bare tydes ved bruk av den riktige *metode*« (s. 283), at til forståelse af Ibsens forfatterskab »finnes det bare *én* inngang – Ibsens egen metodiske vei« (s. 182). Udsagnene er ikke blot uklare, de er også vulgærpositivistiske vidnesbyrd – Haugan proklamerede ellers et opgør med »tradisjonell vitenskapelig sonndring mellom subjekt og objekt« – og de strider med deres dogmatisk fastlåste selvtilstrækkelighed imod, hvad der er al humanistisk forsknings særkende. (Arild Haaland siger i sin kloge indledning til »Seks studier i Ibsen«, at det definitive i en videnskabelig undersøgelse kun kan nås, hvis forskningens genstand er forstenet).

Den påviste selvmodsigelse i afhandlingen er ikke enestående. Haugan gør sig flere steder skyldig i den »sonndring mellom subjekt og objekt«, han vil til livs: »Bak det letfattelige, realistiske, ligger den litterære teksten som en tett gjennomvevet, bearbeidet struktur« (s. 179). På den ene side hævdes det, at »Ibsens metode [beror] på en sammenknytning av subjekt og objekt« (s. 310) og

på den anden side, at »den organiske sammenhængning av subjekt og objekt brytes over tvert av romantikere som Kierkegaard, Poe, Byron, Ibsen o. fl.« (s. 303). På baggrund heraf overrasker det næppe, at Haugan på en gang (se s. 16) påstår at præstere »nærlesningen« og »den parafraserende gjennomgang«; det sidste er riktig.

Et dækkende signalement af Haugans formål og fremgangsmåde er svært at give, fordi afhandlingen er fuld af uklare og selvmodsigende udsagn og fordi Haugan, især i indledningskapitlet, strør om sig med vidt forskjellige hensigts-erklæringer. Men jeg prøver: formålet er »å forstå Ibsens egen selvforståelse« (s. 15), »å gi Ibsens egen analyse og uttrykk mest mulig pregnans, slik som han selv har tenkt det« (s. 149), derfor gjelder det om at »ta sikte på en avdekning av Ibsens metode« (s. 176). Det sker ved en identifikasjonsprosess; Ibsens dramer søges gjennomlevet indefra. Analysen af seks udvalgte dramer fra »Kjærlighedens Komædie« 1862 til »Når vi døde vågner« 1899 skal illustrere og dokumentere tre afgørende faser i Henrik Ibsens personlige erkendelsesforløb (jf. afhandlingens undertitel), hvoraf den sidste betegner kulminationen: »Ibsens bevissthet topper i forfatterskapets siste del. Der foreligger *det* bevisstgjort som Ibsen var ubevisst om i forfatterskapets begynnelse« (s. 13). Videre hedder det: »Da formålet med avhandlingen er å forstå Ibsens egen selvforståelse, må de to sene verker, *Bygmester Solness* og *Når vi døde vågner*, innta en fremtredende plass. Avhandlingen er bygget opp omkring Solness' egen periode-inndeling: kirker-hjem-luftslott, som altså opfattes som symbolske betegnelser for forfatterskapets tre faser: idealisme, realisme og symbolisme«. (s. 15).

Selvom Haugan nedladende forkaster den positivistiske videnskap, så praktiserer han den selv, omend ubehjelpsomt og uovervejet. Afhandlingen befinner sig inden for den biografiske forskningstradition, Ibsen-opfattelsen er genetisk og personalistisk. Haugan gjør sig ingen metodiske overvejelser over forfatter-skabslæsnings muligheder og begrænsninger, dens betingelser, forudsætninger og udsagnsværdi (det kunne f.eks. ske ud fra E. D. Hirsch »Validity in Interpretation«), men begår nogle af denne læsemådes elementære metodiske fejl. Mest iøjnefaldende er de stadige, selvbekræftende *ringluttninger*: Først udledes Ibsen-signalementet (dvs. etaperne i hans personlige udvikling) af dramerne, dernæst bruges disse som bevis på personopfattelsens rigtighed. Allerede af den citerede passage fra s. 15 kan argumentationsmåden anes: det, der skulle påvises, forudsættes (»Da formålet er ... må de to sene verker innta ...«). Hurtigt elimineres reservationen »symbolske betegnelser« i omtalen af kirke, hjem og luftslott. Med et rask snuptag gøres Rubeks tilbageskuende selvsyn til Ibsens: »da han mange år senere hadde fått avstand og overblik [kunne Ibsen] sammenfatte periodens byggverk under ett som »kirker«« (s. 71). »Dramarekken fra *Samfundets støtter* til *Rosmersholm* betegner et ibsenskt selvoppgjør ... skjønt formålet med perioden er å skape kjærlige hjem« (s. 167).

Denne massivt selvbiografiske læsning af Ibsens dramatik fører nok til de værste misfortolkninger for den første periodes vedkommende, til og med »Kejser og Galilæer«, 1873. Dels fordi Haugan for at få det hele til at gå op ser bort fra den omfattende ungdomsproduksjon, dramerne fra 1850 og op til 1862: »det egentlige forfatterskap begynner med *Kjærlighedens komædie*« (s. 75); en frimodig bortamputering i betragtning af, at »den indre udvikling gennem Ib-

sens dramatik« skulle behandles! Dels fordi Haugan må pålægge Ibsen en »kirkelig bevissthedsform« (s. 73, 81), der ytrer sig som renlivet idealistisk forkyndelse. Haugan ser ikke, at Ibsens moralske mistænksomhed er virksom allerede i denne fase af forfatterskabet, at Ibsens holdning til sine hovedpersoner i de pågældende dramer (»Kjærlighedens komedie«, »Brand« osv. – linjen kan også med held føres bagud mod »Catilina«) er ambivalent, hvilket er med til at bevare stykkernes dramatiske styrke og tiltrækningskraft. Det er en grov mishandling og en utilladelig reduktion af Ibsen at påstå, at hans »produksjon fra 1850 til 1874 repræsenterer et galleri av idolbilder« (s. 71). Der var da vist også et drama, der hed »Peer Gynt«!

Til sidst skal jeg vende tilbage til Haugans tidligere citerede passage fra s. 15 – hans fortolkningsnøgle. Det må nemlig bemærkes 1. at netop denne biografiske læsning af »Bygmester Solness« har – mindst – 70 år på bagen, jf. William Archers indledning til »The Master Builder«, London 1907, pag. XXVIII 2. at netop denne trefasede inddeling af forfatterskabet (idealisme-realisme-symbolisme) findes i enhver litteraturhistorie 3. at netop denne opfattelse af dramatikeren Ibsen som sin egen, stadig præcisere og ubarmhøjertigere portrættør er lige så gammel som Ibsen-forskningen, idet den allerede – elegant – formuleres af Georg Brandes i 1867 (her citeret efter »Samlede Skrifter« III, 1900, s. 248) – opfattelsen af Ibsens erkendelsesvej, som Haugan formulerer den, kan altså nu fejre 110 års jubilæum:

hvad er denne Kresen om de samme Grundtanker, hvad er denne Uddyben af det samme Spor, og denne utrolige Haardnakkethed i Forfølgelsen af faa, men store Grundforhold Andet, end Digterens Fordybelse i sig selv? Man føler, hvorledes han graver sig ned i sit eget Indre, og som Skattegraveren mere og mere taber Interessen for enhver anden Skat, end den, han søger. Og kommer han den ikke stadig mere nær?

Der er mange gode enkeltiagttagelser rundt omkring i Haugans bog, ikke mindst vedrørende forholdet mellem mand og kvinde hos Ibsen. Det mest tankevækkende ved bogen er dog, at den har kunnet anerkendes som disputats.

Thorkild Borup Jensen.

Per Olsen (red.): *Analyser af moderne dansk lyrik 1–2. Borgens Biligbøger 28–29. København 1976. 408 + 468 sider. 138 kr.*

Den litterære tekstfortolkning er en produktiv genre. Siden den for godt en snes år siden blev sig selv har vi kunnet notere en voksende stigningstakt i udgivelsen af »læsninger«, »studier«, »fortolkninger«, »analyser« – publikationer der vil nytolke det berømte, hente det oversete ind fra kulden eller forsøge sig med andre metoder; som mere eller mindre helhjertet søger fra den isolerede tekst til dens mulige større sammenhænge: forfatterskabet, perioden, temaet, genren; og som i alle tilfælde gerne legitimerer sig ved at henvise til skolen: et eller andet sted i uddannelsessektoren skulle dette jo gerne kunne bruges.

Således også med *Analyser af moderne dansk lyrik* (herefter: AMDL) – der dog adskiller sig fra alle foreliggende analysesamlinger ved sit imponerende omfang: AMDL er et tobindsværk på ialt 876 sider, hvor 33 litteraturmagistre på stribe (4 kvinder og 29 mænd) udtaler sig om tekster af 37 lyrikere (5 kvinder og 32 mænd) fra det seneste hundrede år. I et kort redaktionelt forord præsenteres værket som »en undervisningsantologi, beregnet for gymnasier, HF, højskoler, seminarier og universiteternes begynderundervisning«; det er endvidere metodepluralistisk, vil altså demonstrere flere forskellige arbejdsmåder, det tilbyder sig hos de uddannelsessøgende som en hjælp til tekstlæsning, forfatterskabslæsning og periodelæsning, og Per Olsen gør særskilt opmærksom på at han som redaktør har »lagt vægt på at analyserne skulle kunne bruges i den konkrete, pædagogiske undervisningssituation«. Der kan således ikke herske tvivl om hvordan antologien ønskes læst – at den fx *ikke* skal bedømmes som var den en tekstteoretisk forskningsrapport med kommunikative forpligtelser alene overfor cirkulationen i et snævert akademisk kredsløb. AMDL er en udgivelse med pædagogisk sigte, og når jeg i det følgende skal samle mine indtryk af antologien, bliver det derfor også i en vurderende karakteristisk af dens litteraturformidlende indsats.

Det kan med det samme siges at bogens pædagogiske hensigter ikke afspejles i dens tilrettelæggelse – bortset fra forordets to lakoniske sidehenvisninger til Den gule Betænkning plus nogle gloselister sidst i andet bind, hvor de anvendte fremmedord nødtørftigt oversættes. Specifikke, præcise anvisninger på de enkelte fortolknings anvendelse i undervisningen (fx tværfagligt) findes ikke, så lidt som noget signalement – eller blot en gruppering – af de repræsenterede metoder. Overhovedet savnes ethvert redaktionelt forslag til hvordan der nærmere kunne arbejdes med bogen: den pædagogiske litteraturformidling er i AMDL noget den enkelte medarbejder, og han alene, må tage sig af. Hvad kan man da forvente af en litteraturfortolker?

At læse et digt er i sig selv ikke noget særligt, og at formulere sine tanker ved det læste er vel også noget vi alle burde kunne? Det forudsætter i hvert fald ingen bestemte kvalifikationer – et pensum der må tilegnes eller en speciel teknik der først skal mestres; medens der til ethvert fornuftigt arbejde hører om ikke certifikat så dog en reel kompetence, en faglig standard uden hvilken det nu engang ikke går – så er ordet straks frit for enhver der vil tale om sin lektüre. Men at det ikke kræver specielle forudsætninger at være litteraturlæser er naturligvis ikke det samme som at det *ingen* forudsætninger kræver – det betyder at kvalifikationerne netop ikke er specielle, dvs faglige, men derimod almene: slet og ret menneskelige. Den tid der går med skønlitteratur er da også gerne ens fritid – eller den bliver til det så sandt oplevelsen jo fritager den læsende fra de byrder han ellers må bære som borger i stat og samfund. Uden at skulle gå fra hus og hjem kan han i sin læsning opleve andre mulige tilværelser eller overskue og gennemløbe ellers uprøvede konsekvenser af sin egen færden; aflastning, udvidelse, foryngelseskur – litterær fordybelse er rekreation og, skønt stadigvæk et privilegium, en for længst erklæret menneskeret: »Man sollte alle Tage wenigstens ein kleines Lied hören, ein gutes Gedicht lesen, ein treffliches Gemälde sehen und, wenn es möglich zu machen wäre, einige vernünftige Worte sprechen« (Serlo i *Wilhelm Meisters Lehrjahre*). Og at digter-

værket er fiktivt betyder jo ikke at det er mindre sandt eller ægte end det »virkelige« liv, men at det forløb der oprulles i teksten – i modsætning til enhver individuel tilværelse udenfor den – kan gentages til enhver tid, i stadig nye læseroplevelser. Og så betyder det altså også at her bør vi alle kunne være med: i billedsprogets appel til vor oplevelsessevne, dets insisteren på sanselighed, forsvares det menneskelige fællesskab som et specialehærges samfund ellers modsætter sig.

Nu er det hele naturligvis ikke slet så uskyldigt som her fremstillet – litteraturforståelse er jo alligevel forlængst gået hen og blevet et fag. Det stammer fra 1700-tallet, hvor den liberalistiske borgerstand løste litteraturen fra dens tjenende funktioner i kirke og stat og satte den i omløb som et medium for borgerlig humanitet (jfr. Serlos fire punkter). Så længe litteraturen skulle holde orden og for så vidt var én vej vist, havde den igrunden hverken kunnet misforstås eller kritiseres. Anderledes derimod med skribentens frie initiativ, hvor intet længere syntes givet: vovestykket, det personlige og diskutabile – dér måtte man tænke over teksten og dér måtte man også erfare hvad andre – ens medmennesker – kunne mene. Den borgerlige digtning har således fra første færd været debatskabende, og af denne prøvende og fortolkende omgang med læsningen er faget kommet; fra det principielt ubegrænsede publikum af amatører har de professionelle udskilt sig som en formidlende instans mellem digteren og hans læsere. Og til en særstilling – som kritiker eller lærer – hører der særlige kvalifikationer; et af det århusianske danskstudiums begynderfag er således et tosemesters kursus i *litterær tekstanalyse*, hvorom det i studievejledningen hedder, at det »må introducere forskellige metoder til litteraturfortolkning: filologisk, nykritisk, komparatistisk, hermeneutisk, fænomnologisk, psykologisk, semiologisk, semiotisk, marxistisk« etc. Man må nok undre sig over hvordan så meget kan klares på så lidt tid – men i selve den faglige differentiering er der intet overraskende, for sådan går det jo gerne i denne verden – i hvert fald har det været regelen det sidste par hundrede år, at hver gang vi beslutsomt søger det slet og ret menneskelige så finder vi det specielle. Så meget vigtigere derfor at fagmanden ikke glemmer sit egentlige ærinde – at altså litteraturfortolkeren også er trofast mod de før-faglige forudsætninger som han deler med både digter og læser: evnen til at opleve verden og lysten til at formidle sin erfaring til andre. Men just de egenskaber savnes i mange af AMDLs analyser.

»Er det Middelhavet eller Ishavet vi skal svømme rundt i?« spørger Erik Bjørn Olsen (II 216) under læsningen af Robert Corydon: *O Hav (Strandtektie)* – en tekst som objektiverer sin borgerlige forløsningsdrift i billedet af en indeklemmt, stillesiddende eksistens, digtets jeg, der vansmægter i et for al menneskelighed drænet kontorlandskab og som flygter fra sit reificerede pandæonium i et spring, der på en gang er fremad i rummet og bagud i tiden: et »spring af imponerende længde og pludselighed/ . . /over søjler af af kartoteker,/ skrive- og datamaskiner . . /udover klitternes stivnede brænding / . . / til strandens hvide læreanstalt./ På sandets rå pulte har jeg lært / at plante mine plader med fryd i havstokkens svovl,/ på havets våde slikkende trin, i brandmandens ild«. Jamen, vil Erik Bjørn Olsen gerne vide, hvad nu hvis man ikke er særlig god til højdespring? (ib). Heller ikke Hans Jørn Christensen skal have puttet blå i øjnene; hos ham er det Sarvigs *Husene* der skal rives ned: digtet repræsenterer nemlig

»en tænkning, der om ikke af andre årsager så i hvert fald ved sit valg af formsprog blokerer sig selv. Hvordan vil Ole Sarvig nogensinde få et hus til at bevæge sig?« (I 215–16). Christensen og Olsen er begge to dansklærere og vel-sagtens vant til at sole sig i klassens beundring når de sådan viser, at de da godt tør tage modernisterne på ordet og klemme til. For det *er* faktisk deres metode; *Husene* vil kun »opnå resonans hos den fortolker der suverænt har indset, at et hus jo ikke er et hus«, siger Christensen, som selv – ikke mindre egenmægtigt – har indset at digtets symbolik er »privat og abstrakt« (216) og som derfor suverænt ser bort fra den. At vi heller ingen vegne kommer med havdigtet, siger sig selv – Olsen har suverænt nedlagt badeforbud: »Jeg har i min beskrivelse af digtets utopi og fakticitet forsøgt at fastholde dem i den konkrethed som digtet selv lægger op til. Selvfølgelig kunne man læse digtet mere abstrakt som udtryk for at vende tilbage til naturen. Men det bliver netop en abstrakt bestemmelse« etc. (216).

De to bidrag er nok i særklasse ved skråsikkerheden og den både sproglige og ræsonnementsmæssige forenkling – dvs. ved det meningernes mod der kendetegner al populisme. Men de er ikke de eneste i AMDL som er i *det væsentlige* uvidende om deres emne, af den simple grund at de ikke har ulejlighet sig med at opleve det. Der er rundt om i begge bind en mærkbar utilbøjelighed til at høre hvad det er, digteren igrunder siger: at se tekstens billeder for sig og fordomsfrit besvare deres tilskyndelser. Om det nu virkelig er fordi den ideologikritisk lurende mistænksomhed efterhånden har fået oplevelsesevnen til at degenerere, eller om det er modet der svigter, så man ikke tør udsætte sine skindmagre begreber for kunststykkernes sanselighed, eller om det er simpel misundelse overfor den sprogligt privilegerede poet – i hvert fald skal man intet *nyde*, men blot aflevere sin besked: at godt nok tematiserer lyriker NN visse modsætninger, men at det såmænd kan være det samme, for da han enten ontologiserer problemerne eller psykologiserer dem, så »gennemskuer« han intet og har følgelig heller ingen konkrete løsningsforslag!

At AMDL med denne – sine steder utrolige – reduktionisme kommer til at befordre en kunstfjendskhed den som undervisningsantologi burde bekæmpe, er slemt nok. Men hertil kommer at det sprog hvori en række bidragydere har ment at kunne tale til de 16–21-åriges lyrikforståelse, er lidet gennemarbejdet. Talegaver og formidlingsevner er ulige fordelt, anderledes kan det selvfølgelig ikke være, men undertiden virker det nu mest som om man har villet betage folk enhver lyst til lyrik ved én gang for alle at demonstrere *hvor* tør og kedsommelig tekstanalyse kan blive. Vand! – stønner den arme uddannelsessøgende der gik med på Jens Kr. Andersens ørkenvandring omkring Harald Herdal: *Træet i Istedgade*. (Den franske tekstteoretiker A. J. Greimas' metodologiske indflydelse i AMDL viser sig bl. a. derved, at han er den til statuering af slige eksempler tiest rekvirerede baggrundstænker). Det er ikke altid til at sige om sprogbarrieren rejser sig af seriøs ambition eller af opblæsthed, men at der er meget gas i de to tykke bøger er tydeligt nok; diskursen vrider og vender sig og må da også gang på gang give ufordøje(lig)t stof fra sig: aflevere diagrammer og taxonomier, udspy pile, trekanter og alskens benet skematik. Eller taleklumper – hvem hitter vel det levende ord i følgende ulegylp: »Ved at forankre sin skriven i konkrete historiske begivenheder isoleres problematikken

imidlertid aldrig fra de sociale og politiske forhold, hvorfor angstvisionerne om den perverterede kultur, der leder mennesket ud i eskatologiske tilstande sjældent opleves som patetiske» (II 154). Godaw, do dær do!

Men jeg skal ikke være urimelig – det bør retfærdigvis understreges, at hverken er denne sproglige inflation generel eller de 33 artikler enige om at betragte deres emne sådan som missionsfolk ser på dans og kortenspil. Den her fremsførte kritik kan netop påberåbe sig at en række af antologiens kapitler er både læseværdige og læselige. Således er da nykritikken exemplificeret bedst muligt ved sine danske klassikere: Torben Brostrøm, der skriver om Thorkild Bjørnvig: *Konstellation*, og Finn Stein Larsen, der har korresponderet med Jørgen Sonne angående *Ô muse de la Decouverte*. På disses lyrik læsere passer en betegnelse, som ellers er et kurant skældsord i AMDLs departement for moralisme: de er indforståede. Hvad de ikke er ene om at være; det gælder heldigvis for adskilligt flere bidrag, at analytikerne ikke er gået til digtet med fældet bajonet men med åbne sanser; at de har lært af teksten og kan lære fra sig; at de er lydhøre og derfor også selv værd at høre på. De kan indstille deres ord så de når langt og rammer præcist, uden at læsermajoriteten af den grund behøver at give op på halvvejen. De bruger nok sproget højest forskelligt – der er langt fra de lunerige, billedholdige kadencer der formidler Stein Larsens lærdom og til fx den imødekommende dagligtale i Christian Kocks artikler om Schade og Jesper Jensen – men de skriver alle under den selvfølgelig faglige forudsætning, at uafhængigt af oplevelsen, læserens personlige og vågne sansning, vil ingen fortolkningsmetode fungere efter sin hensigt. At loyalitet overfor teksten naturligvis ikke afskærer fortolkeren fra at kritisere den relevant og præcist, er Keld Zeruneiths opførelse af ironiens virkninger i Benny Andersen: *På høje tid* det bedste eksempel på.

Med de to her omtalte læsemåder er spændvidden i AMDLs medarbejderskare antydet. Skønt spændvidde nok ikke er det rigtige ord: det indebærer trods alt en vis elementær sammenhæng, og der er intet nævneværdigt der forbinder antologiens litterært sansende interpretationer med den inkvisitoriske magttænkning hos dens vulgærpragmatikere. Til gengæld er der så udfoldet et – i forhold til den stakåndede fagbeskrivelse som er citeret ovenfor – rimelig bredt metodespektrum i rummet mellem fløjene. Jeg har ikke set det som min opgave her at gå i detaljer med de forskellige teknikker bag denne lange analyse-række; og selv om det jo ikke er guld alt hvad der glimrer i et værk på henved 900 sider, finder jeg det heller ikke så farligt interessant at give de 33 bidragydere karakter efter hvor god en figur de nu hver især måtte gøre.

AMDL vil iøvrigt ikke nøjes med at illustrere analysemetoder. Titlens andet led dækker en igrunden langt større ambition, hvorom det i forordet hedder: antologiens »to bind omfatter de sidste 100 års lyriske produktion generelt, og specielt søger den at vise udviklingen indenfor den modernistiske tradition såvel indholdsmæssigt og formelt som de historiske og de materielle produktionsbetingelser, hvorunder denne tradition er blevet til«. Det er rigtignok uklart om der med den modernistiske tradition her tænkes på de seneste hundrede år eller blot de sidste femogtyve; men uanset om nu modernismen som hos Poul Borum (*Poetisk modernisme*, 1966) og Erik A. Nielsen (*Ideologihistorie* III, 1976) skal begynde med J. P. Jacobsen, eller der snarere er tale om den af Finn Stein Larsen (*Mo-*

dernismen i dansk litteratur, 1967) portrætterede efterkrigsgeneration – så stiller AMDL en fordring til sig selv, som værket ikke har indløst. Det skyldes i mindre grad at en række af de udlitterede forfatterskaber ikke er kommet hjem – skønt forordet ellers opregner så mange udeblevne bidrag at AMDL tydeligvis må have været tænkt som et trebindsværk (og selv om rækken af således ikke-repræsenterede lyrikere iøvrigt indledes af – Sophus Claussen). Den væsentligste grund til at det ikke er blevet til noget med en på de mange punkt-analyser etableret syntesebetragtning er naturligvis, at Per Olsens 33 analyse-metodister læser med så blandede følelser og skriver i så modstridende hensigter, at de indkomne bidrag over lange stræk må savne den elementæreste indbyrdes kontakt. Derfor kan AMDLs to delmål, den metodepluralistiske opvisning og periodefremstillingen, slet ikke med hinanden: i samme grad de mange kokke giver bogen metodologisk spredning, fordærver de dens lyrikhistoriske projekt.

Det må derfor undre at redaktøren også her har begrænset sin indsats til det mindst spændende og vel også utaknemmeligste af det hele: at få opgaverne afsat og at rykke for besvarelser – at han ikke har givet AMDL en samlende oversigtsartikel med på vejen. Referencen til forlagets *Analysen af dansk kortprosa* I-II, 1971–72, er som undskyldning lige så uacceptabel som den summariske og intetsigende henvisning til »de sidste par årgange« af en halv snes velkendte tidsskrifter. Savnet af en redaktionel indledning eller afslutning er så meget føleligere som AMDL jo netop ingen andre syntesetilbud giver. Antologien er rigtignok tilrettelagt kronologisk, men det betyder kun at bidragene er trykt i en rækkefølge, som er givet med de pågældende digtes eller samlingers publikationsår. Det mindste man kunne have forventet var vel ellers, at kapitlerne kom efter en plan med mening i; således er jo titlens to led lige op-lagte kompositionsprincipper: metodisk nærtstående *analyser* kunne som tidligere nævnt have dannet storkapitler, men fortolkningerne kunne også have været arrangeret efter de omhandlede *digtes* tematiske slægtskab; redaktøren kunne have fulgt et af principperne, skitseret et andet og skrevet på grundlag af dem begge. Ifølge forordet har det taget lang tid at få analyserne ind: mellem første og sidst modtagne bidrag ligger tre år; redaktøren – eller et par dertil udpegede medarbejdere – havde for så vidt haft god tid til at læse over på de efterhånden udvalgte digte og få forberedt et par længdekig ned over materialet. Tænk blot hvilke højdepunkter der startes på: først kommer *Michelangelo-arabesken* og straks efter *Det røde Træ* – hvilket intonation til moderne dansk lyrik: hvilke informationer vil mon ikke de øvrige digte give fra sig når de læses og placeres i skæret fra tekstrækkens to effektiveste billedgeneratorer? Hvilke af de analyserede digte ligner *igrunden* hinanden? Hvad er det *hovedsagelig* for vækster der blomstrer i den borgerlige Lyriks drivhus?

AMDL bereder sin læser så modstridende oplevelser at indtrykkene fra de mange sider ikke lader sig sammenfatte kort og godt. På negativsiden figurerer frelsthed, bedreviden og moraliserende korreksen som kompensation for manglende litterær fornemmelse; desuden et sprog der snart er ulideligt prætentøfs og til andre tider slattent og ude af niveau; nogle uopfyldte løfter, en ideforladt komposition og iøvrigt manglende redaktionel bearbejdelse. Det er bogens værste – for en undervisningsantologi utilgivelige – formidlingssvigt. Dens litteraturpædagogiske aktiver beror herefter på 10–12 konsistente og inciterende

fortolkninger af forskellig metodisk observans, med skiftende stemmeføring og med sporadiske tips til syntesetænkning. Ingen tvivl om at denne lærerige tredjedel gør bogen værd at eje – men da der jo også skal betales for de to andre tredjedele, vil mange nok finde at så bliver alligevel – alt taget i betragtning – AMDLs gode råd for dyre.

Jens Aage Doctor.

Jørgen Breitenstein, Mogens Brøndsted, Bo Hakon Jørgensen, Finn Hauberg Mortensen og Johan de Mylius: H. C. Andersen og hans kunst i nyt lys. Odense Universitetsforlag. 1976. 131 sider. 25 kr. + moms.

I Tyskland har man den skik at give uddannelsesinstitutioner rigtige menneskenavne; et universitet kan således blive opkaldt efter en fremtrædende personlighed, en (ånds)historisk berømmethed med tilknytning til stedet, og det er naturligvis ment som en gensidig udmærkelse: manden hædres når universitetet smykker sig med navnet – fx. Johann-Wolfgang-Goethe-universitetet i Frankfurt. Hvis vi ville indføre den praksis her i landet (men det tror jeg nu ikke vi vil) kunne der nok foreslås en række mulige navngivere til vort ældste universitet, og også i Århus ville der være flere at vælge imellem (Ole Rømer og Karl Verner fx). I Odense ville resultatet derimod være givet på forhånd – og i sin himmel kunne Andersen således glæde sig ved atter engang at vide sig erkendt.

Det er da kun naturligt om Odense Universitet følger en særlig tilskyndelse til at komme sit store bysbarn i hu – og prisværdigt når man i danskfaget derovre vælger at hylde ham sådan at også vi andre kan få fornøjelse af det: »Nordisk Institut ved Odense Universitet har med denne publikation villet bidrage til at markere hundredåret for digteren H. C. Andersens død. Forfatterne er medarbejdere på instituttet, og bogen er fremgået af en forelæsningsrække ved Folkeuniversitetet i Odense i efteråret 1975«, står der foran i *H. C. Andersen og hans kunst i nyt lys* – som er blevet en nydelig tryksag med fem forelæsninger om lige så mange gedigne Andersen-temaer: to foredrag er om eventyrene (om deres synsvinkel-anarki og om deres påståede nutids-nærhed) og tre er om digteren (om henh. personligheden, placeringen i den hjemlige andedam og livet som henført Italiensfarer).

Det gælder om Andersen som om Holberg – den eneste der kunne gøre ham rangen stridig som nationallitteraturens notabelste hystade – at hans sammensatte personlighed var en gåde for ham selv; så Mogens Brøndsted, der lægger for med *H. C. Andersens personlighedsproblem*, har fået nok at se til. Som introduktion til emnet er foredraget en vistnok rimelig kombination af fakta og formodninger; jeg har i hvert fald læst det som et skønsomt og loyalt aperçu over den Andersenske inderverdens tusindting; jeg synes nok Brøndsted taler sobert og nuanceret om den sære mands pylrethed og exaltation, hans forfængelighed, selvironi, produktionslyst, seksualskræk, sociale ambivalens etc – men jeg synes også alsidigheden har sin pris, at artiklens all-round-forpligtethed afskærer den fra at satse: hvor indtages det særstandpunkt hvorfra der kastes nyt lys på digterens personlighedsproblematik?

Næste taler er Jørgen Breitenstein, over emnet *H. C. Andersen og Italien*. Hvad søgte Andersen dér, hvad var det der først og fremmest tiltrak ham? spørges der – og der svares at det især var Syditalien, hvis natur var ham »et løfte om lykke. Den var det landskab, den ramme, i hvilken hans drømme skulle gå i opfyldelse [og skænke ham] udfrielse fra sit gamle jeg, en løsrivelse fra de erotiske, sociale og kunstneriske hæmninger. Det er forestillingen om et *vita nuova*, et nyt liv, der svævede for hans indre øje [...] Dagbogen røber at denne del af rejsen var gennemsyret af erotiske stemninger« (35–39). Det er så rigtigt som det er sagt – men nok også mere elementært rigtigt end Breitenstein selv når at give udtryk for i sine derpå følgende betragtninger over *Improvisatoren*; han indsætter romanen i selvbiografiske og litterære sammenhænge, men ikke i den overordnede borgerlige utopi-tradition, citatet jo ellers netop havde fat i: Syditalien er for Andersen et humanitetens væksthos og som sådan en iøjnefaldende variant af den borgerlige topos *naturens paradis* (hvorom der kan læses nærmere i min bog *Herrens billeder*, 1976, passim). I Napoli ved den blå golf og den glødende vulkan står Andersen således på tærsklen til den seksuelle hengivelses forjættede land: »jeg kan mærke Climaet virker paa mit Blod, jeg følte en rasende Lidenskabelighed, men modstod [...] kommer jeg hjem uskyldig, saa bliver jeg det altid [...] endnu er jeg uskyldig men mit Blod brænder, i Drømme koger mit hele Indre«. Dét er ledetemaet i dagbogens første Napoli-uge (her: 19., 21. og 23. febr. 1834), og at det så er gadeprostitutionen der frister, samt at jo Andersen til syvende og sidst alligevel smurte haser, – ændrer ikke det væsentlige ved denne borgerlige grunderfaring: oplevelsen af tendentielt vigende grænser. Således eksemplificerer Italienstemaet en påvirkning mere tvingende end det litteraturhistorisk og selvbiografisk tilfældige: en påvirkning der bringer Andersen med hele hans einmalige personlighed til at optræde typisk. Den kommer som ventelig fra konflikten mellem det borgerlige og det menneskelige; mellem samfundsmæssigt givne vilkår og human – erotisk og kunstnerisk – udfoldelse: »Et lille Land er jeg fordømt til at skrive for, og hvor mange erkjende mig? Det er at være et Orangetræ i en Mose, Bonden troer det er sure Æbler, lædsker sin Tørst og lader det staa og raadne. O dio! Min Længsel after Syden vokser Dag for Dag!«.

Det er i Finn Hauberg Mortensens undersøgelse af forholdet mellem *H. C. Andersen og den litterære dannelse* at dette spontane trangsvindesbyrd (i et af digterens breve til Henriette Wulff) er citeret som eksempel på den såkaldt geografiske projektion af den rene menneskelighed. Andersens disharmoniske forhold til den litterære institution kom hovedsagelig af modsigelsen mellem dannelseselitens borgerligt harmoniserede værdinormer og hans egen proletariske erfaringsbaggrund – her er den konflikt der gør ham hjemløs i det borgerlige samfund, og som nærer hans forestillinger om sin forløsnings andre mulige rum. På denne baggrund bliver ikke blot Italiens-dragningen betydningsfuld, men også hans (og andre borgerlige stræberes) familiære utopi: en projektion af deres drøm om »oprindelighed og harmoni hinsides en økonomisk og karriere-mæssig succes [...] en netop for dette borgerskab karakteristisk placering af lykken i familie- eller intimsfæren« (78). Italien og familien: med illusionen om sådanne i princippet lige gyldige humane fristeder får Andersen del i den borgerlige kulturs toposbestand – og idet hans forlængsel forbliver ubesvaret ude

som hjemme, skaber så digteren sit eget højst personlige univers udenfor tid og rum: eventyrenes verden. Den er emnet i Bo Hakon Jørgensen: »*At tænke i eventyr*«, et foredrag der samler sig om eventyrenes episke struktur, især den synsvinkelteknik der jo giver disse fortællinger deres uforlignelige liv. Som vi alle ved har de agerende hos Andersen – konge og dronning, prins og prinsesse, planter, dyr, ting osv. – hver især ret til at medbringe deres eget individuelle point-of-view; det betyder at den virkelighed der refereres til i et eventyr, ikke er én bestemt verden men flere forskellige; i eventyret er alting relativt og intet absolut. Det må da være i en sådan verden af principielt overskridelige grænser, Andersen tør håbe at få plads til sig selv: når han »derfor valgte eventyret, og skønt han ofte forsynede det med en morale, der var salonfähig, så valgte han faktisk en genre, der forholdt sig anarkistisk til det etablerede samfund og dets omgangsformer. Det er sikkert ikke helt forkert at sige, at eventyret for ham åbnede muligheder for at få placeret langt flere af de erfaringer, han havde gjort som barn af underklassen i rollen som overklassens mascot« (56).

Således trækker Hauberg Mortensen og Jørgensen på samme hammel; deres socialhistorisk funderede foredrag supplerer hinanden så de tilsammen tegner sig for bogens vægtigste afsnit – hvorfra så lyset næsten af sig selv falder også på Breitensteins emne. Således sammenlæst kommer disse tre kapitler da til at fortælle om Andersens borgerlige behov for human tilfredsstillelse – socialt, sexuelt, optisk. Det er utopier digteren her pejler efter – den rene menneskeligheds tre provisorier: intimsfæren er den socio-økonomiske, Italien den geografiske og eventyrene den kunstneriske. I sådanne historisk motiverede og derfor typiske projektioner prøvede Andersen at finde sig selv, og derfor skal også vi søge ham der.

Brøndsteds føjelige Andersen-portræt kunne sagtens indpasses i denne forklaringsramme, men den digter der tales om i bogens sidste foredrag – Johan de Mylius: *Problemer omkring H. C. Andersens realisme* – véd jeg derimod ikke hvad jeg skal stille op med. Hvis man mener at Andersen er en realistisk forfatter der i forbavsende mange henseender har bud til mennesker af idag, må man ifølge Mylius tro om igen: digteren formulerer sig på en »gennemarbejdet helhedstænkning« (112) og »de etablerede dogmer om Andersens kunst er totalt misvisende. Senere tiders virkelighedsopfattelse er blevet læst ind i forfatterskabet og har lukket helt for en forståelse af det, der var hans ærinde: at skildre virkeligheden som et organisk sammenhængende hele, der kun spalter sig når den oplevende ikke forholder sig til det guddommelige lys, der er til stede i verden som den samlende kraft« (131). Jeg tror ikke et øjeblik på det Andersen-billede; jeg synes Andersen Olympieren er lige så meget en konstruktion som vore dages merkantile myte om digteren som børnevennen stor. På den baggrund må jeg da også finde polemikken mod Andersen-litteraturen grotesk overspillet, når det i bogens udgangord hævdes, at vi »således kun står ved begyndelsen til en egentlig H. C. Andersen-forskning« (131)! Men Mylius giver ikke ved dørene, og den Andersen han præsenterer os for i sine eventyrudlægninger kan der just heller ikke slås mange smil af – så »egentlig H. C. Andersen-forskning« skal nok ikke være til at spøge med.

Jens Aage Doctor.

Paul V. Rubow: De Franske. Udgivet af Lars Peter Rømhild. Gyldendal. 1976. 173 sider.

Lars Peter Rømhild: Tradition og fantasi. Kritikhistoriske sonderinger i Paul V. Rubows forfatterskab. Studier fra Sprog- og Oldtidsforskningen. Nr. 290, G. E. C. Gads Forlag. 1976. 164 sider.

I

»Så flittig Rubow i en årrække var til at optrykke avisartikler og forord andetstedsfra i essaysamlinger, ligger dog en mængde uoptrykte anmeldelser og essays tilbage, vanskeligt tilgængelige og spredte i aviser og specielle udgivelser«. Lars Peter Rømhild indleder sit Forord til sit posthume Udvalg med denne Sætning, der er støbt over en af Rubows konstruktioner, som denne fra selve Udvalget: »Saa umaadelig Balzac's Verden er, saa er der dog ikke levnet den Enkelte megen Plads« (S. 142). Rømhilds Præsentation, »Rubow og Frankrig«, er næsten en Pastiche af Mesterens Syntaks og Vocabularium. Men Rømhilds Præsentation indeholder ogsaa, Emnet værdigt, et Maksimum af Iagttagelser og Konklusioner. Det er i Rubows Aand, at dette Essay bl. a. markerer, hvilke af Udvalgets Emner der har Rubows Sympati eller vækker hans Modvilje. Under Genlæsningen af de her samlede Stykker fortsætter Læsningen naturligt Rømhilds Kommentar til Rubows Essayistik.

Naar Rømhild som Optakt vælger et Afsnit af Rubows Bidrag til Værket »Danske i Paris« og kalder det »Georg Brandes og Frankrig«, saa er det fordi han i Brandes' Kærlighedsforhold til Paris og den franske Litteratur ser en Fortegning til Rubows eget. Og det er virkelig en Erfaring, som mange danske Forskere, Kunstnere og Digtere har gjort, at Paris vækker til Liv og Aand, naar Byen aabner sig for dem i nogle franske Mænd og Kvinder, som de Danske kommer saa tæt ind paa, som det nu er muligt med Franskmand.

Seks historiske Artikler danner Udvalgets første Formation. Ikke alle er lige interessante, men bidrager dog til at belyse Rubow som Historiker. Efter Antikkens og Humanismens Mønster ser han Historiens Begivenheder fremkaldt af Mennesker, ligesom han dyrker Anektoten og uddrager Almensandheder af de historiske Begivenheder. Det er, siger Rubow i Anledning af den umyndige Kong Ludvig XII's Tiltræden, fælles for alle Formynderregeringer, »at holde Kongen nede, fjernt fra Statssager og for Resten at smigre for hans daarlige Tilbøjeligheder og Hobbies« (34). Den store Artikel om »De hundrede Dage« staar for mig som en uforløst Studie i Napoleon. Portrættet af Kardinal Richelieu er saa knapt og pointeret, at det ikke tilfredsstiller. Hvor det derimod drejer sig om at øse af Kardinal de Retz' Erindringer, kommer et helt Menneske frem, samtidig med at Historikeren formulerer en utrolig perspektivrig Karakteristik af to Tidsaldr: »som en ædel Yngling fra Slutningen af 18. Aarhundrede formedes for Livet ved følsom Kærlighed, Dilettantkomedie og Natursværmeri, saaledes dannedes en ung Adelsmand under Ludvig den XIV's Mindreaarighed ved Kaardestød, Libertinage og Intriger« (36).

Efter Historien faar Filosofien sin Chance. Men hvem er Rubows Filosofer? Nærmest vel dem der sætter Spørgsmaalstegn ved Filosofien. En Metafysiker som Bergson og Etiker som Le Senne faar sit Fedt, og en Eklektiker som Cousin faar at vide, at hans filosofiske Trosbekendelse er en farlig Retning, fordi den

mere har »sin Styrke i Filosofiens Historie end i en selvstændig Holdning og Lyst til frugtbar fri Forskning« (83). Sympatien ligger nærmest hos de fire fra Oplysningens Aarhundrede. Montesquieu's og Voltaire's kritiske Fornuft, men ogsaa Diderots Paradoksi og Galskaben hos Rousseau. Fra Artikler uden for Udvalget kender vi Rubows Kærlighed til Alain, der ogsaa her prises for sin Æstetik, sin gyldne Kritik af den sociologiske Overtro, sin Humanisme. Hos ham »nøjes man ikke med at betragte visse Problemer, men drejer det hele Menneske ind i Filosofien« (87). Det mærkeligste Afsnit er Rubows Gennemgang af Rousseau: *Emile*; det gaar tilbage til refererende Notater fra Rubows tidligere Læsning. Navnlig i sin arbejdsomme Ungdom fulgte Rubow Høffdings Raad at læse med Pennen i Haanden. Her slaar da den uforpligtende Stil ud i kladdeagtigt klodsede Udtryk: »Vi beklager aldrig hos Næsten andre Lidelser end dem vi ikke selv tror os fritaget for« (74).

Vi er nu naaet ind til Fæstningens Kerne, ældre og nyere franske Klassikere. Her er de bedste Ting at hente. Det er en Fornøjelse at genopfriske Rubows Opposition ved Paul Krügers Disputats, »Fransk litterær Kritik indtil 1830« (1936), trykt efter Opponentens Manuskript. Professor Rubows Oppositioner var lidt diskuterende; oftest et trykfærdigt Prosastykke, en Kronik, som ved min Afhandling om Holbergs Epigrammer (1938), Hans Sørensens om Valéry (1944) og Jørgen Andersens om Nis Petersen (1957). Krügers Disputats gav ham Anledning til en regulær Forelæsning, som bare ikke var blevet færdig i alle Enkeltheder. Over for Krügers fransksprogede Poetikker, med Boileau i Centrum, fremhæver Rubow Betydningen af J. C. Scaligers monumentale *Poetices libri septem* (1561) og de essayistiske og aforistiske Bidrag til Litteraturkritikken hos Montaigne, Pascal og La Bruyère. Det er for Resten værd at mindes, at ved samme Lejlighed fremsatte ogsaa Professor Viggo Brøndal en vægtig Opposition. Ganske tæt ved Rubows Disputatsindlæg ligger hans Fortale til Joseph Joubert: Tanker om Bøger og Forfattere, som i Rubows egen Oversættelse udkom 1930. Her er Rubows Identifikation med sin Genstand komplet: Joubert, der var født 1754 og døde 1824, hører, siger han, »til de gennemkultiverede Aander, som i en noget brutal Omvæltningstid har taget deres Parti og opteret for den gamle Kultur i stilfærdig Forvisning om, at den ny Tid i al Fald ikke vil kunne give den Erstatning for den intellektuelle Rigdom, der blev deres Arvelod« (122). Og »man finder i hans Prosa som i Goethes Vers det højtiviliserede Menneskes Tilbageerobring af det rene og usminkede Udtryk« (122–23). Det er for Danske interessant, at Joubert, som var en yngre Samtidig af vores Poul Møller, efterlod, utrykt og uordnet, sine Strøtanker, der efter Rubows Udtryk var »Krystaller af hans Konversation« (122); Møller kaldte sine »Frugter af Øjeblikkets klare Anskuelse«; at læse Strøtanker er »Surrogat for Samtale«.

Lidt almindelige er Artiklerne om Victor Hugo, Flaubert og Anatole France. Man kan dog bruge den første til at kommentere den sidste med. I denne bemærker Rubow, at i Titlen paa »Sylvestre Bonnards Forbrydelse« kan 'crime' »nok gengives noget mildere« (154), og Titlen paa Hugos posthume Skrift »Histoire d'un crime« oversætter han selv med »Historien om en brøde« (129). Han bemærker sammesteds, at André Maurois i sin Biografi af Victor Hugo (1954) ikke nævner André Le Bretons Bog, *La Jeunesse de Victor Hugo* (1928). Det er mærkeligt, da Maurois' Bibliografi er systematisk og omfattende. Rubow

har ikke lagt Mærke til, at samme Aar som Le Bretons Bog udkom en anden med eksakt samme Titel af Edmond Benoit-Lévy, og Maurois har ensidigt holdt sig til den baade i Teksten og Bibliografien.

Man kan med Rette bebrejde Rubow, at han ofte tog den Bog, han skulde anmelde, som blot og bart Paaskud til personlig Tankeudfoldelse. Bliver han varm paa en Bog, som Louis Jouvot: *Réflexions du comédien*, kan han dog med en Blanding af Referat, Oversættelser og venlige Forbehold næsten overflødig-gøre Bogen. Medrivende er ligeledes Rubows Hyldest til Colette og til kvindelige forfattere overhovedet: »Det er dem, der ustandselig har tilført Digtningen ny Menneskekundskab; den var ellers stagneret i tomme filosofiske Typer; i Romanens Historie er det bestandig Kvinderne der har taget Initiativet» (163). Med Kølighed hilser han en anden nyere Forfatter, Georges Bernanos' »En katolsk Præsts Dagbog«, men giver til Gengæld Plads for nogle værdifulde private Betragtninger over den katolske Kirkes for os saa vanskeligt tilgængelige Verden.

To Perlerækker af Forord til danske Oversættelser: 1. Tragedier af Racine, ved M. Lobedanz. 2. Romaner af Balzac. I den første gør Rubow sig pædagogisk Umage; han gør Rede for Originalens og Oversættelsens forskellige Versemaal; han resumerer den komplicerede Personkonstellation i »Andromake« og hentyder til den daarlige Smag hos »vor Tids Radiolyttere med deres *Quiz*« (107). En Fejlhuskning burde være rettet. Rubow skriver, at Racine kun bruger »3-400« forskellige Ord i sine Tragedier (113). Det er et af Verdenslitteraturhistoriens Paradokser, at to store Dramatikere, der dog i Tid ikke var saa fjernt fra hinanden, Shakespeare, død 1616, og Racine, død 1699, beskrev Menneskesjælens Dybder, den første med et Ordforraad paa o. 15000 den anden med blot 1400 Ord (Olle Holmberg: Viktor Rydbergs Lyrik, 1935, 457).

Ogsaa i Balzac-Suiten er der taget Hensyn til den saakaldt almindelige Læser. Hvert Forord indeholder baade en Oversigt over Balzacs stort anlagte Romanrække og en Analyse af den foreliggende. Og som Balzac, naar han lader Personer gaa igen fra Roman til Roman, hver Gang meddeler nye Træk om dem, saaledes har Rubow lidt nyt at fortælle, hver Gang han i Forordet til en Roman nævner en af de andre. Ved nu at læse i ét Stræk disse seks Forord, skrevet 1944-47, kan man notere sig en Selvmodsigelse. I Forberedelsen til »Far Goriot« (1944) bemærkes om Vautrin, at denne Figur især er »hentet fra Virkelighedens Verden. Den franske Kriminalhistorie bød paa en Række celebre Tilfælde af undvegne Tugthusfanger, som havde banet sig Vej i Verden ved deres Dygtighed, under falske Navne« (144); men da Vautrin kommer igen i »Kurtisanerne«, skriver Rubow i Forordet (1947) om den fantastiske Galajslave: »Naturligvis har denne Skikkelse ikke noget med Virkeligheden at gøre« (151). Det første Udsagn er det rigtige, antagelig med Kilde i en Bog, som Rubow andetsteds berører med et langt Citat (142-43), nemlig Ethel Preston: *Recherches sur la technique de Balzac* (Paris 1926, S. 81 ff), en af den Slags minutiøse Undersøgelser, som Rubow forstod at værdsætte.

Som Tillæg til sit værdifulde Udvalg har Rømhild sat Rubows franske Anmeldelse af et skelsættende Værk i norsk Litteraturforskning, Peter Rokseths bog om Corneille (1928). Jeg har aldrig brudt mig meget om den Artikel. Den gør ikke Ret mod Rokseths Understregning af Digtersindet eller hvad Rokseth

kalder Digterdrømmen. Maaske kan jeg nøjes med at henvise til min korte Artikel *Une école norvégienne d'esthétique littéraire* (*Orbis Litterarum*, 1958, 21–28).

I sit Forord siger Udgiveren: »Udvalget her er tilvejebragt i løbet af et mere omfattende studium af Rubows skrifter og forskning«. Dette studium har ført til den bog, vi nu skal beskæftige os med.

II

Forskerbeskedenhed, det er en Egenskab ved Lars Peter Rømhild, vi fornemmer fra Fortalen og til Bogens Slut; stadig betoner han, at disse Undersøgelser er foreløbige og ufuldstændige. Bescheidenheit ist eine Zier, doch kommt man weiter ohne ihr. Rømhilds Arbejde er saa omfattende, veldokumenteret og resultatrigt, at det med nogen Supplering, Afrunding og en fastere, mere resolut Gruppering kunde være blevet baade et akademisk Habilitationsskrift og en Monografi, som kunde indføre den næste Generation af videnskabeligt bevidste Litteraturstuderende i Paul V. Rubows Verden.

Bogen falder i fire Afdelinger. I. *En karakteristik af Rubow*. II. *Momentet* er Nøgleordet for Rubows videnskabelige Metode indtil o. 1935. III. *Motiver i en psykologisk poetik* fremstiller Begreber og Praksis i Rubows Forfatterskab fra o. 1935. IV. *Postiller* bestaar af 28 Ekskurser, hvoraf nogle meget væsentlige; i en Monografi vilde de alle kunde faa Plads i Hovedfremstillingen.

Naar Rømhild i Titelen til sin første Afdeling, *Karakteristik af Rubow*, tilføjer »*En opgave*«, saa mener han, at denne ikke er løst paa den følgende halve Snes Sider. Havde han anlagt sin Indledning personalhistorisk og med yderligere Vægt paa Vidnesbyrd om Mennesket Rubow, var der kommet nogle Farver mellem Stregerne til dette Portræt af en Forsker og Kritiker. Med Føje fremhæver Rømhild den »emotionelle heftighed [...] den voldsomme grad af kærlighed og irritation, [som] er bevægkraften« i det meste af Forfatterskabet. Maaske kunde Rømhild være stødt helt ned til de Lag hos denne Mand, hvor Passionen slap op og afløstes af en Slags Ligegyldighed for andre Menneskers Skæbne. Som Kapitlet nu foreligger, tilføjer Rømhilds opmærksomme Læser fine Passager fra Bogens senere Dele. Hvor Rømhild saaledes har citeret Rubows skønne Ord om Dagdrømmenes Betydning for Aanden og Poesien, tilføjer han: »Ud fra denne tanke forstår man hvilken rigdom Paul V. Rubow, den store læser, fik ved at vende sig til digtningen og vi sig til at udforske den [...]; han stillede sine ualmindelige intellektuelle og emotionelle kræfter i forhold til skabelser af dagdrøm, meditation, fantasi [...]. Han lignede en digter ved at være en stor arbejder og en stor dagdrømmer, på én gang« (110).

Der er mellem de to Afdelinger II og III en markant Forskel i Forfatterens Fremgangsmaade. Medens han i den store Afdeling II (22–83) gaar ind i en yderst detaljeret Dokumentation, især af Rubows Forhold til Lærere og Kilder, behandler han i III (84–112) Stoffet, som han selv siger, mere »på fri hånd« (98). Men begge Partier er meget givende, fordi der opstilles Hypoteser og argumenteres for dem. – *Momentet* finder som Begreb dobbelt Mening i Afdeling II. Det gælder dels den videnskabshistoriske Situation, da Rubow var en ung Litteraturforsker i hastig Vækst, dels den franske Teori om *le moment*, som Rubow dengang tilegnede sig, og som blev det vigtigste teoretiske Grund-

lag for hans Bøger og mindre Afhandlinger fra 1920'erne og Begyndelsen af Trediverne.

Med megen anskuelig Virkning tegner Rømhild Rubows eget historiske Moment, her omkring 1920, da professor Vilh. Andersen stod paa sit Højeste som Lærer og Forsker: Rømhild sammenstiller to af Vilh. Andersens tidlige Yndlingslever, begge Studenter fra 1913, Harald Rue og Paul V. Rubow. Begge to dyrkede Studiet af Georg Brandes' Forudsætninger og Udvikling, saaledes at Rubow, der var først i Trykken, betonedede Brandes' Følsomhed for filosofiske og litterære Paavirkninger, medens Rue især slog paa de politisk-socialt Begivenheders Virkning paa ham. Med Omhu og Skarpsind udreder Rømhild Momentbegrebets Forvandling fra Taine til Brunetièr og videre til Rue og Rubow, som han stadig modstiller. Hovedtekst er naturligt nok det første Bind af Brunetièr: *L'Evolution des genres*. Rubow har ejet Georg Brandes' Eksempplar heraf og kommenteret hans Indstregninger, som Rømhild gør Rede for (S. 141–42). Rømhild selv har faaet fat paa Rues Eksempplar af samme Bog og faar meget ud af Rues overvejende protesterende Randgloser og Udraabstegn. Det er ofte bevægende at følge Læseres umiddelbare Reaktioner; se f. Eks. min Artikel: »Pænt Eksempplar, noget indstreget« (*Læsningens Glæde*, I, 1960, (187–90).

For Taine var Momentet den samlede Sum af kulturelle Fænomener, som paa et bestemt Tidspunkt var frembragt af Racen (det vil f. Eks. sige Nationen) og Samfundet. Brunetièr indskrænkede Momentet til de specifikt litterære Fænomener. Denne Koncentrering afviser Rue skarpt, medens Rubow gradvis tilegner sig Teorien, fra »Saga og Pastiche« (1923) over »H. C. Andersens Eventyr« (1927) til »Georg Brandes og den kritiske Tradition i det nittende Aarhundrede« (1931, – ny forøget Udgave: Georg Brandes' Briller 1932). Vi kan nu klarere end før se, at Rubows Fornelse af vor Litteraturvidenskab o. 1930 skyldtes hans Tilslutning til Brunetièr. Det maa tilføjes, at Rubows filologiske Uddannelse – han var Magister i nordisk Filologi fra 1919 og en Aarrække Medarbejder ved Ordbog over det danske Sprog – satte ham i Stand til med større Stringens end de fleste franske Kritikere at paavise Tradition og Brud i de litterære Værkers Stilhistorie. Det er ogsaa her, Læseren maa indføre Rømhilds indholdsrige Ekskurs om Rubow og Middelalderforskeren Joseph Bédier (120–25); Rømhild paaviser, som en Hovednerve i Rubows litterære Forskning, at han har forenet Brunetièr og Bédier, bl. a. i sine Studier over de islandske Sagaer (1928 ff.), der har dannet Skole ogsaa paa Island. Rømhilds omhyggelige Kronologi lader os tillige følge Henning Kehlens vagtsomme Blik baade paa Bédier og paa Rubow. Kehler hører i høj Grad med, kan man tilføje, i Billedet af den nye danske Litteraturforskning. Fem Aar ældre end Rubow vandt han 1915 Universitetets Guldmedalje for en Ibsen-Afhandling (trykt i Edda 1915–16), blev Magister i Fransk 1916 og fik i Edda 1917 optaget en værdifuld Introduktion til Bédiers Teorier om den franske Heltedigtningens Oprindelse. Kehler var saaledes tidligt paa Færde som Litteraturhistoriker; som temperamentsfuld, etisk betonet Forsker og Kritiker var han nok en Tid et Forbillede for nogle unge Litteraturdyrkere. Han deltog med Bravour, men uden Held i den legendariske Professorkonkurrence i Oktober 1935, sammen med Georg Christensen, Emil Frederiksen og Ejnar Thomsen. Det var Thomsen, der blev Professor i nor-

disk Litteratur, og det var Rubow, ikke Kehler, som kom til at danne Skole – fordi han – skarpt og klart, men uden Missionering af politisk eller metafysisk Art, opstillede nye Maal for dansk Litteraturforskning.

Medens Rubow som de to Fransk mænd behandlede Litteraturen som kunstneriske Genrer, havde han ingen Sympati for de tyske Forsøg paa at finde Fælleslinjer i alle Kunstarters Historie. Det véd jeg bl. a. fra Samtaler med ham om Heinrich Wölfflin: *Kunstgeschichtliche Grundbegriffe* (1915) og Oskar Walzel: *Wechselzeitige Erhellung der Künste* (1917), som optog mig en Del. Overhovedet var Rubow ikke for Analogislutninger (Rømhild 44–45); heri fik han sin svorne Elev i Knud Tøgeby.

Efter de mange Sider om nogle af Rubows Lærere kommer nogle faa om det første Hold af hans Elever. Vi fik alle hans Varme og Kulde at føle. Jens Kruuse var først paa Pletten med sin Disputats, »Det følsomme Drama« (1934), men efter Forsvaret var Bogen saa ilde medhandlet af Rubow, at vi gik desorienterede fra Handlingen. Rømhild har især benyttet mit Tilfælde for at vise, hvor forbeholdent Rubow offentligt kunde behandle en Elevs og Vens Arbejder, baade naar den anvendte Metode stemte med Rubows Praksis i det givne Øjeblik, og naar den ikke gjorde det. I mit Arbejde »Holberg som Epigrammatiker og Essaist« I–II, 1938–39, var Bind I, »Epigrammatikeren«, Disputats; Rubow ansaa ikke Holbergs latinske Epigrammer for en vigtig Del af Forfatterskabet. Rømhild siger nu, at »trist nok ses Rubow ikke at have anmeldt Billeskov Jansens bd. II, ESSAISTEN det flg. år, hvor der er tale om en central genre hos Holberg!« (100). En Vurdering foreligger dog faktisk paa Tryk! Mit Bind II var skrevet før I, nemlig som Besvarelse af en Prisopgave, og skønt Bedømmelsen er underskrevet af Paul V. Rubow og Hans Brix, er den uden Tvivl forfattet af den førstnævnte, inden for hvis Disciplin Opgaven var udskrevet. Her hedder det: »Forfatteren nøjes imidlertid ikke med at demonstrere hvad Holberg formelt og reelt har faaet ud af sine Læremestres Skrifter, han vil ogsaa gennemføre Sammenligningen til en Karakteristik af Holberg som Tænkere og almenfattelig Skribent og belyse hans hele Arbejdsmetode. Især er hans Skildring af Holberg foran Skepticismens Afgrund smuk og overbevisende« etc. (Kbh.s Universitets Festskrift, Nov. 1936, 202). Et Ekko heraf genlyder i Indstillingen af mig som Brix' Efterfølger. Her er Underskriverne, foruden Brix og Rubow, Ejnar Thomsen. De kalder Bindet om Holberg som Essayist »det modneste og fasteste af samtlige Ansørgeres offentliggjorte Arbejder« (Københavns Universitets Aarbog 1940–41, 88).

Jeg kan godt se, at der i mit Bind II, hvis Emne er Holbergs Moralske Tanker og Epistler, er mere Gehalt og større filosofihistorisk Perspektiv end i I, om de tusinde Epigrammer. Og jeg kunde jo ikke forlange, at Rubow og andre skulde opdage, at det var den indgaaende Beskæftigelse med Epigrammer fra Oldtiden til Holberg, som førte mig til at supplere Genrekategorierne med de Holdningskategorier, der blev bærende i den »Poetik«, som udkom første Gang 1941–45. Doktordisputatsen kvalificerede mig til Lektoratet i Dansk ved Sorbonne, og den langvarige historiske Beskæftigelse med Litteraturen havde affødt en Trang til at spørge: Hvad er Litteratur? eller helt præcist: Hvad er Digtning? Og saaledes opstod en Slags æstetisk Teori, som ikke havde Rødder i eller fæles med Olle Holmbergs »Inbillningens värld« (1927–30), der brudstykkevis var

forelagt i Gæsteforelæsninger paa Københavns Universitet, og som – hvad Rømhild har tydeliggjort – fik væsentlig Betydning for Rubow.

Vi er nemlig naaet frem til Omslaget i Rubows Forhold til Videnskaben om Litteraturen. Rømhilds Afdeling III, *Motiver i en psykologisk kritik*, er som nævnt mere hypotetisk anlagt. Medens Rubow tidligere havde givet den litterære Analyse Forrangen, lægger han i Løbet af 1930'erne efterhaanden Hovedvægten paa Forfatterpsyke og -biografi. Digterpersonligheden bliver Centrum i den Drachmann-Monografi, Rubow indledte 1940, fortsatte 1945 og under Pres af Forlaget supplerede 1950. Ved Rubows Kursændring bør, mener jeg, lægges stor Vægt paa den i og for sig tilfældige Omstændighed, at Redaktionen af Dansk biografisk Leksikon begyndte samtidig med Omslaget hos Rubow. Det var et lykkeligt Træf, der gjorde Rubow til Medarbejder fra første Færd. Det biografiske Leksikon fik en Betydning for hans senere Forfatterskab som Ord-bog over det danske Sprog havde haft for det tidligere. I Leksikonets Bind I (1933) fik ikke Rubow, men hans Ven og Samtidige, Helge Topsøe-Jensen, betroet Artiklen om H. C. Andersen. Rubow skrev i samme Bind om Vilh. Andersen, og i Bind II (1933) den store Artikel om Jens Baggesen. Han gaar her udpræget biografisk tilværks, drager Fordel af det uhyre personalhistoriske Materiale, der findes om Baggesen, og følger sin Digter næsten fra Maaned til Maaned. Ingen har til Dato haft psykologisk og æstetisk Indsigt, samt Kræfter og Udholdenhed til at tømme Baggesens vældige Efterladenskab (nu forøget med ca. 1,5 m³ Manuskripter, som er modtaget af Universitetsbiblioteket i Kiel) og deraf forme en stor Monografi over den mest komplicerede Aand i dansk Litteratur. I Dansk biografisk Leksikon, hvortil Rubow skrev mange Artikler, indrettede han sig netop efter Kildernes Mulighed. Medens det altsaa er muligt at følge Baggesen i Hælene, naar han er paa Rejse, véd vi saa lidt præcist om Henrik Pontoppidans talrige Rejser, at man, som Rubow gør det i Artiklen om ham, bruger næsten al Plads til Karakteristik af Forfatterskabet. Hvor intet – eller lidt – biografisk er, har ogsaa et biografisk Leksikon tabt sin Ret. Dette kommer sikkert ogsaa til at gælde den nye Udgave af Dansk biografisk Leksikon, der er under Forberedelse.

Til den Koncentration om Forfatterportrættet, som Rubow bevægede sig imod, skabte han sig flere Sæt Arbejdsbøger, der tilsammen danner hans nye Metode. I et Foredrag i Odense 1930 om H. C. Andersen sagde han: Poesien bestaar af Pathos og Illusion (Rømhild 84). Og i Georg Brandes' Briller, 1932: »Hvorsomhelst man har at gøre med kraftige Gemytter paa Kunstens og Litteraturens Omraader gør man vel i at agte paa de typiske Udslag af Passions- og Illusionslivet« (cit. ibid. 86). Rømhild foreslaar nu, at Rubows Idé om Passionen især er hentet fra Schopenhauer og Nietzsche. Mon ikke snarere fra Kierkegaard, hos hvem den lidenskabelige Hengivelse er et og alt, og som Rubow netop ved denne Tid sammenholder med Georg Brandes? Naar Rubow i Fortsættelse af Citatet ovenfor siger, at »Lidenskab og Lidelse er uadskilleligt forbundne; der ligger en dyb psykologisk Erfaring i det Faktum, at de to Begreber i de fleste Sprog udtrykkes ved samme eller beslægtede Ord (græsk *páthos*, latinsk *passio*, svensk *lidelse*, 'Passion' o. s. v.)«, saa kan helt enkelt henvises til Kierkegaard, hvor det græske *páthos* faar rig Udnyttelse, især i Af-

sluttende uvidenskabelig Efterskrift, se f. Eks. Anden Deel, Andet Afsnit, Capitæl 4, Sectio II, A *Det Pathetiske*.

Rubows Illusionsbegreb er uden Tvivl udviklet i Forbindelse med hans fagligtvenskabelige Forhold til Olle Holmberg og dennes store Værk. Det er aabenbart, at Rubow først samtidig med Tilegnelsen af »Inbillningens värld« selv har faaet helt Øjnene op for Fantasiens, Illusionens Plads i Poesiens og Dagligdagens Verden. Hos Rubow endte det med Troen paa den vaagne Drøm, Dagdrømmens skabende Evne.

Trods Traditionen fra Hans Larsson, John Landquist og Hans Ruin gjaldt litterær Æstetik ikke for meget, naar man som Olle Holmberg stillede mod Professorat. Ved et Besøg, kort efter Anden Verdenskrig, af lundensiske Kolleger var Holmberg Gæst hos mig. Jeg havde prist hans Arbejde; i en lille Svartale sagde han, at naar man i Sverige skriver om Æstetik, »våger man sig endast ut i skymningen«. Som Medlem af sagkyndigt Udvalg støttede Rubow meget stærkt Holmberg, da denne blev Professor i 1937; men Rubow selv skrev ingen Poetik. Jeg blev forundret, da der i Indstillingen af mig i 1941, hvor ogsaa den nylig udkomne »Poetik« omtaltes, ytrede Ønske om, at min »Produktion havde rummet flere Vidnesbyrd, end den gør, om hans Forhold til egentlig Digtning«.

1936 skrev Rubow en Dobbeltkronik, »Om Skribent-Typer« (optrykt i *Epistler*«, 1938), hvor han skildrede Erasmus af Rotterdam, Voltaire og Georg Brandes. I September 1938 aabenbarede Rubow, at disse Skribenter hørte til »den fladeste, den skeptiske og rationelle Aandstype. Meningen var, at Serien skulde have været fortsat med en æstetisk Repræsentant, en moralsk og religiøs og en profetisk. De kan komme ad Aare. Her havde jeg tænkt at give Chateaubriand Pladsen som Pragteksemplet paa en Æstetiker, Søren Kierkegaards A i »Enten-Eller«, til hvilken han vel ligefrem har staaet Model« (Rømhild 93). Vedrørende det sidstnævnte Forhold slutter Rubow vel især fra Chateaubriands Roman »Athala«, hvorfra Kierkegaard har taget Mottoet til Enten-Ellers Anden Del. I en Dobbeltkronik fra November 1938 om Chateaubriand (optrykt i *Scrap Book* 1939) fremstilles denne, i næsten ekstatisk Stil, som »det æstetiske Menne-ske, den melankolske Livsførelses Rapsode«.

Søger man nu, med Rømhild som Vejleder (93-96. 151-54) efter Eksempler paa de etiske og religiøse Stadier i Rubows kierkegaardske Hierarki af Aands-typer, finder vi som Repræsentant for en etisk Holdning, der skal kunne hævde sig over den æstetiske, vanskeligt andre end Fr. Paludan-Müller, hos hvem Moral og Religion hører sammen. Og paa det specifikt religiøse Felt er Rubows Hovedeksempel vistnok Grundtvig, der »var en Inspireret, Stemmer talte til ham og i ham« (1941; Rømhild 152). I Gradationen, som den fremstilledes 1938, anførtes, som vi saa, netop den profetiske Aandstype som den sidste og højeste.

Med sin Bogs Titel, »Tradition og fantasi« angiver Forfatteren ogsaa sin Tesis, nemlig at Traditionen, den overleverede Litteratur, »Momentet«, angav Hovedsynspunktet for Rubows Forskning til ind i 1930erne, og Fantasien, Indbildningskraften, Illusionen, Dagdrømmen derefter var det vigtigste Grundlag for hans Kritik. Man savner i Titelen Begrebet Passion, baade som Kunstnerens Lidenskab og Lidelse, og som den primitive religiøse Kraft, Rubow erkendte hos Grundtvig. Overlevering, Lidenskabelighed og Illudering er en tungere og

mere præcis Angivelse af de Grundforestillinger om Litteraturen, som Rømhild har fundet hos Rubow.

I et sammenfattende Afsnit (S. 79–83) forsøger Rømhild en »generel teoretisk placering« af Rubows Metoder. Han fastslaaer, at denne Forsker og Kritiker gaar kausalt til Værks. Først søger han de »nødvendige betingelser for eller årsager til de litterære frembringelser inden for åndslivet og det litterære liv selv«, senere med Vægt paa Forfatterpsykologien, forstaaet biografisk og i Forhold til de for aandelig Skaben særlige psykiske Kræfter. Rubow søgte ikke ud i den sociale eller politiske Historie for at forklare et Forfatterskab.

I denne Retning er Lars Peter Rømhild Paul V. Rubow tro. Han betragter sin Lærer i Lyset af Momentet, den videnskabshistoriske Situation ved hans Fremtræden; han undersøger Rubow i hans Læsnings Etaper og bestemmer Forholdet til Kilderne. Rømhild giver spredte Tilskud til en Karakteristik af Rubows Stil. Han bestemmer sin Forfatters Temperament med dennes Nøgleord. Ikke tilfældigt; den »emotionelle heftighed« og »ualmindelige følsomhed« (11–12), ligesom hans Hengivelse til den poetiske Dagdrøm (110) er Egenskaber, som Rømhild mener, Rubow har fundet hos sig selv og genfundet hos de skabende Aander, der kaldes Digtere. Og Rømhild giver som Rubow Afkald paa »den socialhistoriske rekurs« (81). Der findes i »Tradition og fantasi« ikke noget om Forskeren og Kritikerne Paul V. Rubow som et Produkt af det senkapitalistiske Samfund eller som Repræsentant for en antirationalistisk fascistoid højere Mellemklasse.

Note 1, S. 7, L. 7 ff. henvises til F. J. Billeskov Jansens Mindeord om Rubow i Vetenskapssocieteten i Lund (Årsbok 1973) og i Videnskabernes Selskab 8. dec. 1972 (særtryk). Den sidste Parentes skal erstattes med: (Oversigt over selskabets virksomhed juni 1972 – maj 1973, s. 95–120; også som særtryk).

Note 2. S. 145, L. 2 f.n. *SOURCES VIVES (!)*. Forf. oplyser mig om, at det parentetiske Udraabstegn skal fremhæve min Bogs Idé, at *Livet*, ikke Bøgerne, fik størst Betydning for Montaignes Filosofi.

Note 3. *Supplerende Bibliografier*. Til Festskrift til Paul V. Rubow, 1956, føjedes en Bibliografi over hans Bøger, Afhandlinger og Artikler. Til min Mindetale i Videnskabernes Selskab føjedes et bibliografisk Supplement. Lars Peter Rømhild har, paa min Foranledning, meddelt nedenstaaende Tillæg og Rettelser til de foreliggende Bibliografier. Materialet hertil stammer især fra Fru Helene Rubows Udklipsamling. Min Tak til begge.

- 2 a. Skribenten Holberg. – København. Kronik 26. Sept. 1922.
Optr. i Litterære Studier, 1.
Udg. (1928), S. 145–53 og 2.
Udg. (1949), S. 143–50.

- 35 c. Anm. af Peter Rokseth: Den franske Tragedie, I: Den franske Tragedieform, Corneille,

- Oslo 1928. – Revue d'Histoire Littéraire de la France 1929, 474–76.
Optrykt i De Franske, 1976, 169–73.

- 37 a. Forord til Joubert: Tanker om Bøger og Forfattere. Indledede og oversatte af Paul V. Rubow

- (Levin og Munksgaard, 1930).
Optrykt i De Franske, 1976, 121-124.
- 41 a. Kritik og Antikritik. – Svar til Johannes Jørgensen. Politiken 16. Dec. 1931.
Optrykt, udvidet, i Smaa kritiske Studier, 1935, 83-99 (jf. Lars Peter Rømhild: Tradition og fantasi, 1976, 144-45).
- 44 b. Adam Homo. – Pol. 15. Okt. 1932. Anm. af Fr. Paludan-Müller: Adam Homo, udg. af Johs. Brøndum-Nielsen. (Emil Wiene's Forlag).
- 87 a. En Polemiker. – Nat. tid. 14. Maj 1937. – Anm. af Kai Friis Møller: Danskhed og Dannelse.
- 153 a. Niels Møller – 80 Aar. – Nat. tid. 9. Dec. 1939.
- 155 a. Ny Shakespeare. – Nat. tid. 13. Dec. 1939. – Anm. af Shakespeare: Kong Richard den Tredje. Oversat af V. Østerberg. (Schultz 1939).
255. Pol. 11. Aug.; skal være 4. Aug. 1943.
- 422 a. Ikke af Boccaccio – Berl. Aften 9. Dec. 1950. – Anm. af Dansk Decameron [I] (Samlerens Forlag).
437. [Tallet fejlagtigt anvendt to Gange] a. Mere om 1001 Nat. – Berl. Aften 14. Marts 1951.
- 457 a. En Komplotmager. – Berl. Aft. 17. Oktober 1951. – Anm. af Kardinal de Retz: Erindringer. Oversat af Robert L. Hansen. Optrykt i De Franske, 1976, 36-38.
- 464 a. Hoffmanns Eventyr. – Berl. Aft. 8. Dec. 1951. – Fortsættelse af 464.
502. 10. Okt., skal være 15. Okt. 1952.
- 508 a. Gösta Berlings Saga. – Berl. Aft. 26. Nov. 1952, – Anm. af Artikel af Overlæge Jørgen Ravn: Gösta Berling's saga i psykiatrisk belysning, i Nordisk psykiatrisk Medlemsblad, 1952, 63-71.
518. 1952; skal være 1953.
- 535 a. Ærens Tornevej. – Berl. Aft. 30. Maj 1953. Anm. af Schopenhauer: Om Bøger og Læsning (Hasselbalchs Kultur-Bibliotek Nr. 121).
- 536 a. Udødeligheden. – Berl. Aft. 13. juni 1953. – Kommentar i Anledning af 535 a.
- 635 a. Danaïdernes Kar. – Berl. Aft. 18. April 1956. – Anm. af Herman Bang: Fra de unge Aar, udg. af Cai W. Woel (Gyldendal 1956).
- 736 a. Ny Shakespeare. – Berl. Aft. 4. Nov. 1959. – Anm. af Shakespeare: To Tragedier (Julius Cæsar. Hamlet, i Lembckes Oversættelse).
- 761 a. Hans Brix. 24. Okt. 1870 – 20. Jan. 1961. Nekrolog i Festskrift udg. af Københavns Universitet i anledning af Universitetets årsfest november 1961, 129-31.
783. Lignelser. – Berl. Aft. 9. Okt. 1963.
- 823 a. Othello, Moren fra Venedig. – Kronik i Aarhus Stiftstidende 1. Sept. 1968.

F. J. Billeskov Jansen.

Eftertackling

I Danske Studier for 1977 er der fremsat nogle videnskabeligt ærerørige beskyldninger mod min disputats »Digternes natur«. Jeg beklager at forfatteren, Lars Lönnroth, ikke fandt lejlighed til at fremføre dem ved det offentlige forsvar, så jeg kunne have svaret på dem.

I stedet for har han til sit angreb valgt en publikationsform der sikrer ham mod imødegåelse foran det samme publikum i mindst et år. Jeg trøster mig med at det er mit indtryk af angrebet at det kan ses at han går mere efter manden end efter bolden. Jeg vil gerne for dommeren, Danske Studiers læsere, fremlægge materiale til bedømmelse af et par af de grovere eftertacklinger.

L. L. mener at jeg i kritikken af Lovejoy-skolen viser mit snylterforhold til den videnskabelige tradition ved helt at lade kontroversen mellem Lovejoy og Spitzer uomtalt. – Nu står der imidlertid i »Digternes natur« at undersøgelsen af Lovejoy-skolen er taget ud af bogen og offentliggjort for sig *før* disputatsen for ikke at forrykke dens proportioner. Havde han fundet lejlighed til at følge den henvisning, havde han set den omtalte kontrovers omhyggelig analyseret der.

L. L. fremsætter en utvetydig beskyldning for plagiat i forbindelse med kapitlet om Newton. Det er en artikel af E. W. Strong der skulle være skrevet af. – Kun hvis man kender artiklen og kapitlet nøje, kan man se hvad det drejer sig om. Strongs artikel tager sigte på det forhold at de i denne sammenhæng relevante naturfilosofiske arbejder af Newton konsekvent er blevet til en år-række efter de naturvidenskabelige opdagelser de angivelig knytter sig til, og som regel på ydre foranledning. Det drejer sig om dateringsforhold og slutninger herfra. I kapitlet er de underordnet analysen af skrifternes indhold. Strong har som den første gjort opmærksom på disse forhold. Han er omhyggelig blevet krediteret herfor i bogens noteapparat.

Det var bare to eksempler. Jeg holder inde her. Der er sikkert meget man med rette kan indvende mod »Digternes natur«. Det kan endda gøres uden brug af den slags tricks.

Thomas Bredsdorff.